BIBLIOTHECA
PATRUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM SELECTA.

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDITA

CURANTE

E. G. GERSDORF

PH. D. AA. M. SER. DUCI SAX. ALT. A CONS. AUL. BIBL. UNIV.
LITT. LIPS. PRAEF. PRIM.

VOL. VI.

QU. SEPT. FLOR. TERTULLIANI OPERA.

PARS III.

BTjr.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1841.

QU. SEPT. FLOR. TERTULLIANI

OPERA.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EXPRESSA

CURANTE

E. F. LEOPOLD

PH. D. AA. M. IN GYMNASIO ANNABERGENSI PRAECEPTOR. ORDIN.

PARS III.

LIBRI POLEMICI ET DOGMATICI. Pars I.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1841.

LIBRI

POLEMICI ET DOGMATICI.

PARS I.

DE
PRAESCRIPTIONIBUS HAERETICORUM[1]).

1. Conditio praesentium temporum [fratres] etiam nunc admonitionem provocat nostram, non oportere nos mirari super haereses istas, sive quia sunt, futurae enim praenuntiabantur[2]), sive quia fidem quorundam subvertunt, ad hoc enim sunt, ut fides habendo tentationem habeat etiam probationem[3]). Vane ergo et inconsiderate plerique hoc ipso scandalizantur, quod tantum haereses valeant, quantum sint. Cum quid sortitum est, ut omni modo sit, sicut caussam accipit, ob quam sit, sic vim consequitur, per quam sit, ne esse non possit.

2. Febrem denique, inter ceteros mortiferos et cruciarios exitus erogando homini deputatam, neque quia est miramur, est enim, neque quia erogat hominem, ad hoc enim est. Proinde haereses ad languorem et interitum fidei productas si expavescimus hoc eas posse, prius est, ut expavescamus hoc eas esse, quae dum sunt, habent posse, et dum possunt, habent esse. Sed enim febrem ut malum et de caussa et de potentia sua, ut notum est, abominamur potius quam miramur, et quantum in nobis est praecavemus, non habentes abolitionem eius in nostra potestate. Haereses vero mortem aeternam et maioris ignis ardorem inferentes malunt quidam mirari, quod hoc possint, quam devitare, ne possint, cum habeant devitandi potestatem.

---

1) Ita hic liber inscriptus est in ed. pr. Rhenani; Rigaltius: De praescriptione haereticorum; ceteri: De praescriptionibus adversus haereticos. 2) Matth. 7, 15 sqq. 24, 4. 11. 24. 3) 1 Cor. 11, 19.

Ceterum nihil valebunt, si illas tantum valere non mirentur. Aut enim dum mirantur, in scandalum subministrantur; aut quia scandalizantur, ideo mirantur, quod tantum valeant, quasi ex aliqua veritate veniant. Mirum scilicet, ut malum vires suas habeat, nisi quod haereses apud eos multum valeant, qui in fide non valent. In pugna pugilum et gladiatorum plerumque, non quia fortis est, vincit quis, aut quia non potest vinci, sed quoniam ille, qui victus est, nullis viribus fuit; adeo idem ille victor, bene valenti postea comparatus, etiam superatus recedit. Non aliter haereses; de quorundam infirmitatibus habent, quod valent, nihil valentes, si in bene valentem fidem incurrant.

3. Solent quidem isti miriones[1]) etiam de quibusdam personis ab haeresi captis aedificari in ruinam. Quare illa vel ille, fidelissimi et prudentissimi et usitatissimi[2]) in ecclesia, in illam partem transierunt? Quis hoc dicens, non ipse sibi respondet, neque prudentes neque fideles neque usitatos aestimandos, quos haereses potuerint demutare? Et hoc mirum, opinor, ut probatus aliquis retro, postea excidat? Saul, bonus prae ceteris, livore postea evertitur. David, vir bonus secundum cor domini, postea caedis et stupri reus est. Salomon, omni gratia et sapientia donatus a domino, ad idololatriam a mulieribus inducitur. Soli enim dei filio servabatur sine delicto permanere. Quid ergo, si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus a regula fuerit, ideo haereses veritatem videbuntur obtinere? Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Nemo sapiens est, nemo fidelis, nemo maior, nisi Christianus. Nemo autem Christianus, nisi qui ad finem usque perseveraverit[3]). Tu ut homo extrinsecus unumquemque nosti: putas quod vides. Vides autem, quousque oculos habes. Sed oculi, inquit, domini alti[4]). Homo in faciem, deus in praecordia contemplatur[5]). Et ideo cognoscit dominus qui sunt eius[6]), et plantam, quam non plantavit, eradicat[7]), et de primis novissimos ostendit: ventilabrum[8]) in manu portat ad purgandam aream suam[9]).

---

1) In cod. Agob. isti infir.......; ideo ed. Rigalt. isti infirmiores. 2) Rhen. vetustissimi. 3) Matth. 10, 22. 4) 4 Esdrae 8, 20. 5) 1 Sam. 16, 7. 6) 2 Tim. 2, 19. 7) Matth. 15, 13. 8) Pamelius: palam in manu etc. 9) Matth. 3, 12. Luc. 3, 17.

Avolent quantum volunt paleae levis fidei quocunque afflatu tentationum, eo purior massa frumenti in horrea domini reponetur. Nonne ab ipso domino quidam discentium scandalizati deverterunt? Nec tamen propterea ceteri quoque discedendum a vestigiis eius putaverunt, sed qui scierunt illum vitae esse verbum et a deo venisse, perseveraverunt in comitatu eius usque ad finem, cum illis, si vellent et ipsi discedere, placide obtulisset. Minus est, si et apostolum eius aliqui Phygelus et Hermogenes et Philetus et Hymenaeus reliquerunt[1]); ipse traditor Christi de apostolis fuit. Miramur de ecclesiis eius, si a quibusdam deseruntur, cum ea nos ostendant Christianos, quae patimur ad exemplum ipsius Christi. Ex nobis, inquit, prodierunt, sed non fuerunt ex nobis; si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum[2]).

4. Quin potius memores simus tam dominicarum pronuntiationum quam apostolicarum literarum, quae nobis et futuras haereses praenuntiaverunt et fugiendas praefinierunt, ut sicut esse illas non expavescimus, ita et posse id, propter quod fugiendae sunt, non miremur. Instruit dominus, multos esse venturos sub pellibus ovium, rapaces lupos[3]). Quaenam istae sunt pelles ovium, nisi nominis Christiani extrinsecus superficies? Qui lupi rapaces, nisi sensus et spiritus subdoli, ad infestandum gregem Christi intrinsecus delitescentes? Qui pseudoprophetae sunt, nisi falsi praedicatores? Qui pseudoapostoli, nisi adulteri evangelizatores? Qui antichristi interim et semper, nisi Christi rebelles? Hoc erunt haereses non minus doctrinarum perversitate ecclesiam lacessentes, quam tunc antichristus persecutionum atrocitate persequetur; nisi quod persecutio et martyres facit, haereses apostatas tantum. Et ideo haereses quoque oportebat esse, ut probabiles quique manifestarentur[4]), tam qui in persecutionibus steterint, quam qui ad haereses non exorbitaverint. Neque enim eos probabiles intelligi iuvat, qui in haeresin fidem demutant; sicut ex diverso sibi interpretantur, quia dixit alibi: omnia examinate, quod bonum est tenete[5]). Quasi non liceat omni-

---

1) 2 Tim. 1, 15. 2, 17. 1 Tim. 1, 20. 2) 1 Io. 2, 19. 3) Matth. 7, 15. 4) 1 Cor. 11, 19. 5) 1 Thess. 5, 21.

bus male examinatis iniectione [1]) alicuius mali impingere per errorem.

5. Porro si dissensiones et schismata increpat, quae sine dubio mala sunt, et in continenti haereses subiungit; quod malis adiungit, malum utique profitetur, et quidem maius; cum idem credidisse se dicat de schismatibus et dissensionibus, quia sciret etiam haereses oportere esse [2]). Ostendit enim gravioris mali despectu de levioribus se facile credidisse, certe non ut ideo de malis crediderit, quia haereses bonae essent, sed uti de peioris quoque notae tentationibus praemoneret, non esse mirandum, quas diceret tendere ad probabiles quosque manifestandos, scilicet quos non potuerint depravare. Denique si totum capitulum ad unitatem continendam et separationes coercendas sapit, haereses vero non minus ab unitate divellunt, quam schismata et dissensiones: sine dubio et haereses in ea conditione reprehensionis constituit, in qua et schismata et dissensiones. Ac per hoc non eos probabiles facit, qui in haereses diverterint, cum maxime diverti ab eiusmodi obiurget, edocens unum omnes loqui et id ipsum sapere [3]), quod etiam haereses non sinunt.

6. Nec diutius de isto, si idem est Paulus, qui et alibi haereses inter carnalia crimina enumerat scribens ad Galatas [4]), et qui Tito suggerit, hominem haereticum post primam correptionem recusandum [5]), quod perversus sit eiusmodi et delinquat, ut a semetipso damnatus. Sed et in omni paene epistola de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans, haereses taxat, quarum opera sunt adulterae doctrinae, haereses dictae Graeca voce, ex interpretatione electionis, qua quis sive ad instituendas sive ad suscipiendas eas utitur. Ideo et sibi damnatum dixit haereticum, quia et in quo damnatur sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio indulgere [6]) licet, sed nec eligere, quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos domini habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignaverunt. Itaque etiam si angelus de

coelis aliter evangelizaret, anathema diceretur a nobis[1]). Providerat iam tunc spiritus sanctus futurum in virgine quadam Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis et praestigiis Apelles inductus novam haeresin induxit.

7. Hae sunt doctrinae hominum et daemoniorum, prurientibus auribus natae[2]) de ingenio sapientiae secularis, quam dominus stultitiam vocans, stulta mundi in confusionem etiam philosophiae ipsius elegit[3]). Ea est enim materia sapientiae secularis, temeraria interpres divinae naturae et dispositionis. Ipsae denique haereses a philosophia subornantur. Inde aeones et formae, nescio quae, et trinitas hominis[4]) apud Valentinum: Platonicus fuerat[5]). Inde Marcionis deus melior de tranquillitate: a Stoicis venerat. Et uti anima interire dicatur, ab Epicureis observatur; et ut carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur; et ubi materia cum deo aequatur, Zenonis disciplina est; et ubi aliquid de igneo deo allegatur, Heraclitus intervenit. Eaedem materiae apud haereticos et philosophos volutantur; iidem retractatus implicantur: unde malum, et quare? et unde homo, et quomodo? et quod proxime Valentinus proposuit: unde deus? scilicet de enthymesi et ectromate. Miserum Aristotelem[6])! qui illis dialecticam instituit, artificem struendi et destruendi versipellem, in sententiis coactam, in coniecturis duram, in argumentis operariam contentionum, molestam etiam sibi ipsi, omnia retractantem, ne quid omnino tractaverit. Hinc illae fabulae et genealogiae interminabiles et quaestiones infructuosae et sermones serpentes velut cancer[7]), a quibus nos apostolus refrenans nominatim philosophiam testatur[8]) caveri oportere, scribens ad Colossenses: videte, ne quis sit circumveniens vos[9]) per philosophiam et ina-

1) Gal. 1, 8. 2) 2 Tim. 4, 3. 3) 1 Cor. 3, 18. 1, 27. 4) Cod. Agobardi: et formae nescio quae infinitae hom. 5) Fr. Iunius Th. Canterum sibi confirmasse ait in ms. quodam scriptum esse: Platonicus furor. 6) Sic edd. Gelen. et Rig.; Rhen. Sequitur Arist.; Pamel. e cod. Vatic.: inferunt Arist.; ed. Franek. inserunt Aristotelem. 7) 1 Tim. 1, 4. Tit. 3, 9.

nem seductionem, secundum traditionem hominum[1]), praeter providentiam spiritus sancti. Fuerat Athenis, et istam sapientiam humanam, affectatricem et interpolatricem veritatis, de congressibus noverat, ipsam quoque in suas haereses multipartitam varietate sectarum invicem repugnantium. Quid ergo Athenis et Hierosolymis? quid academiae et ecclesiae? quid haereticis et Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est, qui et ipse tradiderat, dominum in simplicitate cordis esse quaerendum[2]). Viderint, qui Stoicum et Platonicum et dialecticum Christianismum protulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post evangelium. Cum credimus, nihil desideramus ultra credere. Hoc enim prius credimus, non esse, quod ultra credere debemus.

8. Venio itaque ad illum articulum, quem et nostri praetendunt ad ineundam curiositatem, et haeretici inculcant ad importandam scrupulositatem[3]). Scriptum est, inquiunt: quaerite, et invenietis[4]). Quando hanc vocem dominus emisit, recordemur. Puto in primitiis ipsis doctrinae suae, cum adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset, et cum adhuc nec Petrus illum dei filium pronuntiasset, cum etiam Ioannes de illo certus esse desisset[5]). Merito ergo tunc dictum est: quaerite et invenietis, quando quaerendus adhuc erat, qui adhuc agnitus non erat, et hoc quantum ad Iudaeos. Ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant, ubi quaererent Christum. Habent, inquit, Moysen et Heliam[6]), id est, legem et prophetas Christum praedicantes, secundum quod et alibi aperte: scrutamini scripturas', in quibus salutem speratis; illae enim de me loquuntur[7]). Hic erit: quaerite et invenietis. Nam et sequentia in Iudaeos competere manifestum est: pulsate et aperietur vobis[8]). Iudaei retro penes deum fuerant, dehinc eiecti ob delicta extra deum esse coeperunt. Nationes vero nunquam penes deum, nisi stillicidium de situla et pulvis ex area et foris semper[9]). Itaque qui foris semper, quomodo pulsabit eo, ubi nunquam

fuit? quam ianuam novit, in qua nec receptus, nec eiectus aliquando? an qui scit se intus fuisse et foras actum, is potius pulsabit, et ostium novit? Etiam: petite et accipietis, ei competit, qui sciebat, a quo erat aliquid promissum, a deo scilicet Abraham, Isaac et Iacob, quem nationes non magis noverant, quam ullam repromissionem eius. Et ideo ad Israël loquebatur: Non sum, inquit, missus, nisi ad oves perditas domus Israëlis. Nondum canibus iactabat panem filiorum, nondum in viam [gentium vel] nationum ire mandabat[1]). Siquidem in fine praecepit, ut vaderent ad docendas et tingendas nationes, consecuturi mox spiritum sanctum paracletum, qui illos deducturus esset in omnem veritatem[2]). Et hoc erga illos facit. Quodsi nationibus destinati doctores apostoli, ipsi quoque doctorem consecuturi erant paracletum, multo magis vacabat erga nos: quaerite et invenietis, quibus ultro erat obventura doctrina per apostolos et ipsis apostolis per spiritum sanctum. Omnia quidem dicta domini omnibus posita sunt, quae per aures Iudaeorum ad nos transierunt; sed pleraque in personas directa non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum.

9. Cedo nunc sponte de gradu isto, omnibus dictum sit: quaerite et invenietis; tamen et hic expetit sensus certae interpretationis gubernaculum[3]). Nulla vox divina ita dissoluta est et diffusa, ut verba tantum defendantur, et ratio verborum non constituatur. Sed in primis hoc propono. Unum itaque[4]) et certum aliquid institutum esse a Christo, quod credere omni modo debeant nationes, et idcirco quaerere, ut possint, cum invenerint, credere. Unius porro et certi instituti infinita inquisitio non potest esse: quaerendum est, donec invenias, et credendum, ubi inveneris, et nihil amplius, nisi custodiendum, quod credidisti, dum insuper credis, aliud non esse credendum, ideoque nec requirendum, cum id inveneris, et credideris, quod ab eo institutum est, qui non aliud tibi mandat inquirendum,

---

1) Matth. 15, 24. 10, 5. 28, 19. 2) Ioan. 16, 13. 3) Ita emend. locum Pamelius; Rhen. sensus certare cum inter-

quam quod instituit. De hoc quidem si quis dubitat, constabit penes nos esse id quod a Christo institutum est. Interim ex fiducia probationis praevenio, admonens quosdam, nihil esse quaerendum, ultra quod crediderunt, id esse, quod quaerere debuerunt, ne: quaerite et invenietis, sine disciplina rationis interpretentur.

10. Ratio autem dicti huius in tribus articulis constitit, in re, in tempore, in modo; in re, ut quid sit quaerendum consideres, in tempore, ut quando, in modo, ut quousque. Igitur quaerendum est, quod Christus instituit[1]), utique donec invenias. Invenisti autem, cum credidisti. Nam non credidisses, si non invenisses, sicut nec quaesisses, nisi ut invenires. Ad hoc ergo quaeris, ut invenias, et ad hoc invenis, ut credas. Omnem prolationem quaerendi et inveniendi credendo fixisti; hunc tibi modum[2]) statuit fructus ipse quaerendi[3]); hanc tibi fossam determinavit ipse, qui te non vult aliud credere, quam quod instituit, ideoque nec quaerere. Ceterum si, quia et alia tanta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quaerere debemus, in quantum possumus invenire, semper quaeremus et nunquam omnino credemus. Ubi enim erit finis quaerendi? ubi statio credendi? ubi expunctio inveniendi? Apud Marcionem? sed et Valentinus proponit: quaerite et invenietis. Apud Valentinum? sed et Apelles hac me pronuntiatione pulsavit, et Hebion et Simon et omnes ex ordine non habent aliud, quo se mihi insinuantes me sibi addicant. Ero[4]) itaque nusquam, dum ubique convenior[5]): quaerite et invenietis. Et velint me sic esse[6]) nusquam, quasi qui nunquam apprehenderim illud, quod Christus instituit, [quod credi oportet, quod quaeri necesse est.][7])

11. Impune erratur, nisi delinquatur; quamvis errare delinquere est. Impune, inquam, vagatur, qui nihil deserit. At enim, si quod debui credere credidi, et aliud

---

1) Pamelius addidit: utique quamdiu non invenis; Rig. utique quando non invenis. 2) Vv. credendo — modum desunt in ed. Rhen. 3) Cod. Ursini: credendi. 4) Sic Pamel. et Rig.; in cod. Agobardi: Eritaque; Rhenanus: Et erit. 5) In codd. convenio. 6) Ita locum restituit Pamelius. Rhen.

denuo puto requirendum, spero utique, aliud esse inveniendum, nullo modo speraturus istud, nisi quia aut non credideram, qui videbar credidisse, aut desii credidisse. Ita fidem meam deserens, negator invenior. Semel dixerim: Nemo quaerit, nisi qui aut non habuit aut perdidit. Perdiderat unam ex decem didrachmis anus illa, et ideo quaerebat; ubi tamen invenit, quaerere desiit. Panem vicinus non habebat, et ideo pulsabat; ubi tamen apertum est ei et accepit, pulsare cessavit. Vidua a iudice petebat audiri, quia non admittebatur; sed ubi audita est, hactenus institit[1]). Adeo finis est et quaerendi et pulsandi et petendi. Petenti enim dabitur, inquit, et pulsanti aperietur, et quaerenti invenietur[2]). Viderit, qui quaerit semper, quia non invenit; illic enim quaerit, ubi non invenietur. Viderit, qui semper pulsat, quia nunquam aperietur; illuc enim pulsat, ubi nemo est. Viderit, qui semper petit, quia nunquam auditur; ab eo enim petit, qui non audit.

12. Nobis etsi quaerendum esset[3]) adhuc et semper, ubi tamen quaeri oportet? apud haereticos, ubi omnia extranea et adversaria nostrae veritati, ad quos vetamur accedere? Quis servus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui, sperat? Quis miles ab infoederatis, ne dicam ab hostibus regibus, donativum et stipendium captat, nisi plane desertor et transfuga et rebellis? Etiam anus illa intra tectum suum drachmam requirebat, etiam pulsator ille vicini ianuam tundebat, etiam vidua illa non inimicum, licet durum, iudicem interpellabat. Nemo inde instrui potest, unde destruitur; nemo ab eo illuminatur, a quo contenebratur. Quaeramus ergo in nostro et a nostris et de nostro, idque duntaxat, quod salva regula fidei potest in quaestionem devenire.

13. Regula est autem fidei[4]), ut iam hinc quid defendamus[5]) profiteamur, illa scilicet, qua creditur, unum omnino deum esse, nec alium praeter mundi conditorem, qui universa de nihilo produxerit per verbum suum primo omnium emissum[6]); id verbum filium[7]) eius appellatum, in

---

1) Luc. 15, 8. 11, 5. 18, 2 sq. 2) Luc. 11, 9. 3) Rhenani

nomine dei[1]) varie visum patriarchis[2]), in prophetis semper auditum, postremo delatum ex spiritu patris dei et virtute in virginem Mariam, carnem factum in utero eius et ex ea natum egisse[3]) Iesum Christum, exinde praedicasse novam legem et novam promissionem regni coelorum, virtutes fecisse, fixum cruci, tertia die resurrexisse, in coelos ereptum sedere[4]) ad dexteram patris, misisse vicariam vim spiritus sancti, qui credentes agat, venturum cum claritate ad sumendos sanctos in vitae aeternae et promissorum coelestium fructum et ad profanos iudicandos[5]) igni perpetuo, facta utriusque partis resuscitatione cum carnis restitutione[6]). Haec regula a Christo, ut probabitur instituta, nullas habet apud nos quaestiones, nisi quas haereses inferunt, et quae haereticos faciunt.

14. Ceterum manente forma eius in suo ordine, quantum libet quaeras et tractes et omnem libidinem curiositatis effundas, si quid tibi videtur vel ambiguitate pendere vel obscuritate obumbrari. Est utique frater aliquis doctor gratia scientiae donatus, est aliquis inter exercitatos conversatus, aliquis tecum curiosus, tecum tamen quaerens[7]): novistine[8]), ignorare melius esse, ne quod non debeas, noris[9])? Fides, inquit, tua te salvum fecit[10]), non exercitatio scripturarum. Fides in regula posita est, habens legem et salutem de observatione legis; exercitatio autem in curiositate consistit, habens gloriam solam de peritiae studio. Cedat curiositas fidei, cedat gloria saluti. Certe aut non obstrepant, aut quiescant. Adversus regulam nihil scire, omnia scire est[11]). Ut non inimici essent veritatis haeretici, ut de rufugiendis eis non praemoneremur: quale est, conferre cum hominibus, qui et ipsi adhuc se quaerere confitentur? Si enim vere adhuc quaerunt, nihil adhuc

---

1) Gelenius: eius (Latinius: eum) in nomine dei. 2) Rigalt. a patriarchis. 3) Cod. Agob., Rhen., Rig. natum egisse; cod. Urs. natum exisse; Pamel. natum hominem et esse I. Ch.; Wouw. nat. hom. exstitisse I. Ch. 4) Gelenius et Rig. sedisse. 5) Wouwer e ms. et Rig. adiudicandos. 6) Pamel. resurrectione. 7) Rhen. conversatus aliquid tecum, curiosius tamen, quaerens. 8) Editt. omnes: novissime ignorare melius est. 9) Pamel. et

certi repererunt, et ideo, quodcunque videntur interim tenere, dubitationem suam ostendunt, quamdiu quaerunt. Itaque tu, qui proinde quaeris, spectans ad eos, qui et ipsi quaerunt, dubius ad dubios, incertus ad incertos, caecus a caecis in foveam deducaris necesse est[1]). Sed cum decipiendi gratia praetendant, se adhuc quaerere, ut nobis per sollicitudinis iniectionem tractatus suos insinuent, denique, ubi adierunt ad nos, statim quae dicebant quaerenda esse defendant: iam illos sic debemus refutare, ut sciant, nos non Christo, sed sibi negatores esse. Cum enim quaerunt adhuc, nondum tenent; cum autem non tenent, nondum crediderunt[2]), non sunt Christiani. At cum tenent quidem et credunt, quaerendum tamen dicunt, ut defendant. Antequam defendant, negant quod credunt, confitentes se nondum credidisse, dum quaerunt. Qui ergo nec sibi sunt Christiani, quanto magis nobis? qui per fallaciam veniunt, qualem fidem disputant? Cui veritati patrocinantur, qui eam a mendacio indicunt? Sed ipsi de scripturis agunt, et de scripturis suadent! Aliunde scilicet suadere non[3]) possent de rebus fidei, nisi ex literis fidei.

15. Venimus igitur ad propositum. Huc enim dirigebamus et praestruebamus allocutionis praefationem, ut iam hinc de eo congrediamur, de quo adversarii provocant; scripturas obtendunt, et hac sua audacia statim quosdam movent. In ipso vero congressu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum scrupulo dimittunt. Hunc igitur potissimum gradum obstruimus, non admittendos eos ad illam de scripturis disputationem, si hae sunt illae vires eorum, uti ne[4]) eas habere possint. Dispici debet, cui competat possessio scripturarum, ne is admittatur ad eam, cui nullo modo competit.

16. Hoc de consilio diffidentiae, aut de studio aliter ineundae constitutionis induxerim, nisi ratio constiterit, in primis illa, quod fides nostra obsequium apostolo debeat, prohibenti quaestiones inire, novis vocibus aures accommodare, haereticum post unam correptionem convenire[5]),

---

1) Matth. 15, 14. 2) Rhenani ed. I. cum autem tenent, n. cr.; Gelen. et Pamel. praeterea addiderunt: cum autem

non post disputationem. Adeo interdixit disputationem, correptionem designans caussa haeretici conveniendi, et hoc unam scilicet, quia non est Christianus, ne more Christiani semel et iterum et sub duobus aut tribus testibus[1]) castigandus videretur, cum ob hoc sit castigandus, propter quod non sit cum illo disputandum, deinde quoniam nihil proficiat congressio scripturarum, nisi plane ut aut stomachi quis ineat eversionem aut cerebri.

17. Ista haeresis non recipit quasdam scripturas, et si quas recipit, adiectionibus et detractionibus ad dispositionem instituti sui intervertit, et si recipit, non recipit integras, et si aliquatenus integras praestat, nihilominus diversas expositiones commentata convertit. Tantum veritati obstrepit adulter sensus, quantum et corruptor stilus; variae praesumptiones necessario nolunt[2]) agnoscere ea, per quae revincuntur. His nituntur, quae ex falso composuerunt et quae de ambiguitate ceperunt. Quid promovebis, exercitatissime scripturarum, cum si quid defenderis, negetur ex diverso, si quid negaveris, defendatur? Et tu quidem nihil perdes nisi vocem in contentione, nihil consequeris nisi vilem de blasphematione laudem[3]).

18. Ille vero, si quis est, cuius caussa in congressum descendis scripturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad veritatem an magis ad haereses deverget? Hoc ipso motus, quod te videat nihil promovisse aequo gradu negandi et defendendi, diversa parte statutum, certe et pari altercatione incertior[4]) discedet, nesciens, quam haeresin iudicet. Haec utique et ipsi habent in nos retorquere. Necesse est enim et illos dicere, a nobis potius adulteria scripturarum, et expositionum mendacia inferri, qui proinde sibi defendant veritatem.

19. Ergo non ad scripturas provocandum est nec in his constituendum certamen, in quibus aut nulla aut incerta victoria est aut parum certa. Nam etsi non ita evaderet collatio scripturarum, ut utramque partem parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nunc

---

1) Matth. 18, 15. 16. 2) Rhenani ed. I., codd. Agob. et Divion. volunt. 3) Gelen., Pamel. et Rig., sine codd. auctoritate, correxerunt verbo laudem deleto: nisi bilem de blasph. 4) Rigalt. defend. adversa parte, statu certe pari, altercatione incert.

solum disputandum est: quibus competat fides ipsa, cuius sint scripturae, a quo, et per quos, et quando, et quibus sit tradita disciplina, qua fiunt Christiani. Ubi enim apparuerit esse veritatem disciplinae et fidei Christianae, illic erit veritas scripturarum et expositionum, et omnium traditionum Christianorum.

20. Christus Iesus, dominus noster, permittat dicere interim, quisquis est, cuiuscunque dei filius, cuiuscunque materiae homo et deus, cuiuscunque fidei praeceptor, cuiuscunque mercedis repromissor, quid esset, quid fuisset, quam patris voluntatem administraret, quid homini agendum determinaret. Quamdiu in terris agebat, ipse pronuntiabat sive populo palam sive discentibus seorsum, ex quibus duodecim praecipuos lateri suo allegerat, destinatos nationibus magistros. Itaque uno eorum decusso, reliquos undecim, regrediens ad patrem post resurrectionem, iussit ire et docere nationes tingendas in patrem et in filium et in spiritum sanctum [1]). Statim igitur apostoli, quos haec appellatio missos interpretatur, adsumpto per sortem duodecimo Matthia in locum Iudae ex auctoritate prophetiae, quae est in psalmo David [2]), consecuti promissam vim spiritus sancti ad virtutes et eloquium, primo per Iudaeam contestata fide in Iesum Christum ecclesiis institutis, dehinc in orbem profecti eandem doctrinam eiusdem fidei nationibus promulgaverunt. Et proinde ecclesias apud unamquamque civitatem condiderunt, a quibus traducem fidei et semina doctrinae ceterae exinde ecclesiae mutuatae sunt et quotidie mutuantur, ut ecclesiae fiant. Ac per hoc et ipsae apostolicae deputabuntur ut soboles apostolicarum ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censeatur necesse est. Itaque tot ac tantae ecclesiae una est illa ab apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primae [3]) et omnes apostolicae, dum una, omnes probant unitatem. Communicatio pacis et appellatio fraternitatis et contesseratio [4]) hospitalitatis, quae iura non alia ratio regit, quam eiusdem sacramenti una traditio.

21. Hinc igitur dirigimus praescriptionem, si dominus Iesus Christus apostolos misit ad praedicandum, alios non

---

1) Matth. 28, 19. 2) Ps. 109, 8. Act. Apost. 1, 15 sqq. 3) Cod. Agobardi: prima. 4) Rhen. ed. I. contestatio.

esse recipiendos praedicatores, quam quos Christus instituit, quia nec alius patrem novit, nisi filius et cui filius revelavit; nec aliis videtur revelasse filius, quam apostolis, quos misit ad praedicandum, utique quod illis revelavit. Quid autem praedicaverint, id est, quid illis Christus revelaverit, et hic praescribam non aliter probari debere, nisi per easdem ecclesias, quas ipsi apostoli condiderunt, ipsi eis praedicando tam viva, quod aiunt, voce quam per epistolas postea. Si haec ita sunt, constat proinde omnem doctrinam, quae cum illis ecclesiis apostolicis, matricibus et originalibus fidei, conspiret, veritati deputandam, id sine dubio tenentem, quod ecclesiae ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a deo accepit; reliquam vero omnem doctrinam de mendacio praeiudicandam, quae sapiat contra veritatem ecclesiarum et apostolorum et Christi et dei. Superest ergo, ut demonstremus, an nostra doctrina, cuius regulam supra edidimus, de apostolorum traditione censeatur, et ex hoc ipso, an ceterae de mendacio veniant. Communicamus cum ecclesiis apostolicis, quod nulla[1]) doctrina diversa: hoc est testimonium veritatis.

22. Sed quoniam tam expedita probatio est, ut, si statim proferatur, nihil iam sit retractandum, ac si prolata non sit a nobis, locum interim demus diversae parti, si quid putant ad infirmandam hanc praescriptionem movere se posse: solent dicere non omnia apostolos scisse, eadem agitati dementia, qua rursus convertunt, omnia quidem apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse, in utroque Christum reprehensioni iniicientes, qui aut minus instructos aut parum simplices apostolos miserit. Quis enim integrae mentis credere potest aliquid eos ignorasse, quos magistros dominus dedit, individuos habitos in comitatu, in discipulatu, in convictu, quibus obscura quaeque seorsum disserebat, illis dicens datum esse cognoscere arcana, quae populo intelligere non liceret? Latuit aliquid Petrum aedificandae ecclesiae petram dictum, claves regni coelorum consecutum et solvendi et alligandi in coelis et in terris potestatem[2])? Latuit et Ioannem aliquid, dilectissimum domino, pectori eius incubantem, cui soli dominus Iudam traditorem praemonstravit, quem loco suo filium Mariae demandavit?

---

1) Rig. et Wouw. nulli. 2) Matth. 16, 18 sq.

Quid eos ignorasse voluit, quibus etiam gloriam suam exhibuit et Moysen et Heliam et insuper de coelo patris vocem? non quasi ceteros reprobans, sed quoniam in tribus testibus stabit omne verbum. Ignoraverunt itaque et illi, quibus post resurrectionem quoque in itinere omnes scripturas edisserere dignatus est. Dixerat plane aliquando: multa habeo adhuc vobis loqui, sed non potestis modo ea sustinere; tamen adiiciens: cum venerit ille spiritus veritatis, ipse vos ducet in omni veritate[1]). Ostendit illos nihil ignorasse, quos omnem veritatem consecuturos per spiritum veritatis repromiserat. Et utique implevit repromissum, probantibus Actis Apostolorum descensum spiritus sancti. Quam scripturam qui non recipiunt, nec spiritus sancti esse possunt, qui necdum spiritum sanctum possint agnoscere discentibus missum[2]); sed nec ecclesiam se dicant[3]) defendere, qui, quando et quibus incunabulis institutum est hoc corpus, probare non habent. Tanti enim est illis non habere probationes eorum quae defendunt, ne pariter admittantur traductiones eorum, quae mentiuntur.

23. Proponunt ergo ad suggillandam ignorantiam aliquam apostolorum, quod Petrus et qui cum eo erant reprehensi sint a Paulo. Adeo, inquiunt, aliquid eis defuit, ut ex hoc etiam illud struant, potuisse postea pleniorem scientiam supervenire, qualis obvenerit Paulo reprehendenti antecessores. Possumus et hic Acta Apostolorum repudiantibus dicere: prius est, uti ostendatis, quis iste Paulus, et quid ante apostolum, et quomodo apostolus; quatenus et alias ad quaestiones plurimum eo utuntur. Neque enim si[4]) ipse apostolum se de persecutore profitetur, sufficit unicuique examinate credenti, quando nec dominus ipse de se testimonium dixerit. Sed credant sine scripturis[5]), ut credant adversus scripturas; tamen doceant ex eo, quod allegant, Petrum a Paulo reprehensum, alius evangelii formam a Paulo superductam citra eam, quam praemiserat Petrus et ceteri. Atqui demutatus in praedicato-

---

1) Ioan. 16, 13. 2) Rhen. ed. I. descensum spir. sancti. Nedum spiritum sanctum possint agnoscere discentibus missum; etc. 3) Vv. se dicant omiserunt Rig. et Semler. 4) Cod. Urs. quod ipse. Rhen. ed. I. Neque enim pseudapostolum se de pers. prof. 5) Cod. Urs. Sed credunt sane scripturis.

rem de persecutore deducitur ad fratres a fratribus, ut unus ex fratribus, et ab illis ad illos, qui ab apostolis fidem induerant. Dehinc, sicuti ipse enarrat, ascendit Hierosolymam, cognoscendi Petri caussa, ex officio et iure scilicet eiusdem fidei et praedicationis. Nam et illi non essent admirati de persecutore factum praedicatorem, si aliquid contrarium praedicaret, nec dominum praeterea magnificassent, quia adversarius eius Paulus obvenerat. Itaque et dexteram ei dederunt, signum concordiae et convenientiae, et inter se distributionem officii ordinaverunt, non separationem evangelii, nec ut aliud alter, sed ut aliis alter praedicarent, Petrus in circumcisionem, Paulus in nationes. Ceterum si reprehensus est Petrus, quod cum convixisset ethnicis, postea se a convictu eorum separabat personarum respectu: utique conversationis fuit vitium, non praedicationis. Non enim ex hoc alius deus, quam creator, et alius Christus, quam ex Maria, et alia spes, quam resurrectio adnuntiabatur.

24. Non mihi tam bene est, imo non mihi tam male est, ut apostolos committam. Sed quomodo perversissimi isti illam reprehensionem ad hoc obtendunt, ut suspectam faciant doctrinam superiorem, respondebo quasi pro Petro, ipsum Paulum dixisse, factum se omnibus esse omnia, Iudaeis Iudaeum, non Iudaeis non Iudaeum, ut omnes lucrifaceret[1]). Adeo pro temporibus et personis et caussis quaedam reprehendebant, in quae et ipsi aeque pro temporibus et personis et caussis committebant, quemadmodum si et Petrus reprehenderet Paulum, quod prohibens circumcisionem circumciderit ipse Timotheum. Viderint, qui de apostolis iudicant. Bene, quod Petrus Paulo et in martyrio adaequatur. Sed etsi in tertium usque coelum ereptus Paulus et in paradisum delatus audiit quaedam illic, non possunt videri fuisse, quae illum in aliam doctrinam instructiorem praestarent, cum ita fuerit conditio eorum, ut nulli hominum proderentur. Quodsi ad alicuius conscientiam manavit nescio quid illud, et hoc se aliqua haeresis sequi affirmat: aut Paulus secreti proditi reus est, aut et alius postea in paradisum ereptus debet ostendi, cui permissum sit eloqui, quae Paulo mutire non licuit.

1) 1 Cor. 9, 20 sqq.

25. Sed, ut diximus, eadem dementia est, cum confitentur quidem nihil apostolos ignorasse, nec diversa inter se praedicasse, sed non omnia volunt illos omnibus revelasse, quaedam palam et universis, quaedam secreto et paucis demandasse, quia et hoc verbo usus est Paulus ad Timotheum: o Timothee, depositum custodi[1]), et rursum: bonum depositum custodi[2]). Quod hoc depositum est, tam idoneum[3]), ut alterius doctrinae deputetur? an illius denuntiationis, de quo ait: hanc denuntiationem commendo apud te, filiole Timothee[4])? item illius praecepti, de quo ait: denuntio tibi ante deum, qui vivificat omnia, et Iesum Christum, qui testificatus est sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut custodias praeceptum[5])? Quod autem praeceptum et quae denuntiatio? Ex supra et infra scriptis intelligere erat[6]), non nescio quid subostendi hoc dicto de remotiore doctrina, sed potius inculcari de non admittenda alia praeter eam, quam audierat ab ipso, et puto, coram multis, inquit, testibus[7]). Quos multos testes si nolunt ecclesiam intelligi, nihil interest, quomodo[8]) nihil tacitum fuerit, quod sub multis testibus proferebatur. Sed nec quia monet illum, haec fidelibus hominibus demandare, qui idonei sint et alios docere[9]), id quoque argumentum occulti alicuius evangelii interpretandum est. Nam et cum dicit haec, de eis dicit, de quibus in praesenti scribebat. De occultis autem, ut de absentibus, apud conscientiam non haec, sed illa dixisset.

26. Porro consequens erat, ut cui demandabat evangelii administrationem non passim nec inconsiderate administrandam, adiiceret secundum dominicam vocem, ne margaritam porcis et sanctum canibus iactaret[10]). Dominus palam edixit, sine ulla significatione alicuius taciti[11]) sacramenti. Ipse praeceperat: si quid in tenebris et in abscondito audissent, in uce et in tectis praedicarent[12]). Ipse per similitudinem praefiguraverat, ne unam mnam, id est

---

1) 1 Tim. 6, 20. 2) 2 Tim. 1, 14. Rig. bon. dep. serva. 3) Gelen. et Pamel. tam tacitum; Rig. tantum: tacitum. 4) 1 Tim. 1, 18, 5) 1 Tim. 6, 13 sq. 6) Rhen. in ed. I. intellegerat; sed quae ipse coniecit, in contextum recepimus. Pamel. et Rig. intelligetur. 7) 2 Tim. 2, 2. 8) Rigalt. quando. 9) 2 Tim. 2, 2. 10) Matth. 7, 6. 11) Rig. tecti. 12) Matth. 10, 27.

unum verbum eius, sine fructu in abdito reservarent[1]). Ipse docebat lucernam non sub modium abstrudi[2]) solere, sed in candelabrum constitui, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Haec apostoli aut neglexerunt aut minime intellexerunt, si non adimpleverunt, abscondentes aliquid de lumine, id est dei verbo, de Christi sacramento. Neminem, quod scio, verebantur, non Iudaeorum vim, non ethnicorum; quo magis utique in ecclesia libere praedicabant, qui in synagogis et in locis publicis non tacebant; imo neque Iudaeos convertere neque ethnicos inducere potuissent, nisi quod credi ab eis volebant, ordine exponerent; multo magis iam credentibus ecclesiis nihil subtraxissent, quod aliis paucis seorsum demandarent; quamquam, etsi quaedam inter domesticos, ut ita dixerim, disserebant, non tamen ea fuisse credendum est, quae aliam regulam fidei superducerent, diversam et contrariam illi, quam catholice[3]) in medium proferebant, ut alium deum in ecclesia dicerent, alium in hospitio, et aliam Christi substantiam designarent in aperto, aliam in secreto, et aliam spem resurrectionis apud omnes adnuntiarent, aliam apud paucos, cum ipsi observarent[4]) in epistolis suis, ut id ipsum et unum loquerentur omnes, et non essent schismata et dissensiones in ecclesia[5]), quia sive Paulus sive alii eadem praedicarent. Alioquin meminerant: sit sermo vester: est, est, non, non, quod amplius, hoc a malo est[6]), ne scilicet evangelium in diversitate tractarent.

27. Si ergo incredibile est, vel ignorasse apostolos plenitudinem praedicationis vel non omnem ordinem regulae omnibus edidisse, videamus, ne forte apostoli quidem simpliciter et plene, ecclesiae autem suo vitio aliter acceperint, quam apostoli proferebant. Omnia ista scrupulositatis incitamenta invenias praetendi ab haereticis. Tenent correptas ab apostolo ecclesias: o insensati Galatae, quis vos fascinavit[7])? et: tam bene currebatis, quis vos impediit[8])? ipsumque principium: miror, quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos[9]) vocavit in gratia, ad aliud evan-

---

1) Luc. 19, 20. 2) Rhen. ed. I. sub modio obstrui. 3) Rig. e mss. catholicae. 4) Pamel. et Rig. obsecrarent. 5) 1 Cor. 1, 10. 6) Matth. 5, 37. 7) Gal. 3, 1. 8) Gal. 5, 7 9) Rig. suos.

gelium [1]). Item ad Corinthios scriptum, quod essent adhuc carnales, qui lacte educarentur, nondum idonei ad pabulum; qui putarent, se scire aliquid, quando nondum scirent, quemadmodum sciri oporteret [2]). Cum correptas ecclesias opponunt, credant et emendatas. Sed et illas recognoscant, de quarum fide et scientia et conversatione apostolus gaudet et deo gratias agit [3]), quae [4]) tamen hodie cum illis correptis unius institutionis iura [5]) miscent.

28. Age nunc omnes erraverint; deceptus sit et apostolus de testimonio reddendo [quibusdam]; nullam respexerit spiritus sanctus, uti eam in veritatem deduceret [6]), ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus de patre, ut esset doctor veritatis [7]); neglexerit officium dei villicus, Christi vicarius, sinens ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quod ipse per apostolos praedicabat: ecquid verisimile est, ut tot ac tantae in unam fidem erraverint? Nullus inter multos eventus est unus exitus; variasse debuerat error doctrinae ecclesiarum [8]). Ceterum quod apud multos unum invenitur, non est erratum [9]). Audeat ergo aliquis dicere, illos errasse, qui tradiderunt.

29. Quoquo modo sit erratum, tam diu utique regnavit [10]) error, quam diu haereses non erant. Aliquos Marcionitas et Valentinianos liberanda veritas exspectabat. Interea perperam evangelizabatur [11]); tot millia millium perperam tincta, tot opera fidei perperam administrata, tot virtutes, tot charismata perperam operata, tot sacerdotia, tot ministeria [12]) perperam functa, tot denique martyria perperam coronata. Aut si nec perperam nec in vacuum [13]), quale est, ut ante res dei currerent [14]), quam cuius dei notum esset? ante Christiani, quam Christus inventus? ante haereses, quam vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit, post rem [15]) simili-

1) Gal. 1, 6. 2) 1 Cor. 3, 1 sq. 8, 2. 16, 19. 3) Rom. 1, 8. 4) Rhen. ed. I. qui. 5) Rig. iure. 6) Io. 14, 26. 7) Io. 15, 26. 8) Rhen. ed. I. var. deb. ordinem doctr. eccl. 9) Praeter Rhenanum editt. omnes addunt: sed traditum. 10) Rhen. erravit. 11) Praeter Rhenanum editt. omnes: perp. evang., perperam credebatur. 12) Cod. Agobardi: mysteria. 13) Rhen. ed. I. tot den. martyria perperam et in vacuum. Quale est etc. Quae dedimus, in ceteris edd. exstant. 14) Rhen. in ed. I. curent; deinde e cod. Gorz. currerent. 15) Sic recte Rig.; ceteri: postremo.

tudo succedit. Ceterum satis ineptum, ut prior [in] [1]) doctrina haeresis habeatur, vel quoniam ipsa est, quae futuras haereses et cavendas praenuntiavit. Ad eius doctrinae ecclesiam scriptum est, imo ipsa doctrina ad ecclesiam suam scribit: et si angelus de coelo aliter evangelizaverit, citra quam nos, anathema sit [2]).

30. Ubi tunc Marcion, Ponticus nauclerus, Stoicae studiosus? Ubi tunc Valentinus, Platonicae sectator? Nam constat illos neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et in catholicae primo [3]) doctrinam credidisse apud ecclesiam Romanensem sub episcopatu Eleutheri benedicti, donec ob inquietam eorum semper curiositatem, qua fratres quoque vitiabant [4]), semel et iterum eiecti, (Marcion quidem cum ducentis sestertiis, quae ecclesiae intulerat,) novissime in perpetuum dissidium relegati, venena doctrinarum suarum disseminaverunt [5]). Postmodum Marcion poenitentiam confessus, cum conditioni datae sibi occurrit, ita pacem recepturus, si ceteros quoque, quos perditioni erudisset, ecclesiae restitueret, morte praeventus est. Oportebat enim haereses esse [6]), nec tamen ideo bonum haeresis, quia esse eas oportebat, quasi non et malum oportuerit esse. Nam et dominum tradi oportebat, sed vae traditori [7]), ne quis etiam hinc haereses defendat. Sed [8]) et Apellis stemma retractandum est. Tam non vetus et ipse, quam Marcion institutor et praeformator eius, sed lapsus in femina desertor continentiae Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum, qua iam non Marcionites, in alteram feminam impegit, illam virginem Philumenen, quam supra edidimus, postea vero immane prostibulum et ipsam, cuius energemate circumventus, quas ab ea didicit, phaneroseis scripsit. Adhuc in seculo supersunt, qui meminerint eorum, etiam proprii discentes, et successores ipsorum, ne posteriores se

---

1) Particula in deest in cod. Wouweri. 2) Gal. 1, 8. 3) Rhen. in catholicam pene (ceteri editt. primo) doctr. Sed rectius Rig. in catholicae (sc. ecclesiae) primo doctr. 4) Rig. e ms. quam fratres quoque vitabant. 5) Rhen. eiecti. Marcion — discidium relegatus — disseminavit. 6) 1 Cor. 11, 19. 7) Marc. 14, 21. 8) Rhenano excepto editt. omnes: Si et Ap. — retract. est, tam etc.

negare possint; quamquam et de operibus suis, ut dixit dominus, revincuntur [1]). Si enim Marcion novum testamentum a vetere separavit; posterior est eo, quod separavit, quia separare non posset, nisi quod unitum fuit. Unitum ergo, antequam separaretur, postea factum separatum, posteriorem ostendit separatorem. Item Valentinus aliter exponens et sine dubio emendans, hoc nomine quicquid emendat, ut mendosum retro alterius [2]) fuisse demonstret. Hos utique [3]) insigniores, et frequentiores adulteros veritatis nominamus. Ceterum et Nigidius nescio quis et Hermogenes et multi alii adhuc ambulant pervertentes vias dei. Cupio, ostendant mihi: ex qua auctoritate prodierunt? Si alium deum praedicant, quomodo eius dei rebus et literis et nominibus utuntur, adversus quem praedicant? si eiusdem, quomodo aliter? Probent se novos apostolos esse; dicant Christum iterum descendisse, iterum ipsum docuisse, iterum crucifixum, iterum resuscitatum. Sic enim apostolus solet facere, dare illis praeterea virtutem eadem signa edendi, quae et ipse [4]). Volo igitur virtutes eorum proferre, nisi quod agnosco maximam virtutem eorum, qua apostolos in perversum aemulantur. Illi enim de mortuis suscitabant, isti de vivis mortuos faciunt.

31. Sed ab excessu revertar ad principalitatem veritati et posteritatem mendacitati deputandam [5]) ex illius quoque parabolae patrocinio, quae bonum semen frumenti a domino seminatum in primore constituit, avenarum autem sterilis foeni adulterium ab inimico diabolo postea superducit [6]). Proprie [7]) enim doctrinarum distinctionem figurat, quia et alibi verbum dei seminis similitudo est. Ita ex ipso ordine manifestatur, id esse dominicum et verum, quod sit prius traditum, id autem extraneum et falsum, quod sit posterius immissum. Ea sententia manebit adversus posteriores quasque haereses, quibus nulla con-

---

1) Matth. 7, 16. 2) Wouweri ms. hoc omnino quicquid emendat, ut mendosum anterius f. dem. Quae probavit Rigalt. scripsitque: demonstrat, 3) Praeter Rhen. omnes: ut. 4) Cod. Agob.: Sic enim apostolus descripsit. solet facere. dare praeterea virtutem eadem signa edendi quae et ipse. 5) Rig. ad princ. veritatis et poster. mendaictatis disputandam. 6) Matth. 13, 37 sqq. 7) Rhen. Pro parte.

stantia de conscientia competit [1]) ad defendendam sibi veritatem.

32 Ceterum si quae audent interserere se aetati apostolicae, ut ideo videantur ab apostolis traditae, quia sub apostolis fuerunt, possumus dicere: edant ergo origines ecclesiarum suarum, evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perseveraverit, habuerit auctorem et antecessorem. Hoc enim modo ecclesiae apostolicae census suos deferunt, sicut Smyrnaeorum ecclesia Polycarpum ab Ioanne collocatum refert, sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum. Itidem [2]) proinde utique et ceterae exhibent, quos ab apostolis in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces habeant. Confingant tale aliquid haeretici. Quid enim illis post blasphemiam illicitum est? Sed etsi confinxerint, nihil promovebunt. Ipsa enim doctrina eorum cum apostolica comparata ex diversitate et contrarietate sua pronuntiabit, neque apostoli alicuius auctoris esse neque apostolici, quia sicut apostoli non diversa inter se docuissent, ita et apostolici non contraria apostolis edidissent, nisi illi, qui ab apostolis desciverunt [3]) et aliter praedicaverunt. Ad hanc itaque formam provocabuntur [4]) ab illis ecclesiis, quae licet nullam ex apostolis vel apostolicis auctorem suum proferant, ut multo posteriores, quae denique quotidie instituuntur, tamen in eadem fide conspirantes, non minus apostolicae deputantur pro consanguinitate doctrinae. Ita omnes haereses ad utramque formam nostris ecclesiis provocatae probent se quaqua putant apostolicas. Sed adeo nec sunt, nec possunt probare, quod non sunt, nec recipiuntur in pacem et communicationem ab ecclesiis quoquo modo apostolicis, scilicet ob diversitatem sacramenti nullo modo apostolicae.

33. Adhibeo super haec ipsarum doctrinarum recognitionem, quae sub apostolis fuerunt ab iisdem apostolis et demonstratae et deieratae. Nam et sic facilius tra-

---

1) Rhen. ed. I. constantia et conscientia concedit, in margine: concepit. 2) Ita Wouwer. e ms., Pamel. ordinatum edit. Proinde etc. Rig. ordinatum itidem. Perinde etc. 3) Rig. didicerunt, aliter praed. 3) Rig. probabuntur.

ducentur, dum aut iam tunc fuisse deprehenduntur, aut ex illis, quae iam tunc fuerunt, semina sumpsisse. Paulus in prima ad Corinthios notat negatores et dubitatores resurrectionis [1]). Haec opinio propria [2]) Sadducaeorum. Partem eius usurpat Marcion et Apelles et Valentinus, et si qui alii resurrectionem infringunt. Ad Galatas scribens invehitur in observatores et defensores circumcisionis et legis [3]). Hebionis haeresis est. Timotheum instruens nuptiarum quoque interdictores suggillat [4]). Ita instituunt Marcion et Apelles, eius secutor. Aeque tangit eos, qui dicerent, factam iam resurrectionem [5]). Id de se [6]) Valentiniani adseverant. Sed et cum genealogias indeterminatas [7]) nominat, Valentinus agnoscitur, apud quem aeon ille nescio qui novi et non unius nominis generat e sua Charite sensum et veritatem, et hi aeque procreant duo, sermonem et vitam, dehinc et isti generant hominem et ecclesiam, estque haec prima Ogdoas [8]) aeonum. Exinde decem alii et duodecim reliqui aeones miris nominibus oriuntur in meram fabulam triginta aeonum. Idem apostolus, cum improbat elementis servientes, aliquem Hermogenem [9]) ostendit, qui materiam non natam introducens deo non nato eam comparat, et ita matrem elementorum deam faciens potest ei servire, quam deo comparat. Ioannes vero in Apocalypsi idolothyta edentes et stupra committentes [10]) iubet castigare. Sunt et nunc alii Nicolaitae, Caiana [11]) haeresis dicitur. At in epistola eos maxime antichristos vocat, qui Christum negarent in carne venisse, et qui non putarent Iesum esse filium dei. Illud Marcion, hoc Ebion vindicavit. Simonianae autem magiae disciplina angelis serviens, utique et ipsa inter idololatrias deputabatur et a Petro apostolo in ipso Simone damnabatur.

34. Haec sunt, ut arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quae sub apostolis fuisse ab ipsis apostolis discimus, et tamen nullam invenimus institutionem inter tot diversitates perversitatum, quae de deo creatore universo-

---

1) 1 Cor. 15, 12. 2) Rhen. et Pam. prima. 3) Gal. 5, 2. 4) 1 Tim. 4, 3. 5) 2 Tim. 2, 3. 6) Rhen. Sic se Val. 7) 1 Tim. 1, 4. 8) Sic Rig. et Wouw. e cod. Ursini. Rhenani ed. I. de qua prima haec ideo decas aeonum. Gelen. et Pam. de qua prima ogdoade aeonum exinde etc. 9) Rig. aliquid Hermogenis. 10) Apoc. 2, 14. 11) Rhen. Gaiana.

rum controversiam moverit; nemo alterum deum ausus est suspicari, facilius de filio quam de patre haesitabatur; donec Marcion praeter creatorem alium deum solius bonitatis induceret, Apelles creatorem angelum[1]) nescio quem gloriosum superioris dei faceret deum legis et Israëlis, illum igneum affirmans, Valentinus aeonas suos spargeret et unius aeonis vitium in originem deduceret dei creatoris. His solis et his primis revelata est veritas divinitatis, maiorem scilicet dignationem et pleniorem gratiam a diabolo consecutis, qui deum sic quoque voluerit aemulari, ut de doctrinis venenorum, quod dominus negavit, ipse faceret discipulos super magistrum. Eligant igitur sibi tempora universae haereses, quae quando fuerint, dum non intersit, quae quando de veritate non sint[2]). Utique quae ab apostolis nominatae non fuerunt, sub apostolis fuisse non possunt. Si enim fuissent, nominarentur et ipsae, ut et ipsae coercendae. Quae vero sub apostolis fuerunt, in sua nominatione damnantur. Sive ergo eaedem, nunc sunt aliquanto expolitiores, quae sub apostolis rudes, habent suam exinde damnationem; sive aliae quidem illae fuerunt, aliae autem postea obortae quasdam ex illis opiniones usurpaverunt, habendo cum eis consortium praedicationis, habeant necesse est etiam consortium damnationis, praecedente illo fine supradicto posteritatis, quo, etsi nihil de damnaticiis participarentur, de aetate sola praeiudicarentur, tanto magis adulterae, quanto nec ab apostolis nominatae. Unde firmius constat, has esse, quae adhuc tunc nuntiabantur futurae.

35. His definitionibus provocatae a nobis et revictae haereses omnes, sive qua posterae, sive qua coaetaneae apostolorum, dummodo diversae, sive generaliter sive specialiter notatae ab eis, dummodo praedamnatae, audeant respondere et ipsae aliquas eiusmodi praescriptiones adversus nostram disciplinam. Si enim negant veritatem eius, debent probare illam quoque haeresin esse eadem forma revictam, qua ipsae revincuntur, et ostendere simul, ubinam quaerenda sit veritas, quam apud illas non esse iam constat. Posterior nostra res non est, imo omnibus prior est. Hoc erit testimonium veritatis ubique occupantis prin-

1) Rig. angelorum. 2) Pam. dum de veritate n. s. Rig. dummodo intersit quae quando, dum de v. n. s.

cipatum. Ab apostolis non damnatur, imo defenditur. Hoc erit indicium proprietatis. Quam enim non damnant, qui extraneam quamque damnaverunt, suam ostendunt, ideoque et defendunt.

36. Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuae, percurre ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolorum suis locis praesidentur, apud quas ipsae authenticae literae eorum recitantur, sonantes vocem et repraesentantes faciem uniuscuiusque. Proxima est tibi Achaia, habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses [1]). Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiae adiaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praesto est. Ista quam felix ecclesia [2]), cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus passioni dominicae adaequatur, ubi Paulus Ioannis exitu coronatur, ubi apostolus Ioannes, posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur. Videamus, quid didicerit, quid docuerit, quid cum Africanis quoque ecclesiis contesserarit [3]). Unum deum novit, creatorem universitatis, et Christum Iesum ex virgine Maria filium dei creatoris, et carnis resurrectionem; legem et prophetas cum evangelicis et apostolicis literis miscet. Inde potat [4]) fidem, aqua signat, sancto spiritu vestit, eucharistia pascit, martyrium exhortatur, et ita adversus hanc institutionem neminem recipit. Haec est institutio, non dico iam, quae futuras haereses praenuntiabat, sed de qua haereses prodierunt. Sed non fuerunt [5]) ex illa, ex quo factae sunt adversus illam. Etiam de olivae nucleo mitis et opimae et necessariae asper oleaster exoritur, et iam de papavere fici gratissimae [6]) et suavissimae ventosa et vana caprificus exsurgit. Ita et haereses de nostro frutice, non nostro genere, veritatis grano, sed mendacio silvestres [7]).

---

1) Vv. habes Thessal. desunt in ed. I. Rhen. 2) Sic Rig. e ms. Rhen. ed. I. praesto est statuta. Pam. e cod. Vat. Statu felix eccl. 3) Rhen. Vid., qu. dixerit, qu. doc. Cum Afr. qu. eccl. contestatur. 4) Rhen. portat, Wouw. importat, Rig. Et inde potat fidem, eam aqua signat. 5) Rhen. non omnes ex illa. 6) Vv. et necessariae — gratissimae desunt in ed. I. Rhen. 7) Ita h. l. emend. Rig.;

37. Si haec ita se habent, ut veritas nobis adiudicetur, quicunque in ea regula incedimus, quam ecclesia ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a deo tradidit, constat ratio propositi nostri definientis, non esse admittendos haereticos ad ineundam de scripturis provocationem, quos sine scripturis probamus ad scripturas non pertinere. Si enim haeretici sunt, Christiani esse non possunt, non a Christo habendo, quod de sua electione sectati haereticorum nomina admittunt. Ita non Christiani nullum ius capiunt Christianarum literarum, ad quos merito dicendum est: qui estis? quando, et unde venistis? quid in meo agitis, non mei? quo denique, Marcion, iure silvam meam caedis? qua licentia, Valentine, fontes meos transvertis? qua potestate, Apelles, limites meos commoves?[1]) quid hic, ceteri, ad voluntatem vestram seminatis et pascitis? Mea est possessio, olim possideo[2]), habeo origines firmas ab ipsis auctoribus, quorum fuit res. Ego sum haeres apostolorum. Sicut caverunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiuraverunt, ita teneo. Vos certe exhaeredaverunt semper et abdicaverunt ut extraneos, ut inimicos. Unde autem extranei et inimici apostolis haeretici, nisi ex diversitate doctrinae, quam unusquisque de suo arbitrio adversus apostolos aut protulit aut recepit?

38. Illic igitur et scripturarum et expositionum adulteratio deputanda est, ubi diversitas invenitur doctrinae. Quibus fuit propositum aliter docendi, necessitas instituit[3]) aliter disponendi instrumenta doctrinae. Alias enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent, per quae docerent. Sicut illis non potuisset succedere corruptela doctrinae sine corruptela instrumentorum eius, ita et nobis integritas doctrinae non competisset sine integritate eorum, per quae doctrina tractatur. Etenim quid contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei, quod esset in scripturis deprehensum, detractione vel adiectione vel transmutatione remediaremus?

Rhen. et Pam.: Ita et haer. de nostro fructificaverunt, non nostrae; degeneres varietatis (Gelen. et ceteri e cod. Gorz. veritatis) grano et mend. silvestres. 1) Post Rhenanum editt. omnes addiderunt: mea est possessio. 2) Praeter Rhen. omnes: olim poss., prior possideo. 3) Pam. et Rig. eos necessitas coegit.

Quod sumus, hoc sunt scripturae inde[1]) ab initio suo. Ex illis sumus, antequam nihil aliter fuit, quam sumus. Quid denique fuit, antequam nobis[2]) interpolarentur[3])? Cum autem omnis interpolatio posterior credenda sit, veniens utique ex caussa aemulationis, quae neque prior neque domestica unquam est eius, quod aemulatur, tam incredibile est sapienti cuique, ut nos adulterum stilum intulisse videamur scripturis, qui sumus et primi et ex ipsis, quam illos non intulisse, qui sunt et posteri et adversi. Alius manu scripturas, alius sensus expositione intervertit. Neque enim si Valentinus integro instrumento uti videtur, non callidiore ingenio quam Marcion[4])? Marcion enim exserte et palam machaera, non stilo usus est, quoniam ad materiam suam caedem scripturarum confecit. Valentinus autem pepercit, quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitavit, et tamen plus abstulit et plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum et adiiciens dispositiones non comparentium rerum.

39. Haec sunt[5]) ingenia de spiritalibus nequitiae, cum quibus luctatio est nobis, fratres, merito contemplandae[6]) fidei necessaria, ut electi manifestentur, ut reprobi detegantur. Et ideo habent vim et in excogitandis instruendisque erroribus facilitatem[7]), non adeo mirandam quasi difficilem et inexplicabilem, cum de secularibus quoque scripturis exemplum praesto sit eiusmodi facilitatis. Qua vides[8]) hodie ex Virgilio fabulam in totum aliam componi, materia secundum versus, versibus secundum materias concinnatis. Denique Ovidius Geta[9]) Medeam tragoediam ex Virgilio plenissime expressit. Meus quidam propinquus ex eodem poëta inter cetera stili sui otia Pinacem Cebetis

---

1) Rhen. hoc sunt. Inde script. 2) Pam. aliique: a nobis. 3) Rig.: Quod sumus, hoc sunt scripturae ab initio suo: ex illis sumus, antequam aliter fuit; antequam a vobis interpolarentur. 4) Gelen., Pam., Rig. Marcion, manus intulit veritati? 5) Rig. Erant ingenia etc. 6) Rig. contemplanda, fidei nec. 7) Rig. felicitatem. 8) Rhen. Quo ius; Pam. Vis; Wouw. in suo cod.: Quovis, quod mutavit in: Qua vides. 9) Rhen. ed. I. Ovidius citra Med. Gelen. Osidius Geta. Cod. Vat. Offidius; Pam. Ovidius Geta. Cod. Agob. Vosidius; cod. Urs. Osidius; Rig. Hosidius Geta. Iunius coni. C. Didius Geta.

explicuit. Homerocentonas etiam vocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum sarciunt corpus. Et utique fecundior divina literatura ad facultatem cuiuscunque materiae. Nec periclitor dicere, ipsas quoque scripturas sic esse ex dei voluntate dispositas, ut haereticis materias subministrarent, cum legam oportere haereses esse, quae sine scripturis esse non possent.

40. Sed quaeritur[1]), a quo intellectus interpretetur eorum, quae ad haereses faciant. A diabolo scilicet, cuius sunt partes intervertendi veritatem, qui ipsas quoque res sacramentorum divinorum in idolorum mysteriis aemulatur. Tingit et ipse quosdam, utique credentes et fideles suos; expiationem[2]) delictorum de lavacro repromittit, et si adhuc memini Mithrae, signat illic in frontibus milites suos; celebrat et panis oblationem, et imaginem resurrectionis inducit, et sub gladio redimit coronam. Quid, quod et summum pontificem in unius nuptiis statuit? Habet et virgines, habet et continentes. Ceterum si Numae Pompilii superstitiones revolvamus, si sacerdotalia officia, insignia et privilegia, si sacrificantium[3]) ministeria, et instrumenta et vasa ipsorum sacrificiorum, ac piaculorum et votorum curiositates consideremus: nonne manifeste diabolus morositatem illam Iudaeae imitatus est? Qui ergo ipsas res, de quibus sacramenta Christi administrantur, tam aemulanter affectavit exprimere in negotiis idolatriae. Utique et idem et eodem ingenio gestiit et potuit instrumenta quoque divinarum rerum et sanctorum Christianorum, sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas de parabolis, profanae et aemulae fidei attemperare[4]). Et ideo neque a diabolo immissa esse spiritalia nequitiae, ex quibus etiam haereses veniunt, dubitare quis debet, neque ab idololatria distare haereses, cum et auctoris et operis eiusdem sint, cuius et idololatria. Deum aut fingunt alium adversus creatorem, aut si unicum creatorem confitentur, aliter eum disserunt, quam in vero est. Itaque omne mendacium, quod de deo dicunt, quodammodo genus est idololatriae[5]).

---

1) Rig. Sequetur. 2) Cod. Agob. expositionem. 3) Ita cod. Ursin. Rhen. sacrificantia. Pam. et Rig. sacrificalia. 4) Rhen. attentare. 5) Rhen. ed. I. Ita omne mendacium de deo vel natio quodammodo sexus est idololatriae.

41. Non omittam ipsius etiam conversationis haereticae descriptionem, quam futilis, quam terrena, quam humana sit, sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina, ut fidei suae congruens. Inprimis quis catechumenus, quis fidelis, incertum est; pariter adeunt, pariter orant, etiam ethnici, si supervenerint; sanctum canibus et porcis margaritas, licet non veras, iactabunt. Simplicitatem volunt esse prostrationem disciplinae, cuius penes nos curam lenocinium vocant. Pacem quoque passim cum omnibus miscent. Nihil enim interest illis, licet diversa tractantibus, dum ad unius veritatis expugnationem conspirent. Omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni, quam edocti. Ipsae mulieres haereticae, quam procaces! quae audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan et tingere. Ordinationes eorum temerariae, leves, inconstantes. Nunc neophytos collocant, nunc seculo obstrictos, nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. Nusquam facilius proficitur, quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic, promereri est. Itaque alius hodie episcopus, cras alius; hodie diaconus, qui cras lector; hodie presbyter, qui cras laicus; nam et laicis sacerdotalia munera iniungunt.

42. De verbi autem administratione quid dicam, cum hoc sit negotium illis, non ethnicos convertendi, sed nostros evertendi? Hanc magis gloriam captant, si stantibus ruinam, non si iacentibus elevationem operentur. Quoniam et ipsum opus eorum non de suo proprio aedificio venit, sed de veritatis destructione, nostra suffodiunt, ut sua aedificent. Adime illis legem Moysi et prophetas et creatorem deum, accusationem eloqui non habent. Ita fit, ut ruinas facilius operentur stantium aedificiorum, quam exstructiones iacentium ruinarum. Ad haec solummodo opera humiles et blandi et summissi agunt. Ceterum nec suis praesidibus reverentiam noverunt. Et hoc est, quod schismata apud haereticos fere non sunt, quia cum sint, non parent. Schisma est unitas ipsis[1]. Mentior, si non etiam a regulis suis variant inter se, dum unusquisque proinde suo arbitrio modulatur, quae accepit, quemadmodum de arbitrio ea composuit ille, qui tradidit. Agnoscit naturam

---

1) Sic Rig. e cod. Ursini; reliqui: ipsa.

suam et originis suae morem profectus rei. Idem licuit Valentinianis, quod Valentino, idem Marcionitis, quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innovare. Denique penitus inspectae haereses omnes in multis cum auctoribus suis dissentientes deprehenduntur. Plerique nec ecclesias habent, sine matre, sine sede, orbi fide, extorres, quasi sine lare [1]) vagantur.

43. Notata sunt etiam commercia haereticorum cum magis quam pluribus, cum circulatoribus, cum astrologis, cum philosophis, curiositati scilicet deditis. Quaerite et invenietis, ubique meminerunt. Adeo et de genere conversationis qualitas fidei aestimari potest. Doctrinae index disciplina est. Negant deum timendum. Itaque libera sunt illis omnia et soluta. Ubi autem deus non timetur, nisi ubi non est? Ubi deus non est, nec veritas ulla est. Ubi veritas nulla est, merito et talis disciplina est. At ubi deus, ibi metus in deum, qui est initium sapientiae. Ubi metus in deum, ibi gravitas, honesta et diligentia attonita et cura sollicita et allectio explorata et communicatio deliberata et promotio emerita et subiectio religiosa et apparitio devota et processio modesta et ecclesia unita et dei omnia.

44. Proinde haec pressioris apud nos testimonia disciplinae ad probationem veritatis accedunt, a qua divertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicii, quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal adstare, reddentes rationem in primis ipsius fidei. Quid ergo dicent, qui illam stupraverint adulterio haeretico, virginem traditam a Christo? Credo allegabunt nihil unquam sibi ab illo vel ab apostolis eius de seris [2]) et perversis doctrinis futuris pronuntiatum et de cavendis et de abominandis praeceptum. Agnoscent suam potius culpam et suorum, qui nos non ante praestruxerunt [3]). Adiicient praeterea multa de auctoritate cuiusque doctoris haeretici; illos maxime doctrinae suae fidem confirmasse, mortuos suscitasse, de-

---

1) Rhen. quasi sibilatae vag. Pamel. extorres quasi sibi, late vag. Rigaltii emendationem probavimus. 2) Ita Rig. e cod. Ursini; reliqui: saevis. 3) Hanc Gelenii emendationem ceteris praeferendam censeo. Rhen. culpam, quam suorum, qui nos ante praestr. Pamel. culp., quam suor., qui nos non ante praestr. Rig. Agnoscant — quam illorum, qui nos tanto ante praestr.

biles reformasse, futura significasse, ut merito apostoli crederentur, quasi nec hoc scriptum sit, venturos multos, qui etiam virtutes maximas ederent ad fallaciam muniendam corruptae praedicationis. Itaque veniam merebuntur. Qui vero memores dominicarum et apostolicarum denuntiationum in fide integri steterint, credo, de venia periclitabuntur, respondente domino [1]): praenuntiaveram plane futuros fallaciae magistros in meo nomine et prophetarum et apostolorum etiam, et discentibus meis eadem ad vos praedicare mandaveram, semel evangelium et eiusdem regulae doctrinam apostolis meis delegaveram; sed cum vos non crederetis [2]), libuit mihi postea aliqua inde mutare. Resurrectionem promiseram, etiam carnis; sed recogitavi, ne implere non possem: natum me ostenderam ex virgine, sed postea turpe mihi visum est: patrem dixeram, qui solem et pluvias facit; sed alius me pater melius adoptavit: prohibueram vos aurem accommodare haereticis, sed erravi. Talia capit opinari eos, qui exorbitant et fidei veritatis periculum non cavent.

45. Sed nunc quidem generaliter actum est nobis adversus haereses omnes certis et iustis et necessariis praescriptionibus repellendas a collatione scripturarum. De reliquo, si dei gratia adnuerit, etiam specialiter quibusdam respondebimus*).

---

1) Rhen. deo. 2) Vv. sed — crederetis recte in edd. Franek. et Rig. huc transposita sunt. Antea post mandaveram posita erant atque v. sed ante libuit repetitum.

*) Rig. addidit vv. Haec in fide veritatis ci........ legentibus pax et gratia domini nostri Iesu Christi in aeternum. Contra haereticos explicit. Ea a librario quodam quin adscripta sint, non potest dubitari. — Sed quae sequuntur: Quorum haereticorum ut plura praet., ad finem usque huius libri, non a Tertulliano esse profecta, nemo infitiabitur. Nam primum desiderantur in vetustissimo Agobardi codice; in cod. Paterniacensi separato libello ἀνεπιγράφῳ continentur, atque in alio Rhenani cod. inscripta sunt: Adversus omneis haereses, quam inscriptionem etiam Rhen. in prima editione iis praefixit; in cod. Hirsaug. ipsum librum de praescriptionibus haeret. praecedunt. Accedit, quod ultima sententia fini libri faciendo maxime est apta, ut nihil sit, quod amplius desideres; nam quae Tertullianus singulis haereticis duxerit obloquenda, singulis libris exaravit. Ac Semlerus recte suspicatur, „hunc libellum (priori agglutinatum) varie compilatum fuisse, non vero una serie ab auctore quodam contextum, a

Quorum haereticorum, ut plura praeteream, pauca perstringam. Taceo enim Iudaismi haereticos: Dositheum, inquam, Samaritanum, qui primus ausus est prophetas quasi non in spiritu sancto locutos repudiare; taceo Sadducaeos, qui ex huius erroris radice surgentes ausi sunt ad hanc haeresin etiam resurrectionem carnis negare; praetermitto Pharisaeos, qui additamenta quaedam legis adstruendo a Iudaeis divisi sunt; (unde etiam hoc accipere ipsum, quod habent, nomen digni fuerunt;) cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt.

46. Ad eos me converto, qui ex evangelio haeretici esse voluerunt. Ex quibus est primus omnium Simon Magus, qui in Actis Apostolorum condignam meruit ab apostolo Petro iustamque sententiam. Hic ausus est summam se dicere virtutem, id est summum deum; mundum autem ab angelis suis institutum, a daemone se oberrante[1]), qui esset sapientia, descendisse quaerendum apud Iudaeos, se in phantasmate dei non passum, sed esse quasi passum. Post hunc Menander, discipulus ipsius, similiter magus, eadem dicens, quae Simon ipse, quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. Secutus est post haec et Saturninus, et hic similiter dicens, innascibilem virtutem, id est deum, in summis et illis infinitis partibus et in superioribus manere, longe autem distantes ab hoc angelos inferiorem[2]) mundum fecisse, et quia splendor quidam luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem[3]) illius luminis angelos hominem in-

---

scribis potius latinas partes undecunque (inprimis ex Irenaei libris vel, ut ait Aug. Hahn, ex Epiphanii Panario) decerptas varie adiectas fuisse.“ Denique mihi videor iure dubitare, quin Tertullianus, qui nunquam tantum retulerit haereticorum sententias, sed multis verbis ad eas disputaverit, in animum inducere potuerit, ut tam incompositum futilemque haeresium indicem conscriberet; prius enim obdormivisset, quam illum absolvisset. At licet contendere, eum a scriptore seculi tertii vel quarti, qui Septimianam dicendi rationem affectaret, esse compositum.

1) Semlerus ex Iren. lib. I, 23. censuit locum emendandum esse: ad Ennoeam se aberrantem, quae esset sapientia etc. 2) Ita Rig., ceteri: inferiores. 3) Rig. ad sim. illam superiorem propter ill. lum. ang. Quae tria vv. e proxima sententia huc translata sunt.

stituere [angelos] [1]) curasse; hunc super terram iacuisse reptantem, cuius lumen illud et virtutem illam superiorem propter misericordiam scintillam salvam esse, cetera hominis perire; Christum in substantia corporis non fuisse, et phantasmate tantum quasi passum fuisse; resurrectionem carnis nullo modo futuram esse. Postea Basilides haereticus erupit. Hic esse dicit summum deum nomine Abraxan, ex quo mentem creatam, quam graece *νοῦν* appellat; inde verbum; ex illo providentiam, virtutem et sapientiam; ex ipsis inde principatus et potestates et angelos factos, deinde infinitas angelorum editiones et probolas, ab istis angelis trecentos sexaginta quinque coelos institutos, et mundum in honore Abraxae, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum. In ultimis quidem angelis, et qui hunc fecerunt mundum, novissimum ponit Iudaeorum deum, id est, deum legis et prophetarum, quem deum negat, sed angelum dicit. Huic sortito obtigisse semen Abrahae, atque ideo hunc de terra ex Aegypto filios Israël in terram Chanaan transtulisse. Hunc turbulentiorem prae ceteris angelis atque ideo et seditiones frequentare [2]) et bella concutere, sed et humanum sanguinem fundere. Christum autem non ab hoc, qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum venisse in phantasmate, sine substantia carnis fuisse; hunc passum apud Iudaeos non esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse; unde nec in eum credendum esse, qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem graviter impugnat, negans salutem corporibus repromissam. Alter haereticus Nicolaus emersit. Hic de septem diaconis, qui in Actis Apostolorum allecti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in concupiscentia luminis et quidem foeda et obscoena fuisse; ex hac permixtione pudor est dicere quae foetida et immunda. Sunt et cetera obscoena [3]). Omnes [4]) enim refert quasdam turpitudinis notas, et complexus et

---

1) Editt. omnes: instituere, angelos curasse. Sed v. angelos videtur male repetitum. 2) Editt. omnes: frequenter, quod Seml. suasit in frequentare mutandum. 3) Vv. et cetera obscoena delevit Rig. retulitque v. sunt ad priorem sententiam. Fortasse: quam foet. et im. sint. Sunt etc. 4) Rig. Aeones enim refert quosdam turpitudinis natos, quae mera est coniectura.

permixtiones exsecrabiles obscoenasque coniunctas, et quaedam ex ipsis adhuc turpiora. Natos praeterea daemones et deos et spiritus septem, et alia satis sacrilega pariter et foeda, quae referre erubescimus, etiam praeterimus. Satis est nobis, quod totam istam haeresin Nicolaitarum apocalypsis domini gravissima sententiae auctoritate damnavit dicendo: quia hoc tenes, odisti doctrinam Nicolaitarum, quam et ego odi[1]).

47. Accesserunt his haeretici etiam illi, qui Ophitae nuncupantur. Nam serpentem magnificant in tantum, ut illum etiam ipsi Christo praeferant. Ipse enim, inquiunt, scientiae nobis boni et mali originem dedit. Huius animadvertens potentiam et maiestatem Moyses, inquiunt, aereum posuit serpentem, et quicunque ipsum adspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse, aiunt praeterea, Christus in evangelio suo imitatur serpentis ipsius sacram potestatem dicendo: et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis[2]). Ipsum introducunt ad benedicenda eucharistia sua. Sed tota istius erroris et scena et doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo summo primario aeone complures alios aeones exstitisse inferiores, omnibus tamen istis aeonem antestare, cuius sit nomen Ialdabaoth. Hunc autem conceptum esse ex altero aeone, aeonibus inferioribus permixto, seque postea cum in superiora voluisset eniti, gravitate materiae permixta sibi non potuisse ad superna pervenire, in medietate relictum extendisse se totum, effecisse sic coelum. Ialdabaoth tamen inferius descendisse et fecisse sibi filios septem, quem occlusisse superiora dilatatione, ut, quia angeli quae superiora essent scire non possent, ipsum solum deum putarent. Virtutes igitur illas et angelos inferiores hominem fecisse, et quia ab infirmioribus et mediocribus virtutibus institutus esset, quasi vermem iacuisse reptantem; illum vero aeonem, ex quo Ialdabaoth processisset, invidia commotum scintillam quandam iacenti homini immisisse, qua excitatus per prudentiam saperet et intelligere posset superiora. Sic rursum Ialdabaoth istum in indignationem conversum ex semetipso edidisse virtutem et similitudinem serpentis, et hanc fuisse virtutem in paradiso, id est, istum fuisse ser-

---

1) Apoc. 2, 6. 15. 2) Io. 3, 14.

pentem, cui Eva quasi filio deo crediderat. Decerpsit, inquiunt, de fructu arboris, atque ideo generi humano scientiam bonorum et malorum contribuit. Christum autem non in substantia carnis fuisse; salutem carnis sperandam omnino non esse. Nec non etiam erupit alia quoque haeresis, quae dicitur Cainaeorum[1]). Et ipsi enim magnificant Cain, quasi ex quadam potenti virtute conceptum, quae operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum, procreatum, et ideo inferiorem repertum. Hi qui hoc adserunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum et magnum esse memorantes propter utilitates, quas humano generi contulisse iactatur. Quidam enim ipsorum gratiarum actionem Iudae propter hanc caussam reddendam putant. Animadvertens enim, inquiunt, Iudas, quod Christus vellet veritatem subvertere, tradidit illum, ne subverti veritas posset. Et alii sic contra disputant et dicunt. Quia potestates huius mundi nolebant pati Christum, ne humano generi per mortem ipsius salus pararetur, saluti consulens generis humani tradidit Christum, ut salus, quae impediebatur per virtutes, quae obsistebant, ne pateretur Christus, impediri omnino non posset, et ideo per passionem Christi non posset salus humani generis retardari. Sed et illa haeresis processit, quae dicitur Setthoitarum. Huius perversitatis doctrina haec est: duos homines ab angelis constitutos, Cain et Abel; propter hos magnas inter angelos contentiones et discordias exstitisse; ob hanc caussam illam virtutem, quae super omnes virtutes esset, quam matrem pronuntiant, dum Abel interfectum dicerent, voluisse concipi et nasci hunc Seth loco Abelis, ut evacuarentur angeli illi, qui duos priores illos homines condidissent, dum hoc semen mundum oritur[2]) et nascitur. Permixtiones enim dicunt angelorum et hominum iniquas fuisse, ob quam caussam illam virtutem, quam, sicut diximus, pronuntiant matrem, ad vindictam etiam cataclysmum inducere[3]), ut et illud permixtionis semen tolleretur et hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. Sed enim illos, qui seminis illos prioris instituissent, occulte et latenter et ignorante illa matre virtute cum il-

---

1) Rhen. ed. I. Chaldaeorum. 2) Rhen. et Rig. moritur.
3) Fortasse: induxisse.

lis octo animabus in arcam misisse, etiam semen Cham[1]), quo semen malitiae non periret, sed cum ceteris conservatum et post cataclysmum terris redditum exemplo ceterorum excresceret et effunderetur et totum orbem et impleret et occuparet. De Christo autem sic sentiunt, ut dicant illum tantummodo Seth[2]) et pro ipso Seth[2]) ipsum fuisse.

48. Carpocrates praeterea hanc tulit sectam. Unam esse dicit virtutem, in superioribus principalem, ex hac prolatos angelos atque virtutes, quos distantes longe a superioribus virtutibus mundum istum in inferioribus partibus condidisse; Christum non ex virgine Maria natum, sed ex semine Ioseph hominem tantummodo genitum, sane prae ceteris iustitiae cultu et[3]) vitae integritate meliorem; hunc apud Iudaeos passum, solam animam ipsius in coelo receptam, eo quod et firmior et robustior ceteris fuerit; ex quo colligeret, tentata animarum sola salute, nullas corporis resurrectiones. Post hunc Cerinthus haereticus erupit, similia docens. Nam et ipse mundum institutum esse ab illis dicit; Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudaeorum deum non dominum, sed angelum promens. Huius successor Ebion[4]) fuit, Cerintho non in omni parte consentiens, quod a deo dicat mundum, non ab angelis factum, et quia scriptum sit: nemo discipulus super magistrum, nec servus super dominum[5]), legem etiam proponit, scilicet ad excludendum evangelium et vindicandum Iudaismum.

49. Valentinus autem haereticus multas introduxit fabulas, has ego circumcidens[6]) breviter expediam. Introducit enim pleroma et aeones triginta; exponit autem hos per syzygias, id est coniugationes quasdam. Nam dicit inprimis esse bython et silentium, ex his processisse semen[7]), mentem et veritatem, ex quibus erupisse verbum et vitam, de quibus rursum creatum hominem et

---

1) Pamel. Cain. 2) Rhen. ed. I. sed, quod idem e cod. Gorz. mutavit in Seth. 3) V. et adiiciendum putavimus, nisi quis interpretationem alienam, quae est in vv. vitae integritate, maluerit exterminare. 4) Rig. Hebion. 5) Matth. 10, 24. Luc. 6, 40. Io. 13, 16. 6) Rhen. ed. I. circumdicens, sed in margine: circumcidens. Pamel. et Rig. circumducens. 7) Ciaconius et Iunius delent v. semen.

ecclesiam. Sed enim ex eis quoque processisse duodecim aeonas; de sermone autem et vita aeonas alios decem; hanc esse aeonum triacontada, quae sit in pleromate ex octoade et decade ac duodecade. Tricesimum autem aeonem bython illum videre voluisse et ad videndum illum ausum esse in superiora pleromatis[1]) conscendere, et quoniam ad magnitudinem ipsius videndam capax non fuit, in defectione fuisse et paene dissolutum esse, nisi quia missus ad constabiliendum illum ille, quem appellant Horon, confirmasset illum dicto Iao[2]). Hoc pronuntiatio appellat[3]). Istum autem aeonem in defectionem factum Achamoth dicit in passionibus desiderii quibusdam fuisse et ex passionibus materias edidisse. Expavit enim, inquit, et extimuit et contristatus est, et ex his passionibus concepit et edidit. Hinc fecit coelum et terram et mare et omnia quaecunque sunt in eis, ob quam caussam omnia infirma esse et fragilia et caduca et mortalia, quaecunque sunt ab ipso facta, quoniam quidem ipse fuerit de aporiatione[4]) conceptus atque prolatus; hunc tamen instituisse istum mundum ex his materiis, quas Achamoth vel pavendo vel timendo vel contristando vel sudando praestiterat. Nam ex pavore, inquit, tenebrae factae sunt, ex timore et ignorantia spiritus nequitiae et malignitatis, ex tristitia et lacrimis humida fontium, fluminum materia marisque. Christum autem missum ab illo propatore, qui est bythos. Hunc autem in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de coelo deferentem; quasi aquam per fistulam, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem vel mutuantem. Resurrectionem huius carnis negat, sed alterius[5]). Legis et prophetarum quaedam probat, quaedam improbat, id est, omnia improbat, dum quaedam reprobat. Evangelium habet etiam suum praeter haec nostra. Post hunc exstiterunt Ptolomaeus et Secundus haeretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt, in illo solo differunt.

---

1) Pleromatis deest in ed. Rhen. 2) Rhen. non habet v. Iao. 3) Vv. Hoc pron. app. aut spuria sunt, aut sententia est mutila. 4) Rhen. ed. I. deceptatione. 5) Haec quoque sunt mutila et corrupta. Latin. emend.: sed non alterius. Iun.: huius carnis. Sed alterius leg. Semler: sed alterius partis, scil. animae, ut c. 51.

Nam cum Valentinus aeonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures, quatuor enim primum, deinde alios quatuor aggregaverunt. Et quod dicit Valentinus aeonem tricesimum excessisse de pleromate, ut in defectionem, negant isti; non enim ex illa triacontade fuisse hunc, qui fuerit in defectionem propter desiderium videndi propatoris. Exstitit praeterea Heracleon alter haereticus, qui cum Valentino paria sentit, sed novitate quadam pronuntiationis vult videri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse, quod [1]) pronuntiat, et deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos aeonas; deinde introducit totum Valentinum.

50. Non defuerunt post hos Marcus quidam et Colarbasus, novam haeresin ex Graecorum alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse literis inveniri, imo totam plenitudinem et perfectionem veritatis in istis literis esse dispositam. Propter hanc enim caussam Christum dixisse: Ego sum α et ω. Denique Iesum Christum descendisse, id est, columbam in Iesum venisse, quae Graeco nomine cum περιστερὰ pronuntietur, habeat secundum numerum DCCCI. Percurrunt isti ω, ψ, χ, φ, υ, τ, totum usque ad alpha beta, et computant ogdoadas et decadas, ita ut afferre illorum omnes vanitates et ineptum sit et otiosum [quod tamen non tantum iam vanum, sed etiam periculosum sit.] [2]) Alterum deum fingunt praeter creatorem; Christum in substantia negant carnis fuisse; negant carnis resurrectionem futuram.

51. Accedit his Cerdon quidam. Hic introducit initia duo, id est duos deos, unum bonum et alterum saevum, bonum superiorem, saevum hunc mundi creatorem. Hic prophetias et legem repudiat, deo creatori renuntiat, superioris dei filium Christum venisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat, nec omnino passum, sed quasi passum, nec ex virgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animae tantummodo probat, corporis negat. Solum evangelium Lucae, nec tamen totum recipit; apostoli Pauli neque omnes neque totas epistolas sumit; Acta Apostolorum et Apoca-

---

1) „Hic etiam deesse videtur aliquid vocabuli.“ Rig. 2) Vv. uncis inclusa videntur a librario quodam adiecta esse.

lypsin quasi falsa reiicit. Post hunc discipulus ipsius emersit Marcion quidam nomine, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam virginis ab ecclesiae communicatione abiectus. Hic ex occasione, qua dictum sit: omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos [1]), haeresin Cerdonis approbare conatus est, eadem [2]) dicere, quae ille superior haereticus ante dixerat. Exstitit post hunc Lucanus quidam nomine, Marcionis sectator atque discipulus, et hic per eadem vadens blasphemiae genera, eadem docet, quae Marcion et Cerdon docuerant. Post hos subsequitur Apelles, discipulus Marcionis, qui posteaquam in carnem suam lapsus est, a Marcione segregatus est. Hic introducit unum deum infinitis superioribus partibus, hunc potestates multas angelosque fecisse. Propterea et aliam virtutem, quam dicit, dominum dicit, sed angelum ponit. Hoc [3]) vult videri mundum institutum ad imitationem mundi superioris; cui mundo permiscuisse poenitentiam, quia non illum tam perfecte fecisset, quam ille superior mundus institutus fuisset. Legem et prophetas repudiat, Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia veri corporis, ut evangelium docet, sed in eo, quod e superioribus partibus descenderet, ipso descensu sideream sibi carnem et aëream contexuisse; hunc in resurrectione singulis quibusque elementis, quae in descensu suo mutuata fuissent, in ascensu reddidisse, et sic dispersis quibusque corporis sui partibus, in coelo spiritum tantum reddidisse. Hic carnis resurrectionem negat. Solo utitur et Apostolo, sed Marcionis, id est, non toto. Animarum solarum dicit salutem. Habet praeterea privatas, sed extraordinarias lectiones suas, quas appellat phaneroseis, Philumenes cuiusdam puellae, quam quasi prophetissam sequitur. Habet praeterea suos libros, quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare vult, quod omnia, quaecunque Moyses de deo scripserit, vera non sint, sed falsa sint.

52. His haereticis omnibus accedit Tatianus quidam alter haereticus. Hic Iustini martyris discipulus fuit, post

1) Matth. 7, 17. 2) Iunius corr. eadem dicens, Seml. eademque dicere. Sed suspicor vv. eadem — dixerat interpretationem esse alienam. 3) Iunius legendum censet: Hinc vel ab hoc; Seml. huic.

hunc diversa sentire coepit. Totus enim secundum Valentinum sapit, adiiciens illud, Adam nec salutem consequi posse, quasi non, si rami salvi fiunt, et radix salva sit. Accesserunt alii haeretici, qui dicuntur secundum Phrygas, sed horum non una doctrina est. Sunt enim qui κατὰ Proclum [1]) dicantur, sunt qui κατα Aeschinem pronuntientur [2]). Hi habent aliam communem blasphemiam, aliam blasphemiam non communem, sed peculiarem et suam, et communem quidem illam, qua in apostolis quidem dicant spiritum sanctum fuisse, paracletum non fuisse, et qua dicant paracletum plura in Montano dixisse, quam Christum in evangelium protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. Privatam blasphemiam illi, qui sunt κατὰ Aeschinem, hanc habent, qua adiiciunt etiam hoc, uti dicant, Christum ipsum esse filium et patrem.

53. Est praeterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter Iudaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi XIIII. mensis. Quis autem nesciat, quoniam evangelica gratia evacuatur, si ad legem Christum redigit? Accedit his Theodotus haereticus Byzantius, qui posteaquam Christum pro nomine comprehensus [3]) negavit, in Christum blasphemare non destitit. Doctrinam enim introduxit, qua Christum hominem tantummodo diceret, deum autem illum negaret, ex spiritu quidem sancto natum ex virgine, sed hominem solitarium atque nudum, nulla alia prae ceteris nisi sola iustitiae auctoritate. Alter post hunc Theodotus haereticus erupit, qui et ipse introduxit alteram sectam, et ipsum hominem Christum tantummodo dicit ex spiritu sancto, ex virgine Maria conceptum pariter et natum, sed hunc inferiorem esse quam Melchisedech, eo quod dictum sit de Christo: tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech [4]). Nam illum Melchisedech praecipuae gratiae coelestem esse virtutem, eo quod agat Christus pro hominibus deprecator et advocatus ipsorum factus; Melchisedech facere pro coelestibus angelis atque virtutibus. Nam esse illum usque adeo Christo meliorem, ut ἀπάτωρ sit, ἀμήτωρ sit, ἀγενεαλογητὸς sit, cuius

---

1) „Alii: Proculum." Iunius. 2) Vv. sunt qui κ. Aesch. pron. non sunt in ed. I. Rhen. 3) Rhen. adprehensus, Pam. et Rig. Christi pro nom. comprehensus. 4) Hebr. 5, 6. 6, 20. 7, 17.

neque initium neque finis comprehensus sit aut comprehendi possit. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam haeresin introduxit, quam Victorinus corroborare curavit. Hic deum patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit, hunc crucifixum passumque contendit et mortuum, praeterea se ipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum profana et sacrilega temeritate proponit.

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER PRIMUS.

---

1. Si quid retro gestum est nobis adversus Marcionem, iam hinc viderit. Novam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum quasi properatum pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoque nondum exemplariis suffectam fraude tunc fratris, dehinc apostatae, amisi, qui forte descripserat quaedam mendosissime et exhibuit frequentiae. Emendationis necessitas facta est. Innovationis eius occasio aliquid adiicere persuasit. Ita stilus iste nunc de secundo tertius et de tertio iam hinc primus hunc opusculi sui exitum necessario praefatur, ne quemquam varietas eius in disperso reperta confundat. Pontus, qui dicitur[1]) Euxinus, natura negatur, nomine illuditur. Ceterum hospitalem Pontum nec de situ aestimes; ita ab humanioribus fretis nostris quasi quodam barbariae suae pudore secessit; gentes ferocissimae inhabitant, si tamen habitatur in plaustro. Sedes incerta, vita cruda, libido promiscua et plurimum nuda, etiam cum abscondunt; suspensis de iugo pharetris, indicibus, ne quis temere intercedat[2]). Ita nec armis suis erubescunt. Parentum cadavera cum pecudibus caesa convivio convorant. Qui non ita decesserint, ut escatiles fuerint, maledicta mors est. Nec feminae sexu mitigantur secundum pudorem, ubera excludunt, pensum securibus faciunt, malunt militare quam nubere. Duritia de coelo quoque. Dies nunquam patens, sol nunquam lucens[3]), unus aër, nebula; totus annus hybernum, omne quod flaverit aquilo est. Liquores ignibus redeunt, amnes glacie

---

1) Ita locum emend. Rigalt.; Rhen. qui igitur. 2) Rhen. ut indicibus notentur, ne quis intercedat. 3) Posui lucens pro libens, quod est in edd. Rhen. et Rig.; ed. Fran. liber.

negantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent; nihil illic nisi feritas calet, illa scilicet, quae fabulas scenis dedit de sacrificiis Taurorum et amoribus Colchorum et crucibus Caucasorum.

Sed nihil tam barbarum ac triste apud Pontum, quam quod illic Marcion natus est, Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior, Massageta inhumanior, Amazone audacior, nubilo obscurior, hieme frigidior, gelu fragilior, Istro fallacior, Caucaso abruptior. Quidni? Penes quem verus Prometheus deus omnipotens blasphemiis lancinatur. Iam et bestiis illius barbariae importunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis castor, quam qui nuptias abstulit? Quis tam commesor mus Ponticus, quam qui evangelia corrosit? Nae tu, Euxine, probabiliorem feram philosophis edidisti, quam Christianis. Nam illa canicula Diogenes hominem invenire cupiebat, lucernam meridie circumferens; Marcion deum, quem invenerat, exstincto lumine fidei suae amisit. Non negabunt discipuli eius primam illius fidem nobiscum fuisse, ipsius literis testibus, ut hinc iam destinari possit haereticus, qui deserto, quod prius fuerat, id postea sibi elegerit, quod retro non erat. In tantum enim haeresis deputabitur, quod postea inducitur, in quantum veritas habebitur, quod retro et a primordio traditum est. Sed alius libellus hunc gradum sustinebit adversus haereticos, etiam sine retractatu doctrinarum revincendos, quod hoc sint de praescriptione novitatis. Nunc quatenus admittenda congressio est, interdum ne compendium praescriptionis ubique advocatum diffidentiae deputetur, regulam adversarii prius praetexam, ne cui lateat, in qua principalis quaestio dimicatura est.

2. Duos Ponticus deos affert, tanquam duas συμπληγάδας[1]) naufragii sui, quem negare non potuit creatorem[2]), id est nostrum, et quem probare non poterit, id est suum; passus infelix huius praesumptionis instinctum, de simplici capitulo dominicae pronuntiationis in homines non in deos disponentis exempla illa bonae et malae arboris, quod neque bona malos neque mala bonos proferat fructus[3]), id

1) Cf. Eurip. Medea v. 2. Theocr. idyll. 13, 22. ibique schol.
2) Alii: id est creatorem. Sed vv. id est Latinius recte iudicavit delenda. 3) Luc. 6, 43 sq.

est, neque mens vel fides bona malas edat operas neque mala bonas. Languens enim, quod et nunc multi et maxime haeretici, circa [mali] quaestionem: unde malum? et obtusis sensibus ipsa enormitate curiositatis inveniens creatorem pronuntiantem: ego sum qui condo mala [1]), quanto ipsum praesumpserat mali auctorem, et ex aliis argumentis, quae ita persuadent perverso cuique, tanto in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus condentem, scilicet mala, alium deum praesumpsit esse debere in partem bonae arboris bonos fructus [2]). Et ita in Christo quasi aliam inveniens dispositionem solius et purae benignitatis, ut diversae a creatore, facile novam et hospitam argumentatus est divinitatem in Christo suo revelatam, modicoque exinde fermento totam fidei massam haeretico acore decepit. Habuit et Cerdonem quendam, informatorem scandali huius, quo facilius duos deos caeci perspexisse se existimaverunt. Unum enim non integre viderant. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est. Alterum igitur deum, quem confiteri cogebatur, de malo infamando destruxit, alterum, quem commentari connitebatur, de bono praeferendo [3]) construxit. Has naturas quibus disposuerit articulis, per ipsas responsiones nostras ostendimus.

3. Principalis itaque est [4]) et exinde tota congressio de numero, an duos deos liceat induci, si forte poetica et pictoria licentia et tertia iam haeretica. Sed veritas Christiana destricte pronuntiavit: deus si non unus est, non est, quia dignius credimus non esse, quodcunque non ita fuerit, ut esse debebit. Deum autem ut scias unum esse debere, quaere, quid sit deus, et non aliter invenies. Quantum humana conditio de deo definire potest, id definio, quod et omnium conscientia agnoscet, deum summum esse magnum, in aeternitate constitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine. Hunc enim statum aeternitati censendum, quae summum magnum deum efficiat, dum hoc est in deo ipsa, atque ita et cetera, ut sit deus summum magnum et forma et ratione et vi et potestate. Cum de isto conveniat apud omnes, (nemo enim negabit deum summum

---

1) Ies. 45, 7. 2) Aut eiicienda sunt vv. bonos fructus, aut verbum excidit. 3) Rhen. praestruendo, Rig. proferendo. 4) V. est suadente Iunio inserendum putavimus.

magnum quid esse, nisi qui poterit deum imum modicum quid e contrario pronuntiare, ut deum neget auferendo quod dei est,) quae erit iam conditio ipsius summi magni? Nempe ut nihil illi adaequetur, id est, ut non sit aliud summum magnum, quia, si fuerit, adaequabitur, et si adaequabitur, non erit iam summum magnum, eversa conditione et ut ita dixerim lege, quae summo magno nihil sinit adaequari. Ergo unicum sit necesse est, quod fuerit summum magnum, par non habendo, ne non sit summum magnum. Ergo non aliter erit, quam per quod habet esse, id est unicum omnino. Proinde deus cum summum magnum sit, recte veritas nostra pronuntiavit: deus si non unus est, non est. Non quasi dubitemus esse deum, dicendo: si non unus, non est; sed quia quem confidimus esse, iidem definiamus esse, quod si non est, deus non est, summum scilicet magnum. Porro summum magnum unicum sit necesse est; ergo et deus unicus erit, non aliter deus, nisi summum magnum; nec aliter summum magnum, nisi parem non habens; nec aliter parem non habens, nisi unicus fuerit. Certe quemcunque alium deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri deum, quam ut et illi proprium divinitatis adscripseris, sicut aeternum, ita et summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, cum hoc sit summum magnum, par non habere, par autem non habere cum uni competat, in duobus esse nullo modo possit?

4. Sed argumentabitur quilibet, posse et duo summa magna consistere, distincta atque disiuncta in suis finibus, et utique advocabit exemplum: regna terrarum tanta numero et tamen summa magna in suis quibusque regionibus, et putabit ubique humana divinis conferenda. Iam ergo si huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet, non dico et tertium et quartum deum inducere, verum tot iam numero, quot et gentium reges? De deo agitur, cuius hoc principaliter proprium est nullius exempli capere comparationem. Hoc natura ipsa, si non aliquis Esaias, vel ipse per Esaiam deus, concionabitur: cui me similabitis [1])? Divinis forsitan comparabuntur humana, deo non ita [2]). Aliud enim deus, aliud quae dei. Denique qui exemplo uteris

---

1) Ies. 40, 18. 25. 2) Ita corr. Wouw. et Rig.; Rhen. ed. I. deo nostra.

regis quasi summi magni, vide, ne iam non possis eo uti. Rex enim, etsi summum magnum est in suo solio usque ad deum, tamen infra deum, comparatus autem ad deum, excidet iam de summo magno translatio in deum. Hoc si ita, quomodo uteris eius rei exemplo ad dei comparationem, quae dum ad comparationem accedit, amittitur? Quid nunc, si nec inter reges plurifarium videri potest summum magnum, sed unicum et singulare, apud eum scilicet, qui rex regum ob summitatem magnitudinis et subiectionem ceterorum graduum, quasi culmen dominationis, excipitur? Sed etiam alterius formae reges, qui singulares in unione imperii praesunt, si minutalibus, ut ita dixerim, regnis undique conferantur in examinationem, qua constet, quis eorum praecellat in substantiis et viribus regni, in unum necesse est summitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparationis exitum de magnitudinis summa expressis et exclusis. Adeo etsi in disperso multifarium videtur summum magnum, suis viribus et sua natura et suo statu unicum est. Proinde cum duo dii conferuntur, ut duo reges et duo summa magna, in alterum concedat necesse est unio summi magni ex sententia comparationis, qua summum victoria sua constat, superato aemulo alio magno, non tamen summo; atque ex defectione aemuli solitudinem quandam de singularitate praestantiae suae possidens, unicum est. Ineluctabilis iste complexus in hoc sententiam constringit, aut negandum, deum esse summum magnum, quod nemo patietur sapiens, aut nulli alii communicandum.

5. Aut quae ratio duo summa magna composuit? Primo enim exigam, cur non plura, si duo, quando locupletiorem oporteret credi substantiam divinitatis, si competeret ei numerus. Honestior et liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere, Bython et Sigen, cum[1]) usque ad XXX aeonum fetus, tanquam Aeneiae[2]) scrofae, examen divinitatis effudit. Quaecunque ratio plura summa magna non patitur admitti, eadem nec duo ut ipsa plura post unum; post unum enim, numerus. Quae potuit duo admittere, eadem potuit et plura; post duo enim multitudo,

---

1) Rhen. Bythiun et Sigeneum: usque etc. 2) Rhen. ed. I. Aeoneiae; alii: Aeoniae. Cod. Pithoei: Aeoneiae. Depravatum nomen recte correxit Rig. mutavitque in: Aeneiae. Cf. Virg. Aen. 8, 43 sqq.

unione iam excessa. Denique apud nos vis rationis istius ipso termino plures deos credi non sinit, quod nec duos illa regula, unum deum sistens, qua deum id esse oporteat, cui nihil adaequetur ut summo magno, unicum autem sit, cui nihil adaequetur. Iam nunc duo summa magna, duo paria, cui operae pretio, cui emolumento deputarentur? Quid interfuit numeri, cum duo paria non differant uno? Una enim res est, quae eadem in duobus est. Etiamsi plura essent paria, tantundem omnia unum fuissent, nullo inter se differendo, qua paria. Porro si neutrum ex duobus altero distat, iam ut ambo summa magna, qua dei ambo, neutrum plus altero praestat, nullam rationem numeri sui ostendunt, praestantiam non habentes. Numerus autem divinitatis summa ratione constare deberet, vel quoniam et cultura eius in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens deos tam pares, quam duo summa magna, quid facerem, si ambos colerem? Vererer, ne abundantia officii superstitio potius quam religio existimaretur, quia duos tam pares et in altero ambos possem in uno demereri; hoc ipsum testimonio praestans parilitati et unitati eorum, dum alterum in altero venerarer, dum in uno mihi duo sunt. Si alterum colerem, aeque recogitarem, ne suffundere viderer numeri vanitatem sine differentia supervacui, hoc est, ut tutius censerem neutrum colendum, quam alterum cum scrupulo colendum, aut ambos vane.

6. Sic adhuc videmur disputare, quasi Marcion duos pares constituat. Nam dum defendimus deum summum magnum unicum credi oportere, excludentes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus, de his retractavimus, nihilominus tamen docendo pares esse non posse secundum summi magni formam, satis confirmavimus duos esse non posse. Alioquin certi, Marcionem dispares deos constituere, alterum iudicem, ferum, bellipotentem, alterum mitem, placidum et tantummodo bonum atque optimum. Dispiciamus aeque et hanc partem, an diversitas saltim duos capiat, si parilitas capere non potuit. Porro et hic eadem regula summi magni patrocinabitur nobis, utpote quae totum statum vindicet divinitatis. Conveniens enim et quodammodo iniecta manu detinens adversarii sensum non negantis creatorem deum, iustissime praescribo illi, diversitati locum non esse inter eos, qui ex aequo deos

confessus non potest facere diversos, non quia non et homines licet sub eadem appellatione diversissimos esse, sed quia deus non erit dicendus, quia nec credendus, nisi summum magnum. Cum ergo summum magnum cogatur agnoscere, quem deum non negat, non potest admitti, ut summo magno aliquam adscribat deminutionem, qua subiiciatur alii summo magno. Desinit enim, si subiiciatur. Non est autem dei, desinere de statu suo, id est de summo magno. Nam et in illo deo potiore periclitari poterit summum magnum, si depretiari capit in creatore. Ita cum duo dii pronuntiantur duo summa magna, necesse est neutrum altero aut maius sit aut minus, neutrum altero aut sublimius aut deiectius. Nega deum, quem dicis deteriorem; nega summum magnum, quem credis minorem. Deum vero confessus utrumque, duo summa magna confessus es; nihil alteri adimes, aut alteri adscribes; agnoscens divinitatem, negasti diversitatem.

7. Tentabis ad haec de nomine dei concutere retractatum ut passivo et in alios quoque permisso, quia scriptum sit: deus deorum stetit in ecclesia deorum, in medio autem deos diiudicavit, et: ego dixi, vos dii estis[1]. Nec tamen idcirco eis competat possessio summi magni, quia dei cognominentur, ita nec creatori. Respondebo et stulto, qui nec hoc recogitaverit, ne tantundem et in deum Marcionis possit retorqueri, ut et illum deum dictum, nec ideo tamen summum magnum probatum, sicut nec angeli aut homines creatoris. Si communio nominum conditionibus praeiudicat, quanti nequam servi regum nominibus insultant, Alexandri et Darii et Holofernis? Nec tamen ideo regibus, id quod sunt, detrahetur; nam et ipsa idola gentium dei vulgo, sed deus nemo ea re, qua deus dicitur. Ita ego non nomini dei nec sono nec notae nominis huius summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiae, cui nomen hoc contigit; hanc inveniens solam innatam, infectam, solam aeternam et universitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed conditioni eius summum magnum et adscribo et vindico. Et ideo, quia deus iam vocari obtinuit substantia, cui adscribo, nomini me adscribere putas, quia necesse est per nomen osten-

---

1) Ps 82, 1. 6.

dam, cui adscribam substantiae, scilicet qua constat, qui deus dicitur, et summum magnum ex substantia, non ex nomine, deputatur. Denique hoc et Marcion suo deo vindicans, secundum statum, non secundum vocabulum vindicat. Id ergo summum magnum, quod deo adscribimus ex substantiae lege, non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus, qui ea substantia constant, qua deus dicitur, quia in quantum dii vocantur, id est summa magna, substantiae scilicet merito innatae et aeternae ac per hoc magnae et summae, in tantum non possit summum magnum minus et deterius alio summo magno haberi. Si summi magni felicitas et sublimitas et integritas stabit in deo Marcionis, stabit aeque et in nostro; si non et in nostro, aeque nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet disposita iam regula summi magni comparationem non sustinentis, nec disparia, quia et alia summi magni regula occurrit, deminutionem non admittens. Haesisti, Marcion, in medio Ponti tui aestu, utrinque te fluctus involvunt veritatis, nec pares nec dispares deos sistere potes. Duo enim non sunt, quod pertineat proprie ad numeri retractatum; quamquam tota materia de duobus diis dimicetur, his interim lineis eam clusimus, intra quas de singularibus iam proprietatibus congrediemur.

8. Primo supercilio stuporem suum aedificant Marcionitae, quod novum deum praeferant, quasi nos veteris dei pudeat. Inflantur et pueri novis calceis, sed a vetere paedagogo calceati mox vanam gloriam vapulabunt. Novum igitur audiens deum in vetere mundo et in vetere aevo et sub vetere deo ignotum, inauditum, quem tantis retro seculis neminem et ipsum ignorantia antiquum quidam Iesus Christus et ille in veteribus nominibus novus revelaverit, nec alius antehac, gratias ago huic gloriae eorum, maximo adiutorio eius hinc iam haeresin probaturus, novae scilicet divinitatis professionem. Haec erit novitas, quae etiam ethnicis deos peperit novo semper ac novo titulo consecrationis cuiusque. Quis deus novus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas deum probabit, quia et illum novitas aliquando produxerit, cum primum consecravit. At enim viva et germana divinitas nec de novitate nec de vetustate, sed de sua veritate censetur. Non habet tempus aeternitas; omne enim tempus ipsa est. Quod

facit, pati non potest. Caret aetate, quod non licet nasci. Deus si est vetus, non erit, si est novus, non fuit. Novitas initium testificatur, vetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio et fine est, quam a tempore, arbitro et metatore initii et finis.

9. Scio quidem, quo sensu novum deum iactitent, agnitione utique. Sed et ipsam novitatis cognitionem percutientem rudes animas ipsamque naturalem novitatis gratiositatem volui repercutere et hinc iam de ignoto deo provocare. Utique enim, quem agnitione novum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur ad lineas rursum et in gradum. Persuade deum ignotum esse potuisse. Invenio plane ignotis deis aras prostitutas, sed Attica idololatria est [1]). Item incertis diis, sed superstitio Romana est. Porro incerti dei minus noti, ut minus certi, et proinde ignoti, qua minus certi. Quem titulum incidemus ex duobus deo Marcionis? Utrumque, opinor, et nunc incerto et retro ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit deus notus creator, ita et incertum deus certus. Sed non evagabor, uti dicam: deus si ignotus fuit latuitque, illum regio latebrarum obumbravit, nova utique et ipsa et ignota, et similiter nunc quoque incerta, certe immensa aliqua et maior indubitate eo, quem abscondit; sed breviter proponam et plenissime exsequar, praescribens deum ignorari nec potuisse nomine magnitudinis nec debuisse nomine benignitatis, praesertim in utroque praelatiorem nostro creatore. Sed quoniam animadverto, in quibusdam ad formam creatoris provocari oportere omnis dei novi et retro ignoti probationem, hoc ipsum ratione fieri a nobis prius commendare debebo, quo constantius utar rationis editae patrocinio. Ante omnia quidem quale est, ut, qui deum agnoscis creatorem et priorem de notitia confiteris, non iisdem modis et alium scias tibi examinandum, quibus iam in alio didicisti deum nosse? Omnis res anterior posteriori normam praeministravit. Duo nunc dii proponuntur, ignotus et notus. De noto vacat quaestio; esse eum constat, quia notus non fuisset, nisi esset. De ignoto instat altercatio; potest enim et non esse, quia si esset, notus fuisset. Quod ergo quaeritur, quamdiu ignoratur, incertum est,

---

1) Act. Apost. 17, 23.

quamdiu quaeritur, et potest non esse, quamdiu incertum est. Habes deum certum, qua notum, et incertum, qua ignotum. Si ita est, ecquid tibi videtur iusta ratione defendi, ut ad normam et formam et regulam certorum probentur incerta? Ceterum si ad hanc caussam et ipsam adhuc incertam etiam argumenta de incertis adhibeantur, series implicabitur quaestionum ex ipsorum quoque argumentorum aeque incertorum retractu periclitantium de fide per incertum, et ibitur in illas iam indeterminabiles quaestiones, quas apostolus[1]) non amat: sin de certis et indubitatis et absolutis regulae partibus, incertis et dubiis et inexpeditis praeiudicabunt plane, in quibus diversitas status invenitur. Fortasse an non provocentur ad formam certorum, ut liberata a reliqua comparationis provocatione per diversitatem status principalis. Cum vero duo dii proponuntur, communis est illis status principalis. Quid enim deus est[2])? Ambo sunt innati, infecti, aeterni. Hic erit status principalis. Cetera viderit Marcion, si in diversitate disposuit. Posteriora enim sunt in retractatu, imo nec admittentur, si de principali statu constet. Porro constat, quia dii ambo, et ita de quorum statu constat, communem esse, cum sub eo ad probationem devocantur; si incerta sunt, ad eorum certorum formam provocanda erunt, cum quibus de communione status principalis censentur, ut proinde et de probatione communicent. Hinc itaque constantissime dirigam, deum non esse, qui sit hodie incertus, quia retro ignotus, quando quem constat esse, ex hoc ipso constat, quod nunquam fuerit ignotus, ideo nec incertus.

10. Siquidem a primordio rerum conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis, ut deus cognosceretur. Nec enim si aliquanto posterior Moyses primus videtur in templo literarum suarum deum mundi dedicasse, idcirco a Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cum totus Moysi stilus notitiam creatoris non instituat, sed a primordio enarret a paradiso et Adam, non ab Aegypto et Moyse recensendam. Denique maior popularitas generis humani, ne nominis quidem Moysi compotes, nedum instrumenti, deum Moysi tamen norunt; etiam

---

1) 1 Tim. 1, 4. 2) Rigalt. Quod enim deus est, ambo etc.

tanta idololatria dominationem [1]) obumbrante, seorsum tamen illum quasi proprio nomine deum perhibent et deum deorum, et: si deus dederit, et: quod deo placet, et: deo commendo [2]). Vide, an noverint, quem omnia posse testantur. Nec hoc ullis Moysi libris debent. Ante anima, quam prophetia; animae enim a primordio conscientia dei dos est; eadem nec alia et in Aegyptiis et in Syris et in Ponticis. Iudaeorum enim deum dicunt animae deum [3]). Noli, barbare haeretice, priorem Abraham constituere, quam mundum. Etsi unius familiae deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis ante eum notus. Accipe igitur ab antecessore formam, a certo incertus, a cognito incognitus. Nunquam deus latebit, nunquam deus deerit; semper intelligetur, semper audietur, etiam videbitur, quomodo volet. Habet deus testimonia, totum hoc, quod sumus et in quo sumus. Sic probatur et deus et unus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante.

11. Et merito, inquiunt; quis enim non tam suis notus est, quam extraneis? Nemo. Teneo et hanc vocem. Quale est enim, ut aliquid extraneum deo sit, cui nihil extraneum esset, si quis esset? quia dei hoc est, omnia illius esse et omnia ad illum pertinere, vel ne statim audiret a nobis, quid ergo illi cum extraneis? Quod plenius suo loco audiet. At nunc satis est, nullum probari, cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc et deus, et indubitatus deus, quia omnia ipsius, et nihil extraneum illi; ita et alius idcirco non deus, quia omnia non eius, ideoque et extranea. Denique si universitas creatoris est, iam nec locum video dei alterius; plena et occupata sunt omnia suo auctore. Si vacat aliquid spatii alicuius divinitati in creaturis, plane falsae vacabit. Patet mendacio veritas. Tanta vis idolorum cur non recipiat alicubi deum Marcionis? Igitur et hoc ex forma creatoris expostulo, deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprii sui mundi et hominis et seculi, quando etiam error orbis propterea deos praesumpserit, quos homines interdum confitetur, quon-

---

1) Rhen. ed. I. tantam idololatriae dominationem etc. Rigalt. tantam idololatria dominationem etc. 2) Cf. de test. animae cap. 2. 3) Haec vv. Iud. — deum Rhen. in I. ed. non habet, sed ab eo e cod. Gorz. addita sunt. Pro animae Aug. Hahn familiae scribendum esse censet.

iam ab unoquoque prospectum videtur utilitatibus et commodis vitae. Ita et hoc ex forma dei creditum est divinum esse, instituere vel demonstrare, quid aptum et necessarium sit rebus humanis. Adeo inde auctoritas accommodata [1]) falsae divinitati, unde praecesserat verae unam saltem cicerculam deus Marcionis propriam protulisse debuerat, ut novus aliquis Triptolemus praedicaretur. Aut exhibe rationem deo dignam, cur nihil condiderit, si est; quia condidisset, si fuisset, illo scilicet praeiudicio, quo et nostrum deum non alias manifestum est esse, quam quia totum condidit hoc. Semel enim praescriptio stabit, non posse illos et deum confiteri creatorem et eum quem volunt aeque deum credi, non ad eius formam probare, quem et ipsi et omnes deum, ut quando hoc ipso nemo creatorem deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere deum et illum, qui nihil condidit, nisi ratio forte proferatur. Duplex ista videatur necesse est, ut aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse indignum deo est; noluisse an dignum, volo inquirere. Dic mihi Marcion: voluit deus tuus cognosci se quocunque in tempore, an non? alio proposito et descendit et praedicavit et passus resurrexit, quam uti cognosceretur? Et sine dubio, si cognitus est, voluit; nihil enim circa eum fieret, nisi voluisset. Quid ergo tantopere notitiam sui procuravit, ut in dedecore carnis exhiberetur, et quidem maiore, si falsae. Nam hoc turpius, si et mentitus est substantiam corporis, qui et maledictum in se creatoris admisit ligno suspensus. Quanto honestius per aliqua propriae molitionis indicia cognitionem sui praestruxisset, maxime adversus eum cognosci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam et quale est, ut creator quidem, ignorans esse alium super se deum, ut volunt Marcionitae, qui solum se etiam iurans adseverabat, tantis operibus notitiam sui armaverit, quam potuerat non ita curasse, secundum singularitatis suae praesumptionem; ille autem sublimior, sciens inferiorem deum tam instructum, nullam sibi prospexerit agnoscendo paraturam? quando etiam insigniora et superbiora opera debuisset condidisse, ut et deus ex operibus cognosceretur secundum

---

1) Rhen. accommodata, si falsae etc.

creatorem, ut ex honestioribus potior et generosior creatore.

12. Ceterum etsi esse eum possemus confiteri, sine caussa esse eum deberemus argumentari. Sine caussa enim esset, qui rem non haberet, quia res omnis caussa est, ut sit aliquis, cuius res sit. Porro in quantum nihil oportet esse sine caussa, id est sine re, quia si sine caussa sit, perinde est, atque si non sit, non habens rei caussam res ipsa[1]): in tantum deum dignius credam non esse, quam esse sine caussa. Sine caussa est enim, qui rem non habendo non habet caussam. Deus autem sine caussa, id est sine re, esse non debet. Ita quoties ostendo, eum sine caussa esse, tanquam sit, hoc constituo, non esse illum, quia si fuisset, omnino sine caussa non fuisset. Sic et ipsam fidem dico illum sine caussa ab homine captare, aliter solito deum credere ex operum auctoritate formatum, quia nihil tale prospexit, per quod homo deum didicit. Nam etsi credunt plerique in illum, non statim ratione credunt, non habentes dei pignus, opera eius deo digna. Itaque hoc nomine cessationis et defectionis operum et impudentiae et malignitatis affinis est: impudentiae, qua fidem non debitam sibi captat, cui praestruendae nihil prospexit, malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit nihil fidei procurando.

13. Cum deum hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria et deo digna, quam creatoris testimonium praesignaverit, narem contrahentes impudentissimi Marcionitae convertuntur ad destructionem operum creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus et dignum deo mundus. Numquid ergo creator minime deus? Plane deus. Ergo nec mundus deo indignus; nihil etenim deus indignum se fecit, etsi mundum homini, non sibi fecit, etsi omne opus inferius est suo artifice. Et tamen, si quale quid fecisse indignum est deo, quanto indignius deo est, nihil eum omnino fecisse, vel indignum, quo posset etiam digniorum auctor sperari? Ut ergo aliquid et de isto huius mundi indigno loquar, cui et apud Graecos ornamenti et cultus, non sordium nomen est, indignas videlicet substantias ipsi illi sapientiae professores, de quorum ingeniis omnis haeresis

---

1) Rig. rei causam, rem ipsam.

animatur, deos pronuntiaverunt, ut Thales aquam, ut Heraclitus ignem, ut Anaximenes aërem, ut Anaximander universa coelestia, ut Strato coelum et terram, ut Zeno aërem et aetherem, ut Plato sidera, quod genus deorum igneum appellat, cum de mundo, considerando scilicet et magnitudinem et vim et potestatem et honorem et decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quae omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisque conspirant, ut plerique physicorum formidaverint, initium ac finem mundo constare[1]), ne substantiae eius tantae scilicet minus dii haberentur, quas[2]) colunt et Persarum magi, et Aegyptiorum hierophantae, et Indorum gymnosophistae. Ipsa quoque vulgaris superstitio communis idololatriae, cum in simulacris de nominibus et fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, et dedecus suum ingenio obumbrat, figurans Iovem in substantiam fervidam et Iunonem eius in aëream, secundum sonum Graecorum vocabulorum, item Vestam in ignem, et Camenas in aquas, et Magnam Matrem in terram seminalia demessam, lacertis aratam, lavacris rigatam. Sic et Osirin[3]), quod semper sepelitur et in vivido quaeritur et cum gaudio invenitur, reciprocarum frugum et vividorum elementorum et recidivi anni fidem argumentantur, sicut aridae et ardentis naturae sacramenta leones Mithrae philosophantur. Et superiores quidem situ aut statu substantias sufficit facilius deos habitas, quam deo indignas. Ad humilia deficiam. Unus, opinor, de saepibus flosculus, non dico de pratis, una cuiuslibet maris conchula, non dico de rubro, una tetraonis pennula, taceo de pavo, sordidum artificem pronuntiabit tibi creatorem?

14. At cum et animalia irrides minutiora, quae maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliavit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate secundum apostolum[4]): imitare, si potes, apis aedificia, formicae stabula, araneae retia, bombycis stamina; sustine, si potes, illas ipsas lectuli et tegetis tuae bestias, cantharidis venena, muscae spicula, culicis et tubam et lanceam. Qualia erunt maiora,

1) Rig. dare. 2) Rhen. ed. I. quos. 3) Rhen. et Rig. Osiris. 4) 2 Cor. 12, 5.

cum tam modicis aut iuvaris aut laederis, ut nec in modicis despicias creatorem? Postremo te tibi circumfer, intus ac foris considera hominem: placebit tibi vel hoc opus dei nostri, quod tuus dominus, ille deus melior, adamavit, propter quem in haec paupertina elementa de tertio coelo descendere laboravit, cuius caussa, in hac cellula creatoris etiam, crucifixus est. Sed ille quidem usque nunc nec aquam reprobavit creatoris, qua suos abluit, nec oleum, quo suos unguit, nec mellis et lactis societatem, qua suos infantat, nec panem, quo ipsum corpus suum repraesentat, etiam in sacramentis propriis egens mendicitatibus creatoris. At tu super magistrum discipulus, et servus super dominum, sublimius illo sapis, destruens quae ille desiderat. Volo inspicere, si ex fide, saltem ut non et ipse, quae destruis, appetas. Adversaris coelo et libertatem coeli in habitationibus captas. Despicis terram plane inimicae iam tuae carnis matricem, et omnes medullas eius victui extorques. Reprobas et mare, sed usque ad copias eius, quas sanctiorem cibum deputas. Rosam tibi si obtulero, non fastidies creatorem. Hypocrita, ut ἀποκαρτερήσει probes te Marcionitam, id est repudiatorem creatoris [1]). Nam haec apud vos pro martyrio affectari debuisset, si vobis mundus displiceret. In quamcunque materiam resolveris, substantia creatoris uteris. Quanta obstinatio duritiae tuae! Depretias, in quibus et vivis et moreris.

15. Post haec vel ante haec cum dixeris, esse et illi conditionem suam et suum mundum et suum coelum, de coelo quidem illo tertio videbimus, si et ad Apostolum vestrum discutiendum pervenerimus. Interim quaecunque substantia est, cum suo utique deo apparuisse debuerat. At nunc quale est, ut dominus anno XII Tiberii Caesaris revelatus sit, substantia vero ad XV iam Severi imperatoris nulla omnino comperta sit, quae frivolis creatoris praecellens utique latere desisset, non latente iam domino suo et auctore? Et ideo si ipsa non potuit manifestari in hoc

---

1) Rhen. ed. I. Hypocrita, muta porcatere si probes te, id est repudiatorem Marcionitam creatoris. Quae vv. ad cod. Gorziensis fidem Rhen. et mutavit et transposuit. Ipsa vero depravatio argumento est, ἀποκαρτ. graecis literis scriptum fuisse. Cf. Apolog. c. 46.

mundo, quomodo dominus paruit eius in hoc mundo? Si dominum cepit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi domino fortasse maiorem? Iam nunc de loco quaestio est, pertinens et ad mundum illum superiorem et ad ipsum deum eius. Ecce enim si et ille habet mundum suum infra se, super creatorem, in loco utique fecit eum, cuius spatium vacabat inter pedes suos et caput creatoris. Ergo et deus ipse in loco erat, et mundum in loco faciebat, et erit iam locus ille maior et deo et mundo; nihil enim non maius est id, quod capit, eo quod capitur. Et videndum, ne qua adhuc illic vacent subseciva, in quibus et tertius aliquis stipare deus se cum mundo suo possit. Ergo iam incipe deos computare. Erit enim et locus deus, non tantum qua deo maior, sed et qua innatus et infectus ac per hoc aeternus et deo par, in quo semper deus fuerit. Dehinc si et ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est innata et infecta et contemporali deo, quemadmodum de creatore Marcion sentit, redigis et hoc ad maiestatem loci, qui et deum et materiam, duos deos, clusit. Et materia enim deus secundum formam divinitatis innata scilicet et infecta et aeterna. Aut si de nihilo molitus est mundum, hoc et de creatore sentire cogetur, cui materiam subiicit in substantia mundi. Sed ex materia et ille fecisse debebit, eadem ratione occurrente illi quoque deo, quae opponeretur creatori, ut aeque deo. Atque ita tres interim mihi deos numera Marcionis: Factorem et Locum et Materiam. Proinde et creatorem in loco facit utique eadem conditione censendo, et materiam ei subiicit utique innatam et infectam, et hoc nomine aeternam, ut domino. Amplius et Malum materiae deputans, innatum innatae, infectum infectae et aeternum aeternae, quartum iam hinc deum fecit. Habes igitur in superioribus tres substantias divinitatis, in inferioribus quatuor. His cum accedunt et sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui a creatore promittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis, qui duos illum deos inferre praesumunt, cum novem assignet, licet nesciens.

16. Non comparente igitur mundo alio, sicut nec deo eius, consequens est, ut duas species rerum, visibilia et invisibilia duobus auctoribus diis dividant, et ita suo deo invisibilia defendant. Quis autem poterit inducere in ani-

mum, nisi spiritus haereticus, eius esse invisibilia, qui nihil visibile praemiserit, quam eius, qui visibilia operatus, invisibilium quoque fidem fecerit, cum iustius multo sit, aliquibus exemplariis adnuere, quam nullis? Videbimus, et apostolus [1]) cui auctori invisibilia deputet, cum et illum exploraverimus. Nunc enim communibus plurimum sensibus et argumentationibus iustis secuturae scripturarum quoque advocationi fidem sternimus, confirmantes diversitatem hanc visibilium et invisibilium deo [2]) creatori deputandam, sicuti tota operatio eius ex diversitatibus constat, ex corporalibus et incorporalibus, ex animalibus et inanimalibus, ex vocalibus et mutis, ex mobilibus et stativis, ex genitalibus et sterilibus, ex aridis et succidis [3]), ex calidis et frigidis. Sic et hominem ipsum diversitas temperavit, tam in corpore quam in sensu. Alia membra fortia, alia infirma; alia honesta, alia inhonesta; alia gemina, alia unica; alia comparia, alia disparia. Proinde et in sensu nunc laetitia, nunc anxietas; nunc amor, nunc odium; nunc ira, nunc lenitas. Quod si ita est, ut aemula inter se conditionis universitas ista modulata sit, iam igitur et visibilibus invisibilia debentur et non alteri auctori deputanda, quam cui et aemula eorum, ipsum creatorem diversum notantia, iubentem, quae prohibuit, et prohibentem, quae iussit, percutientem et sanantem. Cur in hac sola specie uniformem eum capiunt, visibilium solummodo conditorem, quem proinde credendum sit et visibilia et invisibilia condidisse, quemadmodum et vitam et mortem, et mala et pacem? Et utique, si illa invisibilia maiora sunt visibilibus creaturis suo loco magnis, sic quoque congruit eius esse maiora, cuius et magna, quia nec magna, nedum maiora ei competant, cuius nec modica comparent.

17. His compressi erumpunt dicere: sufficit unicum hoc opus deo nostro, quod hominem liberavit summa et praecipua bonitate sua, et omnibus locustis [4]) anteponenda. O deum maiorem! cuius tam magnum opus non potuit inveniri, quam in homine dei minoris. Enimvero prius est,

---

1) Coloss. 1, 16. 2) Rhen. ed. I. a deo creatore, sed in margine: alius (cod.) deo, quod cum Wouwerio praeferendum. Rig. et Seml. adeo. 3) Rhen. ed. I. siccis. 4) Fr. Iunius coni. omnibus Locutiis, refertque fabulam Aii Locutii e Cic. de Div. 2, 32. Liv. 5, 50.

ut probes eum esse, per quae deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primo enim quaeritur, an sit, et ita, qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis [dei] dignoscitur. Ceterum non quia liberasse dicitur hominem, ideo esse eum constat, sed si esse constiterit, tunc et liberasse dicetur, ut et an liberaverit constet, quia potuerit et esse et non liberasse. Quomodo ergo quia liberasse dicetur, etiam esse credetur, cum potuerit et esse et non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti dei quaestione deducta satis constitit, tam nihil illum condidisse, quam debuisse condidisse, uti cognosceretur ex operibus, quia si fuisset, cognosci debuisset, et utique a primordio rerum; deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quaestionis dei ignoti, ut ceteros quoque ramulos eius excutiam. Primo enim quaeri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea et non a primordio rerum, quibus utique necessarius, qua deus, et quidem melior, quo necessarior, latere non debuit? Non enim potest dici, non fuisse aut materiam aut caussam cognoscendi deum, cum et homo a primordio esset in seculo, cui nunc subvenit, et malitia creatoris, adversus quam ut bonus subvenit. Igitur aut ignoravit et caussam et materiam suae revelationis necessariae, aut dubitavit, aut non potuit, aut noluit. Omnia haec deo indigna, maxime optimo. Sed et hunc locum alibi implebimus exprobratione serae revelationis, sicut nunc sola demonstratione.

18. Processerit age iam in notitiam, quando voluit, quando potuit, quando hora fatalis advenit; fortasse enim Anabibazon ei obstabat, aut aliquae maleficae, aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. Nam et mathematici plurimum Marcionitae, nec hoc erubescentes, de ipsis etiam stellis vivere creatoris. Tractandum et hic de revelationis qualitate, an digne cognitus sit, ut constet, an vere, et ita credatur esse, quem digne constiterit revelatum. Digna enim deo probabunt deum. Nos definimus deum primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum, natura ex operibus, doctrina ex praedicationibus. Sed cui nulla natura est, naturalia instrumenta non suppetunt. Ergo vel praedicationibus revelationem sui debuerat operari, maxime adversus eum revelandus, qui et con-

ditionis et praedicationis operibus tot ac tantis, vix tamen hominem fide[1]) impleverat. Quomodo itaque revelatus est, si per humanam coniecturam negas deum alias cognosci posse, quam per semetipsum, nec tantum ad formam provocans creatoris, verum et ad conditionem tam divinae magnitudinis quam humanae mediocritatis, ne maior deo homo videri possit, qui eum non ultro volentem cognosci, suis viribus quodammodo in publicum agnitionis extraxerit, cum humana mediocritas facilius deos fingere sibi norit secundum totius aevi experimenta, quam verum sectari, quem natura iam intelligunt? Alioquin si hic homo deum commentabitur, quomodo Romulus Consum et Tatius Cloacinam et Hostilius Pavorem et Metellus Alburnum et quidam[2]) ante hoc tempus Antinoum, hoc aliis licebit; nos Marcionem nauclerum novimus, non regem nec imperatorem.

19. Imo, inquiunt Marcionitae, deus noster, etsi non ab initio, etsi non per conditionem, sed per semetipsum revelatus est in Christo Iesu. Dabitur et in Christum liber de omni statu eius[3]); distingui enim materias oportet, quo plenius et ordinatius retractentur. Interim satis erit ad praesentem gradum ita occurrere, ut ostendam, Christum Iesum non alterius dei circumlatorem, quam creatoris, et quidem paucis. Anno XV Tiberii Christus Iesus de coelo manare dignatus est, spiritus salutaris; Marcionis salutem[4]), qui ita voluit, quoto quidem anno Antonini Maioris de Ponto suo exhalaverit aura canicularis, non curavi investigare; de quo tamen constat, Antoninianus haereticus est, sub Pio impius. A Tiberio autem usque ad Antoninum anni fere CXV et dimidium anni cum dimidio mensis; tantumdem temporis ponunt inter Christum et Marcionem. Cum igitur sub Antonino primus Marcion hunc deum induxerit, sicut probavimus, statim, qui sapis, plana res est. Praeiudicant tempora, quod sub Antonino primum processit, sub Tiberio non processisse, id est, deum Antoniniani imperii, Tiberiani non fuisse, atque ita non a Christo revelatum, quem constat a Marcione primo praedicatum. Hoc nunc ut probem constare, quod superest, ab ipsis adversa-

---

1) Ita Rhen. ed. I. et cod. Pith.; cod. Urs. et Rig. hominum fidem. 2) „Adrianum Imp. designat." Semler. 3) Liber III. adv. Marcionem. 4) Sic Rig. emend.; Rhen. ed. I. salutis. Seml. coni. salutes.

riis sumam. Separatio legis et evangelii proprium et principale opus est Marcionis, nec poterunt negare discipuli eius, quod in summo instrumento habent, quo denique initiantur et indurantur[1]) in hanc haeresin. Nam hae sunt Antitheses Marcionis, id est contrariae oppositiones, quae conantur discordiam evangelii[2]) cum lege committere, ut ex diversitate sententiarum utriusque instrumenti diversitatem quoque argumententur deorum. Igitur cum ea separatio legis et evangelii ipsa sit, quae alium deum evangelii insinuaverit adversus deum legis, apparet, ante eam separationem deum in notitia non fuisse, qui ab argumento separationis innotuit, atque ita non a Christo revelatum, qui fuit ante separationem, sed a Marcione commentatum, qui instituit separationem adversus evangelii legisque pacem, quam retro illaesam et inconcussam ab apparentia Christi usque ad audaciam Marcionis illa utique ratio servavit, quae non alium deum et legis et evangelii tuebatur praeter creatorem, adversus quem tanto post tempore separatio a Pontico immissa est.

20. Huic expeditissimae probationi defensio quoque a nobis necessaria est adversus obstrepitacula diversae partis. Aiunt enim Marcionem non tam innovasse regulam separatione legis et evangelii, quam retro adulteratam recurasse. O Christe, patientissime domine, qui tot annis interversionem praedicationis tuae sustinuisti, donec tibi Marcion subveniret! Nam et ipsum Petrum ceterosque, columnas apostolatus[3]), a Paulo reprehensos opponunt, quod non recto pede incederent ad evangelii veritatem, ab illo certe Paulo, qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique, ne in vacuum cucurrisset aut curreret, tunc primum cum antecessoribus apostolis conferebat. Igitur si ferventer adhuc, ut neophytus, adversus Iudaismum aliquid in conversatione reprehendendum existimavit, passivum scilicet convictum, postmodum et ipse usu omnibus omnia futurus[4]), ut omnes lucraretur[5]), Iudaeis quasi Iudaeus, et eis qui sub lege tanquam in lege: tu illam solius conversationis, placiturae postea accusatori suo, reprehensionem suspectam

---

1) Rhen. ed. I. indicantur. 2) V. evangelii deest in Rhen. ed. I. 3) Gal. 2, 9. 4) ,,Historia Gal. 2, 11 sqq. ponitur a Tertulliano ante Actor. 13." Semler. 5) 1 Cor. 9, 22.

vis haberi etiam de praedicationis erga deum praevaricatione? Atquin de praedicationis unitate, quod supra legimus, dextras iunxerant, et ipsa officii distributione de evangelii societate condixerant, sicut et alibi. Sive ego, inquit, sive illi, sic praedicamus[1]). Sed etsi quosdam falsos fratres irrepsisse descripsit, qui vellent Galatas ad aliud evangelium transferre[2]), ipse demonstrat, adulterium illud evangelii non ad alterius dei et Christi fidem transferendam, sed ad disciplinam legis conservandam habuisse intentionem, reprehendens scilicet illos circumcisionem vindicantes et observantes tempora et dies et menses et annos Iudaicarum caerimoniarum, quas iam exclusas agnovisse debuerant, secundum innovatam dispositionem creatoris olim de hoc ipso praedicantis per prophetas suos, ut per Esaiam: vetera transierunt, inquit, ecce nova, quae ego nunc facio[3]), et alibi: et disponam testamentum, non quale disposui ad patres vestros, cum illos eduxissem de terra Aegypti[4]). Sic et per Hieremiam: renovate vobis novamen novum, et circumcidimini deo vestro, et circumcidimini praeputia cordis vestri[5]). Hanc ergo circumcisionem iam sistens apostolus et hoc novamen, illas quoque vetustates caerimoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque cessaturis profitebatur, per Osee: et avertam omnes iucunditates eius et dies festos eius et neomenias et sabbata et omnes caerimonias eius[6]). Sic enim per Esaiam: neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo, ferias et ieiunium et dies festos vestros odit anima mea[7]). Quod etsi creator omnia haec iam pridem recusaverat, et apostolus ea iam recusanda pronuntiabat, ipsa apostoli sententia consentanea decretis creatoris probat non alium deum ab apostolo praedicatum, quam cuius decreta cupiebat iam agnosci, falsos et apostolos et fratres notans in hac caussa, qui evangelium Christi creatoris transferrent a novitate praenuntiata a creatore ad vetustatem recusatam a creatore.

21. Ceterum si qua[8]) novum deum praedicans veteris dei legem cupiebat excludere, quare de deo quidem

---

1) 1 Cor. 15, 11. 2) Gal. 1, 7. 2, 4. 3) Ies. 43, 19. 4) Ier. 31, 32. 5) Ier. 4, 4. 6) Hos. 2, 11. 7) Ies. 1, 14. 8) Wouweri cod. et Rig. quasi.

novo nihil praescribit, sed de vetere lege solummodo, nisi quoniam fide manente in creatorem sola lex eius concessare debebat? ut et psalmus ille praecinuerat: disrumpamus vincula a nobis eorum et abiiciamus eorum iugum a nobis; ex quo scilicet tumultuatae sunt gentes et populi meditati sunt inania; astiterunt reges terrae et magistratus circumvenerunt[1]) in unum adversus dominum et adversus Christum eius[2]). Et utique, si alius deus praedicaretur a Paulo, nulla disceptatio esset servandae legis, nec ne, non pertinentis scilicet ad dominum novum et aemulum legis; ipsa enim dei novitas atque diversitas abstulisset non modo quaestionem veteris et alienae legis, verum omnem eius mentionem. Sed hic erat totus status quaestionis, quod, cum idem deus legis in Christo praedicaretur, legi eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore et Christo eius, sed conversatio et disciplina nutabat. Nam et alii de idolothyto edendo, alii de mulierum velamento, alii de nuptiis vel repudiis, nonnulli et de spe resurrectionis disceptabant, de deo nemo. Nam si fuisset haec quoque quaestio disceptata, et ipsa apud apostolum inveniretur, vel quanto principalis. Quod si post apostolorum tempora adulterium veritas passa est circa dei regulam, ergo iam apostolica traditio nihil passa est in tempore suo circa dei regulam. Et non alia agnoscenda erit traditio apostolorum, quam quae hodie apud ipsorum ecclesias editur. Nullam autem apostolici census ecclesiam invenias, quae non in creatore christianizet. Aut si hae erunt a primordio corruptae, quae erunt integrae? nimirum adversariae creatoris? Exhibe ergo aliquam ex tuis apostolici census, et obduxeris. Igitur cum omnibus modis constet, alium deum in regula sacramenti istius non fuisse a Christo usque ad Marcionem, quam creatorem, satis iam et probatio nostra munita est, qua ostendimus notitiam dei haeretici ex evangelii et legis separatione cepisse, et definitio superior instructa est, non esse credendum deum, quem homo de suis sensibus composuerit, nisi plane προφήτης, id est, non de suis sensibus. Quod si Marcion poterit dici, debebit etiam probari. Nihil retractare oportebat. Hoc enim cuneo ve-

---

1) Rig. convenerunt. 2) Ps. 2, 3. 1. 2.

ritatis omnis extruditur haeresis, cum Christus non alterius dei quam creatoris circumlator ostenditur.

22. Sed quomodo funditus evertetur antichristus, nisi ceteris quoque iniectionibus eius elidendis locus detur, relaxata praescriptionum defensione? Accedamus igitur iam hinc ad ipsam dei personam, vel potius umbram et phantasma, secundum Christum ipsius, per idque examinetur, per quod creatori praefertur. Et utique erunt regulae certae ad examinandam dei bonitatem. Sed prius est, ut inveniam illam et apprehendam et ita ad regulas perducam. Cum enim circumspicio tempora, nusquam est a primordio materiarum et in introitu caussarum, cum quibus debuerat inveniri, exinde agens, quod agi habuit. Erat enim iam mors et aculeus mortis delictum, et ipsa malitia creatoris, adversus quam subvenire deberet alterius dei bonitas, primae huic regulae divinae bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens, ut caussa coepit. Omnia enim in deo naturalia et ingenita esse debebunt, ut sint aeterna, secundum statum ipsius, ne obvenientia et extranea reputentur, ac per hoc temporalia et aeternitatis aliena. Ita et bonitas perennis et iugis exigetur in deo, quae in thesauris naturalium proprietatum reposita et parata antecederet caussas et materias suas, et primam quamque susciperet, non despiceret et destitueret, si antecedebat. Denique et hic non minus quaeram, cur non a primordio operata sit bonitas eius, quam de ipso quaesivimus, cur non a primordio sit revelatus? Quidni, qui per bonitatem revelari haberet, si qui fuisset? Non posse quid deo non licet, nedum naturalibus suis fungi, quae si continentur, quo minus currant, naturalia non erunt. Et otium enim sui natura non novit. Hinc censetur, si agatur[1]). Sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturae nomine. Natura enim se[2]) non potest nolle, quae se ita dirigit, ut si cessaverit, non sit. Sed cessavit aliquando in deo Marcionis de opere bonitatis[3]). Ergo non fuit naturalis bonitas, quae potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec aeterna

---

1) Ciacconius, Iunius, Rigalt. si agat; si nec noluisse etc. 2) Alii: si; sed desideratur verbum, ac nescio an sit scribendum: esse; cf. in proximis: Potest enim et non esse etc. 3) Rig. bonitas.

credenda, nec deo par, quia non aeterna, dum non naturalis, quae denique nullam sui perpetuitatem aut de praeterito constituat aut de futuro repromittat. Nam et a primordio non fuit, et in finem sine dubio non erit. Potest enim et non esse quandoque, sicut non fuit aliquando. Igitur cum constet, in primordio cessasse bonitatem dei illius, non enim a primordio liberavit hominem, et voluntate potius eam, quam infirmitate, cessasse, iam voluntas suppressae bonitatis finis invenietur malignitatis. Quid enim tam malignum, quam nolle prodesse, cum possis, quam utilitate cruciari, quam iniuriam sinere? Totum denique creatoris elogium in illum rescribetur, qui saevitias eius bonitatis suae mora iuvit. Nam in cuius manu est quid, ne fiat, eius iam deputatur, cum fit. Homo damnatur in mortem ob unius arbusculae delibationem, et exinde proficiunt[1]) delicta cum poenis, et pereunt iam omnes, qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliqui deus aut nescit aut sustinet? Si, ut ex hoc melior inveniretur, quanto creator deterior haberetur, satis et in isto consilio malitiosus, qui et illum voluit oneratum operationibus eius admissis et seculum in vexatione detinuit: quid de tali medico iudicabis, qui nutriat morbum mora praesidii et periculum extendat dilatione remedii, quo pretiosius aut famosius curet? Talis et in deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriae fautorem, gratiae lenocinatorem, benignitatis praevaricatorem, quam non statim caussae suae exhibuit; plane, si natura bonus, exhibiturus, et non accessione, si ingenio optimus et non disciplina, si ab aevo deus et non a Tiberio, imo, quod verius, a Cerdone et Marcione. Tiberio nunc deus ille praestiterit, ut imperio eius divina bonitas in terris dedicaretur.

23. Aliam illi regulam praetendo, sicut naturalia, ita rationalia esse[2]) in deo omnia. Exigo rationem bonitatis, quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non rationaliter bonum sit, nedum ut ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malum, cui rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quam ut bonum ratione desertum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem dei Marcionis iam hoc primo, quod in salutem processerit hominis

---

1) Rhen. ed. I. prosiliunt. 2) Rig. esse debere.

alieni. Scio dicturos, atquin hanc esse principalem et perfectam bonitatem, cum sine ullo debito familiaritatis in extraneos voluntaria et libera effunditur, secundum quam inimicos quoque nostros et hoc nomine iam extraneos diligere iubeamur. Cum ergo non a primordio hominem respexit, a primordio extraneum, cessando praeiudicavit cum extraneo nihil sibi esse. Ceterum disciplinam diligendi extraneum vel inimicum antecessit praeceptum diligendi proximum tanquam teipsum, quod etsi ex lege creatoris, et tu quoque illud excipere debebis, ut a Christo non destructum, sed potius exstructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimicum et extraneum. Exaggeratio est debitae bonitatis exactio indebitae. Antecedit autem debita indebitam, ut principalis, ut dignior ministra et comite sua, id est indebita. Prior igitur, cum prima bonitatis ratio sit in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in alienam ex redundantia iustitiae super Scribarum et Pharisaeorum: quale est, secundam ei rationem referri, cui deficit prima, non habenti proprium hominem, ac per hoc quoque exiguae[1])? Porro exigua, quae suum non habuit, quomodo in alienum redundavit? Exhibe principalem rationem, et tunc vindica sequentem. Nulla res sine ordine rationalis potest vindicari, tanto abest, ut ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sit nunc et a secundo gradu incipiens ratio bonitatis, in extraneum scilicet, nec secundus illi gradus ratione constabit alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur, cuius est res. Quamcunque bonitatem iustitia prima efficit rationalem. Sic et in principali gradu rationalis erit, cum in rem suam exhibetur, si iusta sit; sic et in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta. Ceterum qualis bonitas, quae per iniuriam constat, et quidem pro extraneo? Fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa. Pro extraneo vero, cui nec proba legitime deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius et improbius, quam ita alieno benefacere servo, ut domino eripiatur, ut alii vin-

---

1) Rhen. ed. I. non habentis — exiguae. Latin. et Rig. non habenti — exiguae.

dicetur, ut adversus caput domini subornetur, et quidem, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis vivens, sub ipsius adhuc plagis tremens? Talis assertor etiam damnaretur in seculo, nedum plagiator. Non aliter deus Marcionis irrumpens in alienum mundum, eripiens deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulum, ut eum efficiat deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te, si rationalis bonitas talem facit, qualem faceret irrationalis, non putem impudentiorem, quam qui in aliena aqua alii deo tinguitur, ad alienum coelum alii deo expanditur, in aliena terra alii deo sternitur, super alienum panem alii deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium deum nomine eleemosynae et dilectionis operatur. Quis iste deus tam bonus, ut homo ab illo malus fiat, tam propitius, ut alium illi deum, et dominum quidem ipsius, faciat iratum?

24. Sed deus sicut aeternus et rationalis, ita opinor et perfectus in omnibus. Eritis enim perfecti, quemadmodum pater vester, qui in coelis est[1]). Exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Etsi de imperfecta satis constat, quae neque naturalis invenitur neque rationalis, nunc et alio ordine traducetur, nec iam imperfecta, imo et defecta, exigua et exhausta, minor numero materiarum suarum, quae non in omnibus exhibetur. Non enim omnes salvi fiunt, sed pauciores omnibus et Iudaeis et Christianis creatoris. Pluribus vero pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas, ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitii? Quodsi plures salvi non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quae facit salvos, ita malignitatis, quae non facit salvos. Magis autem non faciens salvos, dum paucos facit, perfectior erit in non iuvando, quam iuvando. Non poteris et in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, dispensatorem si forte bonitatis ostendis intelligendum, non profusorem, quod deo tuo vindicas. Usque adeo hac sola eum praefers bonitate creatori, quam si solam profitetur et totam, nulli deesse debuerat. Sed

1) Matth. 5, 48.

nolo iam de parte maiore pereuntium imperfectum bonitatis arguere deum Marcionis; sufficit ipsos, quos salvos facit, imperfectae salutis inventos, imperfectam bonitatem eius ostendere, scilicet anima tenus salvos, carne deperditos, quae apud illum non resurgit. Unde haec dimidiatio salutis, nisi ex defectione bonitatis? Quid erat[1]) perfectae bonitatis, quam totum hominem redigere in salutem, totum damnatum a creatore, totum a deo optimo allectum? Quod sciam[2]), et caro tinguitur apud illum, et caro de nuptiis tollitur, et caro in confessione nominis desaevitur. Sed etsi carni delicta reputantur, praecedit animae reatus, et culpae principatus animae potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens denique anima caro, hactenus peccat. Ita et in hoc iniusta bonitas et sic quoque imperfecta, innocentiorem substantiam relinquens in exitium, obsequio, non arbitrio, delinquentem; cuius Christus etsi non induit veritatem, ut tuae haeresi visum est, imaginem tamen eius subire dignatus est. Ipsum quod mentitus est illam, aliquid ei debuit[3]) debuisse. Quid est autem homo aliud, quam caro, siquidem nomen hominis materia corporalis, non animalis, ab auctore sortita est? Et fecit hominem deus, inquit, limum de terra, non animam, (anima enim de afflatu,) et factus est homo in animam vivam, (quis? utique qui de limo,) et posuit deus hominem in paradiso[4]), quod finxit, non quod flavit, qui caro nunc, non qui anima. Itaque, si ita est, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum, quae non iam a partitione speciali hominis liberandi defecit, sed a proprietate generali? Si plena est gratia et solida misericordia, quae soli animae salutaris est, plus praestat haec vita, qua toti et integri fruimur. Ceterum ex parte resurgere, multari erit, non liberari. Erat et illud perfectae bonitatis, ut homo liberatus in fidem dei optimi, statim eximeretur de domicilio atque dominatu dei saevi. At nunc et febricitas, o Marcionita, et ceteros tribulos et spinas dolor carnis tuae tibi edit, nec fulminibus tantum aut bellis et pestibus aliisque plagis creatoris, sed et scorpiis eius obiectus. In quo te

1) Rig. quid enim tam perf. bon. 2) Rhen. Quodsi iam. 3) Rhen. v. debuit supervacaneum esse indicat. Iunius: habuit debuisse. Sed locus mutilus et corruptus est. 4) Gen. 2, 7 sq.

putas liberatum de regno eius, cuius te muscae adhuc calcant? Si de futuro erutus es, cur non et de praesenti, ut perfecte sis[1])? Alia est nostra conditio apud auctorem, apud iudicem, apud offensum principem generis. Tu tantummodo bonum deum praefers; non potes autem perfecte bonum ostendere, a quo non perfecte liberaris.

25. Quod attinet ad bonitatis quaestionem, his lineis deduximus eam minime deo adaequari, ut neque ingenitam neque rationalem neque perfectam, sed et improbam et iniustam et ipso iam bonitatis nomine indignam, quod scilicet in quantum deo congruat, in tantum deum non esse conveniat, qui de tali bonitate etiam praeferatur, nec de tali modo, verum et sola. Iam enim et hoc discuti par est, an deus de sola bonitate censendus sit, negatis ceteris appendicibus, sensibus et affectibus, quos Marcionitae quidem a deo suo abigunt in creatorem, nos vero et agnoscimus in creatore ut deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus deum, in quo non omnia, quae deo digna sint, constent. Si aliquem de Epicuri schola deum affectavit Christi nomine titulare, ut quod beatum et incorruptibile sit, neque sibi neque alii molestias praestet; hanc enim sententiam ruminans Marcion removit ab illo severitates et iudiciarias vires: aut in totum immobilem et stupentem deum concepisse debuerat, — et quid illi cum Christo molesto et Iudaeis per doctrinam et sibi per sensum[2])? — aut et de ceteris motibus eum agnovisse, — et quid illi cum Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario? Ecce enim hoc ipso, quod retro quietus, qui nec notitiam sui aliquo interim opere curaverit, post tantum aevi senserit in hominis salutem, utique per voluntatem, nonne concussibilis tunc fuit novae voluntati, ut et ceteris motibus videatur obnoxius? Quae autem voluntas sine concupiscentiae stimulo est? Quis volet, quod non concupiscet[3])? Sed et cura accedet voluntati. Quis enim volet quid et concupiscet, et non curavit? Igitur cum et voluit et concupiit in hominis salutem, iam et sibi et aliis negotium fecit, Epicuro nolente, consiliario Marcione. Nam et adversarium

1) Ita Gelenius, ed. Fran., Seml.; Rhen. ed. I. ut perfecta est. Rig. ut perfecte? 2) Rhen. ed. I. per Iesum. 3) Haec vv. Quis vol. — concup., quae desunt in cod. Gorziensi, Rhen. delevit.

sibi constituit ipsum illud, adversus quod et voluit et concupiit et curavit, sive delictum sive mortem, inprimis ipsum arbitrum eorum et dominum, hominis creatorem. Porro nihil sine aemulatione decurret, quod sine adversario non erit. Denique volens et concupiscens et curans hominem liberare, hoc ipso iam aemulatur, et eum, a quo liberat, adversus eum scilicet sibi liberaturus, et ea, de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim aemulationi occurrant[1]) necesse est officiales suae in ea, quae aemulatur, ira, discordia, odium, dedignatio, indignatio, bilis, nolentia, offensa. Haec omnia si aemulationi adsistunt, aemulatio autem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bonitatis est: non poterit ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensibus et affectibus, per quos administratur, adversus creatorem, ne sic quoque irrationalis praescribatur, si careat et sensibus et affectibus debitis. Haec multo plenius defendemus in caussa creatoris, in qua et exprobrantur.

26. At hic sufficit perversissimum deum ostendi in ipso praeconio solitariae bonitatis, qua nolunt ei adscribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. Si enim neque aemulatur neque irascitur neque damnat neque vexat, utpote qui nec iudicem praestat, non invenio, quomodo illi disciplinarum ratio consistat, et quidem plenior. Quale est enim, ut praecepta constituat non executurus, ut delicta prohibeat non vindicaturus, quia non iudicaturus, extraneus scilicet ab omnibus sensibus severitatis et animadversionis? Cur enim prohibet admitti, quod non defendit admissum, cum multo rectius non prohibuisset, quod defensurus non esset, quam ut non defenderet, quod prohibuisset? imo et permisisse directo debuit, sine caussa prohibiturus, ut non defensurus. Nam et nunc tacite permissum est, quod sine ultione prohibetur, et utique non aliud prohibet admitti, quam quod non amat fieri. Stupidissimus ergo, qui non offenditur facto, quod non amat fieri, quando offensa comes sit frustratae voluntatis. Aut si offenditur, debet irasci; si irascitur, debet ulcisci. Nam et ultio fructus est irae, et ira debitum offensae, et offensa, ut dixi, comes frustratae voluntatis. Sed non ulcisci-

1) Rig. concurrant.

tur; ergo nec offenditur. Sed non offenditur; ergo nec laeditur voluntas eius, cum fit, quod fieri noluit, et fit iam delictum secundum voluntatem eius, quia non fit adversus voluntatem, quod non laedit voluntatem. Aut si hoc erit divinae virtutis sive bonitatis, nolle quidem fieri et prohibere fieri, non moveri tamen, si fiat: dicimus iam motum esse illum, qui noluit, et vane non moveri ad factum, qui motus sit ad non faciendum, quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuit; non enim et iudicavit nolendo fieri et idcirco prohibendo? Non faciendum enim iudicavit et prohibendum pronuntiavit. Ergo et ille iam iudicat. Si indignum est, deum iudicare, aut si eatenus dignum est deum iudicare, qua tantummodo nolit et prohibeat; non etiam defendat admissum. Atquin nihil deo tam indignum, quam non exsequi, quod noluit et prohibuit admitti: primo quod qualicunque sententiae suae et legi debeat vindictam in auctoritatem et obsequii necessitatem; secundo quia aemulum sit necesse est, quod noluit admitti et nolendo prohibuit; malo autem parcere deum indignius sit, quam animadvertere, et quidem deo optimo, qui non alias plene bonus sit, nisi mali aemulus, uti boni amorem odio mali exerceat, ut boni tutelam expugnatione mali impleat.

27. Sed iudicat plane malum nolendo et damnat prohibendo, dimittit autem non vindicando et absolvit non puniendo. O deum veritatis praevaricatorem! sententiae suae circumscriptorem! Timet damnare, quod damnat, timet odisse, quod non amat, factum sinit, quod fieri non sinit, mavult ostendere, quid nolit, quam probare. Hoc erit bonitas imaginaria, disciplina, phantasma, et ipsa transfunctoria praecepta, secura delicta. Audite, peccatores, quique nondum hoc estis, ut esse possitis! deus melior inventus est, qui nec offenditur nec irascitur nec ulciscitur, cui nullus ignis coquitur in gehenna, cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris; bonus tantum est. Denique prohibet delinquere, sed literis solis. In vobis est, si velitis illi obsequium subsignare, ut honorem deo habuisse videamini; timorem enim non vult. Atque adeo prae se ferunt Marcionitae, quod deum suum omnino non timeant. Malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem diligetur. Stulte, quem dominum appellas, negas timendum, cum hoc nomen potestatis sit etiam timendae? At

quomodo diliges, nisi timeas non diligere? Plane nec pater tuus est, in quem competat et amor propter pietatem et timor propter potestatem, nec legitimus dominus, ut diligas propter humanitatem et timeas propter disciplinam. Sic denique plagiarii diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur, nisi iusta et ordinaria dominatio, diligi autem potest etiam adultera; sollicitatione enim constat, non auctoritate, et adulatione, non potestate. Quid denique adulantius, quam delicta non exsequi? Age itaque, qui deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis, summum, quod sciam, fructum vitae omnibus, qui deum non timent? Quid non frequentas tam sollemnes voluptates circi furentis et caveae saevientis et scenae lascivientis? Quid non et in persecutionibus statim oblata acerra animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, et timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud est, si eadem dei tui perversitate, quem non times, observas, qua et ille, quod non vindicat, prohibet. Multo adhuc vanius, cum interrogati, quid fiet peccatori cuique de illo, respondent, abiici illum quasi ab oculis. Nonne et hoc iudicio agitur? Iudicatur enim abiiciendus et utique iudicio damnationis, nisi in salutem abiiciatur peccator, ut et hoc deo optimo competat. Et quid erit abiici, nisi amittere id, quod erat consecuturus, si non abiiceretur, id est, salutem? Ergo salutis in detrimentum abiicietur, et hoc decerni non poterit nisi ab irato et offenso et exsecutore delicti, id est iudice.

28. Exitus autem illi abiecto quis? Ab igne, inquiunt, creatoris deprehendetur. Adeone nullum habet elementum vel in hanc caussam provisum, quo peccatores suos vel sine saevitia releget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo, sulphuratiorem eis gehennam praeparabit[1]), ut blasphemis suis scilicet, nisi quod deus zelotes fortasse an desertoribus adversarii sui parcat. O deum usquequaque perversum, ubique irrationalem, in omnibus vanum, atque ita neminem! Cuius non statum, non conditionem, non naturam, non ullum ordinem video consistere, iam nec ipsum fidei eius sacramentum. Cui enim rei baptisma quo-

---

1) Rhen. sulphurationem — praeparavit.

quae apud eum exigitur? Si remissio delictorum est, quomodo videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolveret a morte, qui non devinxit ad mortem? devinxisset enim, si a primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat, qui non generavit? iteratio enim non competit ei, a quo quid nec semel factum est. Si consecutio est spiritus sancti, quomodo spiritum attribuet, qui animam non prius contulit? quia suffectura est quodammodo spiritus anima. Signat igitur hominem, nunquam apud se resignatum; lavat hominem, nunquam apud se coinquinatum; et in hoc totum salutis sacramentum carnem mergit exsortem salutis? Nec rusticus terram rigabit fructum non relaturam, nisi tam vanus, quam deus Marcionis. Proinde cur[1]) tantam, sive sarcinam sive gloriam, infirmissimae aut indignissimae carni imponit sanctitatem? Quid dicam autem de disciplinae vanitate, qua sanctificat substantiam sanctam? Quid aut onerat infirmam, aut exornat indignam? Quid non salute remunerat, quam onerat vel exornat? Quid fraudat mercedem operis, non rependens carni salutem? Quid et honorem sanctitatis in illa mori patitur?

29. Non tinguitur apud illum caro, nisi virgo, nisi vidua, nisi caelebs, nisi divortio baptisma mercata, quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione coniugii institutio ista constabit. Videamus, an iusta, non quasi destructuri felicitatem sanctitatis, ut aliqui Nicolaitae assertores libidinis atque luxuriae, sed qui sanctitatem sine nuptiarum damnatione noverimus et sectemur et praeferamus, non ut malo bonum, sed ut bono melius. Non enim proiicimus, sed deponimus nuptias, nec praescribimus, sed suademus sanctitatem, servantes et bonum, et melius pro viribus cuiusque sectando, tunc denique coniugium exserte defendentes, cum inimice accusatur spurcitiae nomine in destructionem creatoris, qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit in crementum generis humani, quemadmodum et universum conditionis in integros et bonos usus. Non ideo autem et cibi damnabuntur, quia operosius exquisiti in gulam committunt, ut nec

1) Rhen. ed. I. vanus, ut d. M., pr. cum etc.

vestitus ideo accusabuntur, quia pretiosius comparati in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonii res ideo despuentur, quia intemperantius diffusae in luxuriam inardescunt. Multum differt inter caussam et culpam, inter statum et excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundum censuram institutoris ipsius, cuius est, tam: crescite et multiplicamini [1]), quam et: non adulterabis et uxorem proximi tui non concupisces [2]), morte punientis et incestam, sacrilegam atque monstruosam in masculos et in pecudes libidinum insaniam [3]). Sed et si nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio paracleto auctore defendit unum in fide matrimonium praescribens, eiusdem erit modum figere, qui modum aliquando diffuderat; is colliget, qui sparsit; is caedet silvam, qui plantavit; is metet segetem, qui seminavit; is dicet: superest, ut et qui uxores habent, sic sint, quasi non habeant [4]), cuius et retro fuit: crescite et multiplicamini; eiusdem finis, cuius et initium. Non tamen accusanda caeditur silva, nec ut damnanda secatur seges, sed ut tempori suo parens. Sic et connubii res non ut mala securem et falcem admittit sanctitatis, sed ut matura defungi, ut ipsi sanctitati reservata, cui caedendo praestat et esse [5]). Unde iam dicam deum Marcionis, cum matrimonium ut malum et impudicitiae negotium reprobat, adversus ipsam facere sanctitatem, cui videtur studere. Materiam enim eius eradit, quia si nuptiae non erunt, sanctitas nulla est. Vacat enim abstinentiae testimonium, cum licentia eripitur, quoniam ita quaedam in diversis probantur. Sicut et virtus in infirmitate perficitur [6]), sic et abstinentia nubendi in facultate dignoscitur. Quis denique abstinens dicetur sublato eo, a quo abstinendum est? Quae temperantia gulae in fame? Quae ambitionis repudiatio in egestate? Quae libidinis infrenatio in castratione? Iam vero sementem generis humani compescere in totum, nescio an hoc quoque optimo deo congruat. Quomodo enim salvum hominem volet, quem vetat nasci, de quo nascitur auferendo? Quomodo habebit, in quo bonitatem suam signet,

1) Gen. 1, 28. 2) Exod. 20, 14. 3) Lev. 20, 10. 13.
4) 1 Cor. 7, 29. 5) Sic Rig.; Rhen. ed. I. praestaret esse.
6) 2 Cor. 12, 9.

quem esse non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Timet forsitan redundantiam sobolis, ne laboret, plures liberando, ne multos faciat haereticos, ne generosiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. Non erit humanior[1]) duritia Pharaonis, nascentium enecatrix: nam ille animas adimit, hic non dat; ille aufert de vita, hic non admittit in vitam; nihil apud ambos de homicidio differt, sub utroque homo interficitur, sub altero iam editus, sub altero edendus. Gratus esses, o dee haeretice, si isses in dispositionem creatoris, quod marem et feminam miscuit; utique enim et Marcion tuus ex nuptiis natus est. Satis haec de deo Marcionis, quem et definitiones unicae divinitatis et conditiones statuum eius omnino non esse confirmant. Sed et totius opusculi series in hoc utique succedit. Proinde si cui minus quid videmur egisse, speret reservatum suo tempori, sicut et ipsarum scripturarum examinationem, quibus Marcion utitur.

ADVERSUS MARCIONEM
LIBER SECUNDUS.

1. Occasio reformandi opusculi huius, cui quid acciderit, primo libello praefati sumus, hec quoque contulit nobis, uti duobus diis adversus Marcionem retractandis suum cuique titulum et volumen distingueremus pro materiae divisione, alterum deum definientes omnino non esse, alterum defendentes digne deum esse, quatenus ita Pontico placuit alterum inducere alterum excludere. Non enim poterat aedificare mendacium sine demolitione veritatis; aliud subruere necesse habuit, ut quod vellet exstrueret. Sic aedificat, qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc solum disceptasse, quod nemo sit deus ille, qui creatori su-

1) Gelen., Rigalt. **immanior**; alii: **inhumanior**. Rhen. ed. I. **humanior**.

perducitur, ut falso deo depulso, regulis certis et unicam et perfectam praescribentibus divinitatem, nihil iam quaereretur in deum verum, quem quanto constaret esse, sic quoque dum alium esse non constat, tanto qualemcunque sine controversia haberi deceret, adorandum potius, quam iudicandum, et demerendum magis, quam retractandum, vel quam timendum ob severitatem. Quid enim amplius homini necessarium, quam cura in deum verum, in quem, ut ita dixerim, inciderat, quia alius deus non erat?

2. At nunc negotium patitur deus omnipotens, dominus et conditor universitatis. Ideo tantum opinor, quia a primordio notus est, quia nunquam latuit, quia semper illuxit, etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium, nisi quod solis haereticis cognitus non est, qui ei negotium faciunt, propterea alium deum existimantes praesumendum, quia quem constat esse, reprehendere magis possunt, quam negare, de arbitrio sensus sui pensitantes deum aliqui; proinde atque si caecus vel fluitantibus oculis ideo alium solem praesumere velit mitiorem et salubriorem, quia, quem videat, non videt. Unicus sol est, o homo, qui mundum hunc temperat, et quando non putas, optimus et utilis, et cum tibi acrior et infestior vel etiam sordidior atque corruptior, rationi tamen suae par est. Eam tu si perspicere non valeas, iam nec ullius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, utique maioris. Nam qui in inferiorem deum caecutis, quid in sublimiorem? Quin potius infirmitati tuae parcis, nec in periculum extenderis, habens deum certum et indubitatum et hoc ipso satis visum, cum id primum conspexeris, eum esse, quem non scias, nisi ex parte, qua voluit ipse. Sed deum quidem ut sciens non negas, ut nesciens retractas, imo et accusas quasi sciens, quem si scires, non accusares, imo nec retractares; reddens nomen illi, negas substantiam nominis, id est magnitudinem, qua deus dicitur, non tantam eam agnoscens, quantam si homo omnifariam nosse potuisset, magnitudo non esset. Esaias iam tum[1]) apostolus prospiciens haeretica corda, quis, inquit, cognovit sensum domini, aut quis consiliarius

1) Rhen. Ipse iam apostolus prosp. Ed. Franek. Ipse iam tunc apost. pr. Latin. e cod. Vat. et Rig. Esaias iam tum apost. prosp.

eius[1]) fuit? aut ad quem consultavit, aut viam intellectus et scientiae quis demonstravit ei[2])? Cui et apostolus condicet: o profundum divitiarum et sophiae dei, ut ininvestigabilia iudicia eius, utique dei iudicis, et ininvestigabiles viae eius[3]), utique intellectus et scientiae, quas ei nemo monstravit, nisi forte isti censores divinitatis, dicentes: sic non debuit deus, et: sic magis debuit, quasi cognoscat aliquis, quae sint in deo, nisi spiritus dei[4]). Mundi autem habentes spiritum, non agnoscentes in sapientia dei per sapientiam deum[5]), consultiores sibimet videntur deo, quoniam sicut sapientia mundi stultitia est penes deum, ita sapientia dei stultitia est penes mundum. Sed nos scimus stultum dei sapientius hominibus et invalidum dei validius hominibus[6]). Et ita deus tunc maxime magnus, cum homini pusillus, et tunc maxime optimus, cum homini non bonus, et tunc maxime unus, cum homini duo aut plures. Quodsi a primordio homo animalis non recipiens quae sunt spiritus[7]), stultitiam existimavit dei legem, ut quam observare neglexit, ideoque non habendo fidem, etiam quod videbatur habere, ademptum est[8]) illi, paradisi gratia, et familiaritas dei, per quam omnia dei cognovisset, si obedisset: quid mirum, si redhibitus materiae suae et in ergastulum terrae laborandae relegatus, in ipso opere prono et devexo ad terram, usurpatum ex illa spiritum mundi universo generi suo tradidit duntaxat animali et haeretico, non recipienti quae sunt dei? Aut quis dubitabit, ipsum illud Adae delictum haeresin pronuntiare, quod per electionem suae potius, quam divinae, sententiae admisit? nisi quod Adam nunquam figulo suo dixit: non prudenter definxisti me; confessus est seductionem, non occultavit seductricem; rudis adhuc[9]) haereticus fuit. Non obaudiit; non tamen blasphemavit creatorem nec reprehendit auctorem, quem a primordio sui et bonum et optimum invenerat, et ipse si forte iudicem fecerat a primordio.

3. Igitur oportebit ineuntes examinationem in deum notum, si quaeritur, in qua conditione sit notus, ab operibus eius incipere, quae priora sunt homine, ut statim cum

---

1) Rig. quis illi consiliarius fuit? 2) Ies. 40, 13 sq. Rom. 11, 34. 3) Rom. 11, 33. 4) 1 Cor. 2, 11. 5) 1 Cor. 1, 21. 6) 1 Cor. 1, 25. 7) 1 Cor. 2, 14. 8) Matth. 13, 12. Luc. 8, 18. 9) Ita Rhen. ed. I.; Rig. admodum.

ipso comperta bonitas eius et exinde constituta atque praescripta aliquem sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerum ordinatio evaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem dei nostri dignam quoque deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostendimus in deo illorum. Iam hoc ipsum, quod materia est agnitionis suae, non apud alium invenit, sed de suo sibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se deus noluit in aeternum latere, id est non esse aliquid, cui deus cognosceretur. Quid enim tam bonum, quam notitia et fructus dei? Nam etsi nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam, cui appareret, sed deus praesciebat, quid boni appariturum esset, et ideo in suam summam commisit bonitatem, appariturі boni negotiatricem, non utique repentinam nec obventitiae bonitatis nec provocatitiae animationis, quasi exinde censendam, quo coepit operari. Si enim ipsa constituit initium, exinde quo coepit operari, non habuit initium ipsa, cum fecit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata est, utpote quibus distinguendis et notandis sidera et luminaria coelestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tempora et menses et annos [1]). Ergo nec tempus habuit ante tempus, quae fecit tempus, sicut nec initium ante initium, quae constituit initium. Atque ita carens et ordine initii et modo temporis, de immensa et interminabili aetate censebitur, nec poterit repentina vel obventitia et provocatitia reputari, non habens unde reputetur, id est aliquam temporis speciem, sed aeterna et deo ingenita et perpetua praesumenda ac per hoc deo digna, suffundens iam hinc bonitatem dei Marcionis, non dico initiis et temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit a bonitate committi.

4. Igitur cum cognoscendo deo hominem prospexisset bonitas dei ipsius, etiam hoc praeconio suo addidit, quod prius domicilium homini commentata est, aliquam postmodum molem maximam, postmodum et maiorem, ut in magna tanquam in minore proluderet atque proficeret, et ita de bono dei, id est de magno ad optimum quoque eius, id est ad maius habitaculum promoveretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. Eructa-

---

1) Gen. 1, 14.

vit, inquit, cor meum sermonem optimum[1]). Agnoscat hinc primum fructum optimum utique optimae arboris Marcion; imperitissimus rusticus quidem in malam bonam inseruit, sed non valebit blasphemiae surculus, arescet cum suo artifice, et ita se bonae arboris natura testabitur. Aspice ad summam, qualia sermo fructificaverit. Et dixit deus: fiat, et factum est, et vidit deus, quia bonum[2]), non quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bonum, ideo videns, honorans et consignans et dispungens bonitatem operum dignatione conspectus. Sic et benedicebat, quae benefaciebat, ut tibi totus deus commendaretur bonus et dicere et facere. Maledicere adhuc sermo non norat, quia nec malefacere. Videbimus caussas, quae hoc quoque a deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis praemonstrans, quantum boni pararetur illi, cui praeparabatur hoc totum. Quis denique dignus incolere dei opera, quam ipsius imago et similitudo? Eam quoque bonitas et quidem operantior operata est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo blandiente praemisso: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram[3]). Bonitas dixit, bonitas finxit[4]) de limo in tantam substantiam carnis ex una materia tot qualitatibus exstructam; bonitas inflavit animam, non mortuam, sed vivam; bonitas praefecit universis fruendis atque regnandis, etiam cognominandis; bonitas amplius delicias adiecit homini, ut, quamquam totius orbis possidens, in amoenioribus moraretur translatus in paradisum, iam tunc de mundo in ecclesiam. Eadem bonitas et adiutorium prospexit, ne quid non boni. Non est enim, inquit, bonum, solum esse hominem[5]). Sciebat illi sexum Mariae et deinceps ecclesiae profuturum. Sed et quam arguis legem, quam in controversias torques, bonitas erogavit, consulens homini, quo deo adhaereret, ne non tam liber quam abiectus videretur, aequandus famulis suis, ceteris animalibus, solutis a deo et ex fastidio liberis, sed ut solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset, qui legem a deo sumeret, utque animal rationale intellectus et scientiae capax ipsa quoque libertate rationali contineretur, ei subiectus, qui subiecerat illi omnia. Cuius legis

1) Ps. 44, 2. 2) Gen. cap. 1. 3) Gen. 1, 26. 4) Ed. Fran., Rig. finxit hominem. 5) Gen. 2, 18.

observandae consilium bonitas pariter adscripsit: qua die autem ederitis, morte moriemini[1]). Benignissime enim demonstravit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi negligentiam iuvaret obsequii. Porro si legis imponendae ratio praecessit, sequebatur etiam observandae, ut poena transgressioni adscriberetur, quam tamen evenire noluit, qui ante praedixit. Agnosce igitur bonitatem dei nostri interim vel hucusque ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgentiis, ex providentiis, ex legibus et praemonitionibus bonis et benignis.

5. Iam hinc ad quaestiones, omnes canes[2]), quos foras apostolus[3]) expellit, latrantes in deum veritatis. Haec sunt argumentationum ossa, quae obroditis. Si deus bo nus et praescius futuri et avertendi mali potens, cur hominem, et quidem imaginem et similitudinem suam, imo et substantiam suam per animae scilicet censum, passus est labi de obsequio legis in mortem circumventum a diabolo? Si enim et bonus, qui evenire tale quid nollet, et praescius, qui eventurum non ignoraret, et potens, qui depellere valeret: nullo modo evenisset, quod sub his tribus conditionibus divinae maiestatis evenire non posset. Quod si evenit, absolutum est e contrario, deum neque bonum credendum neque praescium neque potentem; siquidem in quantum nihil tale evenisset, si talis deus, id est bonus et praescius et potens, in tantum ideo evenit, quia non talis deus. Ad haec prius est istas species in creatore defendere, quae in dubium vocantur, bonitatem dico et praescientiam et potentiam. Nec immorabor huic articulo, praeeunte definitione etiam ipsius Christi[4]). Ex operibus ineundae probationes. Opera creatoris utrumque testantur, et bonitatem eius, qua bona, sicut ostendimus, et potentiam, qua tanta, et quidem ex nihilo. Nam etsi ex aliqua materia, ut quidam volunt, hoc ipso tamen ex nihilo, dum non id fuerunt, quod sunt. Postremo vel sic magna, dum bona, vel sic deus potens, dum omnia ipsius, unde et omnipotens. De praescientia vero quid dicam, quae tantos habet testes, quantos fecit prophetas? quamquam quis praescientiae titulus in omnium auctore, qua universa utique disponendo

---

1) Gen. 2, 17. 2) Rig. Iam h. ad qu. omnes. O canes, etc. 3) Apoc. 22, 15. 4) Io. 10, 25.

praesciit et praesciendo disposuit, certe ipsam transgressionem, quam nisi praesciisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis? Igitur si et fuerunt in deo istae facultates, prae quibus nihil mali evenire homini aut potuisset aut debuisset, et nihilominus evenit: videamus et hominis conditionem, ne per illam potius evenerit, quod per deum evenire non potuit. Liberum et sui arbitrii et suae potestatis invenio hominem a deo institutum, nullam magis imaginem et similitudinem dei in illo animadvertens, quam eiusmodi status formam. Neque enim facie et corporalibus lineis tam variis in genere humano ad uniformem deum expressus est, sed in ea substantia, quam ab ipso deo traxit, id est animae ad formam dei respondentis, et arbitrii sui libertate et potestate signatus est. Hunc statum eius confirmavit etiam ipsa lex tunc a deo posita. Non enim poneretur lex ei, qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate, nec rursus comminatio mortis transgressioni adscriberetur, si non et contemptus legis in arbitrii libertatem homini deputaretur. Sic et in posteris legibus creatoris invenias, proponentis ante hominem bonum et malum, vitam et mortem. Sed nec alias totum ordinem disciplinae per praecepta dispositum, avocante deo et minante et exhortante, nisi et ad obsequium et ad contemptum libero et voluntario homini.

6. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus, eos struentes liberam hominis potestatem arbitrii sui, ut quod ei evenit, non deo, sed ipsi debeat exprobrari, ne et tu hinc iam opponas, non ita illum institui debuisse, si libertas et potestas arbitrii exitiosa futura esset, hoc quoque prius defendam, ita institui debuisse, quo fortius commendem, et ita institutum et digne deo institutum, potiore ostensa ea caussa, quae ita fecit institui. Bonitas dei et ratio eius huic quoque instituto patrocinabuntur, in omnibus conspirantes apud deum nostrum. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec bonitas sine ratione bonitas, nisi forte penes deum Marcionis irrationaliter bonum, sicut ostendimus. Oportebat deum cognosci, bonum hoc utique et rationale. Oportebat dignum aliquid esse, quod deum cognosceret. Quid tam dignum prospici posset, quam imago dei et similitudo? Et hoc bonum sine dubio et rationale. Oportebat igitur imaginem et similitudinem dei liberi arbitrii et

suae potestatis institui, in qua hoc ipsum imago et similitudo dei deputaretur, arbitrii scilicet libertas et potestas, in quam rem ea substantia homini accommodata est, quae huius status esset, afflatus dei utique liberi et suae potestatis. Sed et alias, quale erat, ut totius mundi possidens homo non inprimis animi sui possessione regnaret, aliorum dominus, sui famulus? Habes igitur et bonitatem dei agnoscere ex dignatione, et rationem ex dispositione. Sola nunc bonitas deputetur, quae tantum homini largita sit, id est arbitrii libertatem. Aliud sibi ratio defendat in eiusmodi institutionem. Nam bonus natura deus solus. Qui enim, quod est, sine initio habet, non institutione est; habet illud, sed natura. Homo autem, qui totus ex institutione est, habens initium, cum initio sortitus est formam, qua esset, atque ita non natura in bonum dispositus est, sed institutione, non suum habens bonus esse, quia non natura in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem. Ut ergo bonum iam suum haberet homo, emancipatum sibi a deo, et fieret proprietas iam boni in homine, et quodammodo natura; de institutione adscripta est illi, quasi libripens emancipati a deo boni, libertas et potestas arbitrii, quae efficeret, bonum ut proprium iam sponte praestari ab homine, quoniam et hoc ratio bonitatis exigeret voluntarie exercendae ex libertate scilicet arbitrii favente[1]) institutioni, non serviente, ut ita demum bonus consisteret homo, si secundum institutionem quidem, sed ex voluntate, iam bonus inveniretur, quasi de proprietate naturae, proinde ut et contra malum, (nam et illud utique deus providebat) fortior homo praetenderet, liber scilicet et suae potestatis, quia si careret[2]) hoc iure, ut bonum quoque non voluntate obiret, sed necessitate, usurpabilis etiam malo futurus esset ex infirmitate servitii, proinde et malo sicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret et bono sponte servando et malo sponte vitando, quoniam et alias positum hominem sub iudicio dei oportebat iustum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet. Ceterum

---

1) Sic Wouwerius. Ceteri: non fav. inst., non serv.
2) Rhen. caperet.

nec boni nec mali merces iure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc et lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem de obsequio sponte praestando vel transgressione sponte committenda; ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Igitur si et bonitas et ratio dei invenitur circa libertatem arbitrii concessam homini, non oportet omissa prima definitione bonitatis atque rationis, quae ante omnem tractatum constituenda est, post factis praeiudicare, non ita deum instituere debuisse, qui aliter quam deum deceret evasit, sed dispecto, quia ita debuerit instituere, salvo eo, quod dispectum est, cetera explorare. Ceterum facile est, offendentes statim in hominis ruinam, antequam conditionem eius inspexerint, in auctorem referre quod accidit, quia nec auctoris examinata sit ratio. Denique et bonitas dei a primordio operum perspecta persuadebit, nihil a deo mali evenire potuisse, et libertas hominis recogitata se potius ream ostendet, quod ipsa commisit.

7. Hac definitione omnia deo salva sunt, et natura bonitatis et ratio dispositionis et praescientiae et potentiae copia. Exigere tamen a deo debes et gravitatem summam et fidem praecipuam in omni institutione eius, ut desinas quaerere, an deo nolente potuerit quid evenire. Tenens enim gravitatem et fidem dei boni, sed rationalibus institutionibus eius vindicandas, nec illud miraberis, quod deus non intercesserit adversus ea, quae noluit evenire, ut conservaret ea, quae voluit. Si enim semel homini permiserat arbitrii libertatem et potestatem, et digne permiserat, sicut ostendimus, utique fruendas eas ex ipsa institutionis auctoritate permiserat, fruendas autem, quantum in ipso, secundum ipsum, id est secundum deum, id est in bonum. Quis enim adversus se permittet aliquid? Quantum vero in homine secundum motus libertatis ipsius? Quis enim non hoc praestat ei, cui quid semel frui praestat, ut pro animo et arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat, uti deus secederet a libertate, semel concessa homini, id est contineret in ipso et praescientiam et praepotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quominus homo male libertate sua frui aggressus in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione et bonitate permiserat. Denique puta

intercessisse, puta rescidisse illum arbitrii libertatem, dum revocat ab arbore, dum ipsum circumscriptorem colubrum a congressu feminae arcet, nonne exclamaret Marcion: o dominum futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quae instituit! Cur permiserat liberum arbitrium, si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat, ubi semet ipsum erroris notet, in institutione an in rescissione. Nonne tunc magis deceptus ex impraescientia futuri videretur, cum obstitisset, et quod quasi ignorans, quomodo evasurum esset, indulserat, quis non diceret? Sed etsi praescierat male hominem institutione sua usurum, quid tam dignum deo, quam gravitas, quam fides institutionum qualiumcunque? Vidisset homo, si non bene dispunxisset, quod bene acceperat; ut ipse legi reus fuisset, cui obsequi noluisset, non ut legislator ipse fraudem legi suae faceret, non sinendo praescriptum eius impleri. Haec dignissime peroraturus in creatorem, si libero arbitrio hominis ex providentia et potentia, quas exigis, obstitisset, nunc tibi insusurra pro creatore et gravitatem et patientiam et fidem, institutionibus suis functo, ut et rationalibus et bonis.

8. Neque enim ad vivendum solummodo produxerat hominem, ut non ad recte vivendum in respectu scilicet dei legisque eius. Igitur vivere quidem illi ipse praestiterat, facto in animam vivam, recte vero vivere demandarat admonito in legis obsequium. Ita non in mortem institutum hominem probat, qui nunc cupit in vitam restitutum, malens peccatoris poenitentiam, quam mortem[1]). Igitur sicut deus homini vitae statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit, et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, ne quid auctori imputaretur. Nam etsi angelus qui seduxit, sed liber et suae potestatis, qui seductus est, sed imago et similitudo dei, fortior angelo, sed afflatus dei, generosior spiritu materiali, quo angeli constiterunt. Qui facit, inquit, spiritus angelos et apparitores flammam ignis[2]). Quia nec universitatem homini subiecisset, infirmo dominandi, et non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit; sic nec legis pondus imposuisset, si gravis lex invalido sustinendi, nec quem excusabilem sciret nomine imbellicitatis, eum definitione mortis convenisset,

1) Ezech. 18, 23. 2) Ps. 104, 4.

postremo non libertate nec potestate arbitrii fecisset infirmum, sed potius defectione earum. Atque adeo eundem hominem, eandem substantiam animae, eundem Adae statum eadem arbitrii libertas et potestas victorem efficit hodie de eodem diabolo, cum secundum obsequium legum eius administratur.

9. Quoquo tamen, inquis, modo substantia creatoris delicti capax invenitur, cum afflatus dei, id est anima, in homine deliquit. Nec potest non ad originalem[1]) summam referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animae. Inprimis tenendum, quod Graeca scriptura signavit, afflatum nominans, non spiritum. Quidam enim de Graeco interpretantes, non recogitata differentia nec curata proprietate verborum, pro afflatu spiritum ponunt, et dant haereticis occasionem spiritum dei delicto infuscandi, id est ipsum deum. Et usurpata iam quaestio est. Intellige itaque, afflatum minorem spiritu[2]) esse, etsi de spiritu accidit, ut aurulam eius, non tamen spiritum; nam et aura vento rarior, etsi de vento aura, non tamen ventus aura. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum; nam et ideo homo imago dei, id est spiritus, deus enim spiritus. Imago ergo spiritus afflatus. Porro imago veritati non usquequaque adaequabitur. Aliud est enim secundum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse. Sic et afflatus, cum imago sit spiritus, non potest ita imaginem dei comparare, ut, quia veritas, id est spiritus, id est deus, sine delicto est, ideo et afflatus, id est imago, non debuerit admisisse delictum. In hoc erit imago minor veritate et afflatus spiritu inferior, habens illas utique lineas dei, qua immortalis anima, qua libera et sui arbitrii, qua praescia plerumque, qua rationalis, capax intellectus et scientiae, tamen et in his imago et non usque ad ipsam vim divinitatis. Sic nec usque ad integritatem a delicto, quia hoc soli deo cedit, id est veritati, et hoc solum imagini non licet. Sicut enim imago, cum omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen[3]) ipsa caret, non habens motum; ita et anima, imago spiritus, solam vim eius exprimere non valuit, id est, non delinquendi felicitatem. Ceterum non esset anima, sed spiri-

---

1) Rig. originem. 2) Rhen. ed. I. spiritum. 3) Probanda videtur Semleri coniectura: vita tamen.

tus, nec homo, qui animam sortitus est, sed deus. Et alias autem non omne, quod dei erit, deus habebitur, ut expostules deum et afflatum, id est vacuum a delicto, quia dei sit afflatus. Nec tu enim si in tibiam flaveris, hominem tibiam feceris, quamquam de anima tua flaveris, sicut et deus de spiritu suo. Denique cum manifeste scriptura dicat, flasse deum in faciem hominis, et factum hominem in animam vivam [1]), non in spiritum vivificatorem, separavit eam a conditione factoris. Opus enim aliud sit necesse est ab artifice, id est inferius artifice. Nec urceus enim factus a figulo ipse erit figulus, ita nec afflatus factus a spiritu ideo erit spiritus; ipsum, quod anima, vocitatus est flatus. Vide etiam, ne de afflatus conditione transierit in aliquam deminutiorem qualitatem. Ergo, inquis, dedisti animae infirmitatem supra negatam. Plane cum illam exigis deo parem, id est delicti immunem, dico infirmam. Cum vero ad angelum provocatur, fortiorem defendam necesse est dominum universitatis, cui iam angeli administrant [2]). Qui etiam angelos iudicaturus est [3]), si in dei lege constiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipsum ergo potuit afflatus dei admittere; potuit, sed non debuit. Potuisse enim habuit per substantiae exilitatem, qua afflatus, non spiritus; non debuisse autem, per arbitrii potestatem, qua liber, non servus, adsistente amplius demonstratione non delinquendi, sub comminatione moriendi, qua substrueretur substantiae exilitas et regeretur sententiae libertas. Itaque non per illud iam videri potest anima deliquisse, quod illi cum deo affine est, id est per afflatum, sed per illud, quod substantiae accessit, id est per liberum arbitrium, a deo quidem rationaliter attributum, ab homine vero, qua voluit, agitatum. Quod si ita se habet, omnis iam dei dispositio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrii non ei culpam suam respuet, a quo data est, sed a quo non ut debuit administrata est. Quod denique malum describes creatori? Si delictum hominis, non erit dei, quod est hominis; nec idem habendus est delicti auctor, qui invenitur interdictor, imo et condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori suo, sed contemptori

---

1) Gen. 2, 7. 2) Hebr. 1, 14. 3) 1 Cor. 6, 3.

faciet invidiam, ut auctori; contemnendo enim eam fecit, non utique futuram, si non contempsisset.

10. Sed etsi ab homine in diabolum transcripseris mali elogium, ut in instinctorem delicti, uti sic quoque in creatorem dirigas culpam, ut in auctorem diaboli, qui fecit angelos spiritus: ergo quod factus a deo est, id est angelus, id erit eius, qui fecit. Quod autem factus a deo non est, id est diabolus, id est delator, superest, ut ipse sese fecerit, deferendo de deo, et quidem falsum, primo quod deus illos ex omni ligno edere vetuisset, dehinc quasi morituri non essent, si edissent, tertio quasi deus illis invidisset divinitatem. Unde igitur malitia mendacii et fallaciae in homines et infamiae in deum? a deo utique non, qui et angelum ex forma operum bonorum instituit bonum. Denique sapientissimus omnium editur, antequam diabolus, nisi malum est sapientia. Et si evolvas Ezechielis prophetiam, facile animadvertes tam institutione bonum angelum illum, quam sponte corruptum; in persona enim principis Sor ad diabolum pronuntiatur: et factus est sermo domini ad me dicens: fili hominis, sume planctum super principem Sor, et dices: haec dicit dominus: tu es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis et similitudinis resignaveris[1]) corona decoris, (hoc ut eminentissimo angelorum, ut archangelo, ut sapientissimo omnium,) in deliciis paradisi dei tui natus es. Illic enim, ubi deus secunda animalium figurae formatione angelos fecerat, lapidem optimum indutus es, sardium, topazium, smaragdum, carbunculum, sapphirum, iaspin, lyncurium, achaten, amethystum, chrysolithum, beryllum, onychinum, et auro replesti horrea tua et thesauros tuos. Ex qua die conditus es, cum Cherubim posui te in monte sancto dei, fuisti in medio lapidum igneorum, fuisti invituperabilis in diebus tuis, ex qua die conditus es, donec inventae sunt laesurae tuae; de multitudine negotiationis tuae promas tuas replesti, et deliquisti[2]), et cetera, quae ad suggillationem angeli, non ad illius principis, proprie pertinere manifestum est, eo quod nemo hominum in paradiso dei natus sit, ne ipse quidem Adam, translatus potius illuc, nec cum Cheru-

1) Rig. **Plenus sapientia, cor. dec.** 2) Ezech. 28, 11—16.

bim positus in monte sancto dei, id est in sublimitate coelesti, de qua satanan dominus quoque decidisse testatur, nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes siderum ardentium radios, unde etiam quasi fulgur deiectus est satanas[1]). Sed ipse auctor delicti in persona peccatoris viri denotabatur, retro quidem invituperabilis a die conditionis suae, a deo in bonum conditus, ut a bono conditore invituperabilium conditionum, et excultus omni gloria angelica, et apud deum constitutus, qua bonus apud bonum, postea vero a semetipso translatus in malum. Ex quo enim, inquit, apparuerunt laesurae tuae, illi eas reputans, quibus scilicet laesit hominem electum ad dei obsequium[2]), et ex illo deliquit, ex quo delictum seminavit, atque ita exinde negotiationis, id est malitiae, suae multitudinem exercuit, delictorum scilicet et censuum[3]), non minus et ipse liberi arbitrii institutus, ut spiritus. Nihil enim deus proximum sibi non libertate eiusmodi ordinasset. Quem tamen et praedamnando testatus est ab institutionis forma libidine propria conceptae ultro malitiae exorbitasse, et commeatum operationibus eius admetiendo rationem bonitatis suae egit, eodem consilio differens exstinctionem diaboli, quo hominis restitutionem. Certamini enim dedit spatium, ut et homo eadem arbitrii libertate elideret inimicum, qua succiderat illi, probans suam, non dei, culpam, et ita salutem digne per victoriam recuperaret, et diabolus amarius puniretur ab eo, quem eliserat ante devictus, et deus tanto magis bonus inveniretur, sustinens hominem gloriosiorem in paradisum ad licentiam decerpendae arboris vitae iam de vita regressurum.

11. Igitur usque ad delictum hominis deus a primordio tantum bonus, exinde iudex et severus, et quod Marcionitae volunt, saevus. Statim mulier in doloribus parere et viro servire damnatur[4]); sed quae ante sine ulla contristatione per benedictionem incrementum generis audierat: crescite tantum et multiplicamini; sed quae in adiutorium masculo, non in servitium fuerat destinata. Statim et terra maledicitur[5]), sed ante benedicta. Statim tribuli

---

1) Luc. 10, 18. 2) Sic coni. Latinius. Rhen. ed. I. hom. electum a dei obsequio. Ciaconius, Rig., Seml.: hom. eiectum a dei obsequio. 3) Rig. sensuum. 4) Gen. 3, 16. 5) Gen. 3, 18.

et spinae, sed ante foenum et herbae et arborum fructuosa. Statim sudor et labor panis, sed ante ex omni ligno victus immunis et alimenta secura. Exinde homo ad terram, sed ante de terra; exinde ad mortem, sed ante ad vitam; exinde in scorteis vestibus, sed ante sine scrupulo nudus. Ita prior bonitas dei secundum naturam, severitas posterior secundum caussam: illa ingenita, haec accidens; illa propria, haec accommodata; illa edita, haec adhibita. Nec natura enim inoperatam debuit continuisse bonitatem, nec caussa dissimulatam evasisse severitatem. Alteram sibi, alteram rei deus praestitit. Incipe nunc etiam iudicis statum, ut affinem mali, arguere, qui idcirco alium deum somniasti, solummodo bonum, quia non potes iudicem, (quamquam et illum ut iudicem ostendimus,) aut si non iudicem, certe perversum ac vanum disciplinae, non vindicandae, id est non iudicandae, constitutorem. Non reprobas autem deum iudicem, qui non iudicem deum probas. Ipsam sine dubio iustitiam accusare debebis, quae iudicem praestat, aut et eam in species malitiae deputare, id est, iniustitiam in titulos bonitatis adscribere. Nunc enim iustitia malum, si iniustitia bonum. Porro cum cogeris iniustitiam de pessimis pronuntiare, eodem iugo urgeris iustitiam de optimis censere. Nihil enim aemulum mali non bonum, sicut et boni aemulum nihil non malum. Igitur quanto malum iniustitia, tanto bonum iustitia. Nec species solummodo, sed tutela reputanda bonitatis, quia bonitas, nisi iustitia regatur, ut iusta sit, non erit bonitas, si iniusta sit. Nihil enim bonum, quod iniustum, bonum autem omne, quod iustum.

12. Ita si societas et conspiratio bonitatis atque iustitiae, separatione earum non potes carere [1])? Quo ore constitues diversitatem duorum deorum, in separatione seorsum deputans deum bonum et seorsum deum iustum? Illic consistit bonum, ubi et iustum. A primordio denique creator tam bonus, quam et iustus. Pariter utrumque processit, bonitas eius operata est mundum, iustitia modulata est, quae etiam tum mundum iudicavit ex bonis faciendum,

---

1) Edd. omnes sine interrogandi signo, atque Rig. separationem ear. non potest capere. Cod. Pith.: separationem eorum non potest carere; cod. Urs.: separatione eorum non potest currere. Nos tuemur Rhenani scripturam.

quia cum bonitatis consilio iudicavit. Iustitiae opus est, quod inter lucem et tenebras separatio pronuntiata est, inter diem et noctem, inter coelum et terram, inter aquam superiorem et inferiorem, inter maris coetum et aridae molem, inter luminaria maiora et minora, diurna atque nocturna, inter marem et feminam, et inter arborem agnitionis mortis et vitae, inter orbem et paradisum, inter aquigena et terrigena animalia. Omnia ut bonitas concepit, ita iustitia distinxit, totum hoc iudicato dispositum et ordinatum est. Omnis situs, habitus elementorum, effectus, motus, status, ortus, occasus singulorum iudicia sunt creatoris. Ne putes eum exinde iudicem definiendum, quo malum coepit, atque ita iustitiam de caussa mali offusces. His enim modis ostendimus, eam cum auctrice omnium bonitate prodisse, ut et ipsam ingenitam deo et naturalem nec obventitiam deputandam, quae in domino inventa sit arbitratrix operum eius.

13. At enim ut malum postea erupit, atque inde iam coepit bonitas dei cum adversario agere, aliud quoque negotium eadem illa iustitia dei nacta est iam secundum adversionem dirigendae bonitatis, ut seposita libertate eius, qua et ultro deus bonus pro meritis cuiusque pensetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur, proinde omnibus aemulis vindicetur. Ita omne hoc iustitiae opus procuratio bonitatis est, quod iudicando damnat, quod damnando punit, quod, ut dicitis, saevit, utique bono, non malo, proficit. Denique timor iudicii ad bonum, non ad malum confert. Non enim sufficiebat bonum per semet ipsum commendari, iam sub adversario laborans. Nam et si commendabile per semet ipsum, non tamen et conservabile, quia expugnabile iam per adversarium, nisi vis aliqua praeesset timendi, quae bonum etiam nolentes appetere et custodire compelleret. Ceterum tot illecebris mali expugnantibus bonum, quis illud appeteret, quod impune contemneret? Quis custodiret, quod sine periculo amitteret? Legis mali viam latam et multo frequentiorem[1]; nonne omnes in illa laberentur[2], si nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, et vix a malo avellimur.

---

1) Matth. 7, 13. 2) Rhen. omnes illaberentur; Rig. omnes illa lab.

Quid, si nihil minaretur? Hanc iustitiam malum dices, quae malo non favet? Hanc bonum negabis, quae bono prospicit? Qualem oportet deum velle, qualem malle? expediret[1]), sub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet? illum bonum iudicares deum, qui hominem posset magis malum facere securitate delicti? Quis boni auctor, nisi qui et exactor? Proinde quis mali extraneus, nisi qui et inimicus? Quis inimicus, nisi qui et expugnator? Quis expugnator, nisi qui et punitor? Sic totus deus bonus est, dum pro bono omnia est. Sic denique omnipotens, quia et iuvandi et laedendi potens. Minus est, tantummodo prodesse, quia non aliud quid possit, quam prodesse. De eiusmodi qua fiducia bonum sperem, si hoc solum potest? quomodo innocentiae mercedem secter, si non et nocentiae spectem? diffidam necesse est, ne nec alteram partem remuneretur, qui utramque non valuit. Usque adeo iustitia etiam plenitudo est divinitatis ipsius, exhibens deum perfectum et patrem et dominum, patrem clementia, dominum disciplina, patrem potestate blanda, dominum severa, patrem diligendum pie, dominum timendum necessarie, diligendum, quia malit misericordiam, quam sacrificium[2]), et timendum, quia nolit peccatum, diligendum, quia malit poenitentiam peccatoris quam mortem[3]), et timendum, quia nolit peccatores sui iam non poenitentes. Ideo lex utrumque definit: diliges deum et timebis deum[4]). Aliud obsecutori proposuit, aliud exorbitatori.

14. Ad omnia tibi occurrit deus, idem percutiens, sed et sanans, mortificans, sed et vivificans, humilans, sed et sublimans. Condens mala, sed et pacem faciens, ut etiam et hinc respondeam haereticis. Ecce enim, inquiunt, ipse se conditorem profitetur malorum, dicens: ego sum, qui condo mala[5]). Amplexi enim vocabuli communionem duas malorum species in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur et delicta et supplicia, passim volunt eum conditorem intelligi malorum, ut malitiae auctor renuntietur.

---

1) Rhen. quae bono non prospicit? Qualem oportet deum velles? qualem malles? Exped. sub etc. Rig. Non qualem oport. deum velles; qualem malles expediret. Latin. et Semler: Qu. op. deum, vel qu. malles, expediret. 2) Hos. 6, 6. 3) Ezech. 33, 11. 4) Matth. 22, 37 sqq. 5) Ies. 45, 7.

Nos autem adhibita distinctione utriusque formae, separatis malis delicti et malis supplicii, malis culpae et malis poenae, suum cuique parti defendimus auctorem, malorum quidem peccati et culpae diabolum, malorum vero supplicii et poenae deum creatorem, ut illa pars malitiae deputetur, ista iustitiae mala condenti iudicia adversus mala delicti. De his ergo creator profitetur malis, quae congruunt iudici. Quae quidem illis mala sunt, quibus rependuntur. Ceterum suo nomine bona, qua iusta, et bonorum defensoria et delictorum inimica, atque in hoc ordine deo digna. Aut proba ea iniusta, ut probes malitiae deputanda, id est iniustitiae mala, quia si iustitiae erunt, iam mala non erunt, sed bona, malis tantummodo mala, quibus etiam directo bona pro malis damnantur. Constitue igitur, iniuste hominem divinae legis voluntarium contemptorem id retulisse, quo voluit caruisse, iniuste malitiam aevi illius imbribus, dehinc et ignibus caesam, iniuste Aegyptum foedissimam, superstitiosam, amplius hospitis populi conflictatricem, decemplici castigatione percussam. Indurat cor Pharaonis, et meruerat in exitium subministrari, qui iam negaverat deum, qui iam legatos eius toties superbus excusserat, qui iam populo laborem operis adiecerat, postremo qua Aegyptius, olim deo reus fuerat gentilis idololatriae, ibin et crocodilum citius colens, quam deum vivum. Impedit et ipsum populum, sed ingratum [1]). Immisit et pueris ursos, sed irreverentibus in prophetam [2]).

15. Iustitiam ergo primo iudicis dispice, cuius si ratio constiterit, tunc et severitas et per quae severitas decurrit, rationi et iustitiae reputabuntur. Ac ne pluribus immoremur, adserite caussas ceteras quoque, ut sententias condemnetis, excusate delicta, ut iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicem, sed revincite malum iudicem. Nam et patrum delicta de filiis exigebat; duritia populi talia remedia compulerat, ut vel posteritatibus suis prospicientes legi divinae obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem, quam suam curet? Sed etsi benedictio patrum semini quoque eorum destinabatur, sine ullo adhuc merito eius, cur non et reatus patrum in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita et offensa, ut per totum genus

1) Num. cap. 11, 21. 2) 2 Reg. 2, 23 sqq.

et gratia decurreret et offensa, salvo eo, quod postea decerni habebat, non dicturos, acidam uvam patres manducasse et filiorum dentes obstupuisse, id est non sumpturum patrem delictum filii, nec filium delictum patris, sed unumquemque delicti sui reum futurum[1]; ut post duritiam populi, duritia legis edomita, iustitia iam non genus, sed personas iudicaret; quamquam si evangelium veritatis accipias, ad quos pertineat sententia reddentis in filios patrum delicta, cognosces, ad illos scilicet, qui hanc ultro sibi sententiam fuerant irrogaturi: sanguis illius super capita nostra et filiorum nostrorum[2]). Hoc itaque omnis providentia dei censuit, quod iam audierat.

16. Bona igitur et severitas, quia iusta, si bonus iudex, id est iustus. Item cetera bona, per quae opus bonum currit bonae severitatis, sive ira sive aemulatio sive saevitia. Debita enim omnia haec sunt severitati, sicut severitas debitum est iustitiae. Vindicanda erit procacitas aetatis verecundiam debentis. Atque ita non poterunt iudici exprobrari, quae iudici accedunt, carentia et ipsa culpa, sicut iudex. Quid enim, si medicum quidem dicas esse debere, ferramenta vero eius accuses, quod secent et inurant et amputent et constrictent, quando sine instrumento artis medicus esse non possit? Sed accusa male secantem, importune amputantem, temere inurentem, atque ita ferramenta quoque eius ut mala ministeria reprehende. Proinde est enim, cum deum quidem iudicem admittis, eos vero motus et sensus, per quos iudicat, destruis. Deum nos a prophetis et a Christo, non a philosophis nec ab Epicuro, erudimur. Qui credimus deum etiam in terris egisse et humani habitus humilitatem suscepisse ex caussa humanae salutis, longe sumus a sententia eorum, qui nolunt deum curare quicquam. Inde venit ad haereticos quoque definitio eiusmodi, si deus irascitur et aemulatur et extollitur et exacerbatur, ergo et corrumpetur, ergo et morietur. Bene autem, quod Christianorum est, etiam mortuum deum credere, et tamen viventem in aevo aevorum. Stultissimi, qui de humanis divina praeiudicant, ut, quoniam in homine corruptoriae conditionis habentur huiusmodi passiones, idcirco et in deo eiusdem status existi-

---

1) Ier. 31 29. 2) Matth. 27, 25.

mentur. Discerne substantias, et suos eis distribue sensus tam diversos, quam substantiae exigunt, licet vocabulis communicare videantur. Nam et dexteram et oculos et pedes dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur. Quanta erit diversitas divini corporis et humani sub eisdem nominibus membrorum, tanta erit et animi divini et humani differentia sub eisdem [licet] vocabulis sensuum, quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiae humanae, quam incorruptorios in deo efficit incorruptibilitas substantiae divinae. Certe deum confiteris creatorem? Certe, inquis. Quomodo ergo in deo humanum aliquid existimas, et non divinum omne? Quem deum non negas, confiteris non humanum, siquidem deum confitendo praeiudicasti utique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diversum. Porro cum pariter agnoscas hominem a deo inflatum in animam vivam, non deum ab homine, satis perversum est, ut in deo potius humana constituas, quam in homine divina, et hominis imagine deum imbuas potius, quam dei hominem. Et haec ergo imago censenda est dei in homine, quod eosdem motus et sensus habeat humanus animus, quos et deus, licet non tales, quales deus; pro substantia enim et status eorum et exitus distant. Denique contrarios eorum sensus, lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsamque matricem earum, bonitatem, cur divina praesumitis? Nec tamen perfecte ea obtinemus, quia solus deus perfectus. Ita et illas species, irae dico et exasperationis [1]), non tam feliciter patimur, quia solus deus de incorruptibilitatis proprietate felix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed non periclitabitur, movebitur, sed non evertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia, tot sensus, quot et caussas, et iram propter scelestos, et bilem propter ingratos, et aemulationem propter superbos, et quicquid non expedit malis. Sic et misericordiam propter errantes, et patientiam propter non resipiscentes, et praestantiam propter merentes, et quicquid bonis opus est. Quae omnia patitur suo more, quo eum pati condecet, propter quem homo eadem patitur aeque suo more.

---

1) Rhen. ed. I. species praedico et exasperationeis etc.

17. Haec ita dispecta totum ordinem dei iudicis operarium et, ut dignius dixerim, protectorem catholicae et summae illius bonitatis ostendunt, quam semotam a iudiciariis sensibus et in suo statu puram nolunt Marcionitae in eodem deo agnoscere, pluentem super bonos et malos et solem suum oriri facientem super iustos et iniustos [1]), quod alius deus omnino non praestat. Nam etsi hoc quoque testimonium Christi in creatorem Marcion de evangelio eradere ausus est, sed ipse mundus inscriptus est et omni a conscientia legitur. Et erit haec ipsa patientia creatoris in iudicium Marcionis, illa patientia, quae exspectat poenitentiam potius peccatoris, quam mortem, et mavult misericordiam, quam sacrificium [2]), avertens iam destinatum exitium Ninivitis [3]), et largiens spatium vitae Ezechiae lacrimis [4]), et restituens statum regni Babylonis tyranno poenitentia functo [5]). Illam dico misericordiam, quae et filium Saulis moriturum ex devotione populo concessit [6]), et David delicta in domum Uriae confessum venia liberavit [7]), et ipsum Israël toties restituit, quoties iudicavit, toties refovit, quoties et increpuit. Non solum igitur iudicem aspiciens, converte te [8]) et ad optimi exempla, notans cum ulciscitur, considera cum indulget, repende austeritati lenitatem; cum utrumque conveneris in creatore, invenies in eo et illud, propter quod alterum deum credis. Veni denique ad inspectationem doctrinarum, disciplinarum, praeceptorum consiliorumque eius. Dices forsitan, haec etiam humanis legibus determinari. Sed ante Lycurgos et Solonas omnes Moyses et Deus. Nulla posteritas non a primordiis accipit. Tamen non a tuo deo didicit creator meus praescribere: non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non concupisces, honora patrem et matrem, et diliges proximum tuum ut te ipsum. Ad haec innocentiae pudicitiae et iustitiae et pietatis principalia consulta accedunt etiam humanitatis praescripta, cum septimo quoque anno servitia libertate solvuntur, cum eodem tempore agro parcitur, egenis cedendo locum, bovi etiam terenti vincula oris remittuntur ad fructum praesen-

1) Matth. 5, 45. 2) Hos. 6, 6. 3) Ion. 3, 10. 4) 2 Reg. 20, 1 sqq. 5) Dan. 4, 33. 6) 1 Sam. 14, 45. 7) 2 Sam. 12, 13. 8) Edd. omnes: convertere et ad opt. ex.

tis laboris[1]), quo facilius in pecudibus praemeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur.

18. Sed quae potius legis bona defendam, quam quae haeresis concupiit? Ut talionis definitionem, oculum pro oculo, dentem pro dente, et livorem pro livore repetentis[2]). Non enim iniuriae mutuo exercendae licentiam sapit, sed in totum cohibendae violentiae prospicit, ut quia durissimo et infideli in deum populo longum vel etiam incredibile videretur a deo exspectare defensam, edicendam postea per prophetam: mihi defensam, et ego defendam, dicit dominus[3]). Interim commissio iniuriae, metu vicis statim occursurae, repastinaretur, et licentia retributionis prohibitio esset provocationis, ut sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa prima terretur, et prima deterrita nec secunda committitur, qua et alias facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius, quam id ipsum pati, quod feceris aliis. Et si lex aliquid cibis detrahit, et immunda pronuntiat animalia, quae aliquando benedicta sunt, consilium exercendae continentiae intellige, et frenos impositos illi gulae agnosce, quae cum panem ederet angelorum, cucumeres et pepones Aegyptiorum desiderabat. Agnosce simul et comitibus gulae, libidini scilicet atque luxuriae, prospectum, quae fere ventris castigatione frigescunt. Manducaverat enim populus et biberat et surrexerat ludere[4]), proinde ut et pecuniae ardor restingueretur, ex parte, qua de victus necessitate caussatur, pretiosorum ciborum ambitio detracta est. Postremo ut facilius homo ad ieiunandum deo formaretur, paucis et non gloriosis escis adsuefactus et nihil de lautioribus esuriturus. Reprehendendus sane creator, quod cibos potius populo suo abstulit, quam ingratioribus Marcionitis. Sacrificiorum quoque onera et operationum et oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi deus talia sibi proprie desideraverit, qui tam manifeste exclamat: quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum[5])? et quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam et transgressionem eiusmodi officiis religioni suae voluit ad-

---

1) Lev. 25, 4 sqq. 2) Exod. 21, 24. 3) Deut. 32, 35. Rom. 12, 19. 4) Exod. 32, 6. 5) Ies. 1, 11.

stringere, quibus superstitio seculi agebatur, ut ab ea avocaret illum[1]), sibi iubens fieri, quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.

19. Sed et in ipsis commerciis vitae et conversationis humanae domi ac foris adusque curam vasculorum omnifariam distinxit, ut istis legalibus disciplinis occurrentibus ubique, ne ullo momento vacarent a dei respectu. Quid enim faceret beatum hominem, quam in lege domini voluntas eius, et in lege domini meditabitur die ac nocte[2])? Quam legem non duritia promulgavit auctoris, sed ratio summae benignitatis, populi potius duritiam edomantis et rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis, ut nihil de arcanis attingam significantiis[3]) legis spiritalis scilicet et propheticae et in omnibus paene argumentis figuratae. Sufficit enim in praesenti, si simpliciter hominem deo obligabat, ut nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet deo deservire. Ad hoc beneficium, non onus legis, adiuvandum, etiam prophetas eadem bonitas dei ordinavit, docentes deo digna, auferre nequitias de anima, discere benefacere, exquirere iudicium, iudicare pupillo et iustificare viduam[4]), diligere quaestiones, fugere improborum contactum, dimittere conflictam integram, dissipare scripturam iniustam, infringere panem esurienti et tectum non habentem inducere in domum tuam, nudum si videris contegere et domesticos seminis tui non despicere[5]); compescere linguam a malo et labia, ne loquantur dolum, declinare a malo et facere bonum, quaerere pacem et sectari eam[6]); irasci et non delinquere, id est in ira non perseverare, sive saevire[7]); non abire in concilium impiorum, nec stare in via peccatorum, nec in cathedra pestilentium sedere[8]), sed ubi? Vide quam bonum et iucundum habitare fratres in unum, meditantes die ac nocte in lege domini[9]), quia bonum scilicet fidere in dominum, quam fidere in hominem, et sperare in dominum, quam sperare in hominem[10]). Qualis enim apud deum merces homini? Et erit tanquam lignum, quod plantatum est iuxta exitus aqua-

---

1) Edd. omnes: illos, quod si retineretur, scribendum foret: delinquerent. 2) Ps. 1, 1 sq. 3) Rhen. ed. I. et Rig. significantis. 4) Ies. 1, 17. 5) Ies. 58, 7. 6) Ps. 34, 13 sq. 7) Ps. 4, 5. 8) Ps. 1, 1. 9) Ps. 133, 1. 10) Ps. 118, 8. 9. Rig. sperare in principes.

rum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium eius non decidet, et omnia quaecunque faciet prosperabuntur illi[1]). Innocens autem et purus corde, qui non accepit in vanum nomen dei et non iuravit ad proximum suum in dolo, iste accipiet benedictionem a domino, et misericordiam a deo salutificatore suo[2]). Oculi enim domini super timentes eum, sperantes in misericordiam ipsius, ad liberandas[3]) animas eorum de morte, utique aeterna, et nutricandos eos in fame, utique vitae aeternae[4]). Multae enim pressurae iustorum, et ex omnibus liberavit eos dominus[5]). Honorabilis mors in conspectu domini sanctorum eius. Dominus custodit omnia ossa eorum, et unum ex ipsis non comminuetur; redimet[6]) dominus animas servorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis creatoris intulimus, et nihil puto iam ad testimonium dei optimi deesse, quod satis et praecepta bonitatis et praemissa consignant.

20. Sed enim sepiae isti[7]), quorum figura illud quoque pisculentum de cibis lex recusavit[8]), ut traductionem sui sentiunt, tenebras hinc blasphemiae intervomunt, atque ita intentionem uniuscuiusque iam proximam dispargunt, iactando et adseverando ea, quae relucentem bonitatem creatoris infuscent. Sed et per istas caligines sequemur nequitiam, et in lucem extrahemus ingenia tenebrarum, obiicientia creatori vel maxime fraudem illam et rapinam auri et argenti mandatam ab illo Hebraeis in Aegyptios[9]). Age, infelicissime haeretice, te ipsum expostulo arbitrum, cognosce in utramque gentem prius, et ita de auctore praecepti iudicabis. Reposcunt Aegyptii de Hebraeis vasa aurea et argentea; contra Hebraei mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque, eorundem patrum nomine, ex eodem scripturae instrumento, mercedes restitui oportere illius operariae servitutis pro laterinis deductis, pro civitatibus et villis aedificatis. Quid iudicabis, optimi dei elector? Hebraeos fraudem agnoscere debere, an Aegyptios compensationem? Nam et aiunt ita actum per legatos utrinque, Aegyptiorum quidem repetentium vasa, Iu-

1) Ps. 1, 3. 2) Ps. 24, 4 sq. 3) Rhen. ed. I. deliberandas. Rig. e cod. Pithoei: eliberandas. 4) Ps. 33, 18 sq. 5) Ps. 34, 20. 6) Rhen. ed. I. custodivit — redemit. 7) Rhen. in ed. I. saepe, sed postea e cod. Gorz. restituit: sepiae. 8) Deut. 14, 14. 9) Exod. 11, 2. 12, 35 sq.

daeorum vero reposcentium operas suas, et tamen has iustitia [1]) renuntiaverunt sibi Aegyptii. Hodie adversus Marcionitas amplius allegant Hebraei, negantes compensationi satis esse, quantumvis illud auri et argenti, si sexcentorum millium operae per tot annos vel singulis nummis diurnis aestimentur. Quae autem pars maior, repetentium vasa an incolentium villas et urbes? Querela ergo maior Aegyptiorum, an gratia Hebraeorum? Ut solo iniuriarum iudicio Hebraei Aegyptios repercuterent, liberi homines in ergastulum subacti, ut solas scapulas suas scribae eorum apud subsellia sua ostenderent flagellorum contumeliosa atrocitate laceratas: non paucis lancibus et scyphis, pauciorum utique divitum ubique, sed totis et ipsorum facultatibus et popularium omnium collationibus satisfaciendum Hebraeis pronuntiasses [2]). Igitur si bona Hebraeorum caussa, bona iam et caussa, id est mandatum, creatoris, qui et Aegyptios gratos fecit nescientes, et suum populum in tempore expeditionis angusto aliquo solatio tacitae compensationis expunxit. Plane minus exigi iussit. Hebraeis enim etiam filios Aegyptii restituere debuerant.

21. Sic et in ceteris contrarietates praeceptorum ei exprobras, ut mobili et instabili, prohibenti sabbatis operari et iubenti [3]) arcam circumferri per dies octo, id est etiam sabbato, in expugnatione civitatis Hiericho. Nec sabbati enim inspicis legem, opera humana, non divina, prohibentem, siquidem, sex, inquit, diebus operare et facies omnia opera tua, septima autem die sabbata domino deo tuo, non facies in ea omne opus [4]), quod utique tuum. Consequens enim est, ut ea opera sabbato auferret, quae sex diebus supra indixerat, tua scilicet, id est humana et quotidiana. Arcam vero circumferre neque quotidianum opus videri potest neque humanum, sed et rarum et sacrosanctum et ex ipso tunc dei praecepto utique divinum. Quod et ipse quid significaret edissererem, ni nimis longum esset figuras argumentorum omnium creatoris expandere, quas forsitan nec admittis. Sed plus est, si de absolutis

1) Latin. et Rig. et tandem vasis istis ren. 2) Sic Rigalt.; Rhen. in ed. I. Hebraeis pronuntiasset; postea corr. Hebraeus pronuntiasset. Cod. Urs: Hebraeos pronuntiasses. 3) Edd. ceteri: prohibentis — iubentis. 4) Exod. 20, 9 sq.

revincamini simplicitate veritatis, non curiositate. Sicut et nunc certa distinctio est sabbati humana, non divina, opera prohibentis; ideoque qui sabbatis lignatum ierat, morti datus est, suum enim opus fecerat lege interdictum; qui vero arcam sabbatis circumtulerant, impune gesserunt, non suum enim opus, sed dei, ex praecepto scilicet ipsius administraverant.

22. Proinde et similitudinem vetans fieri omnium, quae in coelo et in terra et in aquis, ostendit et caussas, idololatriae scilicet[1]) substantiam cohibentes; subiicit enim: non adorabitis ea neque servietis illis. Serpentis autem aenei effigies, postea praecepta Moysi a domino, non ad idololatriae titulum pertinebat, sed ad remediandos eos, qui a serpentibus infestabantur. Et taceo de figura remedii. Sic et Cherubim et Seraphim aurea in arcae figuratum exemplum, certe simplex ornamentum, accommodata suggestui, longe diversas habendo caussas ab idololatriae conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur. Diximus de sacrificiorum rationali institutione, avocante scilicet ab idolis ad deum officia ea, quae si rursus eiecerat, dicens: quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum[2]), hoc ipsum voluit intelligi, quod non sibi ea proprie exegisset. Non enim bibam, inquit, sanguinem taurorum, quia et alibi ait: deus aeternus non esuriet nec sitiet[3]). Nam etsi ad oblationes Abel advertit, et holocausta Noe odoratus est libenter, quae iucunditas sive viscerum vervecinorum sive nidoris ardentium victimarum? Sed animus simplex et deum metuens offerentium ea, quae a deo habebant, et pabuli et suavis olentiae gratiae[4]) apud deum deputabatur, non quae fiebant exigentis, sed illud, propter quod fiebant, ob honorem scilicet dei. Sic cliens diviti aut regi nihil desideranti tamen aliquid vilissimi munusculi obtulerit, quantitas et qualitas muneris infuscabit divitem et regem, an delectabit titulus officii? At si cliens ei munera ultro vel etiam dicto ordine suo offerat, et sollemnia regis observet, non ex fide tamen, nec corde puro,

---

1) Rhen. scil., quae subst. 2) Ies. 1, 11. 3) Ies. 40, 28. Ps. 50, 13. 4) Ed. Fran., Rig. gratia.

nec plena circa cetera quoque obsequia: nonne consequens, ut rex ille vel dives exclamet: quo mihi multitudinem munerum tuorum? plenus sum; et sollemnitates et dies festos et vestra sabbata odit anima mea [1]); vestra dicendo, quae secundum libidinem suam, non secundum religionem dei celebrando, sua iam, non dei, fecerant, conditionalem idcirco et rationalem demonstravit recusationem eorum, quae administranda praescripserat.

23. Si vero etiam circa personas levem vultis intelligi, cum reprobat aliquando probatos, aut improvidum, cum probat quandoque reprobandos, quasi iudicia sua aut damnet praeterita, aut ignoret futura; atquin nihil tam bono et iudici convenit, quam pro praesentibus meritis et reiicere et allegere. Eligitur [2]) Saul, sed nondum despector prophetae Samuelis [3]); reiicitur Salomon, sed iam a mulieribus alienis possessus et idolis Moabitarum et Sidoniorum mancipatus [4]). Quid faceret creator, ne a Marcionitis reprehenderetur? Bene adhuc agentes praedamnaret iam propter futura delicta? Sed dei boni non erat nondum merentes praedamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina benefacta? Sed iusti iudicis non erat rescissis iam bonis pristinis scelera donare. Aut quis hominum sine delicto, ut eum deus semper eligeret, quem nunquam posset recusare? Vel quis item sine aliquo bono opere, ut eum deus semper recusaret, quem nunquam posset eligere? Exhibe bonum semper, et non recusabitur; exhibe malum semper, et nunquam eligetur [5]). Ceterum si idem homo, ut in utroque pro temporibus, in utroque dispungetur a deo et bono et iudice, qui non levitate aut improvidentia sententias vertit, sed censura gravissima et providentissima merita temporis cuiusque dispensat.

24. Sic et poenitentiam apud deum [6]) prave interpretaris, quasi proinde mobilitate vel improvidentia, imo iam ex delicti recordatione poeniteat, quoniam quidem dixerit: poenituit, quod regem fecerim Saul [7]), praescribens

---

1) Ies. 1, 11. Vv. odit an. m.; vestra desunt in ed. I. Rhen. 2) Rigalt. Allegitur. 3) 1 Sam. cap. 9. 13. 4) 1 Reg. cap. 11. 5) Ed. Franek., Rig. allegetur. 6) Post v. apud in codd. desideratur, quo illud referas. Rhen., quem ceteri edd. secuti sunt, suppl. illum; sed rectius Semler. deum. 7) 1 Sam. 15, 11.

scilicet poenitentiam confessionem sapere mali operis alicuius vel erroris. Porro non semper. Evenit enim in bonis factis poenitentiae confessio ad invidiam et exprobrationem eius, qui beneficii ingratus exstiterit, sicut et tunc circa personam Saulis honorandam adnuntiatur a creatore, qui non deliquerat, cum Saulem adsumit in regnum et sancto spiritu auget, optimum enim adhuc, (qualis, inquit, non erat in filiis Israelis,) dignissime allegerat. Sed nec ignoraverat ita eventurum. Nemo enim te sustinebit improvidentiam adscribentem deo ei, quem deum non negans confiteris et providum. Haec enim illi propria divinitas constat. Sed malum factum Saulis, ut dixi, onerabat poenitentiae suae professione, quam, vacante delicto circa Saulis allectionem, consequens est invidiosam potius intelligi, non criminosam. Ecce, inquis, criminosam eam animadverto circa Ninivitas, dicente scriptura Ionae: et poenituit dominum de malitia, quam dixerat, facturum se illis, nec fecit[1]). Sicut et ipse Ionas ad deum: propterea praeveni profugere in Tharsos, quia cognoveram te esse misericordem et miserescentem, patientem et plurimum misericordiae, poenitentem malitiarum[2]). Bene igitur, quod praemisit optimi dei titulum, patientissimi scilicet super malos et abundantissimi misericordiae et miserationis super agnoscentes et deplangentes delicta sua, quales tunc Ninivitae. Si enim optimus, qui talis, de isto prius cessisse debebis, non competere in talem, id est in optimum, etiam malitiae concursum. Et quia Marcion defendit, arborem bonam malos quoque fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominavit, quod optimus non capit: numquid aliqua interpretatio subest etiam earum malitiarum intelligendarum, quae possint et in optimum decucurrisse? Subest autem. Dicimus denique, malitiam nunc significari, non quae ad naturam redigatur creatoris, quasi mali, sed quae ad potestatem, quasi iudicis; secundum quam enuntiarit: ego sum, qui condo mala, et: ecce ego emitto in vos mala[3]), non peccatoria, sed ultoria, quorum satis diluimus infamiam ut congruentium iudici. Sicut autem, licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice, nec hoc nomine suo malum iudicem ostendunt; ita et malitia haec erit in-

---

1) Ion. 3, 10. 2) Ion. 4, 2. 3) Ies. 45, 7. Ier. 18, 11.

telligenda nunc, quae ex illis malis iudiciariis deputata cum ipsis competat iudici. Nam et apud Graecos interdum malitiae pro vexationibus et laesuris, non pro malignitatibus ponuntur, sicut et in isto articulo. Atque adeo si eius malitiae poenituit creatorem, quasi creaturae reprobandae scilicet, et delictum[1]) vindicandae; atqui nec hic ullum admissum criminosum reputabitur creatori, qui iniquissimam civitatem digne meritoque decreverat abolendam. Ita quod iuste destinaverat non male destinans, ex iustitia, non ex malitia, destinarat; sed poenam ipsam malitiam nominavit ex malo et merito passionis ipsius. Ergo dices, si malitiam iustitiae nomine excusas, quia iuste exitium destinarat in Ninivitas, sic quoque culpandus est, qui iustitiae utique non poenitendae poenitentiam gessit. Imo nec iustitiae, inquam, poenitebit deum, et superest iam agnoscere, quid sit poenitentia dei. Non enim si hominem ex recordatione plurimum delicti, interdum et ex alicuius boni operis ingratia, poenitet, ideo et deum proinde. In quantum enim deus nec malum admittit, nec bonum damnat, in tantum nec poenitentiae boni aut mali apud eum locus est. Nam et hoc tibi eadem scriptura determinat, dicente Samuele Sauli: discidit dominus regnum Israelis de manu tua hodie et dabit illud proximo tuo, optimo super te, et scindetur Israel in duas partes, et non convertetur neque poenitentiam aget, quia non sicut homo est ad poenitendum[2]). Haec itaque definitio in omnibus aliam formam divinae poenitentiae statuit, quae neque ex improvidentia neque ex levitate neque ex ulla boni aut mali operis damnatione reputetur, sicut humana. Quis ergo erit mos poenitentiae divinae? Iam relucet, si non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quam simplex conversio sententiae prioris, quae etiam sine reprehensione eius possit admitti, etiam in homine, nedum in deo, cuius omnis sententia caret culpa. Nam et in graeco sono poenitentiae nomen non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est, quam apud deum pro rerum variantium sese occursu regi ostendimus[3]).

---

1) Ed. Franeker. deletui. 2) 1 Sam. 15, 28 sq. 3) Cod. Pith. et Rhen. ed. I. occursu rei ostendimus. Cod. Urs. occ. fieri ost. Rig. occ. regi ost.

25. Iam nunc, ut omnia eiusmodi expediam, ad ceteras pusillitates et infirmitates et incongruentias, ut putatis, interpretandas purgandasque pertendam. Inclamat deus: Adam, ubi es? scilicet ignorans ubi esset, et, caussato nuditatis pudore, an de arbore gustasset, interrogat, scilicet incertus. Imo nec incertus admissi, nec ignorans loci. Enimvero oportebat conscientia peccati delitescentem evocatum prodire in conspectum domini, non sola nominis inclamatione, sed cum aliqua iam tunc admissi suggillatione. Nec enim simplici modo, id est interrogatorio sono legendum est: Adam, ubi es? sed impresso et incusso et imputativo: Adam, ubi es? id est, in perditione es, id est, iam hic non es, ut et increpandi et dolendi exitus vox sit. Ceterum qui totum orbem comprehendit manu velut nidum, cuius coelum thronus et terra scabellum, nimirum huius oculos aliqua paradisi portio evaserat, quominus illi ubicunque Adam ante evocationem viseretur tam latens quam de interdicta fruge sumens? Speculatorem vineae vel horti tui lupus aut furunculus non latet; deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid subiecti praeterire non posse. Stulte, qui tantum argumentum divinae maiestatis et humanae instructionis naso agis. Interrogabat deus, quasi incertus, ut et hic liberi arbitrii probans hominem in caussa aut negationis aut confessionis daret ei locum sponte confitendi delictum et hoc nomine relevandi; sicut de Cain sciscitatur, ubinam frater eius, quasi non iam vociferatum a terra sanguinem Abelis audisset, sed ut et ille haberet potestatem ex eadem arbitrii potestate sponte negandi delicti et hoc nomine gravandi, atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quam negandorum; ut iam tunc initiaretur evangelica doctrina: ex ore tuo iustificaberis et ex ore tuo damnaberis[1]). Nam etsi Adam propter statum legis deditus morti est, sed spes ei salva est, dicente domino: ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis[2]), de futura scilicet allectione hominis in divinitatem. Denique quid sequitur? Et nunc, ne quando extendat manum et sumat de ligno vitae et vivat in aevum. Interponens enim: et nunc, praesentis temporis verbum, temporalem et ad praesens dilationem vitae fecisse

1) Matth. 12, 37. 2) Gen. 3, 22.

se ostendit. Ideoque nec maledixit ipsum Adam et Evam, ut restitutionis candidatos, ut confessione revelatos. Cain vero maledixit et cupidum morte luere delictum mori interim vetuit, ut praeter admissum, etiam negationis eius oneratum. Haec erit ignorantia dei nostri, quae ideo simulabatur, ne delinquens homo, quid sibi agendum sit, ignoret. Sed ad Sodomam et Gomorram descendens, videbo, ait, si secundum clamorem pervenientem ad me consumantur[1]), si vero non, ut agnoscam[2]). Et hic videlicet ex ignorantia incertus et scire cupidus? An hic sonus pronuntiationis necessarius, non dubitativum, sed comminativum exprimens sensum, sub sciscitationis obtentu? Quodsi descensum quoque dei irrides, quasi aliter non potuerit perficere iudicium, nisi descendisset, vide, ne tuum aeque deum pulses. Nam et ille descendit, ut, quod vellet, efficeret.

26. Sed et iurat deus[3]). Numquid forte per deum Marcionis? Imo, inquit, quod multo vanius, per semet ipsum, quid vellet facere[4]); sic alius deus non erat in conscientia eius, hoc cum maxime iurantis alium absque se omnino non esse? Igitur peierantem deprehendis, an vane deierantem? Sed non potest videri peierasse, qui alium esse non scivit, ut dicitis. Quod enim scit, hoc deierans vero, non peieravit. Sed nec vane deierat, alium deum non esse. Tunc enim vane deieraret, si non fuissent, qui alios deos crederent, tunc quidem simulacrorum cultores, nunc vero et haeretici. Iurat igitur per semet ipsum, ut vel iuranti deo credas alium deum omnino non esse. Hoc ut deus faceret, tu quoque Marcion coegisti. Iam tunc enim providebaris. Proinde si et in promissionibus aut comminationibus iurat, fidem in primordiis arduam extorquens, nihil deo indignum est, quod efficit deo credere. Satis et tunc pusillus deus in ipsa etiam ferocia sua, cum ob vituli consecrationem efferatus in populum de famulo suo postulat Moyse: sine me, et indignatus ira disperdam illos, et faciam te in nationem magnam[5]). Unde meliorem

---

1) Ed. Fran. et Rig. consumment. 2) Gen. 18, 21. 3) Ies. 45, 23. 4) Rhen. ed. I. Imo, i., multo vanius, quod p. s. i. quid v. faceret. Si al.; Wouw. et Rig. quod m. v. per semet ipsum. Quid velles faceret? si al. Ed. Fran. facere faceret. Nos v. si in sic mutavimus. 5) Exod. 32, 10.

soletis affirmare Moysen deo suo, deprecatorem, imo et prohibitorem irae. Non facies enim, inquit, istud, aut et me una cum eis impende. Miserandi vos quoque cum populo, qui Christum non agnoscitis, in persona Moysi figuratum, patris deprecatorem et oblatorem animae suae pro populi salute. Sed sufficit, si et Moysi proprie donatus est populus ad praesens, quod ut famulus postulare posset a domino, id dominus a se postulavit. Ad hoc enim famulo dixit: sine me, et disperdam illos, ut ille postulando et semet ipsum offerendo non sineret; atque ita disceres, quantum liceat fideli et prophetae apud deum.

27. Iam nunc, ut et cetera compendio absolvam, quaecunque adhuc ut pusilla et infirma et indigna colligitis ad destructionem creatoris, simplici et certa ratione proponam. Deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos et sensus et affectus suscepisset, per quos vim maiestatis suae intolerabilem utique humanae mediocritati humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, et ita iam deo digna, quia nihil tam dignum deo, quam salus hominis. De isto pluribus retractarem, si cum ethnicis agerem, quamquam nec cum haereticis multo diversa stet congressio [1]). Quatenus et ipsi deum in figura et in reliquo ordine humanae conditionis diversatum iam credidistis, non exigetis utique diutius persuaderi, deum conformasse semet ipsum humanitati, sed de vestra fide revincimini. Si enim deus, et quidem sublimior, tanta humilitate fastigium maiestatis suae stravit, ut etiam morti se subiiceret [2]), et morti crucis; cur non putetis nostro quoque deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen Iudaicis contumeliis et patibulis et sepulcris? An hae sunt pusillitates, quae iam praeiudicare debebunt, Christum humanis passionibus obiectum eius dei esse, cui humanitates exprobrantur a vobis? Nam et profitemur, Christum semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum patriarchis et prophetis, filium creatoris, sermonem eius, quem ex semet ipso proferendo filium fecit, et exinde omni dispositioni suae voluntatique

---

1) Ita Wouw. e cod. Ursini; Rhen. ed. I. qu. et c. haer. non multo congressio stet. Rig. qu. et c. h. non m. diversa congr. stet. 2) Rhen. aliique: morti subiiceret, quod alii mutarunt in: m. subiiceretur.

praefecit, diminuens illum modico citra angelos[1]), sicut apud eum[2]) scriptum est; qua diminutione in haec quoque dispositus est a patre, quae ut humana reprehenditis, ediscens iam inde a primordio, iam inde hominem, quod erat futurus in fine. Ille est, qui descendit, ille, qui interrogat, ille, qui postulat, ille, qui iurat. Ceterum[3]) patrem nemini visum etiam commune testabitur evangelium dicente Christo: nemo cognovit patrem nisi filius[4]). Ipse enim et veteri testamento pronuntiarat: deum nemo videbit et vivet[5]), patrem invisibilem determinans, in cuius auctoritate et nomine ipse erat deus, qui videbatur dei filius. Sed et penes nos Christus in persona Christi accipitur, quia et hoc modo noster est. Igitur quaecunque exigitis deo digna, habebuntur in patre invisibili incongressibilique[6]) et placido et, ut ita dixerim, philosophorum deo. Quaecunque autem ut indigna reprehenditis, deputabuntur in filio et viso et, audito et congresso, arbitro patris et ministro, miscente in semet ipso hominem et deum, in virtutibus deum, in pusillitatibus hominem, ut tantum homini conferat, quantum deo detrahit; totum denique dei mei, penes vos dedecus, sacramentum est humanae salutis. Conversabatur deus, ut homo divina agere doceretur; ex aequo agebat deus cum homine, ut homo ex aequo agere cum deo posset; deus pusillus inventus est, ut homo maximus fieret. Qui talem deum dedignaris, nescio an ex fide credas deum crucifixum. Quanta itaque perversitas vestra erga utrumque ordinem creatoris? Iudicem eum designatis, et severitatem iudici secundum merita caussarum congruentem pro saevitia exprobratis; deum optimum exigitis, et lenitatem eius benignitati congruentem pro captu mediocritatis humanae deiectius conversatam ut pusillitatem depretiatis; nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus. Quid si nunc[7]) eadem et in vestro deprehendantur? Iudicem quidem et illum esse iam ostendimus in libello suo, et de iudice necessarie severum, et de severo sicut saevum, si tamen saevum.

---

1) Ps. 8, 6 2) Latin., Rig. apud David. 3) Rhen. Ceterum quia patrem etc. 4) Matth. 11, 27. 5) Exod. 33, 20. 6) Teste Iunio alii: incognoscibilique. 7) Rhen. ed. I. Quid si non etc.

28. Nunc et de pusillitatibus et malignitatibus ceterisque notis et ipse adversus Marcionem Antitheses aemulas faciam. Si ignoravit deus meus, esse alium super se, etiam tuus omnino non scivit, esse alium infra se. Quod enim ait Heraclitus ille tenebrosus, eadem via sursum et deorsum [1]). Denique si non ignorasset, et ab initio ei occurrisset: delictum et mortem et ipsum auctorem delicti diabolum et omne malum, quod deus meus passus est esse, hoc et tuus, qui illum pati passus est. Mutavit sententias suas deus noster, proinde qua et vester; qui enim genus humanum tam sero respexit, eam sententiam mutavit, qua tanto aevo non respexit. Poenituit mali in aliquo deum nostrum, sed et vestrum; eo enim, quod tandem animadvertit ad hominis salutem, poenitentiam dissimulationis pristinae fecit debitam malo facto. Porro malum factum deputabitur negligentia salutis humanae, non nisi per poenitentiam emendata apud deum vestrum. Mandavit fraudem deus noster, sed auri et argenti, quanto autem homo pretiosior auro et argento, tanto fraudulentior deus vester, qui hominem domino et factori suo eripit. Oculum pro oculo reposcit deus noster, sed et vester vicem prohibens iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus percutiet, non repercussus? Nescit deus noster, quales allegeret, ergo nec vester; Iudam traditorem non allegisset, si praescisset. Si et mentitum alicubi dicis creatorem, longe maius mendacium est in tuo Christo, cuius corpus non fuit verum. Multos saevitia dei mei absumpsit, tuus quoque deus quos salvos non facit utique in exitium disponit. Deus meus aliquem iussit occidi, tuus semet ipsum voluit interfici, non minus homicida in semet ipsum, quam in eum, a quo vellet occidi. Multos autem occidisse deum eius probabo Marcioni; nam fecit homicidam, utique periturum, nisi si populus nihil deliquit in Christum. Sed expedita virtus veritatis paucis amat; multa mendacio erunt necessaria.

29. Ceterum ipsas quoque Antitheses Marcionis cominus cecidissem, si operosiore destructione earum egeret defensio creatoris tam boni quam et iudicis, secundum utriusque partis exempla congruentia deo, ut ostendimus. Quod si utraque pars bonitatis atque iustitiae dignam plenitudinem

---

1) Cf. Diog. Laert., lib. 9, c. 8: τὴν μεταβολὴν ὁδὸν ἄνω κάτω.

divinitatis efficiunt omnia potentis, compendio interim possum Antitheses retudisse, gestientes ex qualitatibus ingeniorum sive legum sive virtutum discernere, atque ita alienare Christum a creatore, ut optimum a iudice et mitem a fero et salutarem ab exitioso. Magis enim eos coniungunt, quos in eis diversitatibus ponunt, quae deo congruunt. Aufer titulum Marcionis et intentionem atque propositum operis ipsius, et nihil aliud praestabit [1]), quam demonstrationem eiusdem dei optimi et iudicis, quia haec duo in solum deum competunt. Nam et ipsum studium in eis exemplis opponendi Christum creatori ad unitatem magis spectat. Adeo enim ipsa et una erat substantia divinitatibus bona et severa et eisdem exemplis et in similibus argumentis, ut bonitatem suam voluerit ostendere, in quibus praemiserat severitatem, quia nec mirum erat diversitas temporalis, si postea deus mitior pro rebus edomitis, qui retro austerior pro indomitis. Ita per Antitheses facilius ostendi potest ordo creatoris a Christo reformatus, quam [2]) repercussus, et redditus potius, quam exclusus, praesertim cum deum tuum ab omni motu amariore secernas, utique et ab aemulatione creatoris scilicet. Nam si ita est, quomodo eum Antitheses singulas species creatoris aemulatum demonstrant? Agnoscam igitur et in hoc per illas deum meum zelotem, qui res suas arbustiores in primordiis bona et rationali aemulatione maturitatis praecuraverit suo iure, cuius Antitheses etiam ipse mundus eius agnoscet ex contrarietatibus elementorum, summa tamen ratione modulatus. Quam ob rem, inconsiderantissime Marcion, alium deum lucis ostendisse debueras, alium vero tenebrarum, quo facilius alium bonitatis, alium severitatis persuasisses. Ceterum eius erit Antithesis, cuius est et in mundo.

---

1) Ita coni. Junius. Rhen. in ed. I. praestare; postea omnibus editt. suasit scribendum: probat; Aug. Hahn suspicatur: probaret. 2) Rhen. quo, Rig. et, Semler. quo et.

ADVERSUS MARCIONEM
LIBER TERTIUS.

1. Secundum vestigia pristini operis, quod amissum reformare perseveramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abundanti post decursam defensionem unicae divinitatis. Satis etenim praeiudicatum est, Christum non alterius dei intelligendum, quam creatoris, cum determinatum est, alium deum non credendum praeter creatorem, quem adeo Christus praedicaverit, et deinceps apostoli non alterius Christum adnuntiaverint, quam eius dei, quem Christus praedicavit, id est creatoris, ut nulla mentio alterius dei atque ita nec alterius Christi agitata sit ante scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur apostolicarum et haereticarum ecclesiarum recensu, illic scilicet pronuntiandam regulae interversionem, ubi posteritas invenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed et nunc congressio ista seorsum in Christum examinatura eo utique proficiet, vt dum Christum probamus creatoris, sic quoque deus excludatur Marcionis. Decet veritatem totis viribus uti suis, non ut laborantem; ceterum in praescriptionum compendiis vincit. Sed decretum est, ut gestientem ubique adversario occurrere, in tantum furenti, ut facilius praesumpserit, eum venisse Christum, qui nunquam sit adnuntiatus, quam eum, qui semper sit praedicatus.

2. Hinc denique gradum confero, an debuerit tam subito venisse. Primo quia et ipse dei sui filius. Hoc enim ordinis fuerat, ut ante pater filium profiteretur, quam patrem filius, et ante pater de filio testaretur, quam filius de patre. Dehinc et quia missus praeter filii nomen. Proinde enim praecessisse debuerat mittentis patrocinium in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius auctoritate ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit, sed ab ipsa defensionem potius exspectat, praeeunte suggestu eius, qui auctoritatem praestat. Ceterum nec filius agnoscetur, quem nunquam pater nuncupavit, nec missus credetur, quem nunquam mandator designavit; nuncupaturus pater et designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne,

quod exorbitarit a regula, rerumque principalis gradus non sinit posterius agnosci patrem post filium et mandatorem post mandatum et deum post Christum. Nihil origine sua prius est in agnitione, quia nec in dispositione; subito filius et subito missus et subito Christus? Atqui nihil putem a deo subitum, quia nihil a deo non dispositum. Si autem dispositum, cur et non praedicatum, ut probari posset et dispositum ex praedicatione et divinum ex dispositione? Et utique tantum opus, quod scilicet humanae saluti parabatur, vel eatenus subitum non fuisset, qua per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat, ut prodesset, in tantum paraturam desiderabat, ut credi posset, substructam fundamentis dispositionis et praedicationis; quo ordine fides informata merito et homini indiceretur a deo et deo exhiberetur ab homine, ex agnitione debens credere, quia posset, quae scilicet credere didicisset ex praedicatione.

3. Non fuit, inquis, ordo eiusmodi necessarius, quia statim se et filium et missum et dei Christum rebus ipsis esset probaturus per documenta virtutum. At ego negabo solam hanc illi speciem ad testimonium competisse, quam et ipse postmodum exauctoravit, siquidem edicens, multos venturos et signa facturos et virtutes magnas edituros, aversionem etiam electorum [1]), nec ideo tamen admittendos, temerariam signorum et virtutum fidem ostendit ut etiam apud pseudochristos facillimarum. Aut quale est, si inde se voluit probari et intelligi et recipi, ex virtutibus dico, unde ceteros noluit aeque et ipsos tam subito venturos, quam a nullo auctore praedicatos? Sed [2]) quia prior eis venit et prior virtutum documenta signavit, idcirco, quasi locum in balneis, ita fidem occupavit, posteris quibusque praeripuit: vide, ne et ipse in conditione posteriorum deprehendatur, posterior inventus creatore ante iam cognito et proinde virtutes ante operato et non aliter praefato, non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur si priorem venisse et priorem de posteris pronuntiasse hoc fidem cludet [3]), praedamnatus erit et ipse iam ab eo, quod posterior est agnitus, et solius erit auctoritas creatoris hoc in posteros constituendi, qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc, cum probaturus sim creatorem easdem virtutes,

---

1) Matth. 24, 24. 2) Rig. Si quia. 3) Alii: eludet.

quas solas ad fidem Christo tuo vindicas, interdum per famulos suos retro edidisse, interdum per Christum suum edendas destinasse, possum et ex hoc merito praescribere, tanto magis Christum non ex solis virtutibus credendum fuisse, quanto illum non alterius, quam creatoris interpretari potuissent, ut respondentes [1]) virtutibus creatoris et editis per famulos suos et in Christum suum repromissis; quamquam etsi alia documenta invenirentur in tuo Christo, nova scilicet, facilius crederemus etiam nova eiusdem esse, cuius et vetera, quam cuius tantummodo nova, egentia experimentis fidei victricis vetustatis, ut sic quoque praedicatus venire debuerit tam praedicationibus propriis exstruentibus ei fidem quam et virtutibus, praesertim adversus Christum creatoris venturum et signis et prophetis propriis munitum, ut aemulus Christi per omnes diversitatum species reluceret. Sed quomodo a deo nunquam praedicato Christus eius praedicaretur? Hoc est ergo, quod exigit, nec deum nec Christum tuum credi, quia et deus ignotus esse non debuit et Christus agnosci per deum debuit.

4. Dedignatus, opinor, est imitari ordinem dei nostri, ut displicentis, ut cum maxime revincendi; novus nove venire voluit, filius ante patris professionem et missus ante mandatoris auctoritatem, ut et ipse [2]) fidem monstruosissimam induceret, qua ante crederetur, Christum venisse, quam sciretur fuisse. Competit mihi etiam illud retractare, cur non post Christum venerit. Nam cum intueor dominum eius tanto aevo patientissimum acerbissimi creatoris adnuntiantis interea in homines Christum suum, quacunque id ratione fecit, tam revelationem quam intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori in Christo quoque suo dispositiones suas exsecuturo, ut perfecta et expleta omni operatione aemuli dei et aemuli Christi tunc et ipse proprias dispositiones superduceret. Ceterum poenitentia tantae patientiae fecit, quod non in finem rerum creatoris perseveraverit. Vane sustinuit praedicari Christum eius, quem non sustinuit exhiberi. Aut sine caussa intercidit temporis alieni decursum, aut sine caussa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quidve

---

1) Ita Rhen. et Rig.; Gelen., ed. Fran. respondentem; Semlero placuit: respondentibus. 2) Rig. ipsam.

turbavit? Atquin in utrumque commisit, post creatorem quidem tam tarde revelatus, ante Christum vero eius tam propere. Alterum vero iam dudum debuerat traduxisse, alterum nondum; ne illum quidem tam diu saevientem sustinuisse, istum vero adhuc quiescentem inquietasse, circa ambos excidens ab optimi dei titulo, certe varius et ipse et incertus, tepidus scilicet in creatorem et calidus in Christum, et vanus utrobique. Non magis enim compescuit creatorem, quam obstitit Christo. Manet et creator, qualis omnino est; veniet et Christus, qualis et scribitur. Quid venit post creatorem, quem emendare non valuit? Quid ante Christum eius revelatus est, quem revocare non potuerit? Aut si emendavit creatorem, post illum revelatus est, ut emendanda praecederent; ergo et Christum eius aeque emendaturus exspectasse debuerat, proinde et illius posterior emendator futurus, sicut creatoris. Aliud est, si et ipse post illum rursus adveniet, ut primo quidem adventu processerit adversus creatorem, legem et prophetas destruens eius, secundo vero procedat adversus Christum, regnum redarguens eius. Tunc ergo conclusurus ordinem suum, tunc, si forte, credendus est, aut si iam hinc perfecta res est eius, vane ergo venturus est, nihil scilicet peracturus.

5. His proluserim quasi de gradu primo adhuc et quasi de longinquo. Sed et hinc iam ad certum et cominus dimicaturus, video aliquas etiam nunc lineas praeducendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus, Christum creatoris fuisse, ut postea Christo suo adimpletas, necesse habeo ipsarum quoque scripturarum formam et, ut ita dixerim, naturam demandare, ne tunc in controversiam deductae, cum adhibentur ad caussas, et sua et caussarum defensione commixtae obtundant lectoris intentionem. Duas itaque caussas prophetici eloquii allego agnoscendas abhinc adversariis nostris: unam, qua futura interdum pro iam transactis enuntiantur; nam et divinitati competit, quaecunque decreverit, ut perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis, apud quam uniformem statum temporis dirigit aeternitas ipsa. Et divinationi propheticae magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, iam visum atque ita iam expunctum, id est omni modo fu-

turum, demonstrare, sicut per Esaiam: dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam vero non averti a sputaminibus [1]). Sive enim Christus iam tunc in semet ipsum secundum nos sive prophetes de semet ipso secundum Iudaeos pronuntiabat, nondum tamen factum pro iam transacto sonabat. Alia species erit, qua pleraque figurate portenduntur per aenigmata et allegorias et parabolas, aliter intelligenda, quam scripta sunt. Nam et montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen ut sapam de petris aut defrutum de rupibus speres [2]), et terram audimus lacte et melle manantem [3]), non tamen ut de glebis credas te unquam placentas et samias cocturum [4]); quia nec statim aquilicem et agricolam se deus repromisit, dicens: ponam flumina in regione sitienti et in solitudine cedrum et buxum [5]); sicut et praedicans de nationum conversione: benedicent me bestiae agri, sirenes et filiae passerum [6]); non utique ab hirundinum pullis et vulpeculis, et illis monstruosis fabulosisque cantricibus fausta omina relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? Cum etiam haereticorum apostolus ipsam legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretetur [7]); et petram potui subministrando comitem Christum alleget fuisse [8]); docens proinde ad Galatas, duo argumenta filiorum Abrahae allegorice cucurrisse [9]); et suggerens Ephesiis, quod in primordio de homine praedicatum est relicturo patrem et matrem et futuris duobus in unam carnem, id se in Christum et ecclesiam agnoscere [10])

6. Si satis constat de istis interim duabus proprietatibus Iudaicae literaturae, memento, lector, constitisse, ut, cum tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturae, sed de statu caussae. Cum igitur haeretica dementia eum Christum venisse praesumeret, qui nunquam fuerat adnuntiatus, sequebatur, ut eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuerat praedicatus, atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari et ab eo argumentationem sibi struere, quasi Iudaei certi et ipsi, alium

1) Ies. 50, 6. 2) Ioel. 3, 23. 3) Exod. 3, 8. 17. Deut. 26, 9. 15. 4) Editt. omnes: coacturum. 5) Ies. 41, 19. 6) Ies. 43, 20. 7) 1 Cor. 9, 9 sq. 8) 1 Cor. 10, 4. 9) Galat. 4, 22 sqq. 10) Eph. 5, 31 sq.

fuisse qui venit, non modo respuerint eum ut extraneum, verum et interfecerint eum ut adversarium, agnituri sine dubio et omni officio religionis prosecuturi, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem Rhodia lex, sed Pontica caverat, errare Iudaeos in Christum suum non licere, quando, etsi nihil tale praedicatum in illos inveniretur, vel sola utique humana conditio deceptui obnoxia persuasisset, Iudaeos errare potuisse, qua homines, nec statim praeiudicium sumendum de sententia eorum, quos credibile fuerat errasse. Porro cum et praedicatum sit, non agnituros eos Christum ideoque etiam perempturos, iam ergo ipse erit et ignoratus et interemptus ab illis, in quem ita admissuri praenotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas evolvam, quae interemptibilem Christum edicentes, utique et ignorabilem affirmant; nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset. Sed reservatis eis ad caussam passionum eas praedicationes in praesenti sufficiet adhibere, quae interim ignorabilem probent Christum, et hoc breviter, dum ostendunt omnem vim intellectus ademptam populo a creatore. Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, et prudentiam prudentium eorum abscondam [1]; et: aure audietis, et non audietis, et oculis videbitis, et non videbitis, incrassatum est enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt et oculos concluserunt, ne quando auribus audiant et oculis videant et corde coniiciant et convertantur, et sanem illos [2]. Hanc enim obtusionem salutarium sensuum meruerant, labiis diligentes deum, corde autem longe absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem adnuntiabatur a creatore solidante tonitruum, et concludente spiritum, et adnuntiante in homines Christum suum secundum prophetam [3]; si omnis spes Iudaeorum, ne dicam etiam gentium, in Christi revelationem destinabatur: sine dubio id demonstrabantur non agnituri et non intellecturi, ablatis agnitionis et intelligentiae viribus, sapientia atque prudentia, quod adnuntiabatur, id est Christus, erraturis in eum principalibus sapientibus eorum, id est scribis, et prudentibus, id est pharisaeis, pariter et populo auribus audituro, et non audituro, utique Christum docen-

---

1) Ies. 29, 14. 2) Ies. 6, 9 sq. 3) Amos. 4, 13. ut locum LXX. graece verterunt.

tem, et oculis visuro, et non visuro, utique Christum signa facientem; secundum quod et alibi: et quis caecus, nisi pueri mei? et quis surdus, nisi qui dominatur eorum[1])? Sed et cum exprobrat per eundem Esaiam: filios generavi et exaltavi, at illi me reiecerunt; agnovit bos possessorem suum et asinus praesepe domini sui, Israel autem me non cognovit et populus me non intellexit[2]): nos quidem certi, Christum semper in prophetis locutum, spiritum scilicet creatoris, sicut propheta testatur: persona spiritus nostri, Christus dominus[3]), qui ab initio vicarius patris in dei nomine et auditus sit et visus; scimus ipsius voces eiusmodi fuisse iam tunc Israeli exprobrantis, quae in illum commissuri praedicabantur: dereliquistis dominum et in iram provocastis sanctum Israel[4]). Si vero non in Christum, sed in ipsum potius deum volueris referre omnem Iudaicae ignorantiae de pristino reputationem, nolens etiam retro sermonem et spiritum, id est Christum creatoris, despectum ab eis et non agnitum, sic quoque revinceris. Non negans enim filium et spiritum et substantiam creatoris esse Christum eius, concedas necesse est, eos, qui patrem non agnoverint, nec filium agnoscere potuisse per eiusdem substantiae conditionem, cuius si plenitudo intellecta non est, multo magis portio, certe qua plenitudinis consors. His ita dispectis iam apparet, quomodo et respuerint Iudaei Christum et interemerint, non ut extraneum Christum intelligentes, sed ut suum non agnoscentes. Qui enim extraneum intelligere potuissent, de quo nihil unquam fuerat adnuntiatum, cum intelligere non potuissent, de quo semper fuerat praedicatum? Id enim intelligi vel non intelligi capit, quod habendo substantiam praedicationis habebit et materiam vel agnitionis vel erroris; quod vero materia caret, non admittit sapientiae eventum. Et adeo non qua alterius dei, Christum aversati persecutique sunt, sed qua solummodo hominem, quem planum in signis et aemulum in doctrinis existimabant, ut et ipsum hominem, qua suum, id est Iudaeum, sed Iudaismi exorbitatorem et destructorem, deduxerint in iudicium et suo iure punierint, alienum scili-

---

1) Ies. 42, 19 sq. ut locum LXX. interpretati sunt. 2) Ies. 1, 3. 3) Thren. 4, 3. ex eadem LXX. interpretatione. Rhen. ed. I. Christum dominum. Pamel. et Rig. Spiritus personae eius, Christus dominus. 4) Ies. 1, 4.

cet non iudicaturi. Tanto abest, ut alienum Christum intellexisse videantur, qui nec hominem eius, ut alienum, iudicaverunt.

7. Discat nunc haereticus ex abundanti, cum ipso licebit Iudaeo, rationem quoque errorum eius, a quo ducatum mutuatus in hac argumentatione, caecus a caeco in eandem decidit[1]) foveam. Duos dicimus Christi habitus a prophetis demonstratos totidem adventus eius praenotasse: unum in humilitate, utique primum, cum tanquam ovis ad victimam deduci habebat, et tanquam agnus ante tondentem sine voce, ita non aperiens os, ne adspectu quidem honestus; adnuntiavimus enim, inquit, de illo: sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, et non est species eius neque gloria, et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, et sciens ferre infirmitatem[2]), ut positus a patre in lapidem offensionis et petram scandali[3]), minoratus ab eo modicum citra angelos[4]), vermem se pronuntians, et non hominem, ignominiam hominis et nullificamen populi[5]). Quae ignobilitatis argumenta primo adventui competunt, sicut sublimitatis secundo, cum fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationem adsumptus et sublimatus in consummationem templi, ecclesiae scilicet, et petra sane illa apud Danielem, de monte praecisa, quae imaginem secularium regnorum comminuet et conteret[6]). De quo adventu idem prophetes: et ecce cum nubibus coeli, tanquam filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum et aderat in conspectu eius, et qui adsistebant, adduxerunt illum, et data est ei potestas regia, et omnes nationes terrae secundum genera, et omnis gloria famulabunda, et potestas eius usque in aevum[7]), quae non auferetur, et regnum eius, quod non vitiabitur[8]), tunc scilicet habiturus et speciem honorabilem et decorem indeficientem super filios hominum. Tempestivus enim, inquit, decore citra filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te deus in aevum, accingere ensem super femur tuum,

---

1) Pro decidit ed. Fran. deductus. 2) Ies. 53, 2 sqq. 3) Ies. 8, 14. 4) Ps. 8, 6. 5) Ps. 22, 7. 6) Dan. 2, 34 sq. 7) Alii: in aeternum. 8) Dan. 7, 13 sq.

potens tempestivitate tua et pulchritudine tua [1]; cum et pater, posteaquam diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria et honore coronabit illum et subiiciet omnia pedibus eius [2]). Tunc et cognoscent eum, qui compugerunt, et caedent pectora sua tribus ad tribum [3]), utique quod retro non agnoverunt eum in humilitate conditionis humanae. Et homo est, inquit Hieremias, et quis cognoscet illum [4])? Quia et nativitatem eius, inquit Esaias, quis enarrabit [5])? Sic et apud Zachariam in persona Iesu, imo et in ipso nominis sacramento, verus summus sacerdos patris, Christus Iesus, duplici habitu in duos adventus delineatur, primo sordidis indutus, id est carnis passibilis et mortalis indignitate, cum et diabolus adversabatur ei, auctor scilicet Iudae traditoris, ne dicam etiam post baptisma tentator, dehinc despoliatus pristinas sordes, et exornatus podere et mitra et cidari munda, id est secundi adventus gloria et honore [6]). Si enim et duorum hircorum, qui ieiunio offerebantur [7]), faciam interpretationem, nonne et illi utrumque ordinem Christi figurant? Pares quidem atque consimiles propter eundem dominum conspectum, quia non in alia venturus est forma, ut qui agnosci habeat, a quibus et laesus est. Alter autem eorum circumdatus coccino, maledictus et consputus et convulsus et compunctus, a populo extra civitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus dominicae passionis. Alter vero pro delictis oblatus et sacerdotibus templi in pabulum datus secundae repraesentationis argumenta signabat, qua delictis omnibus expiatis sacerdotes templi spiritalis, id est ecclesiae, dominicae gratiae quasi visceratione quadam fruerentur, ieiunantibus ceteris a salute. Igitur quoniam primus adventus et plurimum figuris obscuratus et omni inhonestate prostratus canebatur, secundus vero et manifestus et deo condignus, idcirco, quem facile et intelligere et credere potuerunt, eum solum intuentes, id est secundum [8]), non immerito decepti sunt circa obscuriorem, certe indigniorem, id est primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum suum, quia non in

---

1) Ps. 45, 3 sq. cf. LXX. 2) Ps. 8, 6 cf. LXX. 3) Zach. 12, 12. 4) Ier. 17, 9. cf. LXX. 5) Ies. 53, 8. 6) Zach. cap. 3. 7) Lev. 16, 5 sqq. 8) Ed. Fran. et Rig. secundum. qui est in honore et gloria, non immerito etc.

sublimitate venerit, dum ignorant, etiam in humilitate fuisse venturum.

8. Desinat nunc haereticus a Iudaeo, (aspis, quod aiunt, a vipera) mutuari venenum, evomat iam hinc proprii ingenii virus, phantasma vindicans Christum, nisi quod et ista sententia alios habebit auctores, praecoquos et abortivos quodammodo Marcionitas, quos apostolus Ioannes antichristos pronuntiavit[1]), negantes Christum in carne venisse, et tamen non ut alterius dei ius constituerent, quia et de isto notati fuissent, sed quoniam incredibile praesumpserant deum carnem. Quo magis antichristus Marcion sibi eam rapuit praesumptionem, aptior scilicet ad renuendam corporalem substantiam Christi, qui ipsum deum eius nec auctorem carnis induxerat nec resuscitatorem, optimum videlicet et in isto[2]) et diversissimum a mendaciis et fallaciis creatoris. Et ideo Christus eius, ne mentiretur, ne falleret, et hoc modo creatoris forsitan deputaretur, non erat quod videbatur, et quod erat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo. Proinde deus Christus, nec deus. Cur enim non etiam dei phantasma portaverit? An credam ei de interiore substantia, qui sit de exteriore frustratus? Quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in semet ipso veritatem spiritus fallacia carnis confundens, negatam ab apostolo[3]), lucis, id est veritatis, et fallaciae, id est tenebrarum, commisit communicationem? Iam nunc cum mendacium deprehenditur Christi caro[4]), sequitur, ut et omnia, quae per carnem Christi gesta sunt, mendacio gesta sint, congressus, contactus, convictus, ipsae quoque virtutes. Si enim tangendo aliquem liberavit a vitio, vel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est, non potest vere actum credi, sine corporis ipsius veritate; nihil solidum ab inani, nihil plenum a vacuo perfici licuit. Putativus habitus, putativus actus; imaginarius operator, imaginariae operae. Sic nec passiones Christi eius fidem merebuntur; nihil enim passus est, qui non vere est passus; vere autem pati phantasma non potuit. Eversum est igitur totum dei opus.

---

1) 1 Io. 2, 18 22. 4, 4 2) In his vv maxime obscuris videtur adiectivum latere. 3) 2 Cor. 6, 14. 4) Rhen. ed. I. Christus caro.

Totum Christiani nominis et pondus et fructus, mors Christi negatur, quam tam impresse apostolus demandat utique veram, summum eam fundamentum evangelii constituens et salutis nostrae et praedicationis suae. Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris, et quod sepultus sit, et quod resurrexerit tertia die [1]). Porro si caro eius negatur, quomodo mors eius adseveratur, quae propria carnis est passio, per mortem devertentis in terram, de qua est sumpta, secundum legem sui auctoris? Negata vero morte, dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit, qua mortuus non est, non habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut et mors, ita et resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subversa est. Nec ea enim valebit, propter quam Christus venit, si Christus non valebit [2]). Nam sicut illi, qui dicebant resurrectionem mortuorum non esse, revincuntur ab apostolo [3]) ex resurrectione Christi, ita resurrectione Christi non consistente aufertur et mortuorum resurrectio. Atque ita inanis est fides nostra, inanis est praedicatio apostolorum. Inveniuntur autem etiam falsi testes dei, quod testimonium dixerint, quasi resuscitaverit Christum, quem non resuscitavit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt, sane resurrecturi, sed phantasmate forsitan, sicut et Christus.

9. In ista quaestione qui putaveris opponendos esse nobis angelos creatoris, quasi et illi in phantasmate putativae utique carnis egerint apud Abraham et Loth, et tamen vere sint et congressi et pasti et operati quod mandatum eis fuerat: primo non admitteris ad eius dei exempla, quem destruis. Nam et quanto meliorem et perfectiorem deum inducis, tanto non competunt illi eius exempla, quo nisi diversus in totum non erit omnino melior atque perfectior. Dehinc scito, nec illud concedi tibi, ut putativa fuerit in angelis caro, sed verae et solidae substantiae humanae. Si enim difficile non fuit illi, putativae carnis veros et sensus et actus exhibere, multo facilius habuit veris et sensibus et actibus veram dedisse substantiam carnis, vel qua pro-

---

1) 1 Cor. 15, 3. 4. 2) Ed. Fran. et Rig. si **Christus non resurrexit.** 3) 1 Cor. 15, 13 sqq.

prius auctor et artifex eius. Tuus autem deus, eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito fortasse phantasma eius intulerit, cuius non valuerat veritatem. Meus autem deus, qui illam de limo sumptam in hac reformavit qualitate, nondum ex semine coniugali, et tamen carnem, aeque potuit ex quacunque materia angelis quoque adstruxisse carnem, qui etiam mundum ex nihilo in tot et talia corpora, et quidem verbo aedificavit. Et utique, si deus tuus veram quandoque substantiam angelorum hominibus pollicetur, erunt enim, inquit, sicut angeli [1]), cur non et deus meus veram substantiam hominum angelis accommodarit? Unde [2]) sumptam? Quia nec tu mihi respondebis, unde illa apud te angelica sumatur, sufficit mihi hoc definire, quod deo congruit, veritatem scilicet eius rei, quam tribus testibus sensibus obiecit, visui, tactui, auditui. Difficilius deo mentiri, quam carnis veritatem unde unde producere, licet non natae. Ceterum et aliis haereticis, definientibus carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse, si vere fuisset humana, certa ratione respondemus, qua et humana vere fuerit et innata: humana vere propter dei veritatem a mendacio et fallacia extranei, et quia non possent humanitus tractari ab hominibus, nisi in substantia humana; innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, ut nativitatem nostram nativitate sua reformaret, atque ita etiam mortem nostram morte sua dissolveret resurgendo in carne, in qua natus est, ut et mori posset. Ideoque et ipse cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum natae, quia nondum moriturae, sed discentis iam inter homines conversari. Quo magis angeli, neque ad moriendum pro nobis dispositi, brevem carnis commeatum non debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerant, sed unde unde sumptam et quoquo modo omnino dimissam, mentiti eam tamen non sunt. Si creator facit angelos spiritus et apparitores suos ignem flagrantem [3]), tam vere spiritus quam et ignem, idem illos vere fecit et carnem, ut nunc recordemur et haereticis renuntiemus, eius esse promissum, homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homines formarit aliquando.

---

1) Luc. 20, 36. 2) Sic Rhen. ed. I.; Wouweri cod. et Rig. accommodarit, unde unde sumptam. 3) Ps. 104, 4. cf. LXX.

10. Igitur non admissus ad consortium exemplorum creatoris, ut alienorum, et suas habentium caussas, velim edas et ipse consilium dei tui, quo Christum suum non in veritate carnis exhibuit, si aspernatus est illam ut terrenam et, ut dicitis, stercoribus infersam, cur non et simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignandae rei imago dignanda est; sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines conversaretur, nisi per imaginem substantiae humanae? Cur ergo non potius per veritatem, ut vere conversaretur, si necesse habebat conversari? Quanto dignius necessitas fidem, quam stropham administrasset? Satis miserum deum instituis, hoc ipso, quod Christum suum non potuit exhibere, nisi in indignae rei effigie, et quidem alienae. Aliquantis enim indignis conveniet uti, si nostris sicut alienis non congruet uti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore substantia venit, et in primis sua, ne et indigna et aliena videretur eguisse? Si creator meus per rubum quoque et ignem, idem postea per nubem et globum cum homine congressus est, et elementorum corporibus in repraesentationibus sui usus est: satis haec exempla divinae potestatis ostendunt, deum non eguisse aut falsae aut etiam verae carnis paratura. Ceterum si ad certum spectamus, nulla substantia digna est, quam deus induat. Quodcunque induerit, ipse dignum facit, absque mendacio tamen. Et ideo quale est, ut dedecus existimarit veritatem potius, quam mendacium carnis? Atquin honoravit illam fingendo. Quanta iam caro est, cuius phantasma necessarium fuit deo superiori?

11. Totas istas praestigias putativae in Christo corpulentiae Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiae humanae nativitas quoque eius defenderetur, atque ita Christus creatoris vindicaretur, ut qui nascibilis ac per hoc carneus adnuntiaretur. Stultissime et hic Ponticus; quasi non facilius crederetur caro in deo non nata, quam falsa, praestruentibus vel maxime fidem istam angelis creatoris in carne vera conversatis, nec tamen nata. Nam et Philumene illa magis persuasit Apelli ceterisque desertoribus Marcionis, ex fide quidem Christum circumtulisse carnem, nullius tamen nativitatis, utpote de elementis eam mutuatum. Quodsi verebatur Marcion, ne fides carnis nativitatis quoque fidem induceret, sine dubio

qui homo videbatur, natus utique credebatur. Nam et mulier quaedam exclamaverat: beatus venter, qui te portavit, et ubera, quae hausisti[1]. Et quomodo mater et fratres eius dicti sunt foris stare[2]? Et videbimus de his capitulis suo tempore. Certe cum et ipse se filium hominis praedicaret, natum scilicet profitebatur. Nunc ut haec omnia ad evangelii distulerim examinationem, tamen, quod supra statui, si omni modo natus credi habebat, qui homo videbatur, vane nativitatis fidem consilio imaginariae carnis expungendam[3] putavit. Quid enim profuit, non vere fuisse, quod pro vero haberetur, tam carnem quam nativitatem? Aut si dixeris, viderit opinio humana: iam deum tuum honoras fallaciae titulo, si aliud se sciebat esse, quam quod homines fecerat opinari. Iam tunc potuisti etiam nativitatem putativam illi accommodasse, ne in hanc quoque impegisses quaestionem. Nam et mulierculae nonnunquam praegnantes sibi videntur aut sanguinis tributo aut aliqua valetudine inflatae. Et utique debuerat phantasmatis scenam decucurrisse, ne originem carnis non desaltasset[4], qui personam substantiae ipsius egisset. Plane nativitatis mendacium recusasti, ipsam enim carnem veram edidisti. Turpissimum scilicet dei etiam vera nativitas. Age iam, perora in illa sanctissima et reverenda opera naturae, invehere in totum, quod es, carnis atque animae originem destrue; cloacam voca uterum tanti animalis, id est hominis producendi officinam, persequere et partus immunda et pudenda tormenta, et ipsius exinde puerperii spurcos, anxios, ludicros exitus[5]. Tamen cum omnia ista destruxeris, ut deo indigna[6] confirmes, non erit indignior morte nativitas et cruce infantia et natura poena et carne damnatio. Sic vere ista passus est Christus, minus fuisset nasci. Si mendacio passus est, ut phantasma, potuit et mendacio nasci. Summa ista Marcionis argumenta, per quae alium efficit Christum, satis opinor ostendimus non consistere omnino; dum docemus magis utique competere deo veritatem, quam mendacium eius habitus, in quo Christum suum exhibuit. Si veritas fuit, caro fuit, si caro fuit,

---

1) Luc. 11, 27. 2) Luc. 8, 19 sqq. 3) Rhen. ed. I. expugnandam. 4) Rhen. ed. I. ne originem carnem (Fr. Iunius coni. carneam) non dealtasset. 5) Cf. de carne Christi cap. 4. 6) Rhen. ed. I. deo digna.

natus est. Ea enim, quae expugnat haec haeresis, confirmantur, cum ea, per quae expugnat, destruuntur. Itaque, si carneus habebitur, quia natus, et natus, quia carneus; quia phantasma non fuerit, ipse erit agnoscendus, qui in carne et ex nativitate venturus adnuntiabatur a creatoris prophetis, utpote Christus creatoris.

12. Provoca nunc, ut soles, ad hanc Esaiae comparationem Christi, contendens illam in nullo convenire. Primo enim, inquis, Christus Esaiae Emmanuel vocari habebit, dehinc virtutem sumere Damasci et spolia Samariae adversum regem Assyriorum [1]). Porro iste, qui venit, neque sub eiusmodi nomine est editus neque ulla re bellica functus est. At ego te admonebo, uti cohaerentia quoque utriusque capituli recognoscas. Subiuncta est enim et interpretatio Emmanuelis, nobiscum deus [2]), uti non solum sonum nominis spectes, sed et sensum. Sonus enim hebraicus, quod est Emmanuel, suae gentis est; sensus autem eius, quod est deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quaere ergo, an ista vox, nobiscum deus, quod est Emmanuel, exinde quod Christus illuxit, agitetur in Christo. Et puto, non negabis, utpote qui et ipse dicas: deus nobiscum dicitur, id est Emmanuel. Aut si tam vanus es, ut, quia penes te nobiscum deus dicitur, non Emmanuel, idcirco nolis venisse illum, cuius proprium sit vocari Emmanuel, quasi non hoc sit et deus nobiscum: invenies apud Hebraeos Christianos, imo et Marcionitas, Emmanuelem nominare, cum volunt dicere nobiscum deus, sicut et omnis gens quoquo sono dixerit, nobiscum deus, Emmanuelem pronuntiavit in sensu sonum expungens. Quodsi Emmanuel nobiscum deus est, deus autem nobiscum Christus est, qui etiam in nobis est, (quotquot enim in Christum tincti estis, Christum induistis,) [3]) tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est nobiscum deus, quam in sono nominis, quod est Emmanuel. Atque ita constat, venisse iam illum, qui praedicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel, venit, id est nobiscum deus.

13. Aeque et sono nominum duceris, cum virtutem Damasci et spolia Samariae et regem Assyriorum sic accipis, quasi bellatorem portendant Christum creatoris, non

---

1) Ies. 7, 14. 8, 4. 2) Matth. 1, 23. 3) Gal. 3, 27.

animadvertens, quid scriptura promittat[1]): quoniam priusquam cognoscat[2]) vocare patrem et matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum[3]). Ante est enim, inspicias aetatis demonstrationem, an hominem iam Christum exhibere possit, nedum imperatorem; scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans, et signa belli, non tuba, sed crepitacillo daturus, nec ex equo vel de curru vel de muro, sed de nutricis aut gerulae suae collo sive dorso hostem destinaturus, atque ita Damascum et Samariam pro mammillis subacturus? Aliud est, si penes Ponticos barbaricae gentis infantes in proelium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati et butyro stipendiati, qui ante norint lanceare quam lancinare. Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam vivere, ante virtutem Damasci sumere, quam patris et matris vocabulum nosse, sequitur, ut figurata pronuntiatio videatur. Sed et virginem, inquit, parere natura non patitur, et tamen creditur prophetae. Et merito; praestruxit enim fidem incredibili rei, rationem edendo, quod in signo esset futura. Propterea, inquit, dabit vobis dominus signum: ecce virgo concipiet in utero et pariet filium[4]). Signum autem a deo, nisi novitas aliqua monstruosa, tam dignum[5]) non fuisset. Denique et Iudaei si quando ad nos deiiciendos mentiri audent, quasi non virginem, sed iuvenculam concepturam et parituram scriptura contineat, hinc revincuntur, quod nihil signi videri possit res quotidiana, iuvenculae scilicet praegnatus et partus. In signum ergo disposita virgo et mater merito creditur, infans vero bellator non aeque. Non enim et hic signi ratio versatur, sed signo nativitatis novae adscripto, exinde post signum alius ordo iam infantis edicitur, mel et butyrum manducaturi. Nec hoc utique in signum est malitiae non assentaturi, (et hoc enim infantiae est,)[6]) sed accepturi virtutem Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Serva modum aetatis et quaere sensum praedicationis, imo redde evangelio veritatis, quae posterior detraxisti, et tam intelligitur prophetia, quam renun-

---

1) Ed. Fran. et Rig. praemittat. 2) Iidem addid. puer. Cf. adv. Iud. c. 9. 3) Ies. 8, 4. 4) Ies. 7, 14. 5) Latinius e lib. adv. Iud. c. 9. iam signum. 6) Sic. Wouwer. Ceteri: infantia.

tiatur expuncta. Maneant autem orientales illi magi in infantia Christum recentem auro et thure munerantes, et acceperit infans virtutem Damasci sine proelio et armis. Nam praeter quod omnibus notum est, orientis virtutem, id est vim et vires, auro et odoribus pollere solitam, certe est creatori virtutem ceterarum quoque gentium aurum constituere, sicut per Zachariam: et Iudas pertendet [1]) apud Hierusalem et congregabit omnem valentiam populorum per circuitum, aurum et argentum [2]). De illo autem tunc auri munere etiam David: et dabitur illi ex auro Arabiae, et rursus: reges Arabum et Saba munera offerent illi [3]). Nam et magos reges habuit fere Oriens, et Damascus Arabiae retro deputabatur, antequam transcripta erat in Syrophoenicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet et odores; spolia autem Samariae, ipsos magos, qui cum illum cognovissent et muneribus honorassent et genu posito adorassent quasi deum et regem sub testimonio indicis et ducis stellae, spolia sunt facti Samariae, id est idololatriae, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariae nomine notavit, ut ignominiosae ob idololatriam, qua desciverat tunc a deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim novum est creatori, figurate uti translatione nominum ex comparatione criminum. Nam et ἄρχοντας Sodomorum appellat ἄρχοντας Iudaeorum, et populum ipsum populum Gomorrae vocat [4]). Et idem alibi: pater, inquit, tuus Amorraeus et mater tua Chetaea [5]), ob consimilem impietatem; quos aliquando etiam suos filios dixerat: filios generavi et exaltavi [6]). Sic et Aegyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum superstitionis et maledictionis elogio. Sic et Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanae urbis figura est, proinde magnae et regno superbae et sanctorum dei debellatricis. Hoc itaque usu magos quoque Samaritarum appellatione titulavit despoliatos, quod habuerant cum Samaritis, ut diximus, idololatriam. Adversus regem autem Assyriorum adversus Herodem intellige, cui utique adversati sunt magi tunc non renuntiando de Christo, quem intercipere quaerebat.

---

1) Rhen. ed. I. praetendet. 2) Zach. 14, 14. cf. LXX. 3) Ps. 72, 10. 4) Ies. 1, 10. 5) Ezech. 16, 3. 6) Ies. 1, 2.

14. Adiuvabitur haec nostra interpretatio, dum et alibi bellatorem existimans Christum, ob armorum quorundam vocabula et eiusmodi verba, ex reliquorum quoque sensuum comparatione convinceris. Accingere, inquit David, ense super femur [1]). Sed quid supra legis de Christo? Tempestivus decore praeter filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis [2]). Rideo, si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestivitate decoris et labiorum gratia blandiebatur. Sic item subiungens: et extende et prosperare et regna [3]), adiecit propter veritatem et lenitatem et iustitiam. Quis enim haec ense operabitur, et non contraria potius [4]), dolum et asperitatem et iniustitiam, propria scilicet negotia proeliorum? Videamus ergo, an alius sit ensis ille, cuius alius est actus. Nam et apostolus Ioannes in Apocalypsi ensem describit ex ore dei prodeuntem bis acutum [5]), praeacutum, quem intelligi oportet sermonem divinum, bis acutum, duobus testamentis legis et evangelii, acutum sapientia, infestum diabolo, armantem nos adversus hostes spiritales nequitiae et concupiscentiae omnis, amputantem etiam a carissimis ob dei nomen. Quodsi Ioannem agnitum non vis, habes communem magistrum Paulum, praecingentem lumbos nostros veritate et lorica iustitiae, et calciantem nos praeparatione evangelii pacis, non belli, adsumere iubentem scutum fidei, in quo possimus omnia diaboli ignita tela exstinguere, et galeam salutaris, et gladium spiritus, quod est, inquit, dei sermo [6]). Hanc et dominus ipse machaeram venit mittere in terram, non pacem [7]). Si tuus Christus est, ergo et ipse bellator est; si bellator non est, machaeram intentans allegoricam, licuit ergo et Christo creatoris in psalmo sine bellicis rebus ense sermonis praecingi figurato, cui supradicta tempestivitas congruat et gratia labiorum, quem tunc iam cingebatur super femur apud David, quandoque missurus in terram. Hoc est enim, quod ait: et extende et prosperare et regna. Extendens sermonem in omnem terram ad universarum gentium vocationem, prosperaturus successu fidei, qua est receptus, et regnans exinde, qua mortem resurrectione devicit. Et de-

---

1) Ps. 45, 4. 2) Ibid. v. 3. 3) Ibid. v. 5. 4) In ed. Fran. et Rig. add. lenitati et iustitiae. 5) Apoc. 1, 5. 6) Eph. 6, 14 sqq. 7) Matth. 10, 34.

ducet te, inquit, mirifice dextera tua, virtus scilicet gratiae spiritalis, qua Christi agnitio deducitur. Sagittae tuae acutae, pervolantia ubique praecepta et minae et traductiones cordis compungentes et transfigentes conscientiam quamque. Populi sub te concident, utique adorantes. Sic bellipotens et armiger Christus creatoris, sic et nunc accipiens spolia, non solius Samariae, verum et omnium gentium. Agnosce et spolia figurata, cuius et arma allegorica didicisti. Figurate itaque et domino eiusmodi loquente et apostolo scribente, non temere interpretationibus eius utimur, quarum exempla etiam adversarii admittunt, atque ita in tantum Esaiae erit Christus, qui venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaia praedicatur.

15. De quaestione carnis et per eam nativitatis et unius interim nominis Emmanuelis hucusque; de ceteris vero nominibus et in primis Christi quid pars diversa respondebit? Si proinde commune est apud vos Christi nomen, quemadmodum et dei, ut sicut utriusque dei filium Christum competat dici, sic utrumqne patrem dominum: certe ratio huic argumentationi refragabitur. Dei enim nomen quasi naturale divinitatis potest in omnes communicari, quibus divinitas vindicatur, sicut et idolis, dicente apostolo: nam et sunt qui dicuntur dii sive in coelo sive in terris [1]). Christi vero nomen non ex natura veniens, sed ex dispositione, proprium eius efficitur, a quo dispositum invenitur. Nec in communicationem alii deo subiacet, maxime aemulo et habenti suam dispositionem, cui et nomina privata debebit. Quale est enim, quod diversas dispositiones duorum commentati deorum, societatem nominum admittunt in discordiam dispositionum, quando nulla magis probatio adsisteret duorum et aemulorum deorum, quam si in dispositione eorum etiam diversitas nominum inveniretur? Nullus enim status differentiarum nonnisi proprietatibus appellationum consignatur, quibus deficientibus, si quando, tunc graeca κατάχρησις de alieno abutendo succurrit. Apud deum autem deficere, puto, nihil debet, nec de alieno instrui dispositiones eius. Quis hic deus est, qui filio quoque suo nomina a creatore vindicat? non dico aliena, sed vetera et vulgata, quae vel sic non compete-

1) 1 Cor. 8, 5.

rent deo novo et incognito. Quomodo denique docet novam plagulam non adsui veteri vestimento nec vinum novum veteribus utribus credi[1]), adsutus ipse et indutus nominum senio? Quomodo abscidit evangelium a lege, tota lege vestitus? in nomine scilicet Christi. Quis illum prohibuit aliud vocari, aliud praedicantem, aliunde venientem, cum propterea nec corporis susceperit veritatem, ne Christus creatoris crederetur? Vane autem noluit eum se videri, quem voluit vocari, quando etsi vere corporeus fuisset, magis Christus creatoris non videretur, si non vocaretur. At nunc substantiam respuit, cuius nomen accepit, etiam substantiam probaturus ex nomine. Si enim Christus, unctus est; ungui utique corporis passio est; qui corpus non habuit, ungui omnino non potuit; qui ungui omnino non potuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si et nominis phantasma affectavit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudaeorum fidem, nisi per sollemne apud eos et familiare nomen? Inconstantem aut subdolum deum narras; aut diffidentiae aut malitiositatis consilium est, fallendo quid promovere. Multo liberius atque simplicius egerunt pseudoprophetae adversus creatorem in sui dei nomine venientes. Sed nec effectum consilii huius invenio, cum facilius aut suum crediderint Christum, aut planum potius aliquem, quam alterius dei Christum, sicut evangelium probabit.

16. Nunc si nomen Christi, ut sportulam furunculus, captavit, cur etiam Iesus voluit appellari, non tam exspectabili apud Iudaeos nomine? Nec enim, si nos per dei gratiam intellectum consecuti sacramentorum eius, hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatum, ideo et Iudaeis, quibus adempta est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernum Christum sperant non Iesum, et Heliam potius interpretantur Christum quam Iesum. Qui ergo et in eo nomine venit, in quo Christus[2]) praesumebatur, potuit in eo solo nomine venisse, quod solum praesumebatur. Ceterum cum duo miscuit, speratum et insperatum, expugnatur utrumque consilium eius; sive enim ideo Christus, ut interim quasi creatoris irreperet, obrepit[3]) Iesus, quia non spera-

1) Matth. 9, 16 sq. 2) Pamel. et Rig. non praesumebatur.
3) Wouw. e ms. et Rig. obstrepit.

batur Iesus, in Christo creatoris, sive ideo Iesus, ut alterius haberetur, non sinit Christus, quia non alterius sperabatur Christus quam creatoris. Quid horum constare possit, ignoro. Constabit autem utrumque in Christo creatoris, in quo invenitur etiam Iesus. Quomodo, inquis? Disce et hic cum partiariis erroris tui Iudaeis. Cum successor Moysi destinaretur Auses filius Nave, transfertur certe de pristino nomine et incipit vocari Iesus [1]). Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle et lacte manantem, id est vitae aeternae possessionem, qua nihil dulcius, idque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est per evangelii gratiam, provenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id est Christi [2]), petra enim Christus: ideo is vir, qui in huius sacramenti imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum iam tunc esse testatus est, cum ad Moysen loquebatur. Quis enim loquebatur, nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Cum ergo mandato diceret populo: ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via et introducat in terram, quam paravi tibi, intende illi et exaudi eum, ne inobaudieris eum; non enim celavit [3]) te, quoniam nomen meum super illum est [4]). Angelum quidem eum dixit ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus, et ob officium prophetae, nuntiantis scilicet divinam voluntatem; Iesum autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmavit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocitari. Ergo si utrumque nomen competit in Christum creatoris, tanto utrumque non competit in Christum non creatoris, sicut non reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter nos certa ista et iusta praescriptio et utrique parti necessaria, qua determinatum sit, nihil omnino commune esse debere alterius dei Christo cum Christo creatoris. Nam et a vobis proinde diversitas

---

1) Num. 13, 9. 17. cf. LXX. 2) Ed. Fran. et Rig. add. praeceptis. 3) Rhen. ed. I. caelavi. Fr. Iunius emend. celabit. 4) Exod. 23, 20 sq.

defendenda est, sicut a nobis repugnanda est, quia nec vos probare poteritis alterius dei venisse Christum, nisi eum longe alium demonstraveritis a Christo creatoris, nec nos eum creatoris vindicare, nisi talem eum ostenderimus, qualis constituitur a creatore. De nominibus iam obduximus. Mihi vindico Christum, mihi defendo Iesum.

17. Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus. Quodcunque illud corpusculum sit, quoniam habitum, et quoniam conspectum fuit, si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis, meus erit Christus, talis enim habitu et aspectu adnuntiabatur. Adest rursus Esaias: Adnuntiavimus, inquit, coram ipso: velut puerulus, velut radix in terra sitienti, et non est species eius neque gloria, et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra omnes homines [1]). Sicut et supra patris ad filium vox: quemadmodum expavescent multi super te, sic sine gloria erit ab hominibus forma tua [2]). Nam etsi tempestivus decore apud David citra filios hominum, sed in allegorico illo statu gratiae spiritalis, cum accingitur ense sermonis [3]), qui vere species et decor et gloria ipsius est. Ceterum habitu incorporabili apud eundem prophetam vermis etiam et non homo, ignominia hominis et nullificamen populi [4]). Neque interiorem qualitatem eius eiusmodi adnuntias. Si enim plenitudo in illo spiritus constitit, agnosco virgam de radice Iesse. Flos eius meus erit Christus, in quo requievit secundum Esaiam spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et vigoris, spiritus agnitionis et pietatis, spiritus timoris dei [5]). Neque enim ulli hominum diversitas spiritalium documentorum competebat, nisi in Christum, flori quidem ob gratiam spiritus adaequatum, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam inde censendum. Expostulo autem de proposito, si das ei omnis humilitatis et patientiae et tranquillitatis intentionem, et ex his Esaiae erit Christus, homo in plaga et sciens ferre imbecillitatem, qui tanquam ovis ad victimam adductus est, et tanquam agnus ante tondentem non aperuit os [6]); qui neque contendit neque clamavit, nec audita est foris vox eius, qui arundinem contusam, id

---

1) Ies. 53, 2 sq. 2) Ies. 52, 14. 3) Ps. 45, 3 sq. 4) Ps. 22, 7. 5) Ies. 11, 1 sq. 6) Ies. 53, 2 sq.

est quassam Iudaeorum fidem, non comminuit; qui linum ardens, id est momentaneum ardorem gentium, non exstinxit[1]): non potest alius esse, quam qui praedicebatur. Oportet actum eius ad scripturarum regulam recognosci, duplici, nisi fallor, operatione distinctum, praedicationis et virtutis. Sed de utroque titulo sic disponam, ut, quoniam ipsum quoque Marcionis evangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum et signorum illuc differamus, quasi in rem praesentem. Hic autem generaliter expungamus ordinem coeptum, docentes praedicatorem interim adnuntiari Christum per Esaiam: quis enim, inquit, in vobis, qui deum metuit et exaudiet vocem filii eius[2])? item medicatorem: ipse enim, inquit, imbecillitates nostras abstulit, et languores portavit[3]).

18. De exitu plane, puto, diversitatem tentatis inducere, negantes passionem crucis in Christum creatoris praedicatam, et argumentantes insuper non esse credendum, ut in id genus mortis exposuerit creator filium suum, quod ipse maledixerat. Maledictus, inquit, omnis qui pependerit in ligno[4]). Sed huius maledictionis sensum differo, dignae sola praedicatione crucis, de qua nunc maxime quaeritur, quia et alias antecedit rerum probatio rationem. De figuris prius edocebo. Et utique vel maxime sacramentum istud figurari in praedicatione oportebat; quanto incredibile, tanto magis scandalo futurum, si nude praedicaretur, quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam dei quaereret. Itaque in primis Isaac, cum a patre in hostiam deditus, lignum sibi ipse portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi a patre et lignum passionis suae baiulantis. Ioseph et ipse in Christum figuratus, nec hoc solo, ne demorer cursum, quod persecutionem a fratribus passus est ob dei gratiam, sicut et Christus a Iudaeis, carnaliter fratribus, cum benedicitur a patre, etiam in haec verba[5]): tauri decor

---

1) Ies. 42, 2 sq. In ed. Fran. et Rig. add. sed lucernam magis fecit ortu luminis sui, quae vv. e lib. adv. Iud. c. 9. huc translata sunt. 2) Ies. 50, 10. 3) Ies. 53, 4. 4) Deut. 21, 23. Gal. 3, 13. 5) Pamel. et Rig. passus est et venumdatus in Aegyptum ob d. gr. carn. fratribus venumdatus, a Iuda cum traditur. Nam et benedicitur in haec verba etc.: quae e lib. adv. Iud. c. 10. petita sunt. — Pro: a patre, alii: aperte.

eius, cornua unicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum usque terrae [1]). Non utique rhinoceros destinabatur unicornis nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utramque dispositionem, aliis ferus ut iudex, aliis mansuetus ut salvator; cuius cornua essent crucis extrema; nam et in antemna, quae crucis pars est, extremitates cornua vocantur; unicornis autem medius stipitis palus. Hac denique virtute crucis et hoc more cornutus universas gentes et nunc ventilat per fidem, auferens a terra in coelum, et tunc per iudicium ventilabit, deiiciens de coelo in terram. Idem erit et alibi taurus apud eandem scripturam, cum Iacob in Simeonem et Levi exporrigens benedictionem [2]), id est in scribas et pharisaeos, (ex illis enim deducitur census istorum,) spiritaliter interpretatur. Simeon et Levi perfecerunt iniquitatem ex sua haeresi, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium eorum ne venerit anima mea, et in stationem eorum ne incubuerint iecora mea, quia in indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, et in concupiscentia sua ceciderunt nervos tauro [3]), id est Christo, quem post necem prophetarum suffigendo in nervos utique [4]) eius clavis desaevierunt. Ceterum vanum, si post homicidia alicuius bovis illis exprobrat carnificinam. Iam vero Moyses, quid utique tunc tantum, cum Iesus adversus Amalech proeliabatur, expansis manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis magis utique genibus depositis et manibus caedentibus pectus et facie humi volutante orationem commendare debuisset: nisi quia illic, ubi nomen domini Iesu dimicabat, dimicaturi quandoque adversus diabolum, crucis quoque erat habitus necessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus? Idem rursus Moyses, post interdictam omnis rei similitudinem, cur aereum serpentem ligno impositum pendentis habitu in spectaculum salutare proposuit [5])? An et hic dominicae

---

1) Deut. 33, 17. 2) In ed. I. Rhen. vv. exp. benedict. desunt. 3) Gen. 49, 5 sq. 4) Ed. Fran. et Rig. proph. interfecerunt et suffigendo nervos eius desaev. Pro nervos Wouw. recte: in nervos. 5) Ed. Fran. et Rig. e lib. adv. Iud. c. 10. in spect. Israeli sal. prop. eo tempore, quo a serpentibus exterminati sunt, nisi quod et hic dom. Sed quae Rhen. edidit, videntur retinenda.

crucis vim intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, et laeso cuique a spiritalibus colubris, intuenti tamen et credenti in eam, sanitas morsuum peccatorum et salus exinde praedicabatur?

19. Age nunc, si legisti penes David, dominus regnavit a ligno [1]), exspecto, quid intelligas, nisi forte lignarium aliquem regem significari Iudaeorum, et non Christum, qui exinde a passione ligni superata morte regnavit. Etsi enim mors ab Adam regnavit usque ad Christum, cur Christus non regnasse dicatur a ligno, ex quo crucis ligno mortuus regnum mortis exclusit? Proinde et Esaias: quoniam, inquit, puer est natus nobis [2]). Quid novi, si non de filio dei dicit? Et datus est nobis, cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omnino regum insigne potestatis suae humero praefert, et non aut capite diadema aut manu sceptrum aut aliquam propriae vestis notam? Sed solus novus rex novorum aevorum, Christus Iesus, novae gloriae et potestatem et sublimitatem suam humero extulit, crucem scilicet, ut secundum superiorem prophetiam exinde dominus regnaret a ligno. Hoc lignum et Hieremias tibi insinuat, dicturis praedicans Iudaeis: venite, mittamus lignum in panem eius [3]), utique in corpus. Sic enim deus in evangelio quoque vestro revelavit, panem corpus suum appellans, ut et hinc iam eum intelligas corporis sui figuram panis dedisse, cuius retro corpus in panem prophetes figuravit, ipso domino hoc sacramentum postea interpretaturo. Si adhuc quaeris dominicae crucis praedicationem, satis iam tibi potest facere vigesimus primus psalmus, totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam: foderunt, inquit, manus meas et pedes, quae propria atrocia crucis. Et rursus, cum auxilium patris implorat: salvum, inquit, fac me ex ore leonis, utique mortis, et de cornibus unicornis humilitatem, de apicibus scilicet crucis, ut supra ostendimus. Quam crucem nec ipse David passus est nec ullus rex Iudaeorum, ne putes alterius alicuius prophetari passionem, quam eius [4]), qui solus a populo tam insigniter crucifixus est. Nunc etsi omnes istas interpre-

---

1) Ps. 96, 10. 2) Ies. 9, 6. Ed. Fran. et Rig. ex eod. libro add. et datus est nobis filius. 3) Ier. 11, 19 cf. LXX. 4) Sic ed. Fran. et Rig.; nam vv. proph. — eius e lib. adv. Iud. c. 10. sumpta vix possunt abesse.

tationes respuerit et irriserit haeretica duritia, concedam illi nullam Christi crucem significatam a creatore, quia nec ex hoc probabit alium esse, qui crucifixus est, nisi forte ostenderit hunc exitum eius a suo deo praedicatum, ut diversitas passionum ac per hoc etiam personarum ex diversitate praedicationum vindicetur. Ceterum nec ipso Christo eius praedicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meum Christum solius mortis prophetia. Ex hoc enim, quod non est edita qualitas mortis, potuit et per crucem evenisse, tunc alii deputanda, si in alium fuisset praedicatum, nisi si nec mortem volet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat, si suum quidem Christum mortuum adnuntiat, quem negat natum, meum vero mortalem negat, quem nascibilem confitetur. Et mortem autem et sepulturam et resurrectionem Christi mei una voce Esaiae volo ostendere dicentis: sepultura eius sublata de medio est[1]). Nec sepultus enim esset, nisi mortuus, nec sepultura eius sublata de medio, nisi per resurrectionem. Denique subiecit: propterea ipse multos haereditati habebit et multorum dividet spolia[2]), pro eo quod tradita est anima eius in mortem. Ostensa est enim caussa gratiae huius pro iniuria scilicet mortis repensandae. Pariter ostensum est, haec illum propter mortem consecuturum, post mortem utique per resurrectionem consecuturum.

20. Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatus, qualiter adnuntiabatur, non alius haberi debeat, quam qui talis adnuntiabatur, ut iam ex ista consonantia rerum eius et scripturarum creatoris illis etiam restituenda sit fides ex praeiudicio maioris partis, quae ad diversas sententias vel in dubium deducuntur vel negantur. Amplius nunc superstruimus ea quoque paria ex scripturis creatoris, quaeque post Christum futura praecinebantur. Nec enim dispositio expuncta inveniretur, si non ille venisset, post quem habebat evenire. Aspice universas nationes de voragine erroris humani, exinde emergentes ad deum creatorem, ad deum Christum, et, si audes, nega prophetatum. Sed statim tibi in psalmis promissio

---

1) Ies. 57, 2. 2) Ies. 53, 12. cf. LXX. — Pamel. et Rigalt. e. lib. adv. Iud. c. 10. add. Quis enim alius, nisi qui natus est, ut supra ostendimus, etc.

patris occurret. Filius meus es tu, ego hodie generavi te. Postula de me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae 1). Nec poteris magis David filium eius vindicare quam Christum, aut terminos terrae David potius promissos, qui intra unicam Iudaeorum gentem regnavit, quam Christo, qui totum iam orbem evangelii sui fide cepit. Sic et per Esaiam: ecce dedi te in dispositionem generis, in lucem nationum, aperire oculos caecorum, utique errantium, exsolvere de vinculis vinctos, id est de delictis liberare, et de cella carceris, id est mortis, sedentes in tenebris, ignorantiae scilicet 2). Quae si per Christum eveniunt, non in alium erunt prophetata, quam per quem eveniunt. Item alibi: ecce testimonium eum nationibus posui, principem et imperantem nationibus; nationes, quae te non sciunt, invocabunt te, et populi confugient ad te. Nec enim haec in David interpretaberis, quia praemisit: et disponam vobis dispositionem aeternam, religiosa et fidelia David 3). Atquin hinc magis Christum intelligere debebis ex David deputatum carnali genere ob Mariae virginis censum. De hoc enim promisso iuratur in psalmo ad David: ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum. Quis iste venter est? ipsius David? Utique non; neque enim pariturus esset David. Sed nec uxoris eius; non enim dixisset: ex fructu ventris tui, sed potius: ex fructu ventris uxoris tuae. Ipsius autem dicendo ventrem, superest, ut aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris futurus esset fructus caro Christi, quae ex utero Mariae floruit. Ideoque et fructum ventris tantum nominavit, ut proprie ventris, quasi solius ventris, non etiam viri; et ipsum ventrem ad David redegit, ad principem generis et familiae patrem; nam quia viro deputare non poterat virginis, eum ventrem patri deputavit. Itaque in Christo nova dispositio invenitur hodie. Haec erit, quam tunc creator pollicebatur, religiosa et fidelia David appellans, quae erant Christi, quia Christus ex David, imo ipsa erit caro eius religiosa et fidelia David, iam sancta religione et fidelis ex resurrectione. Nam et Nathan propheta in prima Basiliarum professionem ad David facit

---

1) Ps. 2, 7. 2) Ies. 42, 6 sq. 3) Ies. 55, 3 sqq. 4) Ps. 132, 11.

semini eius, quod erit, inquit, ex ventre ipsius[1]). Hoc si in Salomonem simpliciter edisseres, risum mihi incuties; videbitur enim David peperisse Salomonem. An et hic Christus significatur ex eo ventre semen David, qui esset ex David, id est Mariae? Quia et aedem dei magis Christus aedificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret dei spiritus, in dei filium magis Christus habendus esset, quam Salomon filius David. Denique et thronus in aevum et regnum in aevum magis Christo competit, quam Salomoni, temporali scilicet regi. Sed a Christo misericordia dei non abscessit, Salomoni vero etiam ira dei accessit post luxuriam et idololatriam. Suscitavit enim illi Satan hostem Idumaeum. Cum ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum, certa erit ratio interpretationum nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante, quas in Christum apparet praedicatas, et ita in hoc erunt sancta et fidelia David. Hunc deus testimonium nationibus posuit, non David; principem et imperantem nationibus, non David, qui soli Israeli imperavit. Christum hodie invocant nationes, quae eum non sciebant, et populi ad Christum hodie confugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum dici, quod vides fieri.

21. Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam duorum Christorum, quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redigendo destinetur a creatore, vester vero omni humano generi liberando collatus sit a deo optimo, cum postremo priores inveniantur Christiani creatoris quam Marcionis, exinde vocatis omnibus populis in regno eius, ex quo deus regnavit a ligno, nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione. Sed et revictus de nationum vocatione, convertere iam in proselytos. Quaeris, qui de nationibus transeant ad creatorem, quando et proselyti diversae et propriae conditionis seorsum a propheta nominentur? Ecce, inquit Esaias, proselyti per me accedent ad te[2]), ostendens ipsos quoque proselytos per Christum accessuros ad deum, ut nationes, quod sumus nos, proinde suam habeant nominationem sperantes in Christum. Et in nomine, inquit, eius nationes sperabunt[3]). Proselyti autem, quos in nationum praedicatione substituis,

1) 2 Sam. 7, 12. 2) Ies. 16, 4. 3) Ies. 42, 4.

non in Christi nomine sperare solent, sed in Moysi ordine, a quo institutio illorum est. Ceterum allectio nationum a novissimis diebus exorta est. Iisdem verbis Esaias: et erit, inquit, in novissimis diebus manifestus mons domini, utique sublimitas dei, et aedes dei super summos montes, utique Christus, catholicum dei templum, in quo deus colitur, constitutum super omnes eminentias virtutum et potestatum; et venient ad eum universae nationes, et ibunt multi, et dicent: venite, ascendamus in montem domini, et in aedem dei Iacob, et adnuntiabit nobis viam suam, et incedemus in ea; ex Sion enim exibit lex, et sermo domini ex Hierusalem; (haec erit via novae legis, evangelium, et novi sermonis in Christo, iam non in Moyse;) et iudicabit inter nationes; (de errore scilicet earum;) et revincent populum amplum; (ipsorum in primis Iudaeorum et proselytorum); et concident machaeras suas in aratra et sibynas in falces; (id est, animorum nocentium et linguarum infestarum et omnis malitiae atque blasphemiae ingenia convertent in studia modestiae et pacis;) et non accipiet gens super gentem machaeram, (utique discordiae,) et non discent amplius bellare, (id est inimicitias perficere, ut et hic discas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum)[1]). Haec aut prophetata nega, cum coram videntur, aut adimpleta, cum leguntur, aut si non negas utrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiam ipsum introgressum atque decursum vocationis in nationes a novissimis diebus adeuntes ad deum creatorem, non in proselytos, quorum a primis magis diebus allectio est. Etenim fidem istam apostoli induxerunt.

22. Habes et apostolorum opus praedicatum. Quam tempestivi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona, non bellum nec malum[2]). Respondit et psalmus: in omnem terram exivit sonus eorum et in terminos terrae voces eorum[3]), circumferentium scilicet legem ex Sion profectam et sermonem domini ex Hierusalem, ut fieret quod scriptum est: longe quique a iustitia mea appropinquaverunt iustitiae meae et veritati[4]). Cum huic negotio accingerentur apostoli, renuntiaverunt presbyteris et archon-

1) Ies. 2, 2 sqq. 2) Ies. 52, 7. Rom. 10, 15. 3) Ps. 19, 5. 4) Ies. 46, 12 sq.

tibus et sacerdotibus Iudaeorum. An non vel maxime, inquit, ut alterius dei praedicatores? Atquin ipsius eiusdem, cuius scripturam cum maxime implebant. Divertite, divertite, inclamat Esaias, excedite illinc, et immundum ne attigeritis; (blasphemiam scilicet in Christum;) excedite de medio eius, (utique synagogae,) separamini, qui domini vasa portatis[1]). Iam enim secundum supra scripta revelaverat dominus brachio suo sanctum, id est virtute sua Christum coram nationibus, ut viderint universae nationes et summa terrae salutem, quae erat a deo. Sic et ab ipso Iudaismo divertentes, cum legis obligamenta et onera evangelica iam libertate mutarent, psalmum exsequebantur: disrumpamus vincula eorum et abiiciamus a nobis iugum eorum, postea certe quam tumultuatae sunt gentes et populi meditati sunt inania, astiterunt reges terrae et principes congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Christum eius[2]). Quae dehinc passi sunt apostoli? Omnem, inquis, iniquitatem persecutionum ab hominibus scilicet creatoris, ut adversarii eius, quem praedicabant, et quae[3]) creator, si adversarius erat Christi, non modo praedicat [hoc passuros apostolos eius], verum et exprobrat. Nam neque praedicaret alterius dei ordinem, quem ignorabat, ut vultis, neque exprobrasset, quod ipse curasset. Videte, quomodo perit iustus, nec quisquam excipit corde, et viri iusti auferuntur, nec quisquam animadvertit[4]). A persona enim iniustitiae sublatus est iustus, quis, nisi Christus? Venite, inquiunt, auferamus iustum, quia inutilis est nobis[5]). Praemittens itaque et subiungens proinde, passum etiam Christum, aeque iustos eius eadem passuros, tam apostolos quam et deinceps omnes fideles prophetavit signatos, illa nota scilicet de qua Ezechiel: dicit dominus ad me: pertransi in medio portae, in media Hierusalem, et da signum Thau in frontibus virorum[6]). Ipsa est enim littera Graecorum Thau, nostra autem T. species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram et catholicam Hierusalem, in qua fratres Christi, filios

---

1) Ies. 52, 11. 2) Ps. 2, 2 sqq. 3) Sic Rhen. ed. I.; ed. Fran. et qui; Latin. et Rig. ecquid. Verba uncis inclusa videntur ab aliena manu illata esse. 4) Ies. 57, 1. 5) Sap. Sal. 2, 12. 6) Ezech. 9, 4. Müntero iudice Tertullianus haec retulit e Theodotionis et altera Aquilae, quam Origenes laudat, interpretatione.

scilicet dei, gloriam patri deo relaturos, psalmus vigesimus primus canit, ex persona ipsius Christi ad patrem: enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiae hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine et spiritu ipsius hodie fieri habebat, merito a se futurum praedicabat. Et paulo infra: a te laus mihi in ecclesia magna. Et in sexagesimo septimo: in ecclesiis benedicite dominum deum; ut pariter concurreret et Malachiae prophetia: non est voluntas mea, dicit dominus, et sacrificia vestra non accipiam; quoniam ab ortu solis usque in occasum nomen meum glorificatum est in nationibus, et in omni loco sacrificium nomini meo offertur, et sacrificium mundum [1]), gloriae scilicet relatio et benedictio et laus et hymni. Quae omnia cum in te quoque deprehendantur, et signaculum frontium et ecclesiarum sacramenta et munditiae sacrificiorum, debes iam erumpere, uti dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetasse.

23. Nunc, quia cum Iudaeis negas venisse Christum eorum, recognosce et exitum ipsorum, quem post Christum relaturi praedicabantur ob impietatem, qua eum despexerunt et interemerunt. Primum enim ex die, qua secundum Esaiam proiecit homo aspernamenta sua aurea et argentea, quae fecerunt adorandis vanis et noctuis [2]), id est, ex quo genus hominum, dilucidata per Christum veritate, idola proiecit: vide, an quod sequitur expunctum sit; abstulit enim dominus sabaoth a Iudaea et ab Hierusalem inter cetera et prophetam et sapientem architectum [3]), spiritum scilicet sanctum, qui aedificat ecclesiam, templum scilicet et domum et civitatem dei. Nam exinde apud illos destitit dei gratia, et mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem super vineam Sorech [4]), id est coelestibus beneficiis, ne provenirent domui Israelis. Fecerat enim spinas, ex quibus dominum coronaverat, et non iustitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum roribus lex et prophetae usque ad Ioannem. Dehinc cum ea perseverantia furoris et nomen domini per ipsos blasphemaretur, (sicut scriptum est: propter vos blasphematur nomen meum in nationibus [5]), ab illis enim coepit infamia), et tempus medium a Tiberio usque ad

---

1) Malach. 1, 10 sq. 2) Ies. 2, 20. cf. LXX. 3) Ies. 3, 1 sqq
4) Ies. 5, 6. 5) Ies. 52, 5.

Vespasianum non poenitentiam intellexissent: facta est terra eorum deserta, civitates eorum exustae[1]), regionem eorum sub ipsorum conspectu extranei devorant, derelicta est filia Sion et tanquam specula in vinea vel in cucumerario casula, ex quo scilicet Israel dominum non cognovit, et populus eum non intellexit, sed dereliquit, et in indignationem provocavit sanctum Israelis[2]). Sic et machaerae conditionalis comminatio: si nolueritis nec audieritis me, machaera vos comedet[3]), probavit Christum fuisse, quem non audiendo perierunt. Qui et in psalmo quinquagesimo octavo dispersionem eis postulat a patre: disperde eos in virtute tua. Qui et rursus per Esaiam, in exustionem eorum perorans: propter me haec, inquit, facta sunt vobis, in anxietate dormietis[4]). Satis vane, si haec non propter eum passi sunt, qui propter se passuros pronuntiarat, sed propter Christum dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius dei dicitis, a creatoris virtutibus et potestatibus, ut ab aemulis in crucem actum. Sed ecce defensus ostenditur a creatore, et dati sunt pessimi pro sepultura eius, qui scilicet subreptum eum adseveraverant, et locupletes pro morte eius, qui scilicet et a Iuda traditionem redemerant, et a militibus falsum testimonium cadaveris subrepti[5]). Igitur aut non propter illum acciderunt ista Iudaeis; sed revinceris conspirante et sensu scripturarum cum exitu rerum et ordine temporum: aut si propter illum acciderunt, non potuit creator ulcisci, nisi suum Christum, remuneraturus potius Iudam, si adversarium domini sui peremissent. Certe si nondum venit Christus creatoris, propter quem haec passuri praedicantur, cum venerit ergo, patientur. Et ubi tunc filia Sion derelinquenda, quae nulla hodie est? Ubi civitates exurendae, quae iam in tumulis? Ubi dispersio gentis, quae iam extorris? Redde statum Iudaeae, quem Christus creatoris inveniat, et alium contende venisse. Iam vero, quale est, ut per coelum suum admiserit, quem in terra sua esset interempturus, honestiore et gloriosiore regni sui regione violata, ipsa aula sua et arce calcata? An hoc magis affectavit? Plane[6]) zelotes,

---

1) Ed. Franeker. et Rigalt. add. igni. 2) Ies. 1, 5 sqq. 3) Ies. 1, 20. 4) Ies. 50, 11. 5) Cf. Ies. 53, 9. 6) Pamel. et Rig. Plane deus zelotes.

tamen vicit. Erubesce, qui victo deo credis. Quid sperabis ab eo, qui se protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppressus est a virtutibus et hominibus creatoris, aut per malitiositatem, ut tantum illis sceleris patientia infigeret.

24. Imo, inquis, spero ab illo, quod et ipsum faciat ad testimonium diversitatis, regnum dei aeternae et coelestis possessionis. Ceterum vester Christus pristinum statum Iudaeis pollicetur ex restitutione terrae, et post decursum vitae apud inferos in sinu Abrahae refrigerium. Deum optimum! si reddit placatus, quod et abstulerat iratus. O deum tuum, qui et caedit et sanat, condit mala et facit pacem! O deum etiam ad inferos usque misericordem! Sed de sinu Abrahae suo tempore. De restitutione vero Iudaeae, quam et ipsi Iudaei ita, ut describitur, sperant, locorum et regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum et in ecclesiam et habitum et fructum eius spiritaliter competat, et longum est persequi et in alio opere digestum, quod inscribimus de spe fidelium, et in praesenti vel eo otiosum, quia non de terrena, sed de coelesti promissione sit quaestio. Nam et confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante coelum, sed alio statu, utpote post resurrectionem in mille annos in civitate divini operis Hierusalem coelo delata, quam et apostolus matrem nostram sursum designat, et *πολίτευμα* nostrum, id est municipatum, in coelis esse [1]) pronuntians, alicui utique coelesti civitati eum deputat. Hanc et Ezechiel [2]) novit, et apostolus Ioannes [3]) vidit. Et qui apud fidem nostram est novae prophetiae sermo, testatur, ut etiam effigiem civitatis ante repraesentationem eius conspectui futuram in signum praedicarit. Denique [4]) expunctum est Orientali expeditione. Constat enim ethnicis quoque testibus, in Iudaea per dies quadraginta matutinis momentis civitatem de coelo pependisse, omni moeniorum habitu evanescente de profectu diei, et alias de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis et refovendis omnium bonorum utique spiritalium copia in compensationem eorum, quae in seculo vel de-

---

1) Philipp 3, 20. 2) Ezech. 48, 30 sqq. 3) Apoc. 21, 2 sqq.
4) Pamel. et Rig. Denique proxime exp.

speximus vel amisimus, a deo prospectam; siquidem et iustum et deo dignum, illic quoque exsultare famulos eius, ubi sunt et afflicti in nomine ipsius. Haec ratio regni coelestis, post cuius mille annos, intra quam aetatem concluditur sanctorum resurrectio pro meritis maturius vel tardius resurgentium, tunc et mundi destructione et iudicii conflagratione commissa, demutati in atomo in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelae superindumentum, transferemur in coeleste regnum, de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non praedicato apud creatorem, ac per hoc alterius dei Christum probante, a quo primo et solo sit revelatum. Disce iam hinc illud et praedicatum a creatore, et sine praedicatione credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, cum Abrahae semen post primam promissionem, qua in multitudinem arenae repromittitur, ad instar quoque stellarum destinatur, nonne et terrenae et coelestis dispositionis auspicia sunt? Cum Isaac benedicens Iacob filium suum, det, ait, tibi deus de rore coeli et de opimitate terrae [1]), nonne utriusque indulgentiae exempla sunt? Denique animadvertenda est hic etiam structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidem posterioris et praelatioris populi figura est, id est nostri, prima promissio est roris, secunda terrenae opimitatis. Nos enim primo coelestis ad coelestia invitamur, cum a seculo avellimur, et ita postea invenimur etiam terrena consecuturi. Et evangelium quoque vestrum habet: quaerite primum regnum dei, et haec adiicientur vobis [2]). Ceterum ad Esau promittit benedictionem terrenam, et subiicit coelestem de opimitate terrae, dicens: erit inhabitatio tua et a rore coeli [3]). Iudaeorum enim dispositio in Esau priorum natu, et posteriorum affectu filiorum, a terrenis bonis imbuta, per legem postea ad coelestia per evangelium credendo deducitur. Cum vero Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad coelum, et angelos alios ascendentes et alios descendentes, innixum desuper dominum, temere si forte interpretabimur, scalis his iter ad coelum demonstrari, quo alii perveniant, unde alii decidant, domini constitutum esse iudicio. Cur autem, ut evigilavit et primum loci horrore concussus est,

---

1) Gen. 27, 28. 2) Luc. 12, 31. 3) Gen. 27, 39.

convertitur ad interpretationem somnii? Cum enim dixisset, quam terribilis est locus iste, non est, inquit, aliud, sed aedes dei, et haec porta coeli [1]). Christum dominum enim viderat, templum dei et portam, eundem, per quem aditur coelum. Et utique portam coeli non nominasset, si coelum non aditur apud creatorem. Sed est et porta, quae recipit et quae perducit, strata iam a Christo. De quo Amos: qui aedificat in coelum ascensum suum [2]), utique non sibi soli, sed et suis, qui cum illo erunt. Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsae [3]). Ita per illum ascensum ad coelestia regna tendentes, miratur spiritus dicens: volant velut qui sunt milvi, ut nubes volant, et velut pulli columbarum [4]), ad me scilicet simpliciter ut columbae. Auferemur enim in nubes [5]) obviam domino, secundum apostolum [6]), illo scilicet filio hominis veniente in nubibus, secundum Danielem [7]). Et ita semper cum domino erimus, eatenus dum et in terra et in coelo, qui ob utriusque promissionis ingratos ipsa etiam elementa testatur: audi coelum et in aures percipe terra [8]). Et ego quidem, etiamsi nullam spei coelestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberem huius quoque promissionis praeiudicium, quod iam terrenam gratiam teneam; exspectarem aliquid et de coelo, a deo coeli sicut et terrae; ita crederem Christum, sublimiora pollicentem, eius esse, qui et humiliora promiserat, qui experimenta maiorum de parvulis fecerat, qui hoc inauditi, si forte, regni praeconium soli Christo reservaverat, ut per famulos quidem terrena gloria, coelestis vero per ipsum deum adnuntiaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christum, quod regnum novum adnuntiet. Prius est, aliquod exemplum indulgentiae proferas, ne merito dubitem de fide tantae promissionis, quam sperandam dicis; imo ante omnia est, ut, quem coelestia praedicas repromittere, aliquod coelum probes eius. At nunc vocas ad coenam, nec domum ostendis; allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuus coeleste regnum repromittit, non habens coelum, quomodo et hominem prae-

---

1) Gen. 28, 17. 2) Amos 9, 6. 3) Ies. 49, 18. 4) Ies. 60, 8. 5) Ed. Franeker. et Rig. n u b i b u s. 6) 1 Thess. 4, 17. 7) Dan. 7, 13. 8) Ies. 1, 2.

stitit non habens carnem? O phantasma omne[1])! o praestigia magnae etiam promissionis!

ADVERSUS MARCIONEM
LIBER QUARTUS.

1. Omnem sententiam et omnem paraturam impii atque sacrilegi Marcionis ad ipsum iam evangelium eius provocamus, quod interpolando suum fecit. Et ut fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi, opus ex contrarietatum oppositionibus, Antitheses[2]) cognominatum et ad separationem legis et evangelii coactum, qua duos deos dividens, proinde diversos, alterum alterius instrumenti, vel, quod magis usui[3]) est dicere, testamenti, ut exinde evangelio quoque secundum Antitheses[2]) credendo patrocinaretur. Sed et istas proprio congressu cominus, id est per singulas iniectiones Pontici, cecidissem, si non multo opportunius in ipso et cum ipso evangelio, cui procurant, retunderentur, quamquam tam facile est praescriptive occurrere. Equidem ut accepto eas faciam, ut rato habeam, ut nobiscum facere dicam, quo magis de caecitate auctoris sui erubescant: nostrae iam Antitheses adversus Marcionem. Atque adeo confiteor, alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorem, alium in nova apud Christum. Non nego distare documenta eloquii, praecepta virtutis, legis disciplinas, dum tamen tota diversitas in unum et eundem deum competat, illum scilicet, a quo constat eam dispositam sicut et praedicatam. Olim concionatur Esaias, prodituram ex Sion legem et sermonem domini ex Hierusalem, aliam utique legem aliumque sermonem; denique iudicabit, inquit, inter nationes, et traducet populum plurimum, scilicet non unius gentis

1) Wouwer. emend. o ph. inane! quod Rig. probavit. Cf. lib. 4, c. 18. 2) Varia est in editt. huius nominis scriptura: Antithesis, Antitheseis, Antitheses, ex quo licet intelligere, Tertullianum id graece Ἀντιθέσεις scripsisse. 3) Latinius e cod. Vat. in usu.

Iudaeorum, sed nationum, quae per novam legem evangelii et novum sermonem apostolorum iudicantur et traducuntur apud semet ipsas de pristino errore, simul crediderunt; atque exinde concidunt machaeras suas in aratra, et sibynas, quod genus venabulorum est, in falces[1]), id est feros et saevos quondam animos convertunt in sensus probos et bonae frugis operarios. Et rursus: audite me, audite me, populus meus et reges, auribus intendite in me, quoniam lex prodibit a me et iudicium meum in lucem nationum[2]), quo iudicaverat atque decreverat nationes quoque illuminandas per evangelii legem atque sermonem. Haec erit lex et apud David, invituperabilis, qua perfecta, convertens animas[3]), utique ab idolis ad deum. Hic erit et sermo, de quo idem Esaias: quoniam, inquit, decisum sermonem faciet dominus in terra[4]). Compendiatum est enim novum testamentum et a legis laciniosis oneribus expeditum. Sed quid pluribus, cum manifestius et luce ipsa clarius novatio praedicetur a creatore per eundem. Ne rememineritis priorum, et antiqua ne recogitaveritis; vetera transierunt, nova oriuntur; ecce facio nova, quae nunc orientur[5]). Item per Hieremiam: novate vobis novamen novum, et ne severitis in spinas, et circumcidimini praeputio cordis vestri[6]). Et alibi: ecce venient dies, dicit dominus, et perficiam domui Iacob et domui Iudae testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus eorum in die, qua arripui dispositionem eorum ad educendos eos de terra Aegypti[7]). Adeo pristinum testamentum temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam dum aeternum de postero pollicetur. Nam per Esaiam: audite me et vivetis, et disponam vobis testamentum aeternum, adiiciens sancta et fidelia David[8]), ut id testamentum in Christo decursurum demonstraret. Eundem ex genere David, secundum Mariae censum, etiam in virga ex radice Iesse processura[9]), figurate praedicabat. Igitur si alias leges aliosque sermones et novas testamentorum dispositiones a creatore dixit futuras, ut etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora et quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: non est voluntas mea in

---

1) Ies. 2, 3 sq. 2) Ies. 51, 4. 3) Ps. 19, 8. 4) Ies. 10, 23. cf. LXX. 5) Ies. 43, 18 sq. 6) Ier. 4, 3 sq. 7) Ier. 31, 31 sq. 8) Ies. 55, 3. 9) Ies. 11, 1 sq.

vobis, inquit dominus, et sacrificia vestra non excipiam de manibus vestris, quoniam a solis ortu usque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, et in omni loco sacrificium nomini meo offertur, et sacrificium mundum [1]), scilicet simplex oratio de conscientia pura: necesse est omnis demutatio veniens ex innovatione diversitatem ineat cum his, quorum fit, et contrarietatem ex diversitate. Sicut enim nihil demutatum, quod non diversum, ita nihil diversum, quod non contrarium. Eiusdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diversitate, cuius fuerit demutatio ex innovatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit et diversitatem; qui praedicavit innovationem, iste praenuntiavit et contrarietatem. Quid differentiam rerum [ad] distantiam interpretaris potestatum? Quid Antitheses exemplorum distorques adversus creatorem, quas in ipsis quoque sensibus et affectionibus eius potes recognoscere? Ego, inquit, percutiam, et ego sanabo; ego, inquit, occidam, et ego vivificabo [2]), condens scilicet mala et faciens pacem [3]). Qua etiam soles illum mobilitatis quoque et inconstantiae nomine reprehendere, prohibentem quae iubeat et iubentem quae prohibeat. Cur ergo non et Antitheses ad naturalia reputasti contrarii sibi semper creatoris? Nec mundum saltem recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos, ex diversitatibus constructum aemularum invicem substantiarum. Prius itaque debueras alium deum luminis, alium tenebrarum determinasse, ut ita posses alium legis, alium evangelii adseverasse. Ceterum praeiudicatum est ex manifestis, cuius opera et ingenia per Antitheses constant, eadem forma constare etiam sacramenta.

2. Habes nunc ad Antitheses expeditam a nobis responsionem. Transeo nunc ad evangelii sane non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati demonstrationem, praestructuram ordinem, quem aggredimur. Constituimus inprimis evangelicum instrumentum apostolos auctores habere, quibus hoc munus evangelii promulgandi ab ipso domino sit impositum; si et apostolicos, non tamen solos, sed cum apostolis et post apostolos [4]), quoniam praedicatio disci-

---

1) Malach. 1, 10 sq. 2) Deut. 32, 39. 3) Ies. 45, 7. 4) Rhen. ed. I. apostolicos.

pulorum suspecta fieri posset de gloriae studio, si non adsistat illi auctoritas magistrorum, imo Christi, quae magistros apostolos fecit. Denique nobis fidem ex apostolis Ioannes et Matthaeus insinuant, ex apostolicis Lucas et Marcus instaurant, iisdem regulis exorsi, quantum ad unicum deum attinet creatorem et Christum eius, natum ex virgine, supplementum legis et prophetarum. Viderit enim, si narrationum dispositio variavit, dummodo de capite fidei conveniat, de quo cum Marcione non convenit. Contra Marcion evangelio scilicet suo nullum adscribit auctorem, quasi non licuerit illi titulum quoque affingere, cui nefas non fuit ipsum corpus evertere. Et possem hic iam gradum figere, non agnoscendum contendens opus, quod non erigat frontem, quod nullam constantiam praeferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli et professione debita auctoris. Sed per omnia congredi maluimus, nec dissimulamus, quod ex nostro intelligi potest. Nam ex iis commentatoribus, quos habemus, Lucam videtur Marcion elegisse, quem caederet. Porro Lucas non apostolus, sed apostolicus, non magister, sed discipulus, utique magistro minor, certe tanto posterior, quanto posterioris apostoli sectator, Pauli sine dubio, ut etsi sub ipsius Pauli nomine evangelium Marcion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas instrumenti destituta patrocinio antecessorum. Exigeretur enim id quoque evangelium, quod Paulus invenit, cui fidem dedidit, cui mox suum congruere gestiit, siquidem propterea Hierosolymam ascendit ad cognoscendos apostolos et consultandos, ne forte in vacuum cucurrisset[1]), id est, ne non secundum illos credidisset et non secundum illos evangelizaret. Denique ut cum auctoribus contulit et convenit de regula fidei, dextras miscuere, et exinde officia praedicandi distinxerunt, ut illi in Iudaeos, Paulus in Iudaeos et in nationes. Igitur si ipse illuminator Lucae auctoritatem antecessorum et fidei et praedicationi suae optavit, quanto magis eam evangelio Lucae expostulem, quae evangelio magistri eius fuit necessaria? Aliud est, si penes Marcionem a discipulatu Lucae coepit religionis Christianae sacramentum. Ceterum si et retro decucurrit, habuit utique authenticam paraturam, per quam

1) Gal. 2, 2.

ad Lucam usque pervenit, cuius testimonio adsistente Lucas quoque possit admitti.

3. Sed enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiam ipsos apostolos suggillantis ut non recto pede incedentes ad veritatem evangelii, simul et accusantis pseudapostolos quosdam pervertentes evangelium Christi [1]), connititur ad destruendum statum eorum evangeliorum, quae propria et sub apostolorum nomine eduntur, vel etiam apostolicorum, ut scilicet fidem, quam illis adimit, suo conferat. Porro etsi reprehensus est Petrus et Ioannes et Iacobus, qui existimabantur columnae [2]), manifesta caussa est. Personarum enim respectu videbantur variare convictum. Et tamen cum ipse Paulus omnibus omnia fieret, ut omnes lucraretur [3]), potuit et Petro hoc in consilio fuisse aliquid aliter agendi, quam docebat. Proinde si et pseudapostoli irrepserant, horum quoque qualitas edita est circumcisionem vindicantium et Iudaicos fastos [4]); adeo non de praedicatione, sed de conversatione a Paulo denotabantur, aeque denotaturo, si quid de deo creatore aut Christo eius errassent. Igitur distinguenda erunt singula. Si apostolos praevaricationis et simulationis suspectos Marcion haberi queritur usque ad evangelii depravationem, Christum iam accusat, accusando quos Christus elegit. Si vero apostoli quidem integrum evangelium contulerunt, de sola convictus inaequalitate reprehensi, pseudapostoli autem veritatem eorum interpolaverunt, et inde sunt nostra digesta: quod erit germanum illud apostolorum instrumentum, quod adulteros passum est, quod Paulum illuminavit, et ab eo Lucam? Aut si tam funditus deletum est, ut cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorum obliteratum, iam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verum, id est apostolorum, quod Marcion habet solus, et quomodo nostro consonat, quod non apostolorum, sed Lucae refertur? Aut si non statim Lucae deputandum est, quo Marcion utitur, quia nostro consonat scilicet adulterato, etiam circa titulum; ceterum [5]) apostolorum est, iam ergo et nostrum, quod illi consonat, aeque apostolorum est, sed adulteratum de titulo quoque [6]).

---

1) Gal. 2, 11 sqq. 4 sq. 2) Gal. 2, 9. 3) 1 Cor. 9, 19. 4) Rhen. ed. I. et cod. Pithoei: fastus. 5) Sic Latin. et Rig.; Rhen. et reliqui: titulum ceterorum ap. 6) Vv. de tit. quoque, quae

4. Funis ergo ducendus est contentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meum dico verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei praescribens auctoritatem, quod antiquius reperietur, et ei praeiudicans vitiationem, quod posterius revincetur? In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum praecedat necesse est veritas falsum; prior erit res passione et materia aemulatione. Alioquin quam absurdum, ut, si nostrum antiquius probaverimus, Marcionis vero posterius, et nostrum ante videatur falsum, quam habuerit de veritate materiam, et Marcionis ante credatur aemulationem a nostro expertum, quam et editum, et postremo id verius existimetur, quod est serius, post tot ac tanta iam opera atque documenta Christianae religionis seculo edita, quae edi utique non potuissent sine evangelii veritate, id est ante evangelii veritatem. Quod ergo pertinet ad evangelium interim Lucae, quatenus communio eius inter nos et Marcionem de veritate disceptat, adeo antiquius Marcione est, quod est secundum nos, ut et ipse illi Marcion aliquando crediderit, cum et pecuniam in primo calore fidei catholicae ecclesiae contulit, proiectam mox cum ipso, posteaquam in haeresin suam a nostra veritate descivit. Quid nunc, si negaverint Marcionitae primam apud nos fidem eius adversus epistolam quoque ipsius? Quid, si nec epistolam agnoverint? Certe Antitheses non modo fatentur Marcionis, sed et praeferunt. Ex his mihi probatio sufficit. Si enim id evangelium, quod Lucae refertur penes nos, (viderimus, an et penes Marcionem,) ipsum est, quod Marcion per Antitheses suas arguit, ut interpolatum a protectoribus Iudaismi ad concorporationem legis et prophetarum, qua etiam Christum inde confingerent: utique non potuisset arguere, nisi quod invenerat. Nemo post futura reprehendit, quae ignorat futura; emendatio culpam non antecedit. Emendator sane evangelii a Tiberianis usque ad Antoniana tempora eversi Marcion solus et primus obvenit, exspectatus tam diu a Christo poenitente iam, quod apostolos praemisisse properasset sine praesidio Marcionis,

---

ceteri editt. ad caput quod sequitur adiunxerant, Wouwer. et Rig. cum superioribus recte coniunxerunt.

nisi quod humanae temeritatis, non divinae auctoritatis negotium est haeresis, quae sic semper emendat evangelia, dum vitiat; cum etsi discipulus Marcion, non tamen super magistrum[1]), etsi apostolus Marcion, sive ego, inquit Paulus, sive illi, sic praedicamus[2]), etsi prophetes Marcion, et spiritus prophetarum prophetis erunt subditi, non enim eversiones sunt, sed pacis[3]), etiamsi angelus Marcion, citius anathema dicendus, quam evangelizator, quia aliter evangelizavit[4]). Itaque dum emendat, utrumque confirmat, et nostrum anterius, id emendans quod invenit, et id posterius, quod de nostri emendatione constituens suum et novum fecit.

5. In summa, si constat id verius quod prius, id prius quod et ab initio, id ab initio quod ab apostolis: pariter utique constabit, id esse ab apostolis traditum, quod apud ecclesias apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus, quod lac a Paulo Corinthii hauserint, ad quam regulam Galatae sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus evangelium et Petrus et Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus et Ioannis alumnas ecclesias. Nam etsi Apocalypsin eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recensus in Ioannem stabit auctorem. Sic et ceterarum generositas recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas iam apostolicas, sed apud universas, quae illis de societate sacramenti confoederantur, id evangelium Lucae ab initio editionis suae stare, quod cum maxime tuemur; Marcionis vero plerisque nec notum, nullis autem notum ut non condemnatum[5]). Habet plane et illud ecclesias, sed suas, tam posteras quam adulteras, quarum si censum requiras, facilius apostaticum invenias quam apostolicum, Marcione scilicet conditore vel aliquo de Marcionis examine. Faciunt favos et vespae, faciunt ecclesias et Marcionitae. Eadem auctoritas ecclesiarum apostolicarum ceteris quoque patrocinabitur evangeliis, quae proinde per illas et secundum illas habemus, Ioannis dico et Matthaei, licet et Marcus quod edidit Pe-

---

1) Matth. 10, 24. 2) 1 Cor. 15, 11. 3) 1 Cor. 14, 32. 4) Gal. 1, 8. 5) Rhen. in ed. I.: nullis notum, ut non eodem natum; sed e cod. Gorz. emend. nullis autem not., ut n. eo damnatum.

tri affirmetur, cuius interpres Marcus. Nam et Lucaedigestum Paulo adscribere solent. Capit magistrorum videri, quae discipuli promulgarint. Itaque et de his Marcion flagitandus, quod omissis eis Lucae potius institerit, quasi non et haec apud ecclesias a primordio fuerint, quemadmodum et Lucae. Atquin haec magis a primordio fuisse credibile est, ut priora, qua apostolica, ut cum ipsis ecclesiis dedicata. Ceterum quale est, si nihil apostoli ediderunt, ut discipuli potius ediderint, qui nec discipuli exsistere potuissent sine ulla doctrina magistrorum? Igitur dum constet, haec quoque apud ecclesias fuisse, cur non haec quoque Marcion attigit aut emendanda, si adulterata, aut agnoscenda, si integra? Nam et competit, ut, si qui evangelium pervertebant, eorum magis curarent perversionem, quorum sciebant auctoritatem receptiorem. Ideo et pseudapostoli, quod per falsum apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset, quae fuissent emendanda, si fuissent corrupta, in tantum confirmavit non fuisse corrupta, quae non putavit emendanda. Denique emendavit, quod corruptum existimavit. Sed nec hoc merito, quia non fuit corruptum. Si enim apostolica integre decucurrerunt, Lucae autem, quod est secundum nos, adeo congruit regulae eorum, ut cum illis apud ecclesias maneat, iam et Lucae constat integrum decucurrisse usque ad sacrilegium Marcionis. Denique ubi manus illi Marcion intulit, tunc diversum et aemulum factum est apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius, ut aut illa convertant, licet sero, ad formam sui, quo cum apostolicis convenire videantur, (nam et quotidie reformant illud, prout a nobis quotidie revincuntur,) aut erubescant de magistro utrobique traducto, cum evangelii veritatem nunc ex conscientia transmittit, nunc ex impudentia evertit. His fere compendiis utimur, cum de evangelii fide adversus haereticos expedimur, defendentibus et temporum ordinem posteritati falsariorum praescribentem et auctoritatem ecclesiarum traditioni apostolorum patrocinantem, quia veritas falsum praecedat necesse est, et ab eis procedat, a quibus tradita est.

6. Sed alium iam hinc inimus gradum, ipsum, ut professi sumus, evangelium Marcionis provocantes, sic quoque probaturi adulteratum. Certe enim totum, quod elaboravit, etiam Antitheses praestruendo, in hoc cogit, ut veteris et

novi testamenti diversitatem constituat, proinde Christum suum a creatore separaturus ut dei [1]) alterius, ut alienum legis et prophetarum. Certe propterea contraria quaeque sententiae suae erasit, conspirantia cum creatore, quasi ab adsertoribus eius intexta; competentia autem sententiae suae reservavit. Haec conveniemus, haec amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis praesumptionem percusserint. Tunc et illa constabit eodem vitio haereticae caecitatis erasa, quo et haec reservata. Sic habebit intentio et forma opusculi nostri, sub illa utique conditione, quae ex utraque parte condicta sit. Constituit Marcion alium esse Christum, qui Tiberianis temporibus a deo quondam ignoto revelatus sit in salutem omnium gentium; alium, qui a deo creatore in restitutionem Iudaici status sit destinatus quandoque venturus. Inter hos magnam et omnem differentiam scindit, quantam inter iustum et bonum, quantam inter legem et evangelium, quantam inter Iudaismum et Christianismum. Hinc erit et nostra praescriptio, qua defigimus, nihil Christo dei alterius commune esse debere cum creatore, ceterum creatoris pronuntiandum, si administraverit dispositiones eius, si impleverit prophetias eius, si adiuverit leges eius, si repraesentaverit promissiones eius, si restauraverit virtutes eius, si sententias reformaverit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti et huius praescripti, quaeso te, lector, memineris ubique et incipe recognoscere aut Marcionis Christum aut creatoris.

7. Anno quintodecimo principatus Tiberiani proponit eum [2]) descendisse in civitatem Galilaeae Capharnaum [3]), utique de coelo creatoris, in quod de suo ante descenderat. Ecquid ergo ordinis fuerat, ut prius de suo coelo in creatoris descendens describeretur? Cur enim non et ista reprehendam, quae non implent fidem ordinariae narrationis deficientis in mendacio semper? Plane semel dicta sint, per quae iam alibi retractavimus, an descendens per creatorem, et quidem adversus ipsum, potuerit ab eo admitti et inde transmitti in terram aeque ipsius. Nunc autem et reliquum ordinem descensionis expostulo, tenens descendisse illum. Viderit enim, sicubi apparuisse positum est.

---

1) Rhen. ed. I. separaturum ut deum alterius etc. 2) Pamel. et ed. Fran. deum desc., quod probat Aug. Hahn. 3) Luc. 3, 1. 4, 31.

Apparere subitum ex inopinato, sapit conspectum, qui semel impegerit oculos in id, quod sine mora apparuit. Descendisse autem, dum fit, videtur et subit oculos; de facto etiam ordinem facit. Atque ita cogit exigere, quali habitu, quali suggestu, quonam impetu vel temperamento, etiam quo in tempore, diei noctisve descenderit. Praeterea quis viderit descendentem, quis retulerit, quis adseveraverit rem utique nec adseveranti facile credendam. Indignum denique, ut Romulus quidem ascensus sui in coelum habuerit Proculum affirmatorem, Christus vero dei descensus de coelo sui non invenerit adnuntiatorem, quasi non sic et ille ascenderit iisdem mendacii scalis, sicut et iste descendit. Quid autem illi cum Galilaea, si non erat creatoris, cui ista regio destinabatur ingressuro praedicationem, dicente Esaia: hoc primum bibito, cito facito, regio Zabulon et terra Nephthalim, et ceteri, qui maritimam et Iordanis, Galilaea nationum, populus, qui sedetis in tenebris, videte lumen magnum, qui habitatis terram, sedentes in umbra mortis, lumen ortum est super vos[1]). Bene autem, quod et deus Marcionis illuminator vindicatur nationum, quo magis debuerit vel de coelo descendere, etsi utique in Pontum potius descendere, quam in Galilaeam. Ceterum et loco et illuminationis opere secundum praedicationem occurrentibus Christo, iam eum prophetatum incipimus agnoscere, ostendentem in primo ingressu venisse se, non ut legem et prophetas dissolveret, sed ut potius adimpleret[2]). Hoc enim Marcion ut additum erasit. Sed frustra negavit Christum dixisse, quod statim fecit ex parte; prophetiam enim interim de loco adimplevit. De coelo statim ad synagogam, ut dici solet. Ad quod venimus, hoc age, Marcion, aufer etiam illud de evangelio: non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israel; et: non est auferre panem filiis et dare eum canibus[3]), ne scilicet Christus Israelis videretur. Sufficiunt mihi facta pro dictis. Detrahe vocem Christi mei, res loquentur. Ecce venit in synagogam, certe ad oves perditas domus Israelis. Ecce doctrinae suae panem prioribus offert Israelitis, certe ut filios praefert. Ecce aliis eum nondum impertit, certe ut canes praeterit. Quibus autem magis impertisset, quam extraneis crea-

1) Ies. 9, 1 sq. 2) Matth. 5, 17. 3) Matth. 15, 24. 26.

toris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus de tribu, de populo, de domo, de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum dominicae nativitatis Romana archiva custodiunt? Meminerant certe, nisi circumcisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur, non tamen ad docendum nisi ab optime cognito et explorato et probato, iam pridem in hoc ipsum vel aliunde commendato cum hoc munere. Stupebant autem omnes ad doctrinam eius, plane quoniam, inquit, in potestate erat sermo eius [1]), non quoniam adversus legem et prophetas docebat. Utique enim eloquium divinum et vim et gratiam praestabat, magis exstruens quam destruens substantiam legis et prophetarum. Alioquin non stuperent, sed horrerent. Nec mirarentur, sed statim aversarentur destructorem legis et prophetarum, et utique in primis alterius dei praedicatorem, quia nec potuisset adversus legem et prophetas docere et hoc nomine adversus creatorem, non praemissa diversae atque aemulae divinitatis professione. Cum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam vim et potestatem sermonis admirationi fuisse, facilius ostendit secundum creatorem docuisse illum, quia non negavit, quam adversus creatorem, quia non significavit. Atque ita aut eius erit agnoscendus, secundum quem docuit, aut praevaricator iudicandus, si secundum eum, adversus quem venerat, docuit. Exclamat ibidem spiritus daemonis: quid nobis et tibi est Iesu? venisti perdere nos; scio, qui sis, sanctus dei [2]). Hic ego non retractabo, an et hoc cognomentum competierit ei, quem nec Christum vocari oporteret, si non creatoris. Alibi iam de nominibus expostulatum est. At nunc discepto, quomodo hoc eum vocari cognoverit daemon, nulla unquam retro emissa praedicatione in illum a deo ignoto et in id temporis muto, cuius nec sanctum eum constestari potuit, ut ignoti etiam ipsi suo creatori. Quid autem iam tale ediderit novae divinitatis, per quod posset alterius dei sanctus intelligi? Tantum quod synagogam introgressus et nec sermone operatus aliquid adversus creatorem? Sicut ergo, quem ignorabat, nullo modo poterat Iesum et sanctum dei agnoscere, ita quem

1) Luc. 4, 32. 2) Luc. 4, 33 sq.

norat agnovit. Nam et prophetam meminerat sanctum dei praedicasse, et Iesum nomen dei esse in filio Nave. Haec et ab angelo exceperat secundum nostrum evangelium. Propterea quod in te nascetur, vocabitur sanctum, filius dei, et vocabis nomen eius Iesum[1]). Sed et habebat utique sensum aliquem dominicae dispositionis, licet daemon, tamen magis, quam alienae et nondum satis cognitae; nam et praemisit: quid nobis et tibi? non quasi in extraneum Iesu, ad quem pertinent spiritus creatoris. Nec enim dixit: quid tibi et nobis, sed: quid nobis et tibi. Se deplorans et sorti suae exprobrans, quam iam videns, adiicit: venisti perdere nos. Adeo iudicis et ultoris, et ut ita dixerim saevi dei filium agnoverat Iesum, non optimi illius, et perdere et punire nescientis. Quorsum hunc locum praemisimus? Ut Iesum et a daemone non alium doceamus agnitum et a semet ipso non alium confirmatum, quam creatoris. Atquin, inquis, increpuit illum Iesus, plane ut invidiosum, et in ipsa confessione petulantem et male adulantem; quasi haec esset summa gloria Christi, si ad perditionem daemonum venisset et non potius ad hominum salutem, qui nec discipulos de subactione spirituum, sed de candida salutis gloriari volebat[2]). Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitum in totum, ergo non fuit Iesus, nec dei sanctus omnino; si quasi ex parte mentitum, quod eum Iesum quidem et sanctum dei, sed creatoris existimasset, iniustissime increpuit hoc sentientem, quod sciebat sentiendum, et hoc non aestimantem, quod ignorabat aestimandum, alium Iesum et alterius dei sanctum. Quodsi verisimiliorem statum non habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, iam ergo et daemon nihil mentitus est, non ob mendacium increpitus, ipse enim erat Iesus, praeter quem alium daemon agnovisse non poterat, et Iesus eum confirmavit, quem agnoverat daemon, dum non ob mendacium increpat daemonem.

8. Nazaraeus vocari habebat secundum prophetiam Christus creatoris. Unde et ipso nomine nos Iudaei Nazarenos[3]) appellant per eum. Nam et sumus, de quibus scriptum est: Nazaraei exalbati sunt super nivem[4]), qui

---

1) Luc. 1, 35. Matth. 1, 21. 2) Luc. 10, 20. 3) Rig. Nazaraeos. 4) Thren. 4, 7.

scilicet retro luridati delinquentiae maculis et nigrati ignorantiae tenebris. Christo autem appellatio Nazaraei competitura erat ex infantiae latebris, ad quas apud Nazareth descendit[1]), vitando Archelaum, filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne commercium eierasse etiam locorum familiarium Christi creatoris, habentem tanta Iudaeae oppida, non ita Christo creatoris per prophetas emancipata. Ceterum prophetarum erit Christus, ubicunque secundum prophetas invenitur. Et tamen apud Nazareth quoque nihil novi notatur praedicasse, dum alio merito unius proverbii eiectus refertur[2]). Hic primum manus ei iniectas animadvertens necesse habeo iam de substantia eius corporali praefinire, quod non possit phantasma credi, qui contactum et quidem violentia plenum, detentus et captus et ad praecipitium usque protractus, admiserit. Nam etsi per medios evasit, sed ante iam vim expertus, et postea dimissus, scilicet soluto, uti assolet, tumultu vel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluso, quae nulli omnino tactui succidisset, si fuisset.

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res[3]), etiam secularis sapientiae digna sententia est. Ad summam et ipse mox tetigit alios, quibus manus imponens[4]) utique sentiendas beneficia medicinarum conferebat, tam vera, tam non imaginaria, quam erant, per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiae, remediator valetudinum. Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert et languores portat[5]). Portare autem Graeci etiam pro eo solent ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis repromissio. Quodcunque curaverit Iesus, meus est. Veniemus tamen et ad species curationum. Ceterum et a daemoniis liberare curatio est valetudinis. Itaque spiritus nequam quasi ex forma iam prioris exempli cum testimonio excedebant vociferantes: tu es filius dei[6]). Cuius dei, vel hic pareat. Sed proinde increpabantur et iubebantur tacere; proinde enim Christus ab hominibus, non a spiritibus immundis, volebat se filium dei agnosci. Ille Christus duntaxat, cui hoc congruebat, quia praemiserat, per quos posset

---

1) Luc. 4, 16—30. 2) Luc. 4, 23. 29. 3) Lucretius de rer. nat. 1, 305. 4) Luc. 4, 40. 5) Ies. 53, 4. 6) Luc. 4, 41.

agnosci, et utique digniores praedicatores. Illius erat, praeconium immundi spiritus respuere, cui sancti abundabant. Porro qui nunquam fuerat adnuntiatus, (si tamen volebat agnosci, frustra autem venerat, si nolebat,) non esset aspernatus testimonium alienae et cuiuscunque substantiae, qui propriae non habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc et qua destructor creatoris, nihil magis gestisset, quam a spiritibus ipsius agnosci et divulgari prae timore; nisi quod Marcion deum suum timeri negat, defendens bonum non timeri, sed iudicem, apud quem sint materiae timoris, ira, saevitia, iudicia, vindicta, damnatio. Sed et daemonia timore utique cedebant. Ergo timendi dei filium confitebantur, occasionem habitura non cedendi, si non timendi. Et ille iussu et increpitu ea expellens, non suasu qua bonus, timendum se exhibebat. Aut numquid ideo increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quomodo ea volebat excedere, quod nisi timore non facerent? Cecidit ergo in necessitatem, qua disparem se naturae suae ageret, cum posset ut bonus semel eis parcere. Cecidit et in aliam praevaricationis notam, cum se a daemoniis quasi filium creatoris sustineret timeri, ut iam non propria potestate expelleret daemonia, sed per creatoris auctoritatem in solitudinem procedit [1]). Sollemnis et huiusmodi regio creatoris. Oportebat sermonem illic quoque videri in corpore, ubi egerat aliquando et in nube. Competebat et evangelio habitus loci, qui placuerat et legi. Capiat itaque iucunditatem solitudo, hoc Esaias [2]) promiserat. Detentus a turbis, oportet me, inquit, et aliis civitatibus adnuntiare regnum dei [3]). Ostenderat iam alicubi deum; suum? non puto adhuc usque. Sed de his loquebatur, qui alium quoque deum noverant? nec hoc credo. Ergo, si nec ille alium deum ediderat, nec illi noverant praeter creatorem, eiusdem dei regnum portendebat, quem solum sciebat notum eis, qui audiebant.

9. De tot generibus operum quid utique ad piscaturam respexit, ut ab illa in apostolos sumeret Simonem et filios Zebedaei [4])? Non enim simplex factum videri potest, de quo argumentum processurum erat, dicens Petro

---

1) Luc. 4, 42. 2) Ies. 35, 1. 3) Luc. 4, 42 sq. 4) Luc. 5, 1—11.

trepidanti de copiosa indagine piscium: ne time, abhinc enim homines eris capiens. Hoc enim dicto intellectum illis suggerebat adimpletae prophetiae, se eum esse, qui per Hieremiam pronuntiarat: ecce ego mittam piscatores multos, et piscabuntur illos[1]), homines scilicet. Denique relictis naviculis secuti sunt eum, ipsum intelligentes, qui coeperat facere, quod edixerat. Aliud est, si affectavit de naviculariorum collegio allegere, habiturus apostolum quandoque nauclerum Marcionem. Praestruximus quidem adversus Antitheses nihil proficere proposito Marcionis, quam putat diversitatem legis et evangelii, ut et hanc a creatore dispositam, denique praedicatam in repromissione novae legis et novi sermonis et novi testamenti. Sed quoniam attentius argumentatur apud illum suum nescio quem *συνταλαίπωρον*, id est commiseronem, et *συμμισούμενον*, id est coodibilem, in leprosi purgationem[2]), non pigebit ei occurrere et in primis figuratae legis vim ostendere, quae in exemplo leprosi non contingendi, imo ab omni commercio submovendi, communicationem prohibebat hominis delictis commaculati, cum qualibus et apostolus[3]) cibum quoque vetat sumere, participari enim stigmata delictorum, quasi ex contagione, si quis se cum peccatore miscuerit. Itaque dominus volens altius intelligi legem per carnalia spiritalia significantem, et hoc nomine non destruens, sed magis exstruens, quam pertinentius volebat agnosci, tetigit leprosum, a quo etsi homo inquinari potuisset, deus utique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non praescribetur illi, quod debuerit legem observare et non contingere immundum, quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo competere sic doceo, dum tuo non competere demonstro. Si enim ut aemulus legis tetigit leprosum, nihili faciens praeceptum legis per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur? Phantasma enim inquinari non posset. Qui ergo inquinari non poterat ut phantasma, iam non virtute divina incontaminabilis erit, sed phantasmatis inanitate; nec contempsisse videri potest inquinamentum, cuius materiam non habebat. Ita nec legem destruxisse, qui inquinamentum ex occasione

1) Ier. 16, 16. 2) Luc. 5, 12—14. 3) 1 Cor. 5, 11.

phantasmatis, non ex ostentatione virtutis, evaserat. Si autem Helisaeus, prophetes creatoris, unicum leprosum Naaman Syrum ex tot leprosis Israelitis emundavit[1]), nec hoc ad diversitatem facit Christi, quasi hoc modo melioris, dum Israelitem leprosum emundat extraneus, quem suus dominus emundare non valuerat; Syro facilius emundato significat per nationes emundationem[2]) in Christo, lumine earum, quae septem maculis capitalium delictorum inhorrerent, idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quapropter septies, quasi per singulos titulos, in Iordane lavit, simul et ut totius hebdomadis caneret expiationem, et quia unius lavacri vis et plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita et lavacrum. Nam et hoc opponit Marcion, Helisaeum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse et eam septies, Christum vero verbo solo et hoc semel functum curationem statim repraesentasse; quasi non audeam et verbum ipsum in substantiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille potior auctor, qui prior. Incredibile plane, ut potestas creatoris verbo remedium vitii unius operata sit, quae verbo tantam mundi molem semel protulit? Unde magis dignoscitur Christus creatoris, quam ex verbi potestate? Sed ideo alius Christus, quia aliter quam Helisaeus, quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis, Marcion, proinde res agi a servis, quemadmodum ab ipsis dominis? Non times, ne in dedecus tibi vertat, si ideo Christum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisaei pusillitatem maior agnoscitur? Si tamen maior, (par enim curatio, licet distet operatio,) quid amplius praestitit tuus Christus, quam meus Helisaeus? imo quid magnum praestitit tui Christi verbum, cum id praestiterit, quod fluvius creatoris? Secundum haec cetera quoque occurrunt. Quantum enim ad gloriae humanae aversionem pertinebat, vetuit eum divulgare, quantum autem ad tutelam legis, iussit ordinem impleri. Vade, ostende te sacerdoti, et offer munus, quod praecepit Moyses. Argumenta enim figurata, ut, puta, prophetae legis[3]),

---

1) 2 Reg. 5, 10 sqq. 2) Rhen. in ed. I. significat p. n. emundationis, postea corr. significato. Nos putavimus vitium latere in v. emundationis. 3) Ita Rhen. ed. I.; Rig. utpote prophetatae.

adhuc in suis imaginibus tuebatur, quae significabant hominem quondam peccatorem verbo mox dei emaculatum offerre debere munus deo apud templum, orationem scilicet et actionem gratiarum apud ecclesiam per Christum Iesum, catholicum patris sacerdotem. Itaque adiecit: ut sit vobis in testimonium, sine dubio quo testabatur, se legem non dissolvere, sed adimplere, quo testabatur se ipsum esse, qui morbos et valetudines eorum suscepturus adnuntiabatur. Hanc tam congruentem et debitam interpretationem testimonii adulator Christi sui, Marcion, sub obtentu mansuetudinis et lenitatis quaerit excludere. Nam et bonus, inquit, praeterea sciens, omnem, qui lepra esset liberatus, sollemnia legis exsecuturum, ideo ita praecepit. Quid tum? Perseveravitne in bonitate, id est, permissione legis, an non? Si enim bonus perseveravit, nunquam destructor erit legis, nec dei alterius habebitur, cessante legis destructione, per quam alterius dei vindicatur; si non perseveravit bonus, destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocavit apud illos in curatione leprosi, deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Malus iam, quando legis eversor, si bonus, quum legis indultor. Sed et eo, quod indulsit legi obsequium, bonam legem confirmavit. Nemo enim malo obsequi patitur. Ergo et sic malus, si obsequium malae legi indulsit, et sic deterior, si bonae legis destructor advenit. Proinde si ut sciens, omnem, qui lepra liberatus esset, ita facturum, ideo praecepit munus offerre, potuit et non praecepisse, quod sciebat ultro futurum. In vanum ergo descendit, quasi legem destructurus, cum cedit obsecutoribus legis. Atquin quasi sciens formam eorum, magis ab ea avertendos praevenire debuerat, si in hoc venerat. Cur enim non tacuit, ut homo solo suo arbitrio legi obediret? Tunc enim aliquatenus posset videri patientiae suae praestitisse. Sed adiicit etiam auctoritatem suam, exaggeratam testimonii pondere. Cuius iam testimonii, nisi legis assertae? Certe nihil interest, quomodo firmaverit legem, sive qua bonus, sive qua supervacuus, sive qua patiens, sive qua inconstans, dum te, Marcion, de gradu pellam. Ecce praecepit legem impleri. Quocunque modo praecepit, eodem potuit etiam illam praemisisse senten-

tiam: non veni legem dissolvere, sed adimplere [1]). Quid ergo tibi fuit de evangelio erasisse, quod salvum est? Confessus es enim, prae bonitate fecisse illum, quod negas dixisse. Constat ergo dixisse illum, quia et fecit, et te potius vocem domini de evangelio eradicasse, quam nostros iniecisse.

10. Curatur et paralyticus, et quidem in coetu, spectante populo [2]). Videbit enim, inquit Esaias, populus sublimitatem domini et gloriam dei. Quam sublimitatem, et quam gloriam? Convalescite, manus dimissae et genua dissoluta [3]); hoc erit paralysis. Convalescite, nec timete. Non otiose iterans: convalescite, nec vane subiungens, nec timete, quoniam cum redintegratione membrorum virium quoque repraesentationem pollicebatur: exsurge, et tolle grabatum tuum, simul et animi vigorem, ad non timendos, qui dicturi erant: quis dimittit peccata nisi solus deus? Habes itaque iam et specialis medicinae dispunctam prophetiam, et eorum, quae medicinam sunt secuta. Pariter et dimissorem delictorum Christum recognosce apud eundem prophetam. Quomodo [4]), inquit, in plurimis dimittet delicta eorum, et delicta nostra ipse aufert [5]). Nam et in priore ex ipsius domini persona: etsi fuerint delicta vestra tanquam roseum, velut nivem exalbabo, etsi tanquam coccinum, velut lanam exalbabo [6]); in roseo sanguinem ostendens prophetarum, in coccino domini ut clariorem. Etiam Micheas de venia delictorum: quis deus, quomodo tu, eximens iniquitates et praeteriens iniustitias residuis haereditatis tuae? et non tenuit in testimonium iram suam, quia voluit misericordiam, advertet [7]) et miserebitur nostri; demerget delicta nostra, et demerget in profundo maris peccata nostra [8]). Sed etsi nihil tale in Christum fuisset praedicatum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittentia mihi et in filio patris affectus. Video Ninivitas scelerum veniam consecutos a creatore [9]); ne dixerim

---

1) Matth. 5, 17. 2) Luc. 5, 15—26. 3) Ies. 35, 2 sq.
4) Ed. Fran. et Rig. Quoniam. 5) Ies. 53, 12. 6) Ies. 1, 18.
7) Ita locum videtur recte emendasse Fr. Iunius. Rhen. ed. I. voluit: et misericordem avertet etc. Pamel. et Rig. voluit misericordiam. Avertet etc. 8) Micha 7, 18. cf. LXX.
9) Ion. 3, 9.

tunc quoque a Christo, quia a primordio egit in patris nomine. Lego et Nathan prophetam agnoscenti David delictum suum in Uriam dixisse: et dominus circumduxit delictum tuum et non morieris [1]; proinde et Achab regem, maritum Iezabel, reum idololatriae et sanguinis Nabuthae, veniam meruisse poenitentiae nomine [2]; Ionathan, filium Saulis, resignati ieiunii culpam deprecatione delesse [3]. Quid de ipso populo retexam totiens delictorum indulgentia restituto, ab eo scilicet deo, qui mavult misericordiam, quam sacrificium, et peccatoris poenitentiam, quam mortem [4]? Prius est igitur, neges creatorem indulsisse aliquando delicta, consequens est, ut ostendas, nec in Christum suum tale quid eum praedicasse; et ita probabis novam istam Christi novi scilicet benignitatem, si probaveris, nec parem creatori nec praedicatam a creatore. Sed et peccata dimittere an eius possit esse, qui negetur tenere, et an eius sit absolvere, cuius non sit etiam damnare, et an congruat eum ignoscere, in quem nihil sit admissum, alibi [5] iam congressi maluimus admonere quam retractare. De filio hominis duplex est nostra praescriptio, neque mentiri posse Christum, ut se filium hominis pronuntiaret, si non vere erat, neque filium hominis constitui, qui nōn sit natus ex homine, vel patre vel matre, atque ita discutiendum, cuius hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex deo patre est, utique non est ex homine; si non et ex homine, superest, ut ex homine sit matre; si ex homine, iam apparet, quia ex virgine; cui enim pater [6] non datur, nec vir matri eius deputabitur; porro cui vir non deputabitur, virgo est. Ceterum duo iam patres habebuntur, deus et homo, si non virgo sit mater. Habebit enim virum, ut virgo non sit, et habendo virum duos patres faciet, deum et hominem, ei, qui et dei et hominis esset filius. Talem, si forte, Castori aut Herculi nativitatem tradunt fabulae. Si haec ita distinguuntur, id est, si ex matre filius est hominis, quia ex patre non est, ex matre autem virgine, quia non ex patre homine, hic erit Christus Esaiae [7], quem concepturam virginem praedicat. Qua igitur ratione

1) 2 Sam. 12, 13. 2) 1 Reg. 21, 29. 3) 1 Sam. 14, 43 sqq. 4) Ezech. 33, 11. 5) adv. Marc. 1, 26. 6) Rhen. emend. homo pater. 7) Ies. 7, 14.

admittas filium hominis, Marcion, circumspicere non possum. Si patris hominis negas dei filium, si et dei, Herculem de fabula facis Christum, si matris tantum hominis, meum concedis, si neque patris [1]) hominis, ergo nullius hominis est filius, et necesse est mendacium admiserit, qui se quod non erat dixit. Unum potest angustiis tuis subvenire, si audeas aut deum tuum patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de aeone fecit [2]) Valentinus, aut virginem hominem negare, quod ne Valentinus quidem fecit. Quid nunc, si ipso titulo filii hominis censetur Christus apud Danielem? [3]) Nonne sufficit ad probationem prophetici Christi? Cum enim id se appellat, quod in Christum praedicabatur creatoris, sine dubio ipsum se praestat intelligi, in quem praedicabatur. Nominum communio simplex, si forte, videri potest, et tamen nec Christum nec Iesum vocari debuisse defendimus diversitatis conditionem tenentes. Appellatio autem, quod est filius hominis, in quantum ex accidenti obvenit, in tantum difficile est, ut et ipsa concurrat super nominis communionem. Ex accidenti enim proprio est, maxime cum caussa non convenit eadem, per quam deveniat in communionem. Atque adeo si et Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc et ipse caperet appellationis communionem, et essent duo filii hominis, sicut et duo Christi et duo Iesus. Ergo cum appellatio propria est eius, in quo habet caussam, si et alii vindicetur, in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspecta iam fit communio nominis quoque in eo, cui vindicatur sine caussa communio appellationis, et sequitur, ut unus idemque credatur, qui et nominis et appellationis capacior invenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis communionem, carens caussa. Nec alius erit capacior utriusque, quam qui prior, et nomen sortitus est Christi et appellationem filii hominis, Iesus scilicet creatoris. Hic erat visus Babylonio regi in fornace cum martyribus suis quartus, tanquam filius hominis [4]). Idem ipse Danieli revelatus directo filius hominis veniens cum coeli nubibus iudex [5]), sicut et scriptura demonstrat. Hoc

---

1) Fr. Iunius emend. matris. 2) Rhen. ed. I. quod de eo nec fecit. Cf. adv. Valent. c. 7. 12. 3) Dan. 7, 13. 4) Dan. 3, 25. 5) Dan. 7, 13.

dixi sufficere potuisse de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura confert, ipsius scilicet domini interpretatione. Nam cum Iudaei solummodo hominem eius intuentes, necdum et deum, certi, qua dei quoque filium merito retractarent, non posse hominem delicta dimittere, sed deum solum, cur non secundum intentionem eorum de homine eis respondit: habere eum potestatem dimittendi delicta, quando et filium hominis nominans hominem nominaret[1])? nisi quia ideo ipsa voluit eos appellatione filii hominis ex instrumento Danielis repercutere, ut ostenderet deum et hominem[2]), qui delicta dimitteret, illum scilicet solum filium hominis apud Danielis prophetiam, consecutum iudicandi potestatem ac per eam utique et dimittendi delicta, (qui enim iudicat, et absolvit,) ut scandalo isto discusso per scripturae recordationem facilius eum agnoscerent, ipsum esse filium hominis, ex ipsa peccatorum remissione. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis, quam in isto loco primum, in quo primum peccata dimisit, id est, in quo primum iudicavit, dum absolvit. Ad haec quodcunque diversa pars fuerit argumentata, quale sit, dispice[3]). Nam in illam necesse est amentiam tendat, ut et filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, et ex homine neget natum, ne filium virginis concedat. Quodsi et auctoritas divina et rerum natura et communis sapientia non admittunt insaniam haereticam, occasio est et hic interpellandi quam brevissime de substantia corporis adversus phantasmata Marcionis. Si natus ex homine est, ut filius hominis, corpus ex corpore est. Plane facilius invenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quam corpus, ut Christum Marcionis. Atque adeo inspice cor Pontici aut cerebrum.

11[4]). Publicanum allectum a domino in argumentum deducit, quasi ab adversario legis allectum, extraneum legis et Iudaismi profanum. Excidit ei vel de Petro, legis homine, et tamen non tantum allecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis praestitae a patre[5]). Nusquam legerat

---

1) Luc. 5, 24. 2) Sic Wouwer. e ms. et Rig.; Rhen. ed. I. ut ost. et hominem; Pamel. ut ost. eum et hominem. 3) Ita Rig., ceteri: inspice. 4) Luc. 5, 27—39. 5) Matth. 16, 17.

lumen et spem et exspectationem nationum praedicari Christum. Atquin probavit potius Iudaeos, dicendo, medicum sanis non esse necessarium, sed male habentibus[1]). Si enim male valentes voluit intelligi ethnicos et publicanos, quos allegebat, sanos Iudaeos confirmabat, quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est, male descendit ad legem destruendam, quasi ad malam valetudinem remediandam, in qua qui agebant, bene valebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est autem, ut similitudinem medici proposuerit, nec impleverit? Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantum extraneis, in quantum est homo a deo Marcionis, suum habens et auctorem et protectorem et ab illo potius medicum Christum. Hoc similitudo praeiudicat, ab eo magis praestari medicum, ad quem pertinent, qui languent. Unde autem et Ioannes venit in medium[2])? Subito Christus, subito et Ioannes. Sic sunt omnia apud Marcionem, quae suum et plenum habent ordinem apud creatorem. Sed de Ioanne cetera alibi; ad praesentes enim quosque articulos respondendum est. Nunc illud tuebor, ut demonstrem et Ioannem Christo et Christum Ioanni convenire, utique prophetae creatoris, qua Christum creatoris; atque ita erubescat haereticus, Ioannis ordinem frustra frustratus. Si enim nihil omnino administrasset Ioannes, secundum Esaiam[3]) vociferator in solitudinem et praeparator viarum dominicarum per denuntiationem et laudationem poenitentiae, si non etiam ipsum inter ceteros tinxisset; nemo discipulos Christi manducantes et bibentes ad formam discipulorum Ioannis assidue ieiunantium et orantium provocasset[4]), quia, si qua diversitas staret inter Christum et Ioannem et gregem utriusque, nulla esset comparationis exactio, vacaret provocationis intentio. Nemo enim miraretur et nemo torqueretur, si diversae divinitatis aemulae praedicationes de disciplinis quoque inter se non convenirent, non convenientes prius de auctoritatibus disciplinarum. Adeo Ioannis erat Christus et Ioannes Christi, ambo creatoris et ambo de lege et prophetis, praedicatores et magistri. Sed et Christus reiecisset Ioannis disciplinam, ut dei alterius, et discipulos

1) Luc. 5, 31. 2) Luc. 5, 33. 3) Ies. 40, 3. 4) Luc. 5, 33.

defendisset, ut merito aliter incedentes, aliam scilicet et contrariam initiatos divinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, quod non possent ieiunare filii sponsi, quamdiu cum eis esset sponsus, postea vero ieiunaturos promittens, cum ablatus ab eis sponsus esset[1]), nec discipulos defendit, sed potius excusavit, quasi non sine ratione reprehensos, nec Ioannis reiecit disciplinam, sed magis concessit, tempori Ioannis eam praestans, ut tempori suo eam destinans, reiecturus alioquin eam et defensurus aemulos eius, si non ipsius fuisset iam quae erat[2]). Teneo meum Christum etiam in nomine sponsi, de quo psalmus: ipse tanquam sponsus egrediens de thalamo suo, a summo coeli profectio eius et deversio eius ad summum usque eius[3]). Qui etiam per Esaiam gaudens ad patrem: exsultet, inquit, anima mea in domino, induit enim me indumentum salutaris, et tunicam iucunditatis velut sponso, circumposuit mihi mitram velut sponsae[4]). In se et ecclesiam deputat, de qua idem spiritus ad ipsum: et circumpones tibi omnes eos, velut ornamentum sponsae[5]). Hanc sponsam Christus sibi etiam per Salomonem ex vocatione gentium arcessit; siquidem legisti, veni sponsa de Libano[6]), eleganter Libani utique montis mentione iniecta, qui thuris vocabulo est penes Graecos; de idololatria enim sibi sponsabat ecclesiam. Nega te nunc dementissimum, Marcion. Ecce legem tui quoque dei impugnas; nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, neminem tingit, nisi caelibem aut spadonem, morti aut repudio baptisma servat. Quid itaque Christum eius sponsum facis? Illius hoc nomen est, qui masculum et feminam coniunxit, non qui separavit. Errasti in illa etiam domini pronuntiatione, qua videtur nova et vetera discernere[7]). Inflatus es utribus veteribus et excerebratus es novo vino, atque ita veteri, id est priori evangelio, pannum haereticae novitatis assuisti. In quo alter creator, velim discere, cum per Hieremiam praecepit: novate vobis novamen novum[8]); nonne a veteribus avertit? cum

---

1) Luc. 5, 34 sq. 2) Rhen. ed. I. ut tempore suo eam destinans reiecturos. Alioquin eam et defensuros aemulos eius si non ipsius fuisset. Iam quae rat, teneo etc. Quae recte emendavit Rig., Semlerus prorsus mutilavit. 3) Ps. 19, 6 sq. 4) Ies. 61, 10. 5) Ies. 49, 18. 6) Sal. Cant. 4, 8. 7) Luc. 5, 36 sqq. 8) Ier. 4, 4.

per Esaiam edicit: vetera transierunt, et ecce nova, quae ego facio[1]); nonne ad nova convertit? Olim hanc statuimus destinationem pristinorum a creatore potius repromissam a Christo exhiberi, sub unius et eiusdem dei auctoritate, cuius sint et vetera et nova. Nam et vinum novum is non committit in veteres utres, qui et veteres utres non habuerit, et novum additamentum nemo iniicit veteri vestimento, nisi cui non defuerit et vetus vestimentum. Ille non facit quid, si faciendum non est, qui habeat, unde faciat, si faciendum esset. Itaque si in hoc dirigebat similitudinem, ut ostenderet se evangelii novitatem separare a legis vetustate, suam demonstrabat et illam, a qua separabat, alienorum separatione non fuisse notandam, quia nemo alienis sua adiungit, ut ab alienis separare possit. Separatio per coniunctionem capit, de qua fit. Ita quae separabat, et in uno ostendebat fuisse; sicut et fuissent, si non separaret. Et tamen sic concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinem, per profectum. Sicut fructus separatur a semine, cum sit fructus ex semine, sic et evangelium separatur a lege, dum provehitur ex lege; aliud ab illa, sed non alienum, diversum, sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo nova, cum similitudines obiicit, cum quaestiones refutat; de septuagesimo septimo venit psalmo[2]): aperiam, inquit, in parabolam os meum, id est, similitudinem; eloquar problemata, id est, edisseram quaestiones. Si hominem alterius gentis probare voluisses, utique de proprietate loquelae probares.

12[3]). De sabbato quoque illud praemitto, nec hanc quaestionem consistere potuisse, si non deum[4]) sabbati circumferret Christus. Nec enim disceptaretur, cur destrueret sabbatum, si destruere deberet; porro destruere deberet, si alterius dei esset, nec quisquam miraretur facientem, quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi, deum creatorem circumferre et sabbatum eius impugnare. Et ut prima quaeque decidamus, ne eadem ubique novemus ad omnem argumentationem adversarii ex aliqua nova Christi institutione nitentem, haec iam definitio stabit. Ideo de novitate institutionis cuius-

---

1) Ies. 43, 19. 2) Ps. 77, 2. 3) Luc. 6, 1—11. 4) Pamel. et Rig. dominum.

que disceptatum, quia de novitate divinitatis nihil erat usque adhuc editum, sicuti nec disceptatum, nec posse retorqueri ex ipsa novitate institutionis cuiusque satis aliam a Christo demonstratam divinitatem, quando et ipsam novitatem pronuntiatam a creatore constiterit in Christo non esse mirandam. Et oportuerit utique prius alium deum exponi, postea disciplinam eius induci, quia deus auctoritatem praestet disciplinae, non deo disciplina; nisi si et Marcion plane tam perversas non per magistrum literas didicit, sed per literas magistrum. Cetera de sabbato ita dirigo. Si sabbatum Christus intervertit, secundum exemplum fecit creatoris; siquidem in obsidione civitatis Hierichuntis circumlata per muros arca testamenti octo [1]) diebus, etiam sabbato, ex praecepto creatoris sabbatum operatione destruxit, ut putant, qui hoc et de Christo existimant, ignorantes neque Christum sabbatum destruxisse neque creatorem, ut mox docebimus, et tamen per Iesum tunc quoque concussum est sabbatum, ut et hoc in Christum renuntiaretur. Etiamsi odio insecutus est sollemnissimum Iudaeorum diem, ut Christus non Iudaeorum, de odio quoque sabbati professus creatorem ut Christus ipsius sequebatur, exclamantem ore Esaiae: neomenias et sabbata vestra odit anima mea.[2]) Sed et haec quoquo modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiam abruptam defensionem adversus abruptam provocationem. Nunc et ipsam materiam disceptabo, in qua visa est destruere sabbatum Christi disciplina. Esurierant discipuli, ea die spicas decerptas manibus effrixerant; cibum operati ferias ruperant. Excusat illos Christus et reus est sabbati laesi, accusant pharisaei. Marcion captat status controversiae, ut aliquid cludam cum mei domini veritate scripti et voluntatis; de scriptura enim sumitur creatoris et de Christi voluntate color, quasi de exemplo David, introgressi sabbatis templum, et operati cibum audenter fractis panibus propositionis.[3]) Meminerat enim et ille hoc privilegium donatum sabbato a primordio, quo dies ipse compertus est veniam, ieiunii dico. Cum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, solummodo permisit in parasceue, ut sabbati

---

1) Pam. et Rig. septem. 2) Ies. 1, 14. 3) Luc. 6, 1—4. 1 Sam. 21, 2 sqq.

sequentis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur, quod et caussam eandem secutus est dominus in sabbati, si ita volunt dici, destructione; bene, quod et affectum creatoris expressit in sabbato non ieiunandi honore. Denique tunc demum sabbatum destruxisset, etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare mandasset adversus statum scripti et voluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos non constanter tuebatur, sed excusat, quoniam humanam opponit necessitatem quasi deprecatricem, quoniam potiorem honorem sabbati servat non contristandi, quam vacandi, quoniam David comitesque eius cum discipulis suis aequat in culpa et in venia, quoniam placet illi, quia creator indulsit, quoniam de exemplo eius et ipse tam bonus est: ideo alienus est a creatore? Exinde observant pharisaei, si medicinas sabbatis ageret, ut accusarent eum,[1]) certe qua sabbati destructorem, non qua novi dei professorem; fortasse enim hunc solum articulum ubique ingeram, alium Christum nusquam praedicatum. In totum autem errabant pharisaei circa sabbati legem, non animadvertentes, conditionaliter eam indicentem ferias operum sub certa specie eorum. Nam cum de die sabbati dicit: omne opus tuum non facies in ea,[2]) dicendo tuum, de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negotio suo exsequitur, non de divino; opus autem salutis et incolumitatis non est hominis, sed dei proprium; sicut et rursus in lege: non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animae,[3]) id est, in caussa animae liberandae, quia opus dei etiam per hominem fieri potest in salutem animae, a deo tamen, quod facturus fuerat et Christus homo, quia et deus. In hunc ergo sensum legis inducere volens illos per manus arefactae restitutionem, interrogat: licetne sabbatis benefacere, an non? animam liberare, an perdere?[4]) ut id operis permittens, quod pro anima facturus esset, admoneret eos, quae opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet, et quae praeciperet, divina scilicet, quae fierent animae omni. Dominus sabbati dictus,[5]) quia sabbatum, ut rem suam, tuebatur. Quod etiamsi destruxisset, merito, qua dominus magis ille, qui instituit. Sed non omnino

---

1) Luc. 6, 7. 2) Exod. 20, 10. 3) Exod. 12, 16. 4) Luc. 6, 9. 5) Luc. 6, 5.

destruxit qua dominus, ut hinc iam apparere possit, ne tum quidem in arcae circumlatione apud Hierichuntem sabbatum a creatore destructum. Nam et illud opus dei erat, quod ipse praeceperat, et quod propter animas disposuerat hominum suorum in discrimine belli constitutas. Sed etsi odium alicubi sabbatorum professus est, vestra sabbata dicendo,[1]) hominum ea deputans, non sua, quae sine dei timore celebrat populus, plenus delictis, labiis deum diligens, non corde:[2]) suis sabbatis, id est quaecunque disciplina eius agerentur, alium statum fecit, quae per eundem postea prophetem vera et delicata et non profananda pronuntiat. Ita nec Christus omnino sabbatum rescindit, cuius legem tenuit et supra in caussa discipulorum pro anima operatus; esurientibus enim solatium cibi indulsit. Et nunc manum aridam curans, factis ubique ingerens; non veni dissolvere legem, sed adimplere.[4]) Nec[5]) Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimplevit enim et hic legem, dum conditionem interpretatur eius, operum differentiam illuminat, dum facit quae lex de sabbati feriis excipit, dum ipsum sabbati diem benedictione patris a primordio sanctum benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet divina praesidia ministrabat, quod adversarius aliis diebus praestitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato redderet. In quo die si et Helisaeus prophetes Sunamitidis filium mortuum restituit in vitam,[6]) vides pharisaee, tuque Marcion, olim creatoris esse sabbatis benefacere, animam liberare, non perdere, nihil Christum novi intulisse, quod non sit ex forma, ex lenitate, ex misericordia, ex praedicatione quoque creatoris. Nam et hic specialis medicinae prophetiam[7]) repraesentat; invalescunt manus dissolutae, sicut et genua dissoluta in paralytico.

13. Certe evangelizat Sion et Hierusalem pacem et bona omnia, certe ascendit in montem et illic pernoctat in oratione[8]) et utique auditur a patre. Evolve igitur prophetas, et ordinem totum recognosce. In montem excelsum, inquit Esaias, ascende, qui evangelizas Sion, extolle cum vigore vocem tuam, qui evangelizas Hierusalem.[9]) Adhuc

---

1) Ies. 1, 14. 2) Ies. 29, 13. 3) Ies. 58, 13 cf. LXX. Ies. 56, 2. 4) Matth. 5, 17. 5) Sic cod. Wouweri et Rigalt. alii: si. 6) 2 Reg. 4, 23. 7) Ies. 35, 3. 8) Luc. 6, 12. 9) Ies. 40, 9.

in vigore obstupescebant in doctrina eius; erat enim docens tanquam virtutem habens. Et rursus: propterea cognoscet populus nomen meum in illa die, (quod nomen, nisi Christi?) quod ego sum ipse, qui loquor.[1]) Tunc enim ipse erat, qui in prophetis loquebatur, sermo, filius creatoris. Adsum, dum hora est, in montibus, ut evangelizans auditionem pacis, evangelizans bona.[2]) Item Naum ex duodecim, quoniam ecce veloces pedes in monte evangelizantis pacem.[3]) De voce autem nocturnae orationis ad patrem manifeste psalmus: deus meus, clamabo per diem, et exaudies, et nocte, et non in vanitatem mihi.[4]) Et alibi de loco et voce eadem psalmus: voce mea ad dominum exclamavi, et exaudivit me de monte sancto suo.[5]) Habes nominis repraesentationem, habes actum evangelizantis, habes locum montis, et tempus noctis, et sonum vocis, et auditum patris,[6]) habes Christum prophetarum. Cur autem duodecim apostolos elegit,[7]) et non alium quemlibet numerum? Nae et ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantum vocibus prophetarum, sed et argumentis rerum praedicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: duodecim fontes Elim,[8]) et duodecim gemmas in tunica sacerdotali Aaronis,[9]) et duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos et in arcam testamenti conditos.[10]) Totidem enim apostoli portendebantur, proinde ut fontes et amnes rigaturi aridum retro et desertum a notitia orbem nationum, (sicut et per Esaiam: ponam in terra inaquosa flumina,)[11]) proinde ut gemmae illuminaturi sacram ecclesiae vestem, quam induit Christus pontifex patris, proinde ut et lapides solidi fide, quos de lavacro Iordanis Iesus verus elegit et in sacrarium testamenti sui recepit. Quid tale de numeri defensione competit Christo Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri, quod potest videri non simpliciter factum a meo. Eius erit res, apud quem invenitur rei praeparatura. Mutat et Petro nomen de Simone[12]) quia et creator Abrahae et Sarae et Auseae nomina reformavit, hunc vocando Iesum, illis syllabas adii-

---

1) Ies. 52, 6. 2) Ies. 52, 7. 3) Nahum 2, 1. 4) Ps. 22, 3. 5) Ps. 3, 5. 6) Latin. et Rig. pacis. 7) Luc. 6, 13—19. 8) Num. 33, 9. 9) Exod. 28, 9 sqq. 10) Ios. 4, 5 sqq. 11) Ies. 43, 20. 12) Luc. 6, 14.

ciendo. Sed et cur Petrum? si ob vigorem fidei, multae materiae solidaeque nomen de suo accommodarent. An quia et petra et lapis Christus? siquidem et legimus positum eum in lapidem offendiculi et in petram scandali. [1]) Omitto cetera. Itaque affectavit carissimo discipulorum de figuris suis peculiariter nomen communicare, puto propius quam de non suis. Conveniunt a Tyro et ex aliis regionibus multitudo etiam transmarina. [2]) Hoc spectabat psalmus: et ecce allophyli et Tyrus et populus Aethiopum, isti fuerunt illic. [3]) Mater Sion dicet homo, et homo factus est in illa, quoniam deus homo natus est, et aedificavit eam voluntate patris, ut scias ad eum tunc gentiles convenisse, quia deus homo natus erat aedificaturus ecclesiam ex voluntate patris, ex allophylis quoque. Sic et Esaias: ecce isti veniunt de longinquo, isti autem veniunt ab aquilone et mari, alii autem de terra Persarum. De quibus et rursus: attolle per circuitum oculos tuos, et vide, omnes congregati sunt. De quibus et infra: vides ignotos et extraneos, et dices cordi tuo: quis istos genuit mihi? porro hos, quis mihi educavit? at hi mihi ubi fuerunt? [4]) Hic erit Christus non prophetarum? et quis erit Christus Marcionitarum? si perversitas placet: qui non fuerit prophetarum.

14. Venio nunc ad ordinarias sententias eius, per quas proprietatem doctrinae suae inducit ad edictum, ut ita dixerim, Christi: beati mendici, (sic enim exigit interpretatio vocabuli, quod in Graeco est,) quoniam illorum est regnum dei. [5]) Iam hoc ipsum, quod a benedictionibus coepit, creatoris est, qui universa, prout edidit, nulla alia voce quam benedictionis dedicavit. Eructavit enim, inquit, cor meum sermonem optimum. [6]) Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui et novi quoque testamenti initiator agnoscitur de veteri exemplo. Quid ergo mirum est, si et ab affectibus creatoris ingressus est, per huiusmodi dictionem semper mendicos et pauperes et humiles ac viduas et pupillos usque diligentis, consolantis, asserentis, vindicantis, ut hanc Christi quasi privatam benignitatem rivulum credas de fontibus salvatoris. Revera quo dirigam nescio, in tanta

---

1) 1 Petri 2, 8. Rom. 9, 33. Ies. 8, 14. 2) Luc. 6, 17. 3) Ps. 87, 4. 4) Ies. 49, 12. 18. 21. 5) Luc. 6, 20. Pam. et Rigalt. regnum coelorum. 6) Ps. 45, 2.

frequentia eiusmodi vocum, tanquam in silva vel in prato vel in nemore pomorum[1]) passim, prout incidit res petenda est. Inclamat psalmus: iudicate pupillo et mendico, et humilem et pauperem iuste tractate, liberate pauperem, et mendicum de manu peccatoris eruite.[2]) Item psalmus septuagesimus primus: iustitia iudicabit mendicos populi et faciet salvos filios pauperum. Et in sequentibus de Christo: omnes nationes servient ei. David autem uni genti Iudaicae praefuit, ne quis in David putet dictum, quia et ille susceperat humiles et necessitatibus laborantes. Quod liberaverit, inquit, a dynasta mendicum, parcet mendico et pauperi, et animas pauperum salvas faciet, ex usura et iniustitia redimet eorum animas, et honoratum nomen eorum in conspectu ipsius.[3]) Item: avertantur peccatores in inferos, omnes nationes, quae dei obliviscuntur, quoniam non in finem oblivioni habebitur mendicus, tolerantia pauperum non peribit in finem.[4]) Item: quis sicut deus noster, qui habitat in excelsis, et humilia prospectat in coelo et in terra, qui suscitat mendicum de terra, et de stercore exaltat pauperem, uti sedere eum faciat cum principibus populi,[5]) utique in regno suo. Sic et retro in Basiliis Anna, mater Samuelis, spiritu gloriam deo reddens: qui, inquit, excitat pauperem de terra et mendicum, uti sedere eum faciat cum dynastis populi et in thronis gloriae, [6]) utique regalibus. Per Esaiam vero quomodo invehitur in vexatores egenorum: vos autem, ad quid incenditis vineam meam, et rapina mendici in domibus vestris? Cur vos laeditis populum meum, et faciem mendicorum confunditis? [7]) Et rursus: vae qui scribunt nequitiam, scribentes enim scribunt nequam, vitantes iudicia mendicorum, et diripientes iudicata pauperum populi mei.[8]) Quae iudicia pupillis quoque et viduis exigit, ut et ipsis egenis solatii. Iudicate pupillo, et iuste tractate viduam, et venite, conciliemur, dicit dominus. [9]) Cui tantus affectus in omnem conditionem humilitatis creatoris est, eius erit et regnum, quod a Christo repromittitur, ad cuius affectum iam dudum pertinent ii, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidem terrenas

---

1) Iunius coni. in nemore, pomario. 2) Ps. 82, 3. 3) Ps. 72, 4. 17. 12 sqq. 4) Ps. 9, 18 sqq. 5) Ps. 113, 5 sqq. 6) 1 Sam. 2, 8. 7) Ies. 3, 13. 8) Ies. 10, 1. 9) Ies. 1, 17.

promissiones fuisse, Christi vero coelestes, bene, quod coelum nullius alterius usque adhuc dei apparet, nisi cuius et terra, bene, quod creator vel minora promisit, ut facilius illi et de maioribus credam, quam qui nunquam de minoribus prius fidem liberalitatis suae struxit. Beati esurientes, quoniam saturabuntur.[1]) Possem hunc titulum in superiorem transmisisse, quod non alii sunt esurientes, quam pauperes et mendici, si non et hanc promissionem creator specialiter in evangelii scilicet sui praestructionem destinasset; siquidem per Esaiam de eis, quos vocaturus esset a summo terrae, utique nationes: ecce, inquit, velociter, leviter advenient,[2]) velociter, qua properantes sub finibus temporum, leviter, quia sine oneribus pristinae legis. Non esurient, neque sitient. Ergo saturabuntur, quod utique nisi esurientibus et sitientibus non promittitur. Et rursus: ecce, inquit, qui serviunt mihi, saturabuntur, vos autem esurietis; ecce, qui serviunt mihi, bibent, vos autem sitietis.[3]) Videbimus et contraria ista, an Christo praeministrentur. Interim quod esurientibus saturitatem repromittit, dei creatoris est. Beati plorantes, quia ridebunt.[4]) Decurre sententiam Esaiae: ecce, qui serviunt mihi, oblectabuntur, vos autem confundemini; ecce qui serviunt mihi, exsultabunt in iucunditate,[5]) vos autem clamabitis prae dolore cordis.[6]) Et haec contraria apud Christum recognosce. Certe oblectatio et exsultatio in iucunditate illis promittitur, qui in diversa conditione sunt, moestis et tristibus et anxiis. Scilicet etiam psalmus cxxv: qui seminant, inquit, in lacrimis, in exsultatione metent.[7]) Porro tam exsultantibus et iucunditatem capientibus risus accedit, quam moerentibus et dolentibus fletus. Ita creator materias risus et fletus praedicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur qui a consolatione pauperum et humilium et esurientium et flentium exorsus est, statim se illum repraesentare gestivit, quem demonstraverat per Esaiam: spiritus domini super me, propter quod unxit me ad evangelizandum pauperibus: beati mendici, quoniam illorum est regnum coelorum; misit me, curare obtritos

---

1) Luc. 6, 21. 2) Ies. 5, 26. 3) Ies. 65, 13. 4) Luc. 6, 21. 5) Transposita sunt vv. in edd. Fran. et Rig. qui serv. mihi, exsultabunt in iucunditate, — mihi, oblectabuntur. 6) Ies. 65, 13 sq. 7) Ps. 126, 5.

corde: beati, qui esuriunt, quoniam saturabuntur; advocare languentes: beati, qui plorant, quoniam ridebunt; dare lugentibus Sionis gloriam et pro cinere unguenti iucunditatem et gloriae habitum pro spiritu taedii.[1]) Haec si statim admissus Christus administravit, aut ipse est, qui se ad haec venturum praedicavit, aut si nondum venit qui praedicavit, ridicule, sed necessarie dixerim fortasse, mandaverit Christo Marcionis. Beati eritis, cum vos odio habebunt homines, et exprobrabunt, et eiicient nomen vestrum, velut malum propter filium hominis.[2]) Hac pronuntiatione sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiam? Ne metueritis ignominiam ab hominibus, et nullificatione eorum ne minuamini.[3]) Quae ignominia, quae nullificatio? Quae futura erat propter filium hominis. Quem istum? Qui est secundum creatorem. Unde probabimus? Excidio in ipsum quoque praedicato; sicut per Esaiam ad auctores[4]) Iudaeos: propter vos blasphematur nomen meum in nationibus;[5]) et alibi: sancite eum, qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur a nationibus, famulis et magistratibus. Si enim odium in illum filium hominis praedicabatur, qui secundum creatorem est, evangelium autem nomen Christianorum, utique a Christo deductum, odio futurum contestatur propter filium hominis, quod est Christus: eum filium hominis in caussa odii constituit, qui erat secundum creatorem, in quem odium praedicabatur. Et utique si nondum venisset, non potuisset nominis odium, quod agitur hodie, personam nominis antecessisse. Nam et sancitur penes nos, et animam suam circumscribit, propter nos eam ponens, et aspernamento habetur a nationibus. Et qui natus est, ipse erit filius hominis, propter quem et nomen nostrum recusatur.

15. Secundum haec, inquit, faciebant prophetis patres eorum.[6]) O Christum versipellem, nunc destructorem, nunc assertorem prophetarum! destruebat ut aemulus, convertens discipulos eorum, sibi adserebat ut amicus, suggillans insectatores eorum. Porro, in quantum non congruisset Christo Marcionis assertio prophetarum, ad quorum

---

1) Conferuntur Ies. 61, 1. 3. et Luc. 6, 20. 21. 2) Luc. 6, 22. 3) Ies. 51, 7. 4) Pam. et Rig. auctores odii Iud. 5) Ies. 52, 5. Rom. 2, 24. 6) Luc. 6, 23.

venerat destructionem, in tantum congruit Christo creatoris suggillatio in insectatores prophetarum, quos in omnibus adimplebat; vel quia magis creatoris est, delicta patrum filiis exprobrare, quam eius dei, qui nec propria cuiusque castigat. Sed non statim, inquis, prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudaeorum affirmatam volebat, quod nec cum prophetis suis pie egissent. Atquin nulla hic iniquitas exprobranda erat Iudaeis, laudandis potius et probandis, si eos figuraverunt, ad quorum destructionem post tantum aevi deus optimus motus est. Sed, puto, iam et non optimus, iam aliquid et cum creatore moratus, nec in totum Epicuri deus. Ecce enim demutat in maledictionem, et ostendit eum se esse, qui novit offendi et irasci. Vae enim dicit.[1]) Sed fit nobis quaestio de verbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quam admonitionis. Et quid caussae interest, quando et admonitio non sit sine aculeo comminationis, maxime per vae amarior facta? Et admonitio autem et comminatio eius erunt, qui norit irasci. Nemo enim admonebit et nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi qui factum vindicabit; nemo vindicarit, nisi qui norit irasci. Alii agnoscunt quidem verbum maledictionis, sed volunt Christum sic vae pronuntiasse, non quasi ex sententia sua proprie, sed quod vae a creatore sit, et voluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam supra in benedictionibus sufferentiam commendaret; quasi non creatori competat, qua utrumque praestanti, et bonum deum et iudicem, ut, quia praemiserat in benedictionibus benignitatem, subiiceret etiam in maledictionibus severitatem, amplitudinem disciplinae utriusque instruendae, tam ad benedictionem sectandam, quam ad maledictionem praecavendam. Nam et ita praemiserat: ecce posui ante vos benedictionem et maledictionem.[2]) Quod etiam in hanc evangelii dispositionem portendebat. Alioquin qualis est ille, qui ut suam insinuaret bonitatem, creatoris opposuit asperitatem? Dei alterius infirma commendatio est, quae[3]) destructione fulcitur. Atquin opponens asperitatem creatoris, timendum eum confirmavit. Si timendum, magis utique obaudiendum, quam negligendum. Et incipit iam Christus Marcionis

1) Luc. 6, 24. 2) Deut. 30, 19. 3) Sic Rhen. ed. I.; ed. Fran. et Rig. Infirma comm. est, quae de alterius destr. fulc.

creatori docere: tunc, si vae creatoris est, quod in divites spectat, ergo Christus non est divitibus offensus, sed creator, et ratas habet Christus divitum caussas, superbiam dico et gloriam et seculi studia et dei incuriam, per quae vae merentur a creatore. Sed quomodo non eiusdem sit divites reprobare, qui supra mendicos probarit? Nemo non contrarium eius, quod probaverit, reprobat. Itaque si creatori deputabitur maledictio in divites, eiusdem defendetur benedictio in mendicos, et totum iam opus Christo creatoris est. Si deo Marcionis adscribetur benedictio in mendicos, eiusdem imponetur et maledictio in divites, et erit par iam creatoris, tam bonus quam et iudex, nec erit iam discrimini locus, quo duo dei fiunt, sublatoque discrimine supererit unum deum renuntiari creatorem. Igitur vae, si et vox maledictionis est vel alicuius austerioris inclamationis, et a Christo dirigitur in divites, debeo creatorem divitum quoque aspernatorem probare, sicut probavi mendicorum advocatorem, ut Christum in hac quoque sententia creatoris ostendam, locupletantis Salomonem.[1]) Sed quia permissa sibi optione maluit ea postulare, quae sciebat deo grata, sapientiam, et meruerat etiam divitias consequi, quas non magis voluit; quamquam et divitias praestare non incongruens deo sit, per quas et divites solatio iuvantur et multa inde opera iustitiae et dilectionis administrantur. Sed accidentia vitia divitiis illa in evangelio quoque vae divitibus adscribunt: quoniam, inquit, recepistis advocationem vestram,[2]) utique ex divitiis de gloria earum et secularibus fructibus. Itaque in Deuteronomio Moyses, ne, inquit, cum manducaveris, et repletus fueris, et domos magnas aedificaveris, pecoribus et bubus tuis multiplicatis, et pecunia et auro exaltetur cor tuum, et obliviscaris domini dei tui.[3]) Quemadmodum et Ezechiam, regem thesauris inflatum et de eis potius quam de deo gloriatum, apud illos, qui ex Perside advenerant, insilit per Esaiam: ecce dies veniunt, et auferentur omnia, quae in domo tua sunt, et quae patres tui congesserunt, in Babylonem transferentur.[4]) Sic et per Hieremiam quoque edicit: ne glorietur dives in divitiis suis, et qui gloriatur, scilicet in deo glorietur.[5])

---

1) 1 Reg. 35, sqq. 2) Luc. 6, 24. 3) Deut. 8, 12. 4) Ies. 39, 6. 5) Ier. 9, 23 sq.

Sic et in filias Sionis invehitur per Esaiam, cultu et divitiarum abundantia inflatas;[1]) comminabundus et alibi nobilibus et superbis: dilatavit orcus animam suam et aperuit os suum, et descendent inclyti et magni et divites, (hoc erit Christi vae super divites,) et humiliabitur homo utique exaltatus divitiis, et inhonorabitur vir utique ob substantiam honorabilis. [2]) De quibus et rursus: ecce dominus virtutum conturbabit gloriosos cum valentia, et elati comminuentur, et ruent gladio sublimes. [3]) Qui magis quam divites? quia receperint scilicet advocationem suam, gloriam et honorem, sublimitatem ex divitiis. A quibus avertens nos et in psalmo XLVIII: ne timueris, inquit, cum dives factus fuerit homo, et cum abundabit gloria eius, quoniam cum morietur non tollet omnia, nec descendet cum illo gloria sua. [4]) Item in LXI: ne desideraveris divitias, et si relucent, ne adieceris cor. [5]) Id ipsum postremo verbum vae olim per Amos in divites affluentes delitiis destinatur; vae enim, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis et delitiis fluunt in toris suis, qui edunt hoedos de gregibus caprarum et vitulos de gregibus boum lactantes, complaudentes ad sonum organorum, tanquam perseverantia deputaverunt, et non tanquam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, et unguentis primariis unguntur. [6]) Igitur etsi tantummodo dehortantem a divitiis ostenderem creatorem, non etiam praedamnantem divites, etiam verbo ipso, quo et Christus: nemo dubitaret ab eodem adiectam in divites comminationem per vae Christi, a quo ipsarum materiarum, id est divitiarum, dehortatio praecucurrisset. Comminatio enim dehortationis accessio est. Ingerit vae etiam saturatis, quia esurient, etiam ridentibus nunc, quia lugebunt. [7]) His respondebunt illa, quae supra[8]) benedictionibus opposita sunt apud creatorem: ecce, qui mihi serviunt, saturabuntur, vos autem esurietis, utique quia saturati estis, et ecce, qui mihi serviunt, oblectabuntur, vos autem confundemini, [9]) utique ploraturi, qui nunc ridetis. Sicut enim in psalmo: qui seminant in lacrimis, in laetitia metent;[10]) ita in evangelio: qui in risu seminant, scilicet laetitia, in lacrimis

---

1) Ies. 3, 16 sqq. 2) Ies. 5, 14. 3) Ies. 10, 33. 4) Ps. 49, 17 sq. 5) Ps. 62, 11. 6) Amos 6, 1. 4 sqq. 7) Luc. 6, 25. 8) cap. 14. 9) Ies. 65, 13 sqq. 10) Ps. 126, 6.

metent. Haec olim creator simul posuit, Christus solummodo distinguendo, non mutando, renovavit. Vae, cum vobis benedixerint homines; secundum haec faciebant et pseudoprophetis patres illorum.[1] Aeque creator, benedictionis et laudis humanae sectatores incusat per Esaiam: populus meus, qui vos beatos dicunt, seducunt vos et vias pedum vestrorum disturbant.[2] Prohibet et alias fidere omnino in hominem, sic et in laudem hominis, ut per Hieremiam: maledictus homo, qui spem habet in homine.[3] Nam et in psalmo cxvii: bonum est fidere in dominum, quam fidere in hominem, et bonum est sperare in dominum, quam sperare in principes.[4] Ita totum, quod ab homine captatur, abdixit creator, nedum benedictionem. Pseudoprophetas autem laudatos sive benedictos a patribus eorum, tam eius est exprobrare, quam prophetas vexatos et recusatos; sicut iniuriae prophetarum non pertinuissent ad deum ipsorum, ita nec gratiae pseudoprophetarum displicuissent, nisi deo prophetarum.

16. Sed vobis dico, inquit, qui auditis, (ostendens hoc olim mandatum a creatore: loquere in aures audientium,)[5] diligite inimicos vestros, et benedicite eos, qui vos oderunt, et orate pro eis, qui vos calumniantur.[6] Haec creator una pronuntiatione clusit per Esaiam: dicite, fratres nostri estis, eis, qui vos oderunt.[7] Si enim qui inimici sunt et oderunt et maledicunt et calumniantur, fratres appellandi sunt, utique et benedici odientes et orari pro calumniatoribus iussit, qui eos fratres deputari praecepit. Novam plane patientiam docet Christus, etiam vicem iniuriae cohibens permissam a creatore, oculum exigente pro oculo et dentem pro dente,[8] contra ipse alteram amplius maxillam offerri iubens, et super tunicam pallio quoque cedi.[9] Plane haec Christus adiecerit ut supplementa consentanea disciplinae creatoris. Atque adeo hoc statim renuntiandum est: an disciplina patientiae praedicatur penes creatorem? Sic per Zachariam praecepit, ne unusquisque malitiae fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam et

---

1) Luc. 6, 26. 2) Ies. 3, 12. 3) Ier. 17, 5. 4) Ps. 118, 8. 5) 4 Esdrae 15, 1. 6) Luc. 6, 27. 28. 7) Ies. 66, 5. 8) Exod. 21, 24. 9) Luc. 6, 29. — Aug. Hahn censet scribendum esse aut: tunicam super pallio, aut: sup. tun. pallium.

rursus: malitiam, inquit, proximi sui quisque ne recogitet.[1]) Multo magis patientiam indixit iniuriae, qui indixit oblivionem. Sed et cum dicit: mihi vindictam, et ego vindicabo,[2]) proinde patientiam docet vindictae exspectatricem. In quantum ergo fidem non capit, ut idem videatur et dentem pro dente, oculum pro oculo in vicem iniuriam exigere, qui non modo vicem, sed etiam ultionem, etiam recordationem et recogitationem iniuriae prohibet: in tantum aperitur nobis, quomodo oculum pro oculo et dentem pro dente censuerit, non ad secundam iniuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, sed ad primam coercendam, quam prohibuerat [talione] opposito, ut unusquisque respiciens licentiam secundae iniuriae a prima semet ipsum contineret. Facilius enim vim comprimi scit repraesentatione talionis, quam repromissione ultionis. Utrumque autem constituendum fuit pro natura et fide hominum, ut qui deo crederet, ultionem a deo exspectaret, qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem dominus et sabbati et legis et omnium paternarum dispositionum, Christus, et revelavit et compotem fecit, mandans alterius quoque maxillae oblationem, ut tanto magis vicem iniuriae exstingueret, quam et lex per talionem voluerat impedisse, certe quam prophetia manifeste coercuerat, et memoriam iniuriae prohibens et ultionem ad deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non adversario, sed adiutore praecepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiae praecipiendae, et quidem tam plenae atque perfectae considerem, non consistet, si non est creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem praestat. Alioquin si tantum patientiae pondus non modo non repercutiendi, sed et aliam maxillam praebendi, et non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, et non modo non retinendi tunicam, sed amplius et pallium concedendi, is mihi imponit, qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam praecepit, non exhibens mihi mercedem praecepti, patientiae dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse non praestat, aut si mihi non permittebat ipse praestare, quoniam et disciplinae interest iniuriam vindicari, metu enim

1) Zach. 7, 10. 8, 17. 2) Deut. 32, 35.

ultionis omnis iniquitas refrenatur; ceterum passim emissa libertate dominabitur, utrumque oculum effossura et omnem dentem excitatura prae impunitatis securitate. Sed hoc est dei optimi et tantum boni, patientiae iniuriam facere, violentiae ianuam pandere, probos non defendere, improbos non coercere. Omni petenti te dato, [1]) utique indigenti, vel tanto magis indigenti, si etiam et abundanti. Ne quis ergo indigeat, datori imperatam habes [2]) in Deuteronomio formam creatoris. Non erit, inquit, in te indigens, uti benedicens benedicat te dominus deus tuus, [3]) datorem scilicet, qui fecerit non esse indigentem. Et plus hic; non enim petenti iubet dari, sed non sit, inquit, indigens in te, id est cura ultro, ne sit; quo magis petenti praeiudicat dandum, etiam in sequentibus. Si autem fuerit indigens e fratribus tuis, non avertes cor tuum, nec constringes manum tuam a fratre indigente; aperiens aperies illi manum, foenus foenerabis illi, quantum desiderarit; [4]) foenus enim nisi petenti dari non solet. Sed de foenore postmodum. Nunc si qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iussisse, Christum vero omnibus petentibus, ut hoc sit novum atque diversum: imo unum erit ex his, per quae lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes praecepit, quam quod creator in fratres. Nam etsi maior est bonitas, quae operatur in extraneos, sed non prior ea, quae ante deberet in proximos. Quis enim non diligens proximos [5]) poterit diligere extraneos? Quodsi secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, eiusdem erit secundus gradus, cuius et primus, facilius, quam ut eius sit secundus, cuius non exstitit primus. Ita creator et secundum naturae ordinem primum in proximos docuit benignitatem, emissurus eam postea in extraneos, et secundum rationem dispositionis suae primo in Iudaeos, postea et in omne hominum genus. Ideoque quamdiu intra Israelem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gentes haereditatem et possessionem terminos terrae, [6]) et coepit expungi quod

---

1) Luc. 6, 30. 2) Ita emend. Rig.; Rhen. ed. I. datorem imparatam habens, quae alii aliter mutarunt. 3) Deut. 15, 4. 4) Deut. 15, 7 sq. 5) Vv. non dil. prox. Wouwer add. e ms. 6) Ps. 2, 8.

dictum est per Osee: non populus meus, populus meus, et non misericordiam consecuta, misericordiam consecuta,[1]) natio scilicet. Exinde Christus in omnes legem paternae benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione, sicut in vocatione. Ita etsi quid amplius docuit, hoc quoque in haereditatem gentium accepit: et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita et vos facite illis.[2]) In isto praecepto utique alia pars eius subauditur: et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita et vos ne faciatis illis. Hoc si novus deus et ignotus retro et nondum plane editus praecepit, qui me nulla ante hac institutione formaverit, qua prius scirem, quid deberem mihi velle vel nolle, atque ita et aliis facere, quae mihi vellem, et[3]) non facere, quae mihi nollem: passivitatem sententiae meae permisit, nec adstrinxit me ad convenientiam voluntatis et facti, ut id aliis faciam, quod mihi velim, et id nec aliis faciam, quod mihi nolim. Non enim definiit, quid mihi atque aliis debeam velle vel nolle, ut ad legem voluntatis sperem[4]) factum, et possim alii non praestare, quod ab alio mihi velim praestitum, amorem, obsequium, solatium, praesidium et eiusmodi bona, proinde et alii facere, quod ab alio mihi fieri nolim, vim, iniuriam, contumeliam, fraudem et eiusmodi mala. Denique hac inconvenientia voluntatis et facti agunt ethnici nondnm a deo instructi. Nam etsi natura bonum et malum notum est, non tamen dei disciplina, qua cognita tunc demum convenientia voluntatis et facti ex fide, ut sub metu dei, agitur. Itaque deus Marcionis cum maxime revelatus sit, tamen revelatus non potuit huius praecepti, de quo agitur, tam strictum et obscurum et caecum adhuc et facilius pro meo potius arbitrio interpretandum compendium emittere, cuius nullam praestruxerat distinctionem. At enim creator meus olim et ubique praecepit indigentes, pauperes et pupillos et viduas protegi, iuvari, refrigerari; sicut et per Esaiam: infringito panem tuum mendicis,[5]) et qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito,

---

1) Hos. 1, 6. 9. 2) Luc. 6, 31. 3) Rhen. ed. I. quae et m. v., n. fac. et quae etc.; primum et omiserunt Pam. et Rig. 4) Rhen. in ed. I. voluntati sperem, quae vv. mutavit in: voluntatis parem, uti etiam ea sunt in cett. edd. 5) Ed. Fran. et Rig. infr. esurienti p. t., et mendicos etc. Cf. LXX.

et nudum si videris, tegito;[1]) item per Ezechielem de viro iusto: panem suum dabit esurienti, et nundum conteget.[2]) Satis ergo iam tunc me docuit ea facere aliis, quae mihi velim fieri. Proinde denuntians: non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices,[3]) docuit, ne faciam aliis, quae fieri mihi nolim; et ideo ipsius erit praeceptum in evangelio, qui illud retro et praestruxit et distinxit, et ad arbitrium disciplinae suae disposuit, et merito iam compendio substrinxit, quoniam et alias recisum sermonem facturus in terris dominus,[4]) id est Christus praedicabatur.

17. Hic nunc de foenore cum interponit: et si foeneraveritis, a quibus speratis vos recepturos, quae gratia est vobis?[5]) percurre sequentia Ezechielis de eodem viro iusto: pecuniam, inquit, suam foenori non dedit, et quod abundaverit, non sumet,[6]) foenoris scilicet redundantiam, quod est usura. Prius igitur fuit, ut fructum foenoris eradicaret, quo facilius adsuefaceret hominem ipsi quoque foenori, si forte, perdendo, cuius fructum didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis evangelio; quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum disciplinae Christianae nitorem primis quibusque praeceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam et supra: et pignus, inquit, reddes,[7]) beati utique si non sit solvendum, quia solutori utique pignus restituendum esse utrum homo scriberet.[8]) Multo manifestius in Deuteronomio: non dormies super pignus eius, redditione reddes illi pallium circa solis occasum, et dormiet in pallio suo.[9]) Adhuc clarius supra: dimittes omne debitum, quod tibi proximus debet, et fratrem tuum non reposces, quoniam remissio domini dei tui invocata est.[10]) Porro cum debitum dimitti iubet utique non exsoluturo, plus etiam est etsi exsoluturo. Cum reposci vetat, quid aliud docet, quam non exsoluturo foeneremus, qui tam detrimentum foenori indixit? Et eritis filii dei.[11]) Nihil impudentius, si ille

---

1) Ies. 58, 7. 2) Ezech. 18, 7. 3) Exod. 20, 13 sqq. 4) Ies. 10, 23. cf. LXX. 5) Luc. 6, 34. 6) Ezech. 18, 8. 7) Ezech. 18, 17. 8) Ita Rhen. ed. I; Rig. reddet, utique si non sit solvendo, quia soluturo — scriberet? Sed vel his mutationibus locus nondum est sanatus. 9) Deut. 24, 12. 10) Deut. 15, 2. 11) Luc. 6, 35.

nos sibi filios faciet, qui nobis filios facere non permisit auferendo connubium; quomodo in id nomen allecturus est suos, quod iam erasit? Filius spadonis esse non possum, maxime cum patrem habeam eundem, quem et omnia. Nam tam pater omnium, qui conditor universitatis, quam spado, qui nullius substantiae conditor. Etsi marem ac feminam non miscuisset creator, etsi non universis quoque animalibus filios concessisset, hoc eram eius ante paradisum, ante delictum, ante exilium, ante duos unum. Denuo factus filius fui, statim cum me manibus enixus est, cum de suo halitu movit. Ille me nunc rursus filium nuncupat, iam non in animam, sed in spiritum pariens: quia ipse, inquit, suavis est adversus ingratos et malos.[1] Euge, Marcion, satis ingeniose detraxisti illi pluvias et soles, ne creator videretur. Sed quis iste suavis, qui ne cognitus quidem usque adhuc? Quomodo suavis, a quo nulla beneficia praecesserant? Hoc genus suavitatis, qua soles et imbres qui foeneraverat, non recepturus ab humano genere ut creator, qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis quam sibi debitum gratiae referentes homines usque adhuc sustinet. Vere suavis etiam spiritalibus commodis. Eloquia enim domini dulciora super mel et favos.[2] Ille igitur et ingratos suggillavit, qui gratos experiri merebatur. Cuius solem et imbres tu quoque Marcion ingratus habuisti. Ceterum tuus non poterat iam queri ingratos, qui non paraverat gratos. Misericordiam quoque praecipiens: estote, inquit, misericordes, sicut pater[3] misertus est vestri.[4] Hoc erit: panem infringito esurienti, et qui[5] sine tecto, in domum tuam inducito, et nudum si videris, tegito,[6] et iudicate pupillo, et iustificate viduam.[7] Agnosco doctrinam eius veterem, qui mavult misericordiam, quam sacrificium.[8] Aut si alius nunc misericordiam praecepit, quia et ipse misericors sit, cur tanto aevo misericors mihi non fuit? Nolite iudicare, ne iudicemini. Nolite condemnare, ne condemnemini. Dimittite, et dimittemini. Date, et dabitur vobis, mensuram bonam, pressam ac fluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem, qua mensi eritis mensura,

---

1) Luc. 6, 35. 2) Ps. 19, 11. 3) Ed. Fran. et Rig. pater vester. 4) Luc. 6, 36. 5) Addidi: qui; Rigalt. mendicos. 6) Ies. 58, 7. 7) Ies. 1, 17. 8) Hos. 6, 6.

remetietur vobis.[1]) Ut opinor, haec retributionem promeri tis provocatam sonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantum, ergo humanam docet disciplinam et mercedem, et in totum hominibus obediemus; si a creatore ut a iudice et dispunctore meritorum, ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem constituit retributionem captandam vel timendam, prout quisque iudicaverit aut condemnaverit aut dimiserit aut mensus fuerit; si ab ipso, ergo et ille iam iudicat, quod Marcion negat. Eligant itaque Marcionitae, ne tanti sit de magistri regula excidere, quanti [2]) Christum aut hominibus aut creatori docentem habere. Sed caecus caecum ducit in foveam.[3]) Credunt aliqui Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum.[4]) Hoc meminisse debuerat Apelles, Marcionis de discipulo emendator. Eximat et de oculo suo trabem haereticus, tunc in oculo Christiani, si quam putat stipulam, revincat; proinde et arbor bona non proferat malum fructum, quia nec veritas haeresin, nec mala bonum, quia nec haeresis veritatem, sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit,[5]) nec Apelles de Marcionis. Multo enim haec congruentius in ipsos interpretabimur, quae Christus in homines allegorizavit, non in duos deos, secundum scandalum Marcionis. Puto me non temere huc usque adhuc lineae insistere, qua definio, nusquam omnino alium deum a Christo revelatum. In hoc solo adulterium Marcionis manus stupuisse miror, nisi quod etiam latrones timent. Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tam diu ergo et Iudaeî non alium deum norant, quam praeter quem neminem adhuc norant, nec alium deum appellabant, quam quem solum norant. Si ita est, quis videbitur dixisse: quid vocatis:[6]) domine, domine?[7]) Utrumne qui nunquam hoc fuerat vocatus, ut nusquam adhuc editus, an ille, qui semper dominus habebatur, ut a primordio cognitus, deus scilicet Iudaeorum? Quis item adiecisse potuisset: et non facitis, quae dico? Utrumne qui cum maxime edocere tentabat, an qui a primordio ad illos et legis et prophetarum eloquia mandaverat?

---

1) Luc. 6, 37. 38. 2) Rhen. ed. I. quam. Lat. et Rig. quanti. 3) Luc. 6, 39. 4) Luc. 6, 40. 5) Luc. 6, 41—45. 6) Rhen. ed. I. quid vocas. 7) Luc. 6, 46.

Qui et inobaudientiam illis exprobrare posset, etiamsi nunquam alias exprobrasset? Porro qui ante Christum: populus iste me labiis diligit, cor autem eorum longe absistit a me,[1]) concionatus est, veterem utique illis contumaciam imputabat. Alioquin quam absurdum, ut novus deus, novus Christus, novae tantaeque religionis illuminator, contumaces et inobsequentes pronuntiaret, quos non potuisset experiri?

18. Proinde extollenda fide centurionis, incredibile, si is professus est, talem se fidem nec in Israele invenisse,[2]) ad quem non pertinebat fides Israelis. Sed nec exinde pertinere poterat adhuc cruda, ut probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit illi alienae fidei exemplo uti? Quoniam si ita esset, dixisset, talem fidem nec in Israele unquam fuisse. Ceterum dicens talem fidem debuisse inveniri in Israele, quique ad hoc venisset, ut eam inveniret, deus scilicet et Christus Israelis, quam non suggillasset, nisi exactor et sectator eius? Aemulus vero etiam maluisset eam talem inventam, ad quam infirmandam et destruendam magis venerat, non ad comprobandam. Resuscitavit et mortuum filium viduae;[3]) non novum documentum. Hoc et prophetae creatoris ediderant, quanto magis filius? Adeo autem in illud usque momenti nullum alium dominus Christus intulerat, ut omnes illic creatori gloriam retulerint, dicentes, magnus prophetes prodiit in nobis, et respexit deus populum suum.[4]) Quis deus? Utique cuius populus, et a quo prophetae. Quodsi illi quidem creatorem glorificabant, Christus vero et audiens et sciens non corrigebat, et quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes; sine dubio aut non alium circumferebat deum, quam quem in suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat, aut quale est, ut illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniens, ut errori eorum mederetur? Sed scandalizatur Ioannes auditis virtutibus Christi,[5]) ut alterius. At ego rationem scandali prius expediam, quo facilius haeretici scandalum explodam. Ipso iam domino virtutum sermone et spiritu patris operante in terris et praedicante, necesse

1) Ies. 29, 13. 2) Luc. 7, 1—10. 3) Luc. 7, 11—17.
4) Luc. 7, 16. 5) Luc. 7, 20.

erat portionem spiritus sancti, qui et forma prophetici moduli in Ioanne egerat praeparaturam viarum dominicarum, abscedere iam ab Ioanne, redactam scilicet in dominum, ut in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iam homo et unus de turba, scandalizabatur quidem qua homo, sed non qua alium Christum sperans vel intelligens, qui neque eundem speraret, ut nihil novi docentem vel operantem. Nemo haesitabit de aliquo, quem dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Ioannes autem certus erat, neminem deum praeter creatorem, vel qua Iudaeus etiam prophetes; plane facilius quasi haesitavit de eo, quem cum sciat esse, an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu et Ioannes: tu es, inquit, qui venis, an alium speramus? [1]) Simpliciter inquirens, an ipse venisset, quem exspectabat: tu es, qui venis, vel qui venturus es, an alium exspectamus? id est, an alius est, quem exspectamus, si non tu es, quem venturum exspectamus? Sperabat enim, sicut omnes opinabantur, ex similitudine documentorum potuisse et prophetam interim missum esse, a quo alius esset, id est maior, ipse scilicet dominus, qui venturus exspectabatur. Atque adeo hoc erat Ioannis scandalum, quod dubitabat ipsum venisse, quem exspectabant, quem et praedicatis operationibus agnovisse debuerant, ut dominus per easdem operationes agnoscendum se nuntiaverit Ioanni. [2]) Quae cum constet praedicata in Christum creatoris, sicut ad singula ostendimus, satis perversum, ut Christum non creatoris per ea renuntiarit intelligendum, per quae magis Christum creatoris agnosci compellebat. Multo perversius, si et testimonium Ioanni perhibet non Ioannis Christus, propheten eum confirmans, imo et supra ut angelum ingerens, etiam scriptum super illo: ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam; [3]) eleganter ad superiorem sensum scandalizati Ioannis commemorans prophetiam, ut confirmans praecursorem, Ioannem, iam advenisse, exstingueret scrupulum interrogationis illius: tu es, qui venis, an alium exspectamus? Praecursore enim iam functo officium, praeparata via domini, ipse erat intelligendus, cui praecursor ministraverat, maior [3]) quidem omnibus natis mulierum,

---

1) Luc. 7, 20. Ed. Fran. et Rig. exspectamus. 2) Luc. 7, 21. 22. 3) Luc. 7, 26. 27. Malach. 3, 1 sqq. 3) Ed. Fran.

sed non ideo subiectus ei, qui minor fuerit in regno dei, quasi alterius sit dei regnum, in quo modicus quis maior erit Ioanne,[1]) alterius Ioannes, qui omnibus natis mulierum maior sit. Sive enim de quocunque dicit modico per humilitatem, sive de semet ipso, quia minor Ioanne habebatur, omnibus scilicet in solitudinem concurrentibus ad Ioannem potius quam ad Christum: (quid existis videre in solitudinem?) [2]) tantundem et creatori competit, et Ioannem ipsius esse maiorem natis mulierum, et Christum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno aeque creatoris, et qui sit maior tanto propheta, qui non fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc Ioannem minuit. Diximus de remissione[3]) peccatorum. Illius autem peccatricis feminae argumentum eo pertinebit, ut cum pedes domini osculis figeret, lacrimis inundaret, crinibus detergeret, unguento perduceret, solidi corporis veritatem, non phantasma inane, tractaverit, et ut peccatricis poenitentia secundum creatorem meruerit veniam, praeponere solitum sacrificio. Sed etsi poenitentiae stimulus ex fide acciderat per poenitentiam ex fide iustificatam, ab eo audiit: fides tua te salvam fecit,[4]) qui per Abacuc pronuntiarat: iustus ex fide sua vivit.[5])

19. Quod divites Christo mulieres adhaerebant, quae et de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas et uxor regis procuratoris,[6]) de prophetia est. Has enim vocabat per Esaiam mulieres divites, exsurgite et audite vocem meam, ut discipulas primo, dehinc ut operarias et ministras ostenderet: filiae in spe audite sermones meos; dies anni mementote cum labore in spe;[7]) cum labore enim, quo sequebantur, et ob spem ministrabant. Aeque de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloquii a creatore promissum. At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum, aure audietis et non audietis,[8]) dedit Christo frequenter inculcare, qui habet aures, audiat.[9]) Non quasi ex diversitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator, sed quia comminationem exhortatio sequebatur.

---

maiore. Rig. maiori. Imo proxime pro subiecto, quod est in omnibus edd., subiectus videtur scribendum esse. 1) Luc. 7, 28. 2) Luc. 7, 25. 3) Rhen. ed. I. remissione; cett. remissa. 4) Luc. 7, 36 — 50. 5) Habac. 2, 4. Rigalt. vivet. 6) Luc. 8, 1—3. 7) Ies. 32, 9 sq. 8) Ies. 6, 10. 9) Luc. 8, 8.

Primo, aure audietis et non audietis; dehinc, qui habet aures, audiat, non enim audiebant ultro, qui aures habebant, sed ostendebat aures cordis necessarias, quibus illos audituros negarat creator. Et ideo per Christum adiicit: videte, quomodo audiatis[1]) et non audiatis, non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronuntiationi accomodes pro sensu eius, qui auditui suscitabat, etiam dicendo: videte, quomodo audiatis, non audituris minabatur; sane nominatur mitissimus deus, quia nec iudicat nec irascitur. Hoc probat etiam subiacens sensus. Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet etiam quod habere se putat auferetur ei.[2]) Quid dabitur? Adiectio fidei vel intellectus vel salus ipsa. Quid auferetur? Utique quod dabitur. A quo dabitur et auferetur? Si a creatore auferetur, ab eo et dabitur. Si a deo Marcionis dabitur, ab eo et auferetur; quoquo tamen nomine comminatur ablationem, non erit eius dei, qui nescit comminari, quia non novit irasci. Miror autem, cum lucernam negat abscondi solere,[3]) qui se tanto seculo absconderat maius et necessarius lumen, cum omnia de occulto in apertum repromittit, qui deum suum usque adhuc obumbrat, exspectans, opinor, nasci Marcionem. Venimus ad constantissimum argumentum omnium, qui domini nativitatem in controversiam deferunt. Ipse, inquiunt, contestatur, se non esse natum dicendo: quae mihi mater, et qui mihi fratres?[4]) Ita semper haeretici aut nudas et simplices voces coniecturis quo volunt rapiunt, aut rursus conditionales et rationales simplicitatis conditione dissolvunt, ut hoc in loco. Nos contrario dicimus primo non potuisse illi adnuntiari, quod mater et fratres eius foris starent, quaerentes videre eum,[5]) si nulla illi mater et fratres nulli fuissent, quos utique norat, qui adnuntiarat vel retro notos vel tunc ibidem compertos, dum eum videre desiderant, vel dum ipsi nuntium mandant. Ad hanc primam propositionem nostram solet ex diverso responderi. Quid enim, si tentandi gratia nuntiatum est ei? Sed hoc scriptura non dicit, quae quanto significare solet ex tentatione quid factum, (ecce legis doctor adsurrexit tentans eum,[6]) et de tributi consulta-

---

1) Luc. 8, 18. 2) ibid. 3) Luc. 8, 16. 4) Matth. 12, 48
5) Luc. 8, 20. 6) Luc. 10, 25.

tione, et accesserunt ad eum pharisaei tentantes eum,)[1] tanto, ubi non facit tentationis mentionem, non admittit tentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti caussas tentationis expostulo; cui rei tentaverint illum per nominationem matris et fratrum? Si ut scirent natusne esset, an non, quando de hoc fuit quaestio, quam ex ista tentatione discuterent, (quis autem dubitaret natum, quem videret hominem, quem audisset filium se hominis professum, quem de conspectu omnis humanae qualitatis dubitaret deum aut filium dei credere?) propheten facilius existimantes, licet magnum aliquem, utique tamen natum? Etiamsi in exploratione nativitatis tentandus fuisset, quodcunque aliud argumentum tentationi competisset, quam per earum personarum mentionem, quas potuit etiam natus non habere. Dic mihi, omnibus natis mater advivit? omnibus natis adgenerantur et fratres? non licet patres magis et sorores habere, vel et neminem? Sed et census constat actos sub Augusto tunc[2]) in Iudaea per Sentium Saturninum,[3]) apud quos genus eius inquirere potuissent. Adeo nullo modo constitit ratio tentationis istius, et vere mater et fratres eius foris stabant. Superest inspicere sensum non simpliciter pronuntiantis: quae mihi mater aut fratres, quasi ad generis et nativitatis negationem, sed et ex caussae necessitate et conditione rationali. Tam proximas enim personas foris stare extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius et avocare eum a sollemni opere quaerentes merito indignatus est, non tam negavit, quam abdicavit. Atque adeo cum praemisisset: quae mihi mater et qui mihi fratres? subiungens: nisi qui audiunt verba mea et faciunt ea,[4]) transtulit sanguinis nomina in alios, quos magis proximos pro fide iudicaret. Nemo autem transfert quid, nisi ab eo, qui habet id, quod transfert. Si ergo matrem et fratres eos fecit, qui non erant, quomodo negavit eos, qui erant? meritorum scilicet conditione, non ex proximorum negatione, in semet ipso docens, qui patrem aut matrem aut fratres praeponeret verbo dei, non esse dignum discipulum.[5]) Ceterum ex hoc magis matrem et fratres confitebatur, quod illos nolebat agnoscere, quod alios adoptabat,

---

1) Luc. 20, 20. 2) Praeter Fr. Iunium omnes editt. nunc. 3) Luc. 2. 4) Luc. 8, 21. 5) Matth. 10, 37.

confirmabat, quod ex offensa negavit, quibus non ut veriores substituit sed ut digniores. Denique nihil magnum, si fidem sanguini praeposuit, quem non habebat.

20. Quis autem iste est, qui et ventis et mari imperat?[1]) nimirum novus dominator atque possessor elementorum subacti iam et exclusi creatoris? Non ita est. Sed agnorant substantiae auctorem suum, quae famulis quoque eius obaudire consueverant. Inspice Exodum, Marcion, aspice mari rubro, vastiori super omnia stagna Iudaeae, virgam Moysi imperantem, ut funditus proscissum et pari utrinque stupore discriminis fixum sicco populum pede intestino itinere transmitteret, rursusque sub eiusdem virgae nutu, redeunte natura, Aegyptium exercitum undarum concordia obrueret, in quod opus et austri servierunt. Lege ex sorte familiae dirimendae in transitu eius Iordanis machaeram fuisse,[2]) cuius impetum atque decursum plane et Iesus docuerat prophetis transmeantibus stare.[3]) Quid ad haec? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exemplis usus essem, si non etiam praedicatio marinae istius expeditionis Christum antecessisset. Nam cum transfretat, psalmus expungitur: dominus, inquit, super aquas multas.[4]) Cum undas freti discutit, Abacuc adimpletur: dispergens, inquit, aquas itinere.[5]) Cum ad minas eius eliditur mare, Naum quoque absolvitur: comminans, inquit, mari et arefaciens illud,[6]) utique cum ventis, quibus inquietabatur. Unde vis, meum vindicem Christum, de exemplis an de prophetis creatoris? Age nunc, qui militarem et armatum bellatorem praedicari putas, non figurate nec allegorice, qui bellum spiritale adversus spiritales hostes spiritali militia et spiritalibus armis spiritaliter debellaturus esset. Cum invenis in uno homine multitudinem daemonum, legionem se professam,[7]) utique spiritalem, disce et Christum expugnatorem spiritalium hostium spiritaliter armatum et spiritaliter bellicosum intelligendum, atque ita ipsum esse, qui cum legione quoque daemonum erat dimicaturus. Ut et de hoc bello psalmus

---

1) Luc. 8, 25. 2) Locum corruptum Semlerus ita corrigendum putavit: Lege et sorti famuli (i. e. Iosuae) dirimendae, in transitum eius, Iordanis maceriem fuisse. 3) Ios. 5, 4. 4) Ps. 29, 3. 5) Hab. 3, 9. 6) Nahum 1, 4. 7) Luc. 8, 30.

possit videri pronuntiasse: dominus validus, dominus potens in bello.[1]) Nam cum ultimo hoste morte proeliatus, per tropaeum crucis triumphavit. Cuius autem dei filium Iesum legio testata est?[2]) Sine dubio cuius tormenta et abyssum noverant et timebant, nec enim videntur posse ignorasse adhuc, quod novi et ignoti dei virtus operaretur in terris, quia verisimile non est creatorem ignorasse. Si enim alium supra se deum ignoraverat aliquando, tamen iam infra coelum suum agentem utique compererat. Quod autem dominus comperisset, iam et universae familiae innotuisset in eodem mundo et intra eundem ambitum coeli, quo peregrina divinitas conversaretur. In quantum ergo et creator scisset eam, et substantiae eius, si fuisset, in tantum, quia nulla fuit, non alium daemones sciebant, quam dei sui Christum. Non enim peterent[3]) ab alio, quod meminissent petendum sibi a creatore, veniam scilicet abyssi creatoris. Denique impetraverunt; quo merito? Quia mentiti erant, quia saevi dei filium eum fecerant? Et qualis erit, qui mentitos iuvabat, qui infamantes sustinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia deum abyssi et suum cognoverant, ita eum se et ipse confirmavit, quem cognoverunt daemones Iesum, iudicem et ultoris dei filium. Ecce aliquid et de illis pusillitatibus et infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorantiam enim et ego adscribere ei volo; permittite mihi adversus haereticum. Tangitur a femina, quae sanguine fluitabat, et nescivit a qua. Quis me, inquit, tetigit? Etiam excusantibus discipulis, perseverat in ignorantiae voce. Tetigit me aliquis, idque de argumento affirmat. Sensi enim virtutem ex me profectam.[4]) Quid dicit haereticus? Sciebatne personam? Et cur quasi ignorans loquebatur? ut confessionem certe provocaret, ut timorem probaret. Sic et Adam aliquando quaesierat, quasi ignorans: Adam ubi es? Habes et creatorem cum Christo excusatum et Christum creatori adaequatum. Sed et hoc, quia[5]) adversarius legis, ut quia lex[6]) a contactu feminae sanguinantis summovet, idcirco gestierit non tantum contactum eius admittere, sed etiam sanitatem donare.

---

1) Ps. 24, 8. 2) Luc. 8, 28. 3) Sic Wouw. e ms.; cett. Non depetunt. 4) Luc. 8, 43—46. 5) Editt. omnes: qui; Fr. Iunius, probante Aug. Hahnio: qua. 6) Lev. 15, 19 sqq.

O deum non natura beneficum, sed aemulatione! At enim, si fidem mulieris invenimus ita meruisse, cum dicit: fides tua te salvam fecit;[1]) quis es, ut aemulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse dominus ex fidei remuneratione editum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constituere, qua contempserat legem. Et cui credibile, ut mulier nullius adhuc dei conscia, nulli adhuc novae legi [2]) initiata, legem irrumperet eam, cui adhuc tenebatur? Qua denique fide irrupit? In quem deum credens, quem spernens? Creatorem? Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quae alium deum ignorabat, et quomodo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit, quam ex fide creatoris. Quomodo enim utrumque conveniet, ut et irruperit et ex fide eam irruperit, propter quam irrupisse non debuit? Dicam: fides haec fuit primo, qua deum suum confidebat misericordiam malle quam ipsum sacrificium, qua eum deum certa erat operari in Christo, qua sic eum tetigit, non ut hominem sanctum, nec ut prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia sciret, sed ut ipsum deum, quem nulla spurcitia pollui posse praesumpserat. Itaque non temere interpretata est sibi legem ea contaminari significantem, quae essent contaminabilia, non deum, quem in Christo confidebat. Sed et illud recogitavit, ordinarium et sollemnem menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege taxari, qui veniat ex officio naturae, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis redundabat, cui non modum temporis, sed divinae misericordiae auxilium necessarium sciebat. Atque ita potest videri legem non irrupisse, sed distinxisse. Haec erit fides, quae contulerat etiam intellectum. Nisi credideritis, inquit, non intelligetis.[3]) Hanc fidem probans Christus eius feminae, quae solum credebat creatorem, eius fidei se deum respondit, quam probavit. Nec illud omittam, quod, dum tangitur vestimentum eius, utique corpori, non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur; non quasi iam de hoc retractemus, sed quia ad praesentem conspirat quaestionem. Si enim non erat veritas corporis, phantasma utique contaminari, qua res vacua, non posset. Qui ergo non potest

---

1) Luc. 8, 48. 2) Sic Wouweri cod.; ceteri editt. nullius — legis. 3) Ies. 7, 9.

contaminari prae inanitate substantiae, quomodo voluisset? Ut aemulus legis mentiebatur, qui non vere polluebatur?

21. Dimittit discipulos ad praedicandum dei regnum.[1]) Numquid vel hic edidit, cuius? Prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre. Quis hoc mandasset, nisi qui et corvos pavit, et flores agri vestit, qui bovi quoque terenti libertatem oris ad veniam pabuli ex opere summovendi[2]) ante praecepit, quia dignus operarius mercede sua. Haec Marcion deleat, dum sensui salva sint. At cum iubet pulverem excutere de pedibus in eos, a quibus excepti non fuissent, et hoc in testimonium mandat fieri; nemo testatur, quod non iudicio destinatur; inhumanitatem qui in testationem redigi iubet, iudicem comminatur. Nullum deum novum a Christo probatum illa etiam opinio omnium declaravit: quia Christum Iesum alii Ioannem, alii Heliam, alii unum aliquem ex veteribus prophetis Herodi adseverabant.[3]) Ex quibus quicunque fuisset, non utique ob hoc est suscitatus, ut alium deum post resurrectionem praedicaret. Pascit populum in solitudine,[4]) de pristino scilicet more. Aut si non eadem et maiestas, ergo iam minor est creatore, qui non uno die, sed annis quadraginta, nec de inferioribus materiis panis et piscis, sed de manna coelesti, nec quinque circiter, sed sexcenta millia hominum protelavit. Adeo autem ea fuit maiestas, ut et pabuli exiguitatem non tantum sufficere, verum etiam exuberare, de pristino voluerit exemplo. Sic enim et in tempore famis sub Helia viduae Sareptensi modica et suprema alimenta ex prophetae benedictione per totum famis tempus redundaverant.[5]) Habes tertiam Basiliarum, si et quartam revolvas,[6]) invenies totum hunc ordinem Christi circa illum dei hominem, qui oblatos sibi decem[7]) hordeaceos panes cum populo distribui iussisset, et minister eius proinde comparata multitudine et pabuli mediocritate respondisset, quid ego hoc dem in conspectu centum hominum?[8]) da, inquit, et man-

---

1) Luc. 9, 1—6. 2) Wouweri cod. sumendi. 3) Luc. 9, 7. 8. 4) Luc. 9, 10—17. 5) 1 Reg. 17, 7—16. 6) Ita emend. Wouw.; cett. resolvas. 7) Pam. et Rig. viginti. 8) Sic Rig., in cuius cod. leg. quid ergo (quod Rig. retinuit) hoc dem inspectu centum hominum? Rhen. ed. I. quid ergo hoc idem inspectum centum millibus hominum? Pro ergo Pamel. ego posuit.

ducabunt, quoniam hoc dicit dominus; manducarunt et reliquerunt reliquias secundum dictum domini.[1]) O Christum et in novis veterem! Haec itaque, quae viderat Petrus et cum pristinis compararat, et non tantum retro facta, sed et in futurum iam tunc prophetantia, recognoverat, interroganti domino, quisnam illis videretur, cum pro omnibus responderet: tu es Christus:[2]) non potest non eum sensisse Christum, [nisi] quem noverat in scripturis, quem iam recensebat in factis. Hoc et ipse confirmat usque adhuc patiens, imo et silentium indicens. Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri, quam creatoris, ille autem praecepit, ne cui hoc dicerent,[3]) utique id noluit provulgari, quod Petrus senserat. Imo, inquis, quia non recte senserat, noluit mendacium disseminari. Sed aliam silentii caussam edixit, quia oporteret filium hominis multa pati, et reprobari a presbyteris et scribis et sacerdotibus, et interfici, et post tertium diem resurgere.[4]) Quae cum praedicata sint et ipsa in Christum creatoris, sicut suis locis implebimus, sic quoque ipsum se ostendit esse, in quem praedicabantur. Certe etsi non essent praedicata, eam caussam indicti silentii protulit, quae non Petri errorem demonstraret, sed obeundarum passionum necessitatem. Qui voluerit, inquit, animam suam salvam facere, perdet illam, et qui perdiderit eam propter me, salvam faciet eam.[5]) Certe filius hominis hanc sententiam emisit. Perspice igitur et tu cum rege Babylonio fornacem eius ardentem, et invenies illic tanquam filium hominis (nondum enim vere erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus constituentem. Salvas facit animas trium fratrum, qui eas pro deo perdere conspiraverant, Chaldaeorum vero perdidit, quas illi per idololatriam salvas facere maluerant. Quae est ista nova doctrina, cuius vetera documenta sunt? quamquam et praedicationes martyriorum tam futurorum, quam a deo mercedem relaturorum decucurrerunt. Vide, inquit Esaias, quomodo perit iustus, et nemo excipit corde, et viri iusti auferuntur, et nemo considerat.[6]) Quando magis hoc fit, quam in persecutione sanctorum eius? Utique non simplex, nec de naturae lege communis, sed illa insignis et pro fide

---

1) 2 Reg. 4, 42 sqq. 2) Luc. 9, 20. 3) Luc. 9, 20. 21. 4) Luc. 9, 22. 5) Luc. 9, 24. 6) Ies. 57, 1.

militaris, in qua qui animam suam propter deum perdit, servat illam, ut et hic tamen iudicem cognoscas, qui malum animae lucrum perditione eius et bonum animae detrimentum salute eius remuneratur. Sed et zeloten deum mihi exhibet, malum malo reddentem. Qui confusus, inquit, mei [1]) fuerit, et ego confundar eius,[2]) quando nec confusionis materia conveniat nisi meo Christo, cuius ordo magis pudendus, ut etiam haereticorum conviciis pateat, omnem nativitatis et educationis foeditatem et ipsius etiam carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt, perorantibus. Ceterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam non capit? Non vulva licet virginis, tamen feminae, coagulatus, etsi non semine, tamen ex lege substantiae corporalis, ex feminae humore, non caro habitus ante formam, non pecus dictus post figuram, non decem mensium cruciatu delibratus, non subita dolorum concussione, cum tanti temporis coeno per corporis cloacam effusus ad terram, nec statim lucem lacrimis auspicatus, et primo retinaculi sui vulnere, nec multum ablutus, nec sale et melle medicatus, nec pannis, iam sepulturae involucro, initiatus, nec exinde per immunditias inter sinus volutatus, molestus uberibus, diu infans, vix puer, tardius homo: sed de coelo expositus, semel grandis, semel totus, statim Christus, spiritus et virtus et deus tantum. Ceterum ut non verus, qui non videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescendus, cuius carebat veritate, carens corpore. Non poterat itaque dixisse: qui mei confusus fuerit; noster hoc debuit pronuntiasse, minoratus a patre, modico citra angelos,[3]) vermis et non homo, ignominia hominis et nullificamen populi,[4]) quatenus ita voluit, ut livore eius sanaremur, ut dedecore eius salus nostra constaret.[5]) Et merito se pro suo homine deposuit pro imagine et similitudine sua non aliena, ut, quoniam homo non erubuerat lapidem et lignum adorans, eadem constantia non confusus de Christo pro impudentia idololatriae, satis deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum Christo tuo competit, Marcion, ad meritum confusionis? Plane pudere te debet, quod illum ipse finxisti.

---

1) Cod. Wouweri, Rig. mei; cett. me. 2) Luc. 9, 26. 3) Ps. 8, 6. 4) Ps. 22, 7. 5) Ies. 53, 5.

22. Nam et hoc vel maxime erubescere debuisti, quod illum cum Moyse et Helia in secessu montis conspici pateris,[1]) quorum destructor advenerat. Hoc scilicet intelligi voluit vox illa de coelo: hic est filius meus dilectus, hunc audite,[2]) id est, non Moysen iam et Heliam. Ergo sufficiebat vox sola sine ostentatione Moysi et Heliae. Definiendo enim quem audirent, quoscunque alios vetuisset audiri. Aut numquid Esaiam et Hieremiam, ceterosque, quos non ostendit, permisit audiri, si vetuit, quos ostendit? Nunc etsi praesentia illorum fuit necessaria, non utique in colloquio ostenderentur, quod familiaritatis indicium est, nec in consortio claritatis, quod dignationis et gratiae exemplum est, sed in sordibus aliquibus, quod destructionis argumentum est, imo in tenebris creatoris, quibus discutiendis erat missus, longe etiam discreti a claritate Christi, qui voces et literas ipsas eorum ab evangelio suo erat separaturus. Siccine[3]) alienos demonstrat illos, dum secum habet? Sic relinquendos docet, quos sibi iungit? Sic destruit, quos de radiis suis exstruit? Quid faceret Christus ipsorum? Credo, secundum perversitatem tales eos revelasset, quales Christus Marcionis debuisset, aut quoscunque alios secum, quam prophetas suos. Sed quid tam Christus creatoris, quam secum ostendere praedicatores suos? cum illis videri, quibus in revelationibus erat visus? cum illis loqui, qui eum fuerant locuti? cum eis gloriam suam communicare, a quibus dominus gloriae nuncupabatur? cum principalibus[4]) suis, quorum alter populi informator aliquando, alter reformator quandoque, alter initiator veteris testamenti, alter consummator novi. Igitur et Petrus merito contubernium Christi sui agnoscens individuitate eius, suggerit consilium: bonum est nos hic esse, (bonum plane, ubi Moyses scilicet et Helias,) et faciamus hic tria tabernacula, unum tibi et Moysi unum et Heliae unum; sed nesciens quid diceret.[5]) Quomodo nesciens? Utrumne simplici errore an ratione, quam defendimus in caussa novae prophetiae, gratiae ecstasin, id est amentiam, convenire?[6]) In spiritu enim homo constitutus, praesertim cum gloriam

1) Luc. 9, 28 — 36. 2) ibid. v. 35. 3) Seml. **Siccin**; cett.: **Sic in.** 4) Cod. Vat. **principibus.** 5) Luc. 9, 33. 6) „Videtur mentionem facere septem librorum de ecstasi, quorum meminit Hieronymus.“ Rhen., Rig. et Semler.

dei conspicit, vel cum per ipsum deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute divina, de quo inter nos et psychicos quaestio est. Interim facile est amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen et Heliam cognovisset, nisi in spiritu? Nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset et similitudines lege prohibente, nisi quia in spiritu viderat, et ita quod dixisset in spiritu, non in sensu, constitutus, scire non poterat. Ceterum si sic nescit quasi errans, eo quod putaret illorum esse Christum, ergo iam constat et supra Petrum interrogatum a Christo, quem se existimarent, ut de creatoris dixisse: tu es Christus; quia, si tunc alterius dei illum cognovisset, hic quoque non errasset. Quodsi ideo et hic erravit, quia et supra, ergo certus es in illum diem quoque nullam novam divinitatem a Christo revelatam, et usque adhuc non errasse Petrum, Christo usque adhuc nihil eiusmodi revelante, et tam diu non alterius deputandum Christum, quam creatoris, cuius omnem et hic ordinem expressit. Tres de discentibus arbitros futurae visionis et vocis adsumit. Et hoc creatoris est. In tribus, inquit, testibus stabit omne verbum. 1) In montem secedit; agnosco formam loci. Nam et pristinum populum apud montem et visione et voce sua creator initiarat. Oportebat in eo suggestu consignari novum testamentum, in quo conscriptum vetus fuerat. Sub eodem etiam ambitu nubis, quam nemo dubitavit de aëre creatoris conglobatam, nisi et nubes suas illo deduxerat, quia et ipse per coelum creatoris viam ruperat, aut proinde et nubilo creatoris precario usus est. Itaque nec nunc muta nubes fuit, sed vox solita de coelo, et patris novum testimonium super filio, atque in primo 2) psalmo: filius meus es tu, ego hodie genui te. 3) De quo et per Esaiam: quis deum metuens audiat vocem filii eius? 4) Itaque iam repraesentans eum: hic est filius meus, utique subauditur: quem repromisi. Si enim repromisit aliquando, et postea dicit: hic est, eius est, exhibentis voce uti in demonstratione promissi, qui aliquando promisit, non eius, cui possit responderi: ipse enim tu quis es, qui dicas: hic est filius meus? De quo non magis praemisisti, quam te ipsum, quod

---

1) Luc. 9, 28. Deut. 19, 15. 2) Ed. Fran. et Rig. secundo. 3) Ps. 2, 7. 4) Ies. 50, 10.

prius eras, revelasti. Hunc igitur audite, quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetae, quoniam et prophetes existimari habebat a populo. Prophetam, inquit Moyses, suscitabit vobis deus ex filiis vestris, (secundum carnalem scilicet censum,) tanquam me audietis illum. Omnis autem, qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. 1) Sic et Esaias: quis in vobis metuens exaudiat vocem filii eius. 2) Quam et ipse pater commendaturus erat; sistens enim, inquit, verba filii sui, 3) dicendo scilicet: hic est filius meus dilectus, hunc audite. Itaque etsi facta translatio sit auditionis a Moyse et Helia in Christum, sed non ut ab alio deo, nec ad alium Christum, sed a creatore in Christum eius, secundum decessionem veteris et successionem novi testamenti. Non legatus, inquit Esaias, nec nuntius, sed ipse deus salvos eos faciet, 4) ipse iam praedicans et implens legem et prophetas. Tradidit igitur pater filio discipulos novos, ostensis prius cum illo Moyse et Helia in claritatis praerogativa, atque ita dimissis, quasi iam et officio et honore dispunctis, ut hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse et Helia. Totum autem habitum visionis istius habemus etiam apud Abacuc, ubi spiritus ex persona interdum apostolorum: domine, audivi auditum tuum et extimui; (quem magis, quam vocis coelestis illius: hic est filius meus dilectus, hunc audite?) consideravi opera tua et excidi mente. 5) Quando magis, quam cum visa claritate eius nesciit, quid diceret Petrus? In medio duorum animalium cognosceris, Moysi et Heliae. De quibus et Zacharias vidit in figura duarum olearum et duorum ramulorum oleae. Nam hi sunt, de quibus dictum est illi: duo filii opimitatis adsistunt domino universae terrae. 6) Et rursum idem Abacuc: operuit coelos virtus, utique nubilo illo, et splendor eius ut lux erit, 7) uti ne qua etiam vestitus eius refulsit. Et si commemoremur promissionis Moysi, hic invenietur expuncta. Cum enim desiderasset conspectum domini Moyses, dicens: si ergo inveni gratiam coram te, manifesta te mihi, ut cognoscenter vide-

---

1) Deut. 18, 15. 2) Ies. 50, 10. 3) Ies. 44, 26. 4) Ies 63, 9. cf. LXX. Pro faciet Rig. fecit. 5) Habac. 3, 2. 6) Zach. 4, 3. 14. 7) Habac. 3, 3 sq. cf. LXX.

am te, eum conspectum desiderans, in quo hominem esset acturus, quod propheta sciebat; ceterum dei faciem, iam audierat, nemo homo videbit [me] et vivet. Et hunc, inquit, sermonem, quem dixisti, faciam tibi. Et rursus Moyses: ostende mihi gloriam tuam. Et dominus similiter de futuro: ego praecedam in gloria mea; et reliqua. Et in novissimo: et tunc videbis posteriora mea,[1]) non lumbos nec suras, sed quam desideraverat, gloriam in posterioribus temporibus revelandam, in qua facie ad faciem visibilem se ei repromiserat,[2]) etiam ad Aaronem dicens: si fuerit prophetes in vobis, in visione cognoscar illi, et in visione loquar ad eum, non quomodo ad Moysen, os ad os loquar,[3]) in specie utique hominis, quam erat gestaturus, non in aenigmate.[4]) Nam etsi Marcion noluit eum colloquentem domino ostensum, sed stantem, tamen et stans os ad os stabat et faciem ad faciem cum illo, inquit, non extra illum, in gloria ipsius, nedum in conspectu.[5]) De qua gloria non aliter illustratus discessit a Christo, quam solebat a creatore, proinde tunc oculos percutiens[6]) filiorum Israelis, quemadmodum et nunc excaecati Marcionis, qui hoc quoque argumentum adversus se facere non vidit. Suscipio in me personam Israelis.

23. Stet Christus Marcionis et exclamet: o genitura incredula, quousque ero apud vos?[7]) Statim a me audire debebit: quisquis es, *ἐπερχόμενε*, prius ede, qui sis, et a quo venias, et quod in nobis tibi ius? Usque adhuc creatoris est totum apud te.[8]) Plane si ab illo venis, et illi agis, admittimus increpationem. Si vero ab alio, dicas velim: quid nobis unquam de tuo commisisti, quod credere debuissemus, ut exprobres incredulitatem, qui nec te ipsum aliquando nobis revelasti? Quam olim apud nos agere

---

1) Exod. 33, 12 sqq. 2) Ed. Fran. et Rig. repromittit. 3) Sic. Rhen. in ed. I, qui tamen deinde addidit vv. ad eum, eaque alii receperunt. 4) Num. 12, 6 sqq. 5) Rhen. ed. I. in gloriam — in conspectu. Ed. Fran. et Rig. in gloriam — in conspectum. — „Verba vero Tertulliani: in gloriam ipsius, nedum in conspectum, persuadere possint, eum legisse (in ev. Marcionis 9, 30.) *ὀφθέντες εἰς δόξαν αὐτοῦ.*“ Aug. Hahn. 6) Ita cod. Wouweri et Rig. Ceteri: percutere. 7) Rhen. e cod. Gorz. addidit: quousque sustinebo vos? — Luc. 9, 41. 8) Rhen. in ed. I. creatoris est totum apud, sine v. te, quod reperit in cod. Gorziensi.

coepisti, ut tempus queraris; in quibus nos sustinuisti, ut patientiam imputes! Asinus de Aesopi puteo; modo venis, et iam exclamas. Suscipio adhuc et personam discipulorum, in quos insiliit. O natio incredula, quam diu ero vobiscum, quam diu vos sustinebo? Hanc eruptionem eius, utique hoc modo iustitissime repercuterem: quisquis es, ἐπερχόμενε, prius ede, qui sis, a quo venias, quod tibi ius sit in nobis? Usque adhuc, puto, creatoris es, et ideo secuti sumus recognoscentes omnia illius in te. Quodsi ab illo venis, admittimus increpationem. Si vero alii agis: oro te, dicas, quid nobis aliquando commisisti duntaxat de tuo, quod iam credidisse debuissemus, ut exprobres incredulitatem, qui nec auctorem tuum usque adhuc edis? Quam olim autem apud nos agere coepisti, ut tempus quoque opponas! In quibus autem nos sustinuisti, ut et patientiam iactes! Asinus de Aesopi puteo; modo huc apparuit, et iam exclamat: quis non ita iniustitiam increpationis retudisset, si eius eum credidisset, qui nondum queri debuisset, nisi quod nec ille eos insilisset, si non olim apud illos in lege, in prophetis, in virtutibus et beneficiis deversatus, incredulos semper fuisset expertus. Sed ecce, Christus diligit parvulos, tales esse docens debere, qui semper maiores velint esse.[1]) Creator autem ursos pueris immisit, ulciscens Helisaeum propheten convitia ab eis passum.[2]) Satis impudens Antithesis, cum tam diversa committit, parvulos et pueros, innocentem adhuc aetatem et iudicii iam capacem, quae convitiari poterat, ne dicam blasphemare. Qua ergo iustus deus, nec pueris impiis pepercit, exigens maiori aetati honorem, et utique magis a minore; qua vero bonus, adeo diligit parvulos, ut apud Aegyptum benefecerit obstetricibus, protegentibus partus Hebraeos periclitantes edicto Pharaonis. Ita et haec affectio Christi cum creatore est. Iam nunc deus Marcionis, qui connubium aversatur, quomodo videri potest parvulorum dilector, quorum tota caussa connubium est? Qui semen odit, fructum quoque exsecretur necesse est. Nae ille saevior habendus Aegyptio rege. Nam Pharao educari non sinebat infantes, iste nec nasci, auferens vitam illis etiam decem mensium in utero. At enim quanto credibilius, ut eius de-

1) Luc. 9, 46—48. 2) 2 Reg. 2, 23 sq.

putetur affectio in parvulos, qui benedicendo connubium in propagationem generis humani, ipsum quoque fructum connubii benedicendo promisit, qui de infantia primus est? Repraesentat creator ignium plagam Helia postulante in illo pseudopropheta.[1]) Agnosco iudicis severitatem, e contrario Christi lenitatem, increpantis eandem animadversionem destinantes discipulos super illum viculum Samaritarum.[2]) Agnoscat et haereticus ab eodem severissimo iudice promitti hanc Christi lenitatem. Non contendet, inquit, nec vox eius in platea audietur; arundinem quassatam non comminuet, et linum fumigans non exstinguet. [3]) Talis utique multo magis homines non erat crematurus. Nam et tunc ad Heliam, non in igni, inquit, dominus sed in spiritu miti. [4]) At enim humanissimus deus cur recusat eum, qui se tam individuum illi comitem offert? [5]) Si quia superbe vel ex hypocrisi dixerat: sequar te, quocunque ieris; ergo aut superbiam aut hypocrisin recusandam iudicando, iudicem gessit. Et utique damnavit, quem recusavit, non consecuturum scilicet salutem. Nam sicut ad salutem vocat, quem non recusat, vel etiam quem ultro vocat, ita in perditionem damnat, quem recusat. Illi autem caussato patris sepulturam cum respondet: sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade et adnuntia regnum dei; [6]) utramque legem creatoris manifeste confirmavit, et de sacerdotio in Levitico prohibentem sacerdotes supremis etiam parentum interesse: super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit et super patrem suum non contaminabitur; [7]) et de devotione in Arithmis, nam et illic, qui se deo voverit, inter cetera iubet, ne super ullam animam introeat defunctam, ne super patris quidem aut matris aut fratris. [8]) Puto autem et devotioni et sacerdotio destinabat, quem praedicando regno dei imbuerat. Aut si non ita est, satis impius pronuntiandus, qui nulla ratione legis intercedente, sepulturas parentum despici a filiis imperabat. Cum vero et tertium illum, prius suis valedicere parantem, prohibet retro respectare, [9]) sectam creatoris exsequitur. Hoc et ille noluerat fecisse, quos ex Sodomis liberarat.

---

1) 2 Reg. 1, 9 sqq. 2) Luc. 9, 51 — 56. 3) Ies. 42, 2. 4) 1 Reg. 19, 12. 5) Luc. 9, 57. 58. 6) Luc. 9, 59. 60. 7) Levit. 21, 1. 8) Num. 6, 6 sq. 9) Luc. 9, 61. 62.

24. Allegit et alios septuaginta apostolos super duodecim.[1]) Quo enim duodecim secundum totidem fontes in Elim, si non et septuaginta secundum totidem arbusta palmarum? [2]) Antitheses plurimum caussarum diversitas fecit, non potestatum. Sed qui diversitatem caussarum non respexit, facile eam potestatum existimavit. Profectionem filiorum Israelis creator, etiam illis spoliis aureorum et argenteorum vasculorum et vestium, praeterea [3]) oneribus consparsionum offarcinatam, eduxit ex Aegypto: Christus autem nec virgam [4]) discipulis in viam ferre praescripsit. [5]) Illi enim in solitudinem promovebantur, hi autem in civitates mittebantur. Considera caussarum offerentiam, et intelliges unam et eandem potestatem, quae secundum penuriam et copiam expeditionem suorum disposuit, proinde per civitates abundaturam circumcidens, sicut et egituram per solitudinem struxerat. Etiam calciamenta portare vetuit illos. Ipse enim erat, sub quo nec in solitudine per tot annos populus calciamenta detriverat. Neminem, inquit, in via salutaveritis. O Christum destructorem prophetarum, a quibus hoc quoque accepit Helisaeus, cum Giezin, puerum suum, mitteret in viam ad filium Sunamitidis resuscitandum de morte; puto, sic ei praecepit: accinge lumbos tuos, et sume bacillum meum in manum, et vade, quemcunque conveneris in via, ne benedixeris eum, id est, ne salutaveris, et qui te benedixerit, ne responderis ei, id est, ne resalutaveris.[6]) Quae est enim inter vias benedictio, nisi ex occursu mutua salutatio? Sic et dominus: in quam introissent domum, pacem ei dicere;[7]) exemplo eodem est. Mandavit enim et hoc Helisaeus, cum introisset ad Sunamitin, diceret ei: pax viro tuo, pax filio.[8]) Haec erunt potius nostrae Antitheses, quae comparant, non quae separant Christum. Dignus autem operarius mercede sua;[9]) quis magis pronuntiarit, quam deus iudex? quia et hoc ipsum iudicare est, dignum facere mercede operarium; nulla retributio non ex iudicatione constitit. Iam nunc et hic lex consignatur creatoris, etiam boves operantes dignos operarios mercede iudicantis. Bovi, inquit, terenti os non

---

1) Luc. 10, 1 sqq. 2) Exod. 15, 27. Num. 33, 9. 3) Editt omnes: praeter. 4) Ed. Fran. peram. 5) Luc. 10, 6. 6) 2 Reg. 4, 29. 7) Luc. 10, 5. 8) 2 Reg. 4, 26. 9) Luc. 10, 7.

colligabis.[1]) Quis tam praestans in homines, nisi qui et in pecudes? Quodsi et Christus dignos pronuntiat mercede operarios, excusavit praeceptum illud creatoris de vasis aureis et argenteis Aegyptiorum auferendis. Qui enim villas et urbes operati fuerant Aegyptiis, digni utique operarii mercede, non ad fraudem sunt instructi, sed ad mercedis compensationem, quam alias a dominatoribus exigere non poterant. Regnum dei neque novum neque inauditum sic quoque confirmavit, dum illud iubet adnuntiari appropinquasse.[2]) Quod enim longe fuerit aliquando, id potest dici appropinquasse. Si autem nunquam retro fuisset, antequam appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse, quod nunquam longe fuisset. Omne quod novum et incognitum est, subitum est. Omne quod subitum est, cum adnuntiatur, tunc primum speciem inducens, tunc primum accipit tempus. Ceterum nec retro tardasse poterit, quam diu non adnuntiabatur, nec ex quo adnuntiari coeperit, appropinquasse. Etiam adiicit, ut eis, qui illos non recepissent, dicerent: scitote tamen appropinquasse regnum dei.[3]) Si hoc non et comminationis gratia mandat, vanissime mandat. Quid enim ad illos, si appropinquaret regnum, nisi quia cum iudicio appropinquat? in salutem scilicet eorum, qui adnuntiationem eius recepissent. Quomodo? si comminatio non potest sine exsecutione, habes deum exsecutorem in comminatore et iudicem in utroque. Sic et pulverem iubet excuti in illos, in testificationem, et haeret etiam[4]) terrae eorum, nedum communicationis reliquae. Si enim inhumanitas et inhospitalitas nullam ab eo relaturae sunt ultionem, cui rei praemittit testificationem, minas utique portendentem? Porro cum etiam creator in Deuteronomio Ammonitas et Moabitas prohibeat recipi in ecclesiam, quod populum Aegypto profectum inhumane et inhospitaliter copiis defraudassent;[5]) ergo in Christum inde manasse constabit communicationis interdictum, ubi habet formam: qui vos spernit, me spernit.[6]) Hoc et Moysi creator: non te

---

1) Deut. 25, 4. 2) Luc. 10, 9. 3) ibid. v. 11. 4) Ita Rhen. ed. I. Cod. Rigaltii: in testif. ei; heret etiam etc. Haec vv. corrupta sic emendarunt, ut scriberent alii: et haerentiam, alii: et adhaerentiam, alii: et ad horrentiam. Barbarae sane emendationes. 5) Deut. 23, 3. 6) Luc. 10, 16.

contempserunt, sed me.[1]) Tam enim apostolus Moyses, quam et apostoli prophetae. Aequanda erit auctoritas utriusque officii, ab uno eodemque domino apostolorum et prophetarum. Quis nunc dabit potestatem calcandi super colubros et scorpios?[2]) Utrumne omnium animalium dominus, an nec unius lacertae deus? Sed bene, quod creator hanc potestatem etiam parvulis pueris per Esaiam[3]) repromisit, coniicere manum in cavernam aspidum et in cubile natorum aspidum, nec omnino laedi. Et utique scimus, (salva simplicitate scripturae, nam nec et ipsae bestiae nocere potuerunt, ubi fides fuerit,) figurate scorpios et colubros portendi spiritalia malitiae, quorum ipse quoque princeps in serpentis et draconis et eminentissimae cuiusque bestiae nomine deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo, sicut nonagesimus psalmus ad eum: super aspidem et basiliscum incedes, et conculcabis leonem et draconem.[4]) Sicut etiam Esaias: illa die superducet dominus deus machaeram sanctam, magnam et fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum, colubrum magnum et tortuosum, et interficiet eum illa die.[5]) Sed cum idem via munda et via sancta vocabitur, et non transibit illic immundum, nec erit illic via immunda; qui autem dispersi erunt, vadent in ea, et non errabunt; et non erit iam illic leo, nec ex bestiis pessimis quicquam ascendet in eam, nec invenietur illic.[6]) Cum via fidem demonstret, per quam ad deum perveniemus, iam tunc eidem viae, id est fidei, hanc evacuationem et subiectionem bestiarum pollicetur. Denique et tempora promissionis congruere invenias, si quae antecedunt, legas: invalescite manus dimissae et genua resoluta; tunc patefient oculi caecorum, et aures exaudient surdorum, tunc saliet claudus, ut cervus, et clara erit lingua mutorum.[7]) Igitur ubi medicinarum edidit beneficia, tunc et scorpios et serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet, qui hanc potestatem, ut et aliis praestaret, prior acceperat a patre et secundum ordinem praedicationis exhibuit.

25. Quis dominus coeli invocabitur, qui non prius factor ostenditur? Gratias enim, inquit, ago, et confiteor,

---

1) Num. 14, 27. 2) Luc. 10, 19. 3) Ies. 11, 8. 4) Ps. 91, 13. 5) Ies. 27, 1. 6) Ies. 35, 8 sq. 7) Ies. 35, 3. 5 sq.

domine coeli, quod ea quae erant abscondita sapientibus et prudentibus, revelaveris parvulis.[1]) Quae ista? et cuius? et a quo abscondita? et a quo revelata? Si a deo Marcionis abscondita et revelata, qui omnino nihil praemiserat, in quo aliquid absconditum esse potuisset; non prophetias, non parabolas, non visiones, non ulla rerum aut verborum aut nominum argumenta per allegorias et figuras vel aenigmatum nebulas obumbrata, sed ipsam magnitudinem sui absconderat, quam cum maxime per Christum revelabat. Satis inique. Quid enim deliquerant sapientes et prudentes, ut absconderetur illis deus, ad quem cognoscendum non suffecerat sapientia atque prudentia illorum? Nulla via data ab ipso per aliquam operum praedicationem, vel vestigia, per quae sapientes atque prudentes deducerentur; quamquam etsi in aliquo deliquissent erga deum ignotum, pone nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuissent, qui dissimilis creatoris inducitur. Igitur si nec materias praemiserat, in quibus aliquid occultasset, nec reos habuerat, a quibus occultasset, nec debuerat occultasse, etiamsi habuisset: iam nec revelator ipse erit, qui absconditor non fuit, ita nec dominus coeli nec pater Christi, sed ille, in quem competunt omnia. Nam et abscondit praemisso obscuritatis propheticae instrumento, cuius intellectum fides mereretur, (nisi enim credideritis, non intelligetis,)[2]) et reos habuit sapientes atque prudentes ex ipsis operibus tot ac tantis intelligibilem deum non requirentes[3]) vel perperam in illum philosophantes et ingenia haereticis subministrantes, et novissime zelotes est. Denique olim hoc per Esaiam concionabatur, quod Christus gratulatur: perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium celabo.[4]) Sicut et alibi tam abscondisse, quam revelaturum esse significat: et dabo illis thesauros absconditos, invisibiles aperiam illis.[5]) Et rursus: quis alius disiiciet signa ventriloquorum et divinationes ex corde, avertens in posteriora sapientes et cogitationes eorum infatuans?[6]) Si autem Christum suum illuminatorem nationum designavit: posui te in lucem nationum,[7]) quas interpretamur in nomine parvulorum, sensu scilicet retro parvas et imprudentia infantes,

1) Luc. 10, 21. 2) Ies. 7, 9. 3) Rom. 1, 20 sqq. 4) Ies 29, 14. 5) Ies. 45, 3. 6) Ies. 44, 25. 7) Ies. 42, 6. 49, 6.

iam vero et humilitate fidei pusillas: facilius utique credemus, eundem etiam parvulis revelasse per Christum, qui et retro absconderit et per Christum revelationem repromiserit. Aut si deus Marcionis ea, quae a creatore abscondita retro fuerant, patefecit, ergo iam creatori negotium gessit, res eius edisserens. Sed in destructionem, inquis, uti traduceret eas. Ergo illis traduxisse debuerat, quibus creator abscondidit, sapientibus et prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio praestanda, quibus fuerat negata, non parvulis, quibus nihil creator inviderat. Et tamen usque adhuc, puto, probamus exstructionem potius legis et prophetarum inveniri in Christo, quam destructionem. Omnia sibi tradita dicit a patre. 1) Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia, quia non minori se tradidit omnia, filio creator, quae per eum condidit, per sermonem suum scilicet. Ceterum, si ἐπερχόμενος ille, quae sunt omnia, quae illi a patre sunt tradita? quae sunt creatoris? Ergo bona sunt, quae pater filio tradidit, et bonus iam creator, cuius omnia bona sunt, et ille iam non bonus, qui in aliena bona invasit, ut filio traderet, docens alieno abstinere. Certe mendicissimus, qui nec filium unde ditaret habuit, nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei a patre, et quomodo hominem creatoris sibi vindicat? aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam. Sed etsi omnia ad hominum genera, id est ad omnes nationes, interpretaberis, et has filio tradidisse creatoris est. Dabo tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae. 2) Aut si habet et ipse aliqua sua, quae omnia filio traderet, pariter cum homine creatoris, ostende unum aliquem 3) ex omnibus in fidem, in exemplum, ne tam merito non credam eius esse omnia, cuius nihil video, quam merito credam, etiam quae non video eius esse, cuius sunt universa, quae video. Sed nemo scit, qui sit pater, nisi filius, et qui sit filius, nisi pater, [nemo enim scit patrem, nisi filius, et filium nisi pater,] et cuicunque filius revelaverit. 4) Atque ita Christus ignotum deum praedicavit.

---

1) Luc. 10, 22. 2) Ps. 2, 8. 3) Ciaconius et Rig. unum aliquod. 4) Luc. 10, 22. Vv. uncis inclusa desunt in editt. Pamelii et Rig., nec licet dubitare, quin a librario quodam e Matth. 11, 27. adiecta sint. Cf. Irenaeus 4, 14.

Hinc enim et alii haeretici fulciuntur, opponentes creatorem omnibus notum, et Israeli secundum familiaritatem et nationibus secundum naturam. Et quomodo ipse testatur nec Israeli cognitum se? Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.[1]) Nec nationibus: ecce enim nec de nationibus, inquit, nemo; propter quod et illas stillicidium situlae deputavit, et Sionem tanquam speculam in vinea dereliquit.[2]) Vide ergo, an confirmatio sit propheticae vocis exprobrantis ignorantiam in deum humanam, quae fuerit ad filium usque. Nam et ideo subtexuit ab eo cognosci patrem, cui filius revelaverit, quoniam ipse erat, qui positus a patre illuminatio nationum adnuntiabatur, utique de deo illuminandarum, etiam Israelis, utique per agnitionem dei pleniorem. Ita non proficient argumenta in fidem dei alterius, quae creatori competere possunt, quia quae non competunt creatori, haec poterunt in fidem proficere dei alterius. Si et sequentia inspicias: beati oculi, qui vident, quae videtis; dico enim vobis, quia prophetae non viderunt, quae vos videtis:[3]) de superiori sensu descendunt, adeo neminem, ut decuit, deum cognovisse, quando nec prophetae vidissent, quae sub Christo videbantur. Nam si non meus esset Christus, nec prophetarum hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirum, si non viderant res dei ignoti, et tanto post aevo revelati? Quae autem fuisset felicitas eorum, qui tunc videbant, quae alii merito vidisse non poterant, si non erant consecuti repraesentationem eorum, quae nunquam praedicarant, nisi quoniam poterant vidisse, qui dei sui res, quas etiam praedicaverant, non tamen viderant? Haec autem felicitas erit aliorum, qui videbant, quae alii tantum praedicaverant. Denique ostendemus, et iam ostendimus, ea visa in Christo, quae fuerant praedicata, abscondita tamen et ab ipsis prophetis, ut absconderentur et a sapientibus et a prudentibus seculi. In evangelio veritatis legis doctor dominum aggressus, quid faciens, inquit, vitam aeternam consequar?[4]) In haeretico vita solummodo posita est, sine aeternae mentione, ut doctor de ea vita videatur consuluisse, quae in

1) Ies. 1, 3. 2) Ies. 65, 5. 40, 15. 1, 8. 3) Luc. 10, 23. 24.
4) Luc. 10, 25.

lege promittitur a creatore longaeva.[1] Et dominus ideo illi secundum legem responsum dedit: diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et totis viribus tuis,[2] quoniam de lege vitae sciscitabatur. Sed sciebat utique legis doctor, quo pacto vitam legalem consequi posset, ut non de ea interrogasset, cuius regulas etiam docebat. Sed quia et mortui iam suscitabantur a Christo, exsuscitatus ad spem aeternae vitae per exempla recidivae, ne plus aliquid observationis exigeret sublimior spei, idcirco consuluit de aeternae vitae consecutione. Itaque dominus, ut nec ipse alius, nec aliud novum inferens praeceptum, quam quod principaliter ad omnem salutem et utramque vitam facit, ipsum caput ei legis opponit, omnifariam diligendi dominum deum suum. Denique si de vita longaeva et ille consuluit et Christus respondit, quae sit penes creatorem, non de aeterna, quae sit penes Marcionis deum: quomodo consequitur aeternam? Non utique eodem modo, quo et longaevam. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda distantia est. Ergo non ex dilectione dei tui consequetur vitam aeternam Marcionites, sicut longaevam dilector creatoris. Sed quale est, ut non magis diligendus sit, qui aeternam pollicetur, si diligendus est, qui longaevam repromittit? Ergo eiusdem erit utraque vita, cum eadem est utrique vitae captanda disciplina. Quod creator docet, id et Christo opus est, diligendi dei praeceptum[3] ut praestet, interveniente et hic illa praescriptione, qua facilius apud eum debeant credi maiora, apud quem minora praecedunt, quam apud eum, cui nullam de maioribus fidem aliqua minora praeparaverunt. Viderit nunc, si aeternam nostri addiderunt. Hoc mihi satis est, quod Christus ille aeternae, non longae, vitae invitator, de longaeva consultus, quam destruebat, non ad aeternam potius exhortatus est hominem, quam inferebat. Quid, oro te, fecisset Christus creatoris, si qui creatori diligendo aedificaverat hominem, non erat creatoris? Credo, negasset diligendum creatorem.

26. Cum in quodam loco orasset ad patrem,[4] illum

---

1) Rhen. ed. I. longaeva aeterna, quod alterum v. non est in Pamelii et Rigaltii edd. 2) Luc. 10, 27. 3) Ita cod. Wouweri; ceteri: diligi, ut praestet. 4) Luc. 11, 1.

superiorem, satis impudentibus et temerariis oculis suspiciens ad coelum creatoris, a quo tam aspero et saevo et grandine et fulmine potuisset elidi, sicut et Hierusalem suffigi ab eo potuit: aggressus eum ex discipulis quidam, domine, inquit, doce nos orare, sicut et Ioannes discipulos suos docuit,[1]) scilicet quia alium deum aliter existimaret orandum. Hoc qui praesumpserat, prius est, probet alium deum editum a Christo. Nemo enim ante voluisset orare nosse, quam didicisset, quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam usque adhuc probas, scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Ioannis orabant. Sed quia et Ioannes novum aliquem ordinem orationis induxerat, ideo hoc et a Christo discipulus eius expostulandum non immerito praesumpserat, ut et illi de proprio magistri sui instituto, non alium, sed aliter deum orarent. Proinde nec Christus ante orationis notitiam discipulo contulisset, quam dei ipsius. Ita et ipse in eum docuit orationem, quem discipulus usque adhuc noverat. Denique sensus orationis quem deum sapiant, recognosce. Cui dicam: pater? ei, qui me omnino non fecit, a quo originem non traho, an ei, qui me faciundo et instruendo generavit? A quo spiritum sanctum postulem?[2]) a quo nec mundialis spiritus praestatur, an a quo fiunt etiam angeli spiritus, cuius et in primordio spiritus super aquas ferebatur? Eius regnum optabo venire, quem nunquam regem gloriae audivi, an in cuius manu etiam corda sunt regum? Quis dabit mihi panem quotidianum?[3]) qui nec milium mihi condit, an qui etiam de coelo panem angelorum quotidianum populo suo praestitit? Quis mihi delicta dimittet?[4]) qui ea non iudicando non retinet, an qui, si non dimiserit, retinebit, ut iudicet? Quis non sinet nos deduci in tentationem?[4]) quem poterit tentator non timere, an qui a primordio tentatorem angelum praedamnavit? Hoc ordine qui alii deo supplicat et non creatori, non orat illum, sed infamat. Proinde a quo petam, ut accipiam? apud quem quaeram, ut inveniam? ad quem pulsabo, ut aperiatur mihi?[5]) quis habet petenti dare, nisi cuius omnia, cuius sum etiam ipse, qui peto? Quid autem perdidi apud deum

---

1) Luc. 11, 1. 2) Luc. 11, 2. 3) Luc. 11, 3. 4) Luc 11, 4. 5) Luc. 11, 9.

illum, ut apud eum quaeram et inveniam? Si sapientiam atque prudentiam; has creator abscondit. Apud eum ergo quaeram? Si salutem et vitam; et has apud creatorem? Nihil alibi quaeretur, ut inveniatur, quam ubi latuit, ut appareat. Sic nec aliorsum pulsabo, quam unde sum functus.[1]) Denique si accipere et invenire et admitti laboris et instantiae fructus est illi, qui petiit et quaesivit et pulsavit, intellige haec a creatore mandari et repromitti. Ille enim deus optimus, ultro veniens ad praestandum non suo homini, nullum illi laborem nec instantiam indixisset. Iam enim non optimus, si non ultro daret non petenti, et invenire praestaret non quaerenti, et aperiret non pulsanti. Creator autem potuit indicere ista per Christum, ut, quia delinquendo homo offenderat deum suum, laboraret et instantia petendi acciperet et quaerendi inveniret et pulsandi introiret. Sic et praemissa similitudo nocturnum panis petitorem amicum facit non alienum, et ad amicum pulsantem, non ad ignotum.[2]) Amicus autem, etiamsi offendit, magis creatoris est homo, quam dei Marcionis. Itaque ad eum pulsat, ad quem ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes sciebat, cubantem iam cum infantibus, quos nasci voluerat. Etiam quod sero pulsatur, creatoris est tempus; illius et serum, cuius seculum et seculi occasus. Ad deum autem novum nemo sero pulsasset, tantum quod lucescentem. Creator est, qui et ianuam olim nationibus cluserit,[3]) quae olim pulsabatur Iudaeis; is et exsurgit, et dat; et si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit; molestum autem tam cito deus recens neminem pati potuit. Agnosce igitur et patrem, quem etiam appellas creatorem. Ipse est, qui scit, quid filii postulent. Nam et panem petentibus de coelo dedit manna, et carnem desiderantibus emisit ortygometram; non serpentem pro pisce, nec scorpium pro ovo.[4]) Illius autem erit, non dare malum pro bono, cuius utrumque sit. Ceterum deus Marcionis non habens scorpium, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat, sed ille, qui habens et scorpium non dat. Itaque et spiritum sanctum is dabit, apud quem est et non sanctus. Cum surdum daemonium

1) Gelenius: fugatus. 2) Luc. 11, 5—8. 3) Cod. Wouw. clauserat. 4) Luc. 11, 11—13.

expulisset, (ut et in ista specie curationis Esaiae[1]) occurrisset,) in Beelzebule dictus eiicere daemonia, si ego, inquit, in Beelzebule eiicio daemonia, filii vestri in quo eiiciunt?[2]) Hac voce quid magis portendit, quam in eo eiicere se, in quo et filii eorum? in virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum: si ego in Beelzebule, filii vestri in quo? Quasi illos suggillaret in Beelzebule eiicientes, resistet tibi prior sensus, non posse satanam dividi adversus semet ipsum. Adeo nec illi in Beelzebule eiiciebant, sed, ut diximus, in virtute creatoris, quam ut intelligi faceret, subiungit: quodsi ego in digito dei expello daemonia, ergone appropinquavit in vos regnum dei?[3]) Apud Pharaonem enim venefici illi, adhibiti adversus Moysen, virtutem creatoris digitum dei appellaverunt.[4]) Digitus dei est hoc, quod significarent etiam modicum, validissimum tamen. Hoc et Christus ostendens, commemorator, non obliterator, vetustatum scilicet suarum, virtutem dei digitum dei dixit non alterius intelligendum, quam eius, apud quem hoc erat appellata. Ergo et regnum ipsius appropinquaverat, cuius et virtus digitus vocabatur. Merito igitur applicuit ad parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppressit,[5]) principem daemoniorum, quem Beelzebulem et satanam supra dixerat, significans digito dei oppressum, non creatorem ab alio deo subactum. Ceterum quomodo adhuc staret regnum eius in suis terminis et legibus et officiis, quem, licet integro mundo, vel sic potuisset videri superasse validior ille deus Marcionis, si non secundum legem eius etiam Marcionitae morerentur, in terram defluendo saepe et a scorpio docti, non esse superatum creatorem. Exclamat mulier de turba, beatum uterum, qui illum portasset, et ubera, quae illum educassent; et dominus, imo beati, qui sermonem dei audiunt et faciunt.[6]) Quia et retro sic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores et obsecutores dei praefert. Nam nec hic mater adsistebat illi. Adeo nec retro negaverat, ut nec tum, cum id rursus audit, rursus proinde felicitatem ab utero et uberibus matris suae transtulit in discipulos, a qua non transtulisset, si eam non haberet.

1) Ies. 29, 18. 2) Luc. 11, 14—19. 3) Luc. 11, 20. 4) Exod. 8, 19. Quae sequuntur: Digitus dei — valid. tamen, videntur e lat. huius loci translatione huc male inserta. 5) Luc. 11, 21 sq. 6) Luc. 11, 27. 28.

27. Alibi malo purgare, quae reprehendunt Marcionitae in creatore; hic enim sufficit, si ea in Christo reperiuntur. Ecce inaequalis et ipse inconstans, levis, aliud docens aliud faciens, iubet omni petenti dare, et ipse signum petentibus non dat. [1]) Tanto aevo lucem suam ab hominibus abscondit, et negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam, ut omnibus luceat;[2]) vetat remaledicere, [3]) multo magis utique maledicere. Et vae ingerit pharisaeis et doctoribus legis. [4]) Quis est tam similis dei mei Christus nisi ipsius? Saepe iam finximus, [5]) nullo modo potuisse illum destructorem legis denotari, si alium deum promulgasset. Ideo et tunc pharisaeus, qui illum vocarat ad prandium, retractabat penes se, cur non prius tinctus esset, quam recubuisset, secundum legem, qui deum legis circumferret. Iesus autem etiam interpretatus est ei legem, dicens, illos calicis et catini exteriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina et iniquitate, ut significaret, vasculorum munditias hominum esse intelligendas apud deum; quia et pharisaeus de homine, non de calice illoto, apud se tractaverat. Ideo exteriora, inquit, calicis lavatis, id est carnem, interiora autem vestra non emundatis, id est animam. Adiiciens: nonne qui exteriora fecit, id est carnem, et interiora fecit, id est animam? quo dicto aperte demonstravit, ad eundem deum pertinere munditias hominis exterioris et interioris, cuius uterque sit, praeponentis misericordiam non modo lavacro hominis, sed etiam sacrificio. Subiungit enim: date, quae habetis, eleemosynam, et omnia munda erunt vobis. Quodsi et alius potest deus misericordiam mandasse, non tamen antequam cognitus. Porro et hic apparet, illos non de deo increpitos, sed de eius disciplina, a quo illis et figurate vasculorum munditiae et manifeste misericordiarum opera imperabantur. Sic et oluscula decimantes, vocationem [6]) autem et dilectionem dei praetereuntes obiurgat. Cuius dei vocationem et dilectionem, nisi cuius et rutam et mentam, ex forma legis et de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis

---

1) Luc. 11, 29. 2) Luc. 11, 33. 3) Luc. 6, 28. 4) Luc. 11, 37 sqq. 5) Latinius et Rig. fiximus. 6) Luc. 11, 42. *παρέρχεσθε τὴν κρίσιν.* Evang. Marcionis: *παρ. τ. κλῆσιν.* Cf. Epiphan. adv. haer. 42, schol. 26. p. 332.

hoc erat, quod modica curabant, ei utique, cui maiora non exhibebant, dicenti: diliges dominum deum tuum, ex toto corde, et ex tota anima tua et ex totis viribus tuis, qui te vocavit ex Aegypto.[1]) Ceterum nec tempus admisisset, ut Christus tam praecoquam, imo tam acerbam adhuc dilectionem expostularet novo et recenti deo, ne dixerim nondum palam facto. Primatum quoque captantes locorum et honorem salutationum cum incusat, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorum archontas appellantis,[2]) prohibentis etiam confidere in praepositos, imo et in totum, miserrimum hominem pronuntiantis, qui spem habet in homine.[3]) Quodsi propterea quis affectat principatum, ut de officiis aliorum glorietur, quia officia vetuit eiusmodi sperandi et confidendi in hominem, idem et affectatores principatuum increpuit. Invehitur et in doctores ipsos legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quae ipsi ne digito quidem aggredi auderent;[4]) non legis onera suggillans quasi detestator eius. Quomodo enim detestator, qui cum maxime potiora legis praetereuntes incusabat, eleemosynam et vocationem et dilectionem dei, ne haec quidem gravia, nedum decimas rutarum et munditias catinorum? Ceterum excusandos potius censuisset si importabilia portare non possent. Sed quae onera taxat? quae ipsi de suo exaggerabant, docentes praecepta, doctrinas hominum, commodorum suorum caussa, iungentes domum ad domum, ut quae proximi sunt auferrent, clamantes populum, amantes munera, sectantes retributionem, diripientes iudicata pauperum, uti esset illis vidua in rapinam et pupillus in praedam.[5]) De quibus idem Esaias: vae qui valent in Israele; et rursus: qui vos postulant, dominantur vestri.[6]) Qui magis, quam legis doctores? Hi si et Christo displicebant, ut sui displicebant. Alienae enim legis doctores non omnino pulsasset. Cur autem vae audiunt etiam, quod aedificarent prophetis monimenta, interemptis a patribus eorum,[7]) laude potius digni, qui ex isto opere pietatis testabantur, se non consentire factis patrum, si non erat zelotes, qualem arguunt Marcionitae, delicta patrum de filiis exigentem usque in quartam nativitatem? Quam vero

1) Deut. 6, 5. 2) Ies. 1, 10. 3) Ps. 118, 8 sq. 4) Luc. 11, 46. 5) Ies. 5, 8. 23. 10, 2. 6) Ies. 28, 14. 3, 4. 7) Luc. 11, 47.

clavem habebant legis doctores, nisi interpretationem legis? ad cuius intellectum neque ipsi adibant, non credentes scilicet, (nisi enim credideritis, non intelligetis,) neque alios admittebant,[1]) utique docebant praecepta potius et doctrinas hominum. Qui ergo nec ipsos introeuntes nec aliis aditum praestantes increpabat, obtrectator habendus est legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant et praeclusores legis; si fautor, iam non et aemulus legis. Sed haec omnia ad infuscandum creatorem ingerebat, ut saevum, erga quem delinquentes vae habituri essent. Et quis saevum non potius timeret provocare deficiendo ab eo? tanto magis ergo demerendum docebat, quem timendum ingerebat. Sic oportebat Christum creatoris.

28. Merito itaque non placebat illi hypocrisis pharisaeorum, labiis scilicet amantium deum, non corde. Cavete, inquit discipulis, a fermento pharisaeorum, quod est hypocrisis,[2]) non praedicatio creatoris. Odit contumaces patris filius, non vult suos tales exsistere in illum, non in alium, in quem hypocrisis fuisset admissa, cuius exemplum a discipulis caveretur. Ita pharisaeorum prohibet exemplum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant pharisaei. Igitur quoniam hypocrisin eorum taxarat, utique celantem occulta cordis et incredulitatis secreta superficialibus[3]) officiis obumbrantem, quae clavem agnitionis habens, nec ipsa introiret nec alios sineret, ideo adiicit: nihil autem opertum, quod non patefiet, et nihil absconditum, quod non dignoscetur;[4]) ne quis existimet, illum dei ignoti retro et occulti revelationem et agnitionem[5]) intentare, cum subiiciat, etiam quae inter se mussitarent vel tractarent, scilicet super ipso dicentes: hic non expellit daemonia nisi in Beelzebul, in apertum processura, et in ore hominum futura, ex evangelii promulgatione.[6]) Dehinc conversus ad discipulos: dico autem, inquit, vobis, amicis meis, nolite terreri ab eis, qui vos solummodo occidere possunt, nec post hoc ullam in vobis habent potestatem.[7]) Sed iis erit Esaias praedicens: vide, quomodo iustus aufertur, et nemo ad-

---

1) Luc. 11, 52. 2) Luc. 12, 1. 3) Rhen. ed. I. superficii talibus, e quibus vv. factum est superficialibus. 4) Luc. 12, 2. 5) Rhen. adagnitionem. Rig. ad agnit. Sed hoc v. Tertulliano inusitatum ac literae a repetitione ortum est. 6) Luc. 12, 3. 7) ibid. v. 4.

vertit.[1]) Demonstrabo autem vobis, quem timeatis; timete eum, qui postquam occiderit, potestatem habet mittendi in gehennam; (creatorem utique;) itaque dico vobis, hunc timete.[2]) Et hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri iubet, offendi vetat, et quem offendi vetat, demereri iubet, et qui haec mandat, ipsius est, cui timendo et non offendendo et demerendo procurat. Sed habeo et de sequentibus sumere. Dico enim vobis, omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram deo.[3]) Qui confitebuntur autem in Christo, occidi habebunt coram hominibus, nihil utique amplius passuri post occisionem ab illis. Hi ergo erunt, quos supra praemonet, ne timeant tantummodo occidi. Ideo praemittens non timendam occisionem, ut subiungeret sustinendam confessionem. Et omnis, qui negaverit me coram hominibus, denegabitur coram deo, [4]) ab eo utique, qui illum confitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est, qui et negatorem negabit. Porro si confessor est, cui nihil timendum est post occisionem, negator erit, cui timendum est etiam post mortem. Itaque cum creatoris sit, quod timendum est post mortem, gehennae scilicet poena, et negator ergo creatoris est. Si autem et negator et confessor, qui post occisionem nihil ab homine passurus est, a deo plane passurus, si negaret. Atque ita Christus creatoris est, qui ostendit negatores suos creatoris gehennam timere debere. Post deterritam itaque negationem sequitur et blasphemiae formidandae admonitio: qui dixerit in filium hominis, remittetur illi, qui autem dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei.[5]) Quodsi iam et remissio et retentio delicti iudicem deum sapiunt, huius erit spiritus sanctus non blasphemandus, non remissuri scilicet blasphemiam, sicut et supra non negandus, occisuri scilicet etiam in gehennam. Quodsi et blasphemiam Christus a creatore avertit, quomodo adversarius ei venerit, non scio. Aut si et per haec severitatem eius infuscat, non remissuri blasphemiam et occisuri etiam in gehennam, superest, ut et illius diversi dei impune et spiritus blasphemetur, et Christus negetur, et nihil intersit de cultu eius deve contemptu,

---

1) Ies. 57, 1. 2) Luc. 12, 5. 3) Luc. 12, 8. 4) ibid. v. 9. 5) Luc. 12, 10.

et sicut de contemptu nulla poena, ita et de cultu nulla speranda sit merces. Perductos ad potestates prohibet ad interrogationem cogitare de responsione; sanctus enim, inquit, spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis.[1] Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit et praeceptum, cuius praecessit exemplum. Balaam prophetes in Arithmis, arcessitus a rege Balach, ad maledicendum Israelem, cum quo proelium inibat, simul spiritu implebatur, non ad quam venerat maledictionem, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerebat, benedictionem pronuntiabat, ante professus apud nuntios regis, mox etiam apud ipsum, id se pronuntiaturum, quod deus ori eius indidisset.[2] Hae sunt novae doctrinae novi Christi, quas olim famuli creatoris initiaverunt. Ecce plane diversum exemplum Moysi et Christi. Moyses rixantibus fratribus ultro intercedit et iniuriosum increpat: quid proximum tuum percutis? Et reiicitur ab illo: quis te constituit magistrum aut iudicem super nos?[3] Christus vero postulatus a quodam, ut inter illum et fratrem ipsius dividunda haereditate componeret, operam suam, et quidem tam probae caussae, denegavit. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, iniuriae occurrens. Sed enim optimi et non iudicis dei Christus, quis me, inquit, iudicem constituit super vos?[4] Aliam vocem excusationis invenire non potuit, ne ea uteretur, qua improbus vir et impius frater adsertorem probitatis atque pietatis excusserat. Denique probavit malam vocem, utendo ea, et malum factum, pacis inter fratres componendae declinatione. Aut numquid indigne tulerit, hoc dicto fugatum Moysen? Ideoque in caussa pari disceptantium fratrum voluit illos commemoratione eiusdem dicti confudisse? plane ita. Ipse enim tunc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris. Puto iam alibi satis commendasse nos, divitiarum gloriam damnari a deo nostro, ipsos dynastas detrahente de solio, et pauperes allevante de sterquilinio.[5] Ab eo ergo erit et parabola divitis blandientis sibi de proventu agrorum suorum, cui deus dicit: stulte, hac nocte animam tuam reposcent; quae autem parasti, cuius erunt?[6] Sic denique rex de gazis

---

1) Luc. 12, 11. 12. 2) Num. 22 — 24. 3) Exod. 2, 13 sq.
4) Luc. 12, 13. 14. 5) Luc. 1, 52. Ps. 113, 7. 6) Luc. 12, 16 — 20.

et apothecis delitiarum suarum apud Persas gloriatus per Esaiam male audivit.[1])

29. Quis nollet, curam nos agere animae de victu et corpori de vestitu, nisi qui ista homini ante prospexit, et exinde praestans merito curam eorum tanquam aemulam liberalitatis suae prohibet? Qui et substantiam ipsius animae accommodavit potiorem esca, et materiam ipsius corporis figuravit potiorem tunica, cuius et corvi non serunt, nec metunt nec in apothecas condunt, et tamen aluntur ab ipso, cuius et lilia et foenum non texunt, nec nent, et tamen vestiuntur ab ipso, cuius et Salomon gloriosissimus, nec ullo tamen flosculo cultior.[2]) Ceterum nihil tam abruptum, quam ut alius praestet, alius de praestantia eius securos agere mandet, et quidem derogator ipsius. Denique si quasi derogator creatoris, non vult de eiusmodi frivolis cogitari, de quibus nec corvi nec lilia laborent, ultro scilicet pro sua vilitate subiectis; paulo post parebit. Interim cur illos modicae fidei incusat, id est cuius fidei? Eiusne, quam nondum poterant perfectam exhibere deo, tantum quod velato cum maxime discentes eum, an quam hoc ipso titulo debebant creatori, uti crederent, haec illum ultro generi humano subministrare, nec de eis cogitarent? Nam et cum subiicit: haec enim nationes mundi quaerunt, non credendo scilicet in deum, conditorem omnium et praebitorem, quos pares gentium nolebat, in eundem deum modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulas notabat. Porro cum et adiicit: scit autem pater opus esse haec vobis,[3]) prius quaeram, quem patrem intelligi velit Christus? Si ipsorum, creatorem demonstrat et bonum confirmat, qui sciat, quid filiis opus sit; sin illum alium deum, quomodo scit, necessarium esse homini victum atque vestitum, quorum nihil praestitit? Si enim scisset, praestitisset. Ceterum si scit quae sunt homini necessaria, nec tamen praestitit, aut malignitate aut infirmitate non praestitit. Professus autem necessaria haec homini, utique bona confirmavit. Nihil enim mali necessarium, et non erit iam depreciator operum et indulgentiarum creatoris, ut quod supra distuli expunxerim. Porro si quae necessaria scit homini alius, et prospexit et praestat: quomodo haec ipse promittit? An de alieno bonus

1) Ies. 39. 2) Luc. 12, 22—28. 3) Luc. 12, 30.

est? Quaerite enim, inquit, regnum dei, et haec vobis adiicientur,[1]) utique ab ipso. Quodsi ab ipso, qualis est, qui aliena praestabit? Si a creatore, cuius et sunt, quis est, qui aliena promittat? Ea si regno accedunt secundo gradu restituenda; eius est secundus gradus, cuius et primus; eius victus atque vestitus, cuius et regnum. Ita tota promissio creatoris est parabolarum status, similitudinum peraequatio, si nec in alium spectant, quam cui per omnia paria venerint; sumus servi, dominum enim habemus deum. Succingere debemus lumbos, id est expediti esse ab impedimentis laciniosae vitae et implicitae, item lucernas ardentes habere, id est mentes a fide accensas et operibus veritatis relucentes, atque ita exspectare dominum, id est Christum. [2]) Unde redeuntem? si a nuptiis, creatoris est, cuius nuptiae; si non creatoris, nec ipse Marcion invitatus ad nuptias isset, deum suum intuens detestatorem nuptiarum. Defecit itaque parabola in persona domini, si non esset, cui nuptiae competunt. In sequenti quoque parabola satis errat, qui furem illum, cuius horam si pater familiae sciret, non sineret suffodi domum suam, [3]) in personam disponit creatoris. Fur enim creator quomodo videri potest, dominus totius hominis? Nemo sua furatur aut suffodit, sed ille potius, qui in aliena descendit, et hominem a domino eius alienat. Porro cum furem nobis diabolum demonstret, cuius horam etiam in primordio, si homo scisset, nunquam ab eo suffossus esset, propterea iubet, ut parati simus, quia qua non putamus hora, filius hominis adveniet,[4]) non quasi ipse sit fur, sed iudex scilicet eorum, qui se non paraverint nec caverint furem. Ergo si ipse est filius hominis, iudicem teneo, et in iudice creatorem defendo; si vero Christum creatoris in nomine filii hominis hoc loco ostendit, ut eum furem portendat, qui quando venturus sit ignoremus, habes supra scriptum, neminem rei suae furem esse, salvo et illo, quod, in quantum timendum creatorem ingerit, in tantum illi negotium agens, creatoris est. Itaque interroganti Petro, in illos an et in omnes parabolam dixisset; ad ipsos et ad universos, qui ecclesiis praefuturi essent, proponit actorum similitudinem, quorum, qui bene tracta-

---

1) Luc. 12, 31. 2) Luc. 12, 35. 36. 3) ibid. v, 39. 4) ibid. v. 40.

verit conservos absentia domini, reverso eo omnibus bonis praeponetur; qui vero secus egerit, reverso domino, qua die non putaverit, hora qua non scierit, illo scilicet filio hominis, Christo creatoris, non fure, sed iudice, segregabitur et pars eius cum infidelibus ponetur.[1]) Proinde igitur aut et hic iudicem dominum opponit et illi catechizat, aut si deum optimum, iam et illum iudicem affirmat, licet nolit haereticus. Temperare enim tentant hunc sensum, cum deo eius vindicatur, quasi tranquillitatis sit et mansuetudinis, segregare solummodo et partem eius cum infidelibus ponere, ac si non sit vocatus, ut statui suo redditus. Quasi non et hoc ipsum iudicato fiat! Stultitia! Quis erit exitus segregatorum? Nonne amissio salutis? siquidem ab eis segregabuntur, qui salutem consequentur. Quid igitur infidelium status? Nonne damnatio? Aut si nihil patientur segregati et infideles, aeque ex diverso nihil consequentur retenti et fideles. Si vero consequentur salutem retenti et fideles, hanc amittant necesse est ex diverso segregati et infideles. Hoc erit iudicium, quod qui intendit creatoris est. Quem alium intelligam caedentem servos paucis aut multis plagis, et prout commisit illis, ita et exigentem ab eis, quam retributorem deum? Cui me decet obsequi, nisi remuneratori? Proclamat Christus tuus: ignem veni mittere in terram.[2]) Ille optimus, nullius gehennae dominus, qui paullo ante discipulos, ne ignem postularent inhumanissimo viculo, coercuerat, quando iste Sodomam et Gomorram nimbo igneo exussit, quando cantatum est: ignis ante ipsum procedet et cremabit inimicos eius,[3]) quando et per Osee comminatus est: ignem emittam in civitates Iudaeae,[4]) vel per Esaiam: ignis exarsit ex indignatione mea.[5]) Non mentiatur, si non est ille, qui de rubo quoque ardenti vocem suam emisit; videris, quem ignem intelligendum contendas. Etiamsi figura est, hoc ipso, quod de meo elemento argumenta sensui suo sumit, meus est, qui de meis utitur. Illius erit similitudo ignis, cuius et veritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitatem, adiiciens: putatis venisse me pacem mittere in terram? non, dico vobis, sed separationem.[6]) Machaeram[7]) quidem scriptum

---

1) Luc. 12, 41—46. 2) Luc. 12, 49 3) Ps. 97, 3. 4) Hos. 8, 14. 5) Ies. 30, 27. Ier. 15, 14. 6) Luc. 12, 51. 7) Matth. 10, 34.

est. Sed Marcion emendat, quasi non et separatio opus sit machaerae. Igitur et ignem eversionis intendit, qui pacem negavit. Quale proelium, tale et incendium. Qualis machaera, talis et flamma, neutra congruens domino. Denique, dividetur, inquit, pater in filium et filius in patrem, et mater in filiam et filia in matrem, et nurus in socrum et socrus in nurum.[1]) Hoc proelium inter parentes si in ipsis verbis tuba cecinit prophetae, vereor, ne Micheas[2]) Christo Marcionis praedicarit. Et ideo hypocritas pronuntiabat, coeli quidem et terrae faciem probantes, tempus vero illud non dignoscentes, [3]) quo scilicet adimplens omnia, quae super ipsos fuerunt praedicata, nec aliter docens debuerat agnosci. Ceterum quis posset eius tempora nosse, cuius, per quae probaret, non habebat. Merito exprobrat etiam, quod iustum non a semet ipsis iudicarent.[4]) Olim hoc mandat per Zachariam: iustum iudicium et pacatorium iudicate;[5]) per Hieremiam: facite iudicium et iustitiam;[6]) per Esaiam: iudicate pupillo et iustificate viduam, imputans etiam vineae Sorech, quod non iudicium fecisset sed clamorem.[7]) Qui ergo docuerat, ut facerent ex praecepto, is exigebat, ut facerent et ex arbitrio. Qui seminaverat praeceptum, ille et redundantiam eius urgebat. Iam vero, quam absurdum, ut ille mandaret iuste iudicare, qui deum iudicem iustum destruebat? Nam et iudicem, qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiam novissimo quadrante,[8]) in persona creatoris obtrectationis nomine disserunt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere; quotiescunque enim severitas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorem cogit obsequium.

30. Quaestionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? Unusquisque vestrum sabbatis non solvit asinum aut bovem suum a praesepi et ducit ad potum?[9]) Ergo secundum conditionem legis, operatus legem, confirmavit, non dissolvit, iubentem nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animae,[10]) quanto potius humanae? Parabolarum congruentiam ubique recognoscor exigere. Simile est regnum dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo et se-

---

1) Luc. 12, 52. 2) Mich. 7, 6. 3) Luc. 12, 56. 4) ibid. v. 57. 5) Zach. 8, 16. 6) Ier. 22, 3. 7) Ies. 1, 17. 5, 16. 8) Luc. 12, 58. 59. 9) Luc. 13, 10—17. 10) Exod. 12, 16

minavit in horto suo.[1]) Quis in persona hominis intelligendus? Utique Christus, quia, licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit a patre semen regni, sermonem scilicet evangelii, et seminavit in horto suo, utique in mundo, puta nunc in homine. Sed cum in suo horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris, ergo qui in suum seminarit, creator ostenditur. Aut si, ut hunc laqueum evadant, converterint hominis personam in personam a Christo, in hominem accipientem semen regni et seminantem in horto cordis sui: nec ipsa materia alii conveniet, quam creatori. Quale est enim, ut lenissimi dei regnum significet semen,[2]) quod etiam iudicii fervor lacrimosa austeritate subsequitur? De sequenti plane similitudine[3]) vereor, ne forte alterius dei regno portendat. Fermento enim comparavit illud, non azymis, quae familiariora sunt creatori. Congruit et haec coniectura mendicantibus argumenta. Itaque et ego vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno creatoris, quia post illam clibanus vel furnus gehennae sequatur. Quoties adhuc se iudicem ostendit et in iudice creatorem? Quoties utique eiecit et damnat reiiciendo? Sicut hic quoque, cum surrexerit, inquit, pater familiae, (quo? nisi quo dixit Esaias:[4]) cum surrexerit comminuere terram,) et cluserit ostium, utique excludendis iniquis, quibus pulsantibus respondebit: nescio, unde sitis; et rursus enumerantibus, quod coram illo ederint et biberint et in plateis eorum docuerit, adiiciet: recedite a me omnes operarii iniquitatis; illic erit fletus et frendor dentium. Ubi? foris scilicet, ubi erunt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit poena, a quo fit exclusio in poenam, cum videbunt iustos introeuntes in regnum dei, se vero detineri foris.[5]) A quo? Si a creatore, quis erit ergo intus recipiens iustos in regnum? deus bonus. Quid ergo illuc creatori, ut foris detineat in poenam, quos adversarius eius exclusit, suscipiendos a se, utique magis in adversarii bilem? Sed et ille exclusurus iniquos, sciat utique creatorem illos detenturum in poenam,

---

1) Luc. 13, 18. 19. 2) Vv. signif. semen adsunt in cod. Wouweri, in quo deinde scriptum est: quod etiam iudicium ferveris lacrimosae austeritates subsequuntur. 3) Luc. 12, 20. 21. 4) Ies. 2, 19. 5) Luc. 13, 25 — 28.

aut non sciat oportet. Ergo aut nolente eo detinebuntur, et minor est illo, qui detinet, cedens ei nolens; aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum iudicavit, et non erit melior creatore ipse auctor infamiae creatoris. Haec si nulla ratione consistunt, ut alius punire, alius liberare credatur, unius erit tam iudicium quam et regnum, et dum unius est utrumque, qui et iudicat, creatoris est.

31. Ad prandium vel ad coenam quales vocari iubet?[1]) Quales ostenderat per Esaiam: confringe panem tuum esurienti, et mendicos, et qui sine tecto sunt, induc in domum tuam,[2]) qui scilicet humanitatis istius vicem retribuere non possint. Hanc si Christus captari vetat, in resurrectione eam repromittens, creatoris est forma, cui non placent amantes munera, sectantes retributionem. Etiam invitatoris parabola, cui magis parti occurrat, expendo. Homo quidam fecit coenam et vocavit multos.[3]) Utique coenae paratura vitae aeternae saturitatem figurat. Dico primo extraneos et nullius iuris affines invitari ad coenam non solere, certe facilius solere domesticos et familiares. Ergo creatoris est invitasse, ad quem pertinebant, qui invitabantur, et per Adam, qua homines, et per patres, qua Iudaici, non eius, ad quem neque natura pertinebant neque praerogativa. Dehinc si is mittit ad convivas, qui coenam paravit, sic quoque creatoris est coena, qui misit ad convivas admonendos, ante iam vocatos per patres, admonendos autem per prophetas, non qui neminem miserit ad monendum, nec qui nihil prius egerit ad vocandum, sed ipse descenderit subito, tantum quod innotescens, iam invitans, tantum quod invitans, iam in convivium cogens, eandem faciens horam coenandi et ad coenam invitandi. Excusant se invitati.[4]) Si ab alio deo, merito, quia subito invitati, si non merito, ergo nec subito. Si autem non subito invitati, ergo a creatore, a quo olim, cuius denique declinaverant vocationem, tunc primo dicentes ad Aaronem: fac nobis deos, qui praeeant nobis;[5]) atque exinde aure audientes et non audientes,[6]) vocationem scilicet dei, qui pertinentissime ad hanc parabolam per Hieremiam, audite, inquit, vocem meam, et ero vobis in

1) Luc. 14, 12 — 14. 2) Ies. 58, 7. 3) Luc. 14, 16 sqq. 4) ibid. v. 18—20. 5) Exod. 32, 1. 6) Ies. 6, 10.

dominum et vos mihi in populum, et ibitis in omnibus viis meis, quascunque mandavero vobis; (ecce invitatio dei;) et non audierunt, inquit, et non adverterunt aurem suam, (ecce recusatio populi,) sed abierunt in iis, quae concupierunt corde suo malo.[1]) Agrum emi, et boves mercatus sum, et uxorem duxi.[2]) Et adhuc ingerit: et emisi ad vos omnes famulos meos prophetas, (hic erit spiritus sanctus, admonitor convivarum, die et ante lucem,) et non audiit populus meus, et non intendit auribus suis, et obduravit collum suum. [3]) Hoc ut patrifamiliae renuntiatum est, motus tunc; (bene quod et motus, negat enim Marcion moveri deum suum, ita et hoc meus est;) mandat de plateis et vicis civitatis facere sublectionem.[4]) Videamus, an eo sensu, quo rursus per Hieremiam: numquid solitudo factus sum domui Israelis? aut terra in incultum derelicta? (id est, numquid non habeo, quos allegam aut unde allegam?) quoniam dixit populus meus: non venimus ad te.[5]) Itaque misit ad alios vocandos ex eadem adhuc civitate. Dehinc loco abundante, praecepit etiam de viis et sepibus colligi, [6]) id est, nos iam de extraneis gentibus, illa scilicet aemulatione, qua in Deuteronomio: avertam faciem meam ab eis, et monstrabo, quid illis in novissimis, id est alios possessuros locum eorum, quoniam genitura perversa est, filii, in quibus fides non est; illi obaemulati sunt me in non deo, et provocaverunt me in iram in idolis suis, et ego obaemulabor eos in non natione, in natione insipienti provocabo eos in iram,[7]) in nobis scilicet, quorum spem Iudaei gerunt: de qua illos gustaturos negat dominus, [8]) derelicta Sione, tanquam specula in vinea et in cucumerario casula, [9]) posteaquam et novissimam in Christum invitationem recusavit. Quid ex hoc ordine secundum dispositiones et praedicationes creatoris recensendo competere potest illi, cuius nec ordinem habet nec dispositionem ad parabolae conspirationem, qui totum opus semel fecit? Aut quae erit prima vocatio eius, et quae secundo actu admonitio? Ante debent alii excusare, postea alii convenisse. Nunc autem pariter utramque partem invitare venit, de

---

1) Ier. 7, 23 sq. 11, 7 sq. 2) Luc. 14, 18—20. 3) Ier. 7, 25. 4) Luc. 14, 21. 5) Ier. 2, 31. 6) Luc. 14, 23. 7) Deut. 32, 20 sq. 8) Luc. 14, 24. 9) Ies. 1, 8.

civitate, de sepibus, adversus speculum parabolae; nec potest iam fastidiosos iudicare, quos nunquam retro invitavit, quos cum maxime aggreditur. Aut si de futuro eos iudicat, contemturos vocationem, ergo et sublectionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit. Plane ad hoc secundo venturus est, ut gentibus praedicet. Et si venturus, (est autem,) puto, non quasi vocaturus adhuc convivas, sed iam collocaturus. Interea qui coenae istius vocationem in coeleste convivium interpretaris spiritalis saturitatis et iucunditatis, memento et terrenas promissiones vini et olei et frumenti et ipsius civitatis aeque in spiritalia figurari a creatore.

32. Ovem et drachmam perditam quis requirit?[1]) nonne qui perdidit? Quis autem perdidit? nonne qui habuit? Qui vero habuit? nonne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res, quam creatoris, is eum habuit, cuius fuit, is perdidit, qui habuit, is requisivit, qui perdidit, is invenit, qui quaesivit, is exsultavit, qui invenit. Ita utriusque parabolae argumentum vacat circa eum, cuius non est ovis neque drachma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit, nec requisivit, quia non perdidit, nec invenit, quia nec requisivit, nec exsultavit, quia non invenit. Atque adeo exsultare illius est de poenitentia peccatoris, id est de perditi recuperatione, qui se professus est olim, malle peccatoris poenitentiam quam mortem.

33. Quibus duobus dominis neget posse serviri, quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi, ipse declarat, deum proponens et mammonam.[2]) Deinde mammonam quem intelligi velit, si interpretem non habes, ab ipso potes discere. Admonens enim nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, secundum servi illius exemplum, qui ab actu summotus dominicos debitores diminuit cautionibus, relevat in subsidium sibi, et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniustitiae,[3]) de nummo scilicet, de quo et servus ille. Iniustitiae enim auctorem et dominatorem totius seculi nummum scimus omnes, cui famulatam videns pharisaeorum cupiditatem, amentavit hanc sententiam: non potestis deo servire et mammonae. Irridebant denique pharisaei pecuniae cu-

---

1) Luc. 15, 4 sqq. 8 sqq. 2) Luc. 16, 13. 3) ibid. v. 1—9.

pidi,[1]) quod intellexissent scilicet mammonam de nummo dictum. Ne quis existimet in mammona creatorem intelligendum et Christum a creatoris illos servitute revocasse. Quin nunc potius ex hoc disce unum a Christo deum ostensum. Duos enim dominos nominavit, deum et mammonam, creatorem et nummum. Denique non potestis deo servire, utique ei, cui servire videbantur, et mammonae, cui magis destinabantur. Quodsi ipse alium se ageret, non duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia deus, et utique magis dominus, quam mammonas, magisque observandus, qua magis dominus. Quale est enim, ut qui mammonam dominum dixerat, et cum deo iunxerat, vere ipsorum dominum taceret, id est creatorem? Aut numquid tacendo eo concessit, serviendum ei esse, si solummodo sibi et mammonae negavit posse serviri? Ita cum unum deum ponit, nominaturus et creatorem, si alius esset ipse, creatorem nominavit, quem dominum sine alio deo non posuit. Et illud itaque relucebit, quomodo dictum: si in mammona iniusto fideles non exstitistis, quod verum est, quis vobis credet?[2]) in nummo scilicet iniusto, non in creatore, quem et Marcion iustum facit. Et si in alieno fideles inventi non estis, meum[3]) quis dabit vobis?[4]) alienum enim debet esse a servis dei, quod iniustum est. Creator autem quomodo alienus erat pharisaeis, proprius deus Iudaicae gentis? Si ergo haec non cadunt in creatorem, sed in mammonam, quis vobis credet, quod verius est? et: quis vobis dabit, quod meum est? non potest quasi alius dixisse de alterius dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorem, non in mammonam, infideles notando per creatoris mentionem distinctiones fecisset dei alterius, non commissuri suam veritatem infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius videri potest, si non ad hoc proponatur, ut a re de qua agitur separetur? Si autem et iustificantes se coram hominibus pharisaei spem mercedis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat, quo et propheta Hieremias: miser homo, qui spem habet in homine.[5]) Si et adiicit: scit autem deus corda vestra, illius dei vim commemorabat, qui

1) ibid. v. 14. 2) ibid. v. 11. 3) Ed. Fran. et Rig. quod meum est, quis etc. 4) Luc. 16, 12. 5) Ier. 17, 5.

lucernam se pronuntiabat, scrutantem renes et corda.[1]) Si superbiam tangit, quod elatum est apud homines, perosum est deo,[2]) Esaiam ponit ante oculos: dies enim domini sabaoth, in omnem contumeliosum et superbum, in omnem sublimem et elatum, et humiliabuntur.[3]) Possum iam colligere, cur tanto aevo deus Marcionis fuerit in occulto. Exspectabat, opinor, donec haec omnia disceret a creatore. Didicit ergo usque ad Ioannis tempora, atque ita exinde processit adnuntiare regnum dei, dicens: lex et prophetae usque ad Ioannem, ex quo regnum dei adnuntiatur;[4]) quasi non et nos limitem quendam agnoscamus Ioannem constitutum inter vetera et nova, ad quem desineret Iudaismus et a quo inciperet Christianismus, non tamen ut ab alia virtute facta sit sedatio legis et prophetarum et initiatio evangelii, in quo est dei regnum, Christus ipse. Nam etsi probavimus, et vetera transitura et nova successura praedicari a creatore, si et Ioannes antecursor et praeparator ostenditur viarum domini evangelium superducturi et regnum dei promulgaturi; et ex hoc iam, quod Ioannes venit, ipse erit Christus, quo Ioannem erat subsecuturus ut antecursorem; et si desierunt vetera et coeperunt nova interstite Ioanne: non erit mirum, quod ex dispositione est creatoris; aut unde[5]) magis probetur, quam ex legis et prophetarum in Ioannem occasu et exinde ortu regnum dei? Transeat igitur coelum et terra citius, sicut et lex et prophetae, quam unus apex verborum domini.[6]) Verbum enim, inquit Esaias, dei nostri manet in aevum. Nam quoniam in Esaia iam tunc Christus, sermo scilicet et spiritus creatoris, Ioannem praedicarat, vocem clamantis in deserto parare viam domini, in hoc venturum, ut legis et prophetarum ordo exinde cessaret per adimpletionem, non per destructionem, et regnum dei a Christo adnuntiaretur; ideo subtexuit, facilius elementa transitura, quam verba sua,[7]) confirmans, hoc quoque, quod de Ioanne dixerat, non praeterisse.

34. Sed Christus divortium prohibet, dicens: qui dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium com-

---

1) Ier. 17, 10. 20, 12. 2) Luc. 16, 15. 3) Ies. 2, 12. 4) Luc. 16, 16. 5) Rhen. et Pamel. ut unde; Wouw. emend. e cod. et Rig. ut aliunde. Mutavi ut in aut et signum rogandi apposui. 6) Luc. 16, 17. 21, 33 7) Ies. 40, 3 sqq.

mittit; qui dimissam a viro duxerit, aeque adulter est;[1]) ut sic quoque prohibeat divortium, illicitum facit repudiatae matrimonium. Moyses vero permittit repudium in Deuteronomio: si sumserit quis uxorem, et habitaverit cum ea, et evenerit non invenire eam apud eum gratiam, eo quod inventum sit in illa impudicum negotium, scribet libellum repudii et dabit in manu eius, et dimittet illam de domo sua.[2]) Vides diversitatem legis et evangelii, Moysi et Christi? Plane; non enim recepisti illud quoque evangelium eiusdem veritatis et eiusdem Christi, in quo prohibens divortium propriam quaestionem eius absolvit: Moyses propter duritiam cordis vestri praecepit libellum repudii dare; a primordio autem non fuit sic; quia scilicet qui marem et feminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carne una; quod deus itaque iunxit, homo disiunxerit?[3]) Hoc enim responso et Moysi constitutionem protexit, ut sui et creatoris institutionem direxit, ut Christus ipsius. Sed quatenus ex his revincendus es, quae recepisti, sic tibi occurram, ac si meus Christus. Nonne et ipse prohibens divortium, et patrem tamen gestans eum, qui marem et feminam iunxit, excusaverit potius quam destruxerit Moysi constitutionem? Sed ecce sic tuus sit iste Christus, contrarium docens Moysi et creatori, ut, si non contrarium ostendero, meus sit. Dico enim, illum conditionaliter nunc fecisse divortii prohibitionem, si ideo quis dimittat uxorem et aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, uxorem, et aliam duxerit, adulterium commisit, et qui a marito dimissam duxerit, aeque adulter est, ex eadem utique caussa, qua non licet dimitti, ut alia ducatur; illicite enim dimissam pro indimissa ducens, adulter est. Manet enim matrimonium, quod non rite diremptum est; manente matrimonio, nubere adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere uxorem, non in totum prohibuit, et quod non prohibuit in totum, permisit alia subiici;[4]) caussa cessat, ob quam prohibuit. Etiam non contrarium Moysi docet, cuius praeceptum alicubi conservat; nondum dico confirmat. Aut si

---

1) Luc. 16, 18. 2) Deut. 24, 1 sqq. 3) Matth. 19, 8 sq. 4 sq. 4) Ita scriptum est in cod. Rigaltii et in Rhen. ed. I.; Rig. edidit: permisit alias, ubi caussa cessat. Gelen. et Pamel. permisit. Aliud est, ubi caussa cessat. Seml. Alias ubi etc.

omnino negas permitti divortium a Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem et feminam, nec alibi coniunctos ad sacramentum baptismatis et eucharistiae admittens, nisi inter se coniuraverint adversus fructum nuptiarum, ut adversus ipsum creatorem? Certe quid faciet apud te maritus, si uxor eius commiserit adulterium? Habebitne illam? Sed nec tuum apostolum sinere scis coniungi prostitutae membra Christi.[1]) Habet itaque et Christum adsertorem iustitia divortii. Iam hinc confirmatur ab illo Moyses, ex eodem titulo prohibens repudium, quo et Christus, si inventum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam et in evangelio Matthaei: qui dimiserit, inquit, uxorem suam praeter caussam adulterii, facit eam adulterari,[2]) atque adulter censetur et ille, qui dimissam a viro duxerit. Ceterum praeter ex caussa adulterii nec creator disiungit, quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moyse constituente, eum, qui ex compressione matrimonium fecerat, non posse dimittere uxorem in omne tempus.[3]) Quodsi ex violentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex convenientia voluntarium? sicut et prophetiae auctoritate: uxorem iuventutis tuae non dimittes.[4]) Habes itaque Christum ultro vestigia ubique creatoris ineuntem tam in permittendo repudio quam in prohibendo; habes etiam nuptiarum, quoquo velis latere, prospectorem, quas nec separari vult prohibendo repudium, nec cum macula haberi tunc permittendo divortium. Erubesce, non coniungens, quos tuus quoque Christus coniunxit. Erubesce, etiam disiungens, sine eo merito, quo disiungi voluit et tuus Christus. Debeo nunc et illud ostendere, unde hanc sententiam deduxerit dominus, quove direxerit. Ita enim plenius constabit, eum non ad Moysen destruendum spectasse, per repudii propositionem subito interpositam, quia nec subito interposita est, habens radicem ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, quod adversus legem uxorem fratris sui defuncti duxisset, habentis filiam ex illa, (non alias hoc permittente, imo et praecipiente lege, quam si frater illiberis[5]) decesserit, ut a fratre

---

1) 1 Cor. 6, 15 sq. 2) Matth. 5, 32. 3) Deut. 22, 28 sq. 4) Malach. 2, 15. 5) Rhen. in ed. I. **illecebris**, ex quo fecit **illiberis**, i. e. ἄπαις.

ipsius et ex costa ipsius supparetur semen illi,) coniectus in carcerem fuerat ab eodem [1]) postmodum et occisus. Facta igitur mentione Ioannis dominus, et utique successus exitus eius, illicitorum matrimoniorum et adulterii figuras [2]) iaculatus est in Herodem, adulterum pronuntians, etiam qui dimissam a viro duxerit, quo magis impietatem Herodis oneraret, qui non minus morte quam repudio dimissam a viro duxerat, et hoc, fratre habente ex illa filiam, et vel eo nomine illicite ex libidinis, non ex legis instinctu, ac propterea propheten quoque adsertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet etiam ad subsequens argumentum divitis apud inferos dolentis et pauperis in sinu Abrahae requiescentis. [3]) Nam et illud, quantum ad scripturae superficiem, subito propositum est, quantum ad intentionem sensus, et ipsum cohaeret mentioni Ioannis male tractati, et suggillati Herodis male maritati, [4]) utriusque exitum deformans, Herodis tormenta et Ioannis refrigeria, ut iam audiret Herodes: habent illic Moysen et prophetas, illos audiant. Sed Marcion aliorsum cogit, scilicet ut utramque mercedem creatoris sive tormenti sive refrigerii apud inferos determinet eis positam, qui legi et prophetis obedierint, Christi vero et dei sui coelestem definiat sinum et portum. Respondebimus et haec [5]) ipsa, scriptura revincente oculos eius, quae ad inferos [6]) discernit Abrahae sinum pauperi. Aliud enim inferi, ut puto, aliud quoque Abrahae sinus. Nam et magnum ait intercedere regiones istas profundum et transitum utrinque prohibere. Sed nec allevasset dives oculos et quidem de longinquo, nisi in superiora, et de altitudinis longinquo per immensam illam distantiam sublimitatis et profunditatis. Unde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysios audierit, esse aliquam localem determinationem, quae sinus dicta sit Abrahae ad recipiendas animas filiorum eius, etiam ex nationibus, patris scilicet multarum nationum in Abrahae censum deputandarum, et ex eadem fide, qua et Abraham deo credidit, nullo sub iugo legis nec in signo circumcisionis. Eam

---

1) Pam. et Rig. ab eod. Herode. 2) Sic emend. Rig.; Rhen figura. Ciacon. coni. fulgura. 3) Luc. 16, 19—31. 4) Editt. omnes: meritati; sed iam Gelenius suasit maritati scribendum esse. 5) Rhen. ed. I. haec, ceteri: hac. 6) Ed. Fran. et Rig. ab inferis.

itaque regionem sinum dico Abrahae, etsi non coelestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium praebituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat, tunc apparitura coelesti promissione, quam Marcion suo vindicat quasi non a creatore promulgatam. Ad quam ascensum suum Christus aedificat in coelum, secundum Amos,[1]) utique suis, ubi est et locus aeternus, de quo Esaias: quis adnuntiabit vobis locum aeternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam et iniquitatem?[2]) Quodsi aeternus locus repromittitur, et ascensus in coelum aedificatur a creatore, promittente etiam semen Abrahae velut stellas coeli futurum, utique ob coelestem promissionem: salva ea promissione, cur non capiat sinum Abrahae dici temporale aliquod animarum fidelium receptaculum, in quo iam delinietur futuri imago ac candida quaedam utriusque iudicii prospiciatur? admonens quoque vos haereticos, dum in vita estis, Moysen et prophetas unum deum praedicantes creatorem, et unum Christum praedicantes eius, et utrumque iudicium poenae et salutis aeternae apud unicum deum positum, qui occidat et vivificet. Imo, inquit, nostri dei monela de coelo non Moysen et prophetas iussit audiri, sed Christum: hunc audite. Merito. Tunc enim apostoli satis iam audierant Moysen et prophetas, qui secuti erant Christum, credendo Moysi et prophetis. Nec enim accepisset Petrus dicere: tu es Christus, antequam audisset et credidisset Moysi et prophetis, a quibus solis adhuc Christus adnuntiabatur. Haec igitur fides eorum meruerat, ut etiam voce coelesti confirmaretur, iubente illum audiri, quem agnoverant evangelizantem pacem, evangelizantem bona, adnuntiantem locum aeternum, aedificantem illis ascensum suum in coelum. [3]) Apud inferos autem de eis dictum est: habent illic Moysen et prophetas, audiant illos, qui non credebant, vel qui nec omnino sic credebant, esse post mortem superbiae divitiarum et gloriae delitiarum, supplicia adnuntiata a Moyse et prophetis, decreta autem ab eo deo, qui de thronis deponit dynastas, et de sterquiliniis elevat inopes. [4]) Ita

1) Amos 9, 6. 2) Ies. 33, 14. 3) Ies. 52, 7. 33, 14. Amos 9, 6. 4) Ps. 113, 6.

cum utrinque pronuntiationis diversitas competat creatori, non erit divinitatum statuenda distantia, sed ipsarum materiarum.

35. Conversus ibidem ad discipulos, vae dicit auctori scandalorum, expedisse ei, si natus non fuisset, aut si molino saxo ad collum deligato praecipitatus esset in profundum, quam unum ex illis modicis utique discipulis eius scandalizasset.[1]) Aestima, quale supplicium comminetur illi. Nec enim alius ulciscetur scandalum discipulorum eius. Agnosce igitur et iudicem et illo affectu pronuntiantem de cura suorum, quo et creator retro: qui tetigerit vos, ac si pupillam oculi mei tangat.[2]) Idem sensus eiusdem est: peccantem fratrem iubet corripi,[3]) quod qui non fecerit, utique deliquit, aut ex odio volens fratrem in delicto perseverare, aut ex acceptione personae parcens ei, habens Leviticum: non odies fratrem tuum in animo tuo; traductione traduces[4]) proximum tuum, utique et fratrem, et non sumes propter illum delictum.[5]) Nec mirum, si ita docet, qui pecora quoque fratris tui, si errantia in via inveneris, prohibet despicias, quominus ea reducas fratri,[6]) nedum ipsum sibi. Sed et veniam des fratri in te delinquenti, iubet etiam septies. Parum plane. Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in infinitum pronuntians: fratris malitiae memor ne sis,[7]) nec petenti eam praestes, mandat, sed et non petenti. Non enim dones offensam vult, sed obliviscaris. Lex leprosorum[8]) quantae sit interpretationis erga species ipsius vitii et inspectationis summi sacerdotis, nostrum erit scire; Marcionis, morositatem legis opponere, ut et hic Christum aemulum eius affirmet, praevenientem sollemnia legis etiam in curatione decem leprosorum, quos tantummodo ire iussos, ut se ostenderent sacerdotibus, in itinere purgavit,[9]) sine tactu iam et sine verbo, tacita potestate et sola voluntate; quasi necesse sit semel remediatore languorum et vitiorum adnuntiato Christo et de effectibus probato de qualitatibus curationum retractari, aut creatorem in Christo ad legem provocari; si quid aliter quam lege distinxit, ipse perfecit, cum aliter

---

1) Luc. 17, 1. 2. 2) Zach. 2, 8. 3) Luc. 17, 3. 4) Rhen. ed. I. non traduces. 5) Lev. 19, 17. 6) Exod. 23, 4. 7) Lev. 19, 18. 8) Lev. 13. 14. 9) Luc. 17, 11—19.

utique dominus per semet ipsum operetur sive per filium, aliter per prophetas, famulos suos, maxime documenta virtutis et potestatis, quae ut clariora et validiora, qua propria, distare a vicariis fas est. Sed eiusmodi et alibi iam dicta sunt in documento superiore. Nunc etsi praefatus est, multos tunc fuisse leprosos apud Israelem in diebus Helisaei prophetae, et neminem eorum purgatum nisi Neeman Syrum, [1]) non utique numerus faciet ad differentiam deorum in destructionem creatoris unum remediantis et praelationem eius, qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plures potuisse curari ab eo, qui unum curasset, quam ab illo decem, qui nunquam retro unum? Sed hac cum maxime pronuntiatione diffidentiam Israelis vel superbiam pulsat, quod cum multi essent illic leprosi, et prophetes non deesset, etiam edito documento, nemo decucurrisset ad deum operantem in prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex dei patris, inspexit illos secundum legis arcanum, significantis Christum esse verum disceptatorem et elimatorem humanarum macularum. Sed et quod in manifesto fuit legis, praecepit: ite, ostendite vos sacerdotibus. Cur, si illos ante erat emundaturus? An quasi legis illusor, ut in itinere curatis ostenderet, nihil esse legem cum ipsis sacerdotibus? Et utique viderit, si cui tam opiniosus videbitur Christus. Imo digniora sunt interpretanda et fidei iustiora; ideo illos remediatos, qua secundum legem iussi abire ad sacerdotes obaudierant; neque enim credibile est emeruisse medicinam a destructore legis observatores legis. Sed cur pristino leproso nihil tale praecepit? Quia nec Helisaeus Syro Neeman; et tamen non idcirco non erat creatoris. Satis respondi, sed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Disce igitur et caussas. In Samariae regionibus res agebatur, unde erat et unus interim ex leprosis. Samaria autem desciverat ab Israele, habens schisma illud ex novem[2]) tribubus, quas avulsas per Achiam prophetam collocaverat apud Samariam Hieroboam.[3]) Sed et alias semper sibi placentes erant Samaritani de montibus et puteis patrum, sicut in evangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio domini apud puteum: ne tu ma-

---

1) Luc. 4, 27. 2) Ed. Fran. et Rig. decem. 3) 1 Reg. 11, 29 sqq.

ior sis, et cetera, et rursus: patres nostri in isto monte adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis oportet adorare.[1]) Itaque qui et per Amos[2]) vae dixerit eis, qui confident in monte Samariae,[3]) iam et ipsam restituere dignatus, de industria iubet ostendere se sacerdotibus, utique qui non erant, nisi ubi et templum, subiiciens Samaritam Iudaeo, quoniam ex Iudaeis salus, licet Israelitae et Samaritae; tota enim promissio tribui Iudae Christus fuit; ut scirent, Hierosolymis esse et sacerdotes et templum et matricem religionis et fontem, non puteum salutis. Et ideo ut vidit agnovisse illos legem Hierosolymis expungendam, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediavit. Unde et unum illum solutum ex decem memorem divinae gratiae Samariten miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia satis iam obtulerat gloriam deo reddens, hoc et domino volente interpretari legem. Et tamen cui deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Israelites alium deum usque adhuc didicisset? Cui alii, quam cui omnes remediati retro a Christo? Ideo fides tua te salvum fecit, audiit, quia intellexerat, veram se deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum et verum pontificem eius, Christum, facere debere. Sed nec pharisaei possunt videri de alterius dei regno consuluisse dominum, quando venturum sit, quamdiu alius a Christo editus deus non erat, nec ille de alterius regno respondisse, quam de cuius consulebatur. Non venit, inquit, regnum dei cum observatione, nec dicunt: ecce hic, ecce illic; ecce enim regnum dei intra vos est.[4]) Quis non ita interpretabitur: intra vos est, id est, in manu, in potestate vestra, si audiatis, si faciatis dei praeceptum? Quodsi in praecepto est dei regnum, propone igitur contra, secundum nostras antitheses, Moysen, et una sententia est. Praeceptum, inquit, excelsum non est, nec longe a te; non est in coelo, ut dicas: quis ascendet in coelum et deponet nobis illud, et auditum illud faciemus? nec ultra mare est, ut dicas: quis transfretabit et sumet illud nobis, et auditum illud faciemus? prope te est verbum, in ore tuo, et in corde tuo, et in manibus tuis facere illud.[5]) Hoc erit: non hic, nec illic;

---

1) Io. 4, 12. 20. 2) Rhen. ed. I. Esaiam. 3) Amos 6, 1.
4) Luc. 17, 20. 21. 5) Deut. 30, 11 sqq.

ecce enim intra vos est regnum dei. Et ne argumentetur audacia haeretica, de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis dominum, sequentia obsistunt, dicens enim filium hominis ante multa pati et reprobari oportere, ante adventum suum,[1]) in quo et regnum substantialiter revelabitur, suum ostendit et regnum, de quo responderat, quod passiones et reprobationes ipsius exspectabat. Reprobari autem habens et postea agnosci et assumi et extolli, etiam ipsum verbum reprobari inde decerpsit, ubi in lapidis aenigmate utraque revelatio eius apud David canebatur, prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis, inquit, quem reprobaverunt aedificantes, iste factus est in caput anguli.[2]) A domino factum est hoc. Vanum enim, si credidimus deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius praedicasse, ut non eum portenderet, quem et in lapidis et in petrae et in montis figura portenderat.[3]) Sed si de suo loquitur adventu, cur eum diebus Noe et Loth comparat[4]) tetris et atrocibus, deus et lenis et mitis? Cur admonet meminisse uxoris Loth, quae praeceptum creatoris non impune contempsit, si non cum iudicio venit vindicandorum praeceptorum suorum? Etiamsi vindicat, ut ille, si iudicat me, non debuit per eius documenta formare, quem destruit, ne ille me formare videatur. Si vero et hic non de suo loquitur adventu, sed de Iudaei Christi, exspectemus etiam nunc, ne quid de suo praedicet, illum interim esse credentes, quem omni loco praedicat.

36. Nam et orandi perseverantiam et instantiam mandans, parabolam iudicis ponit coacti audire viduam instantia et perseverantia interpellationum eius.[5]) Ergo iudicem deum ostendit orandum, non se, si non ipse est iudex; sed subiunxit, facturum deum vindictam electorum suorum. Si ergo ipse erit iudex, qui et vindex, creatorem ergo meliorem deum probavit, quem electorum suorum clamantium ad eum die et nocte vindicem ostendit. Et tamen cum templum creatoris inducit, et duos adorantes diversa mente describit, pharisaeum in superbia, publicanum in humilitate, ideoque alterum reprobatum, alterum iustificatum descendisse,[6]) utique docendo, qua disciplina sit orandum, eum

---

1) Luc. 17, 25. 2) Ps. 118, 21. 3) Ies. 8, 14. 1 Cor. 10, 4. 4) Luc. 17, 26—32. 5) Luc. 18, 1—18. 6) Luc. 18, 9—14.

et hic orandum constituit, a quo relaturi essent eam orandi disciplinam, sive reprobatricem superbiae sive iustificatricem humilitatis. Alterius dei nec templum nec oratores nec iudicium invenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare in humilitate, ut allevatorem humilium, non in superbia, ut destructorem superborum. Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminem, opinor. Nam et quam docuit orationem, creatori probavimus convenire. Aliud est, si etiam adorari, qua deus optimus et ultro bonus, non vult. Sed quis optimus, nisi unus, inquit, deus?[1]) Non quasi ex duobus diis unum optimum ostenderit, sed unum esse optimum deum solum, qui sic unus sit optimus, qua solus deus. Et utique optimus, qui pluit super iustos et iniustos, et solem suum oriri facit super bonos et malos,[2]) sustinens et alens et iuvans etiam Marcionitas. Denique interrogatus ab illo quodam: praeceptor optime, quid faciens vitam aeternam possidebo? de praeceptis creatoris an ea sciret, id est faceret, expostulavit ad contestandum, praeceptis creatoris vitam acquiri sempiternam; cumque ille principaliora quaeque affirmasset observasse se ab adolescentia, unum, inquit, tibi deest, omnia, quaecunque habes, vende et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me.[3]) Age, Marcion, omnesque iam commiserones et coodibiles eius haeretici, quid audebitis dicere? Resciditne Christus priora praecepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi patrem et matrem? An et illa servavit, et quod deerat adiecit? quamquam et hoc praeceptum largitionis in egenos ubique diffusum sit in lege et prophetis, uti gloriosissimus ille observator praeceptorum pecuniam multo cariorem habiturus traduceretur. Salvum est igitur et hoc in evangelio: non veni dissolvere legem et prophetas, sed potius adimplere.[4]) Simul et cetera dubitatione liberavit, manifestando unius esse et dei nomen et optimi, et vitam aeternam et thesaurum in coelo, et semet ipsum, cuius praecepta supplendo et conservavit et auxit, secundum Michaeam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem: si adnuntiavit tibi homo, quid bonum? aut

---

1) Luc. 18, 19. 2) Matth. 5, 45. 3) Luc. 18, 18 — 22.
4) Matth. 5, 17.

quid a te dominus exquirit, quam facere iudicium, diligere misericordiam, et paratum esse sequi dominum deum tuum?[1]) Et homo enim Christus adnuntians, quid sit bonum, scientiam legis, praecepta, inquit, scis, facere iudicium. Vende, inquit, quae habes, diligere misericordiam, et da, inquit, egenis. Paratum esse, inquit, ire cum domino, et veni, inquit, sequere me. Tam distincta fuit a primordio Iudaea gens per tribus et populos et familias et domos, ut nemo facile ignorari de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus adhuc, tunc fortasse pendentibus. Iesus autem Marcionis et natus non dubitaretur, qui homo videbatur; utique qua non natus, nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam; sed erat unus aliquis deputandus ex iis, qui quoquo modo ignoti habebantur. Cum igitur praetereuntem illum caecus audisset, cur exclamavit: Iesu, fili David, miserere mei,[2]) nisi quia filius David, id est ex familia David, non temere deputabatur per matrem et fratres, qui aliquando ex notitia utique adnuntiati ei fuerant? Sed antecedentes increpabant caecum, uti taceret; merito, quoniam quidem vociferabatur, non quia de David filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos scisse, quod Iesus non esset filius David, ut idcirco silentium caeco indixisse credantur. Sed etsi doceres, facilius illos ignorasse praesumeretur, quam dominum falsam in se praedicationem sustinere potuisse. Sed patiens dominus, non tamen confirmator erroris, imo etiam detector creatoris, ut non prius hanc caecitatem hominis illius enubilasset, ne ultra Iesum filium David existimaret. Atquin ne patientiam eius infamaretis, nec ullam rationem dissimulationis illi affingeretis, nec filium David negaretis, manifestissime confirmavit caeci praedicationem et ipsa remuneratione medicinae et testimonio fidei. Fides, inquit, tua te salvum fecit. [3]) Quid vis caecum credidisse? Ab alio deo descendisse Iesum ad deiectionem creatoris,[4]) ad destructionem legis et prophetarum, non illum esse, qui ex radice Iesse, et ex fructu lumborum David destinabatur,[5]) caecorum quoque remunerator? Sed nondum, puto, eiusmodi tunc caeci erant, qualis

---

1) Micha 6, 8. 2) Luc. 18, 38. 39. 3) Luc. 18, 42. 4) Sic Wouw. e cod. et Rig. Ceteri: ab illo deo — detectionem cr. 5) Ps. 132, 11.

Marcion, ut haec fuerit caeci illius fides, qua crediderit in voce: Iesu, fili David; qui hoc se et cognovit et cognosci ab omnibus voluit, fidem hominis etsi melius oculatam, etsi veri luminis compotem, exteriore quoque visione donavit, ut et nos regulam simulque mercedem fidei disceremus: qui vult videre Iesum David filium, credat per virginis censum; qui non ita credet, non audiet ab illo: fides tua te salvum fecit. Atque ita caecus remanebit, ruens in antithesin ruentem et ipsam [antithesin]; sic enim caecus caecum deducere solet. Nam si aliquando Davidem in recuperatione Sionis offenderant caeci resistentes,[1]) quominus admitteretur, in figuram populi proinde caeci, non admissuri quandoque Christum filium David; ideo Christus ex diverso caeco subvenit, ut hinc se ostenderet non esse filium David, et ex animi diversitate bonus caecis, quos ille iusserat caedi. Et cur fidei, et quidem pravae, praestitisse se dixit? Atquin et hoc filius David antithesin de suo retundendam. Nam et qui David offenderant, caeci; nunc vero eiusdem carnis homo supplicem se obtulerat filio David, idcirco ei satisfacienti quodammodo placatus filius David restituit lumina cum testimonio fidei, qua hoc ipsum crediderat,[2]) exorandum sibi esse filium David. Et tamen David audacia hominum, puto, offenderit, non valetudo.

37. Consequitur et Zachaei domus salutem.[3]) Quo merito? Numquid vel ille crediderat Christum a Marcione venisse? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa caeci: miserere mei, Iesu, fili David, et: omnis populus laudes referebat deo,[4]) non Marcionis, sed David. Enimvero Zachaeus etsi allophylus, fortasse tamen aliqua notitia scripturarum ex commercio Iudaico afflatus. Plus est autem; ignorans Esaiam praecepta eius impleverat. Confringito, inquit, panem tuum esurienti, et non habentes tectum in domum tuam inducito. Hoc cum maxime agebat, exceptum domo sua pascens dominum. Et nudum si videris, contegito.[5]) Hoc cum maxime promittebat, in omnia misericordiae opera dimidium substantiae offerens, dissolvens violentiorum contractum obnoxiis,[6]) et dimittens

---

1) 2 Sam. 5, 6 sqq. 2) Rhen. ed. I. cui test. — ediderat. Vv. cum test. fidei videntur aliunde illata esse. 3) Luc. 19, 1 — 10. 4) Luc. 18, 37. 43. 5) Ies. 58, 7. 6) Sic Rhen. ed. I.; ed. Fran. et Rig. contractuum obnexus.

conflictatos in laxamentum, et omnem conscriptionem iniquam dissipans, dicendo: et si cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque dominus: hodie, inquit, salus huic domui. Testimonium dixit, salutaria esse, quae praeceperat prophetes creatoris. Cum vero dicit: venit enim filius hominis salvum facere, quod periit, iam non contendo eum venisse, ut salvum faceret, quod perierat, cuius fuerat, et cui perierat, quod salvum venerat facere, sed in alterius quaestionis gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est; hic cum ex duabus substantiis constet, ex corpore et anima, quaerendum est, ex qua substantiae specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, salvum facit filius hominis; habet igitur et caro salutem. Si et anima perierat, animae perditio saluti destinatur; caro, quae non periit, salva est. Si totus homo perierat ex utraque substantia, totus homo salvus fiat necesse est, et elisa est sententia haereticorum negantium carnis salutem. Iam et Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis salutem pollicebatur. Servorum quoque parabola, qui secundum rationem foeneratae pecuniae dominicae diiudicantur, iudicem ostendit deum, etiam ex parte severitatis non tantum honorantem, verum et auferentem, quod quis videatur habuisse. Aut si et hic creatorem finxerit austerum, tollentem quod non posuerit et metentem quod non severit, hic quoque me ille instruit, cuius pecuniam ut foenerem edocet.[1])

38. Sciebat Christus baptisma Ioannis unde esset, et cur quasi nesciens interrogabat?[2]) Sciebat non responsuros sibi pharisaeos, et cur frustra interrogabat? An ut ex ore ipsorum iudicaret illos, vel ex corde? Refer ergo et haec ad excusationem creatoris et ad comparationem Christi, et considera iam, quid secuturum esset, si quid pharisaei ad interrogationem renuntiassent. Puta illos renuntiasse humanum Ioannis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent. Exsisteret aliquis Marcion adversus Marcionem, qui diceret: o deum optimum, o deum diversum a creatoris exemplis! Sciens praeceps ituros homines, ipse illos in praeruptum imposuit. Sic enim et de creatore in arboris

1) Luc. 19, 11—27. 2) Luc. 20, 1—8.

lege tractatur. Sed de coelis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit Christus, non credidistis ei? Ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quod non credidissent, eius erat, cuius sacramentum Ioannes administrabat. Certe nolentibus renuntiare, quid saperent, cum et ipse vicem opponit: et ego non dico vobis, in qua virtute haec facio, malum malo reddidit. Reddite quae Caesaris Caesari, et quae sunt dei deo.[1]) Quae erunt dei? quae similia sunt denario Caesaris, imago scilicet et similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine et similitudine et nomine et materia expressus est. Quaerat sibi monetam deus Marcionis; Christus denarium hominis suo Caesari iubet reddi, non alieno; nisi quod necesse est, qui suum denarium non habet. Iusta et digna praescriptio est in omni quaestione, ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Ceterum aliud consulenti aliud respondere dementis est; quo magis absit a Christo, quod ne homini quidem convenit. Sadducaei, resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant domino ex lege materiam mulieris, quae septem fratribus ex ordine defunctis secundum praeceptum legale nupsisset, cuius viri deputanda esset in resurrectione.[2]) Haec fuit materia quaestionis, haec substantia consultationis. Ad hoc respondisse Christum necesse est. Neminem timuit, ut quaestiones aut declinasse videatur, aut per occasionem earum, quod alias palam non docebat, subostendisse. Respondit igitur, huius quidem aevi filios nubere.[3]) Vides quam pertinenter ad caussam. Quia de aevo venturo quaerebatur, in quo neminem nubere definiturus praestruxit, hic quidem nubi, ubi sit et mori. Quos vero dignatus sit deus illius aevi possessione et resurrectione a mortuis, neque nubere neque nubi, quia nec morituri iam sint, cum similes angelorum fiant,[4]) dei et resurrectionis filii facti.[5]) Cum igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quam ad propositum interrogationis, si hoc sensu responsio propositum absolvitur interrogationis, non aliud responsio domini sapit, quam quo quaestio absolvitur. Habes et tempora permissarum et

---

1) Luc. 20, 25. 2) Luc. 20, 27—33. 3) ibid. v. 34. 4) Rig. sint. 5) Luc. 20, 35. 36.

negatarum nuptiarum, non ex sua propria, sed ex resurrectionis quaestione. Habes et ipsius resurrectionis confirmationem, et totum quod Sadducaei sciscitabantur, non de alio deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quaerentes. Quodsi ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, negas eum, de quibus interrogatus est, respondere potuisse, Sadducaeorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc et post praescriptionem retractabo adversus argumentationes cohaerentes. Nacti enim scripturae textum, ita in legendo decucurrerunt: quos autem dignatus est deus illius aevi, ideo adiungunt, quo alium deum faciant illius aevi; cum sic legi oporteat: quos autem dignatus est deus, ut facta hic distinctione post deum, ad sequentia pertineat illius aevi, id est, quos dignatus sit deus illius aevi possessione et resurrectione. Non enim de deo, sed de statu illius aevi consulebatur, cuius uxor futura esset post resurrectionem in illo aevo. Sic et de ipsis nuptiis responsum subvertunt, ut, filii huius aevi nubunt et nubuntur, de hominibus dictum sit creatoris nuptias permittentis, se autem, quos deus illius aevi, alter scilicet, dignatus sit resurrectione, iam et hic non nubere, quia non sint filii huius aevi, quando de nuptiis illius aevi consultus non de huius eas negaverat, de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam vim et vocis et pronuntiationis et distinctionis exceperant, nihil aliud senserunt, quam quod ad materiam consultationis pertinebat. Atque adeo scribae, magister, inquiunt, bene dixisti. [1]) Confirmaverat enim resurrectionem, formam eius edendo adversus Sadducaeorum opinionem. Denique testimonium eorum, qui ita eum respondisse praesumpserant, non recusavit. Si autem scribae Christum filium David existimabant, ipse autem David dominum eum appellat, [2]) quid hoc ad Christum? Non David errorem scribarum obtundebat, sed honorem Christo David procurabat, quem dominum [3]) magis, quam filium David confirmabat, quod non congrueret destructori creatoris. At ex nostra parte quam conveniens interpretatio! Nam qui olim a caeco illo filius David fuerat invocatus, [4]) quod tunc reticuit, non habens in praesentia scribas, nunc ultro coram

---

1) Luc. 20, 39. 2) ib. 41—44. 3) Rhen. et Rig. dominum Christum. 4) Luc. 18, 38 sq.

eis de industria protulit, ut se, quem caecus secundum scribarum doctrinam filium tantum David praedicarat, dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem fide caeci, qua filium David crediderat illum, pulsata vero traditione scribarum, qua non et dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non alius tueretur, quam Christus creatoris.

39. Olim constitit de nominum proprietate, ei illam competere, qui prior et Christum suum in homines adnuntiaret et Iesum transnominaret. Constabit itaque et de impudentia eius, qui multos dicat venturos in nomine ipsius; quod non sit ipsius, si non Christus et Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum pertinet; amplius et prohibeat eos recipi, quorum et ipse par sit, ut qui proinde in nomine venit alieno, si non ipsius erat, a mendacio nominis praevenire discipulos, qui per proprietatem nominis possidebat veritatem eius. Venient denique illi dicentes: ego sum Christus. [1]) Recipies eos, qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quid nunc, quod et ipse veniet nominum dominus Iesus[2]) creatoris? Reiicies illum? Et quam iniquum, quam iniustum et optimo deo indignum, ut non recipias eum in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti! Videamus et quae signa temporibus imponat. Bella, opinor, et regnum super regnum, et gentem super gentem, et pestem, et fames terraeque motus, et formidines, et prodigia de coelo, [3]) quae omnia severo et atroci deo congruunt. Haec cum adiicit etiam oportere fieri, quem se praestat, destructorem an probatorem creatoris? Cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quas ut optimus tam tristes quam atroces abstulisset potius, quam constituisset, si non ipsius fuissent. Ante haec autem persecutiones eis praedicat et passiones venturas[4]) in martyrium, utique et in salutem. Accipe praedicatum in Zacharia: dominus, inquit, omnipotens proteget eos, et consument illos et lapidabunt lapidibus fundae et bibent sanguinem illorum velut vinum et replebunt pateras quasi altaris, et salvos eos faciet dominus illo die velut oves, populum suum, quia lapides sancti volutant. [5]) Et ne putes haec in

1) Luc. 21, 8. 2) Ed. Fran. et Rig. Christus et Iesus cr. 3) Luc. 21, 9—11. 4) ib. v. 12. 5) Zach. 9, 15 sq. Nescio

passiones praedicari, quae illos tot bellorum nomine ab allophylis manebant, respice ad species. Nemo in praedicatione bellorum legitimis armis debellandorum lapidationem enumerat popularibus coetibus magis et inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut unius altaris cruentationi adaequat. Nemo oves appellat eos, qui in bello armati et ipsi ex eadem feritate certantes cadunt, sed qui in sua proprietate atque patientia dedentes potius semet ipsos quam vindicantes trucidantur. Denique quia lapides, inquit, sancti volutant, non quia milites pugnant. Lapides enim sunt et fundamenta, super quae nos aedificamur, exstructi secundum Paulum[1]) super fundamentum apostolorum, qui lapides sancti oppositi omnium offensui volutabant. Et hic igitur ipse vetat cogitari, quid responderi oporteat apud tribunalia,[2]) qui et Balae, quod non cogitaverat, imo contra quam cogitaverat, suggessit,[3]) et Moysi caussato linguae tarditatem os repromisit.[4]) Et sapientiam ipsam, cui nemo resisteret,[5]) per Esaiam demonstravit; hic dicet, ego dei sum, et clamabit in nomine Iacob, et alius inscribetur in nomine Israelis.[6]) Quid enim sapientius et incontradicibilius confessione simplici et exserta in martyris nomine cum deo invalescentis, quod est interpretatio Israelis? Nec mirum, si is cohibuit praecogitationem, qui et ipse a patre excepit pronuntiandi tempestive subministrationem: dominus mihi dat linguam disciplinae, quando debeam proferre sermonem;[7]) nisi Marcion Christum non subiectum patri infert. A proximis quoque persecutiones et nominis ex odio utique blasphemiam praedicatam[8]) non debeo rursus ostendere. Sed per tolerantiam, inquit, salvos facietis vosmet ipsos,[9]) de qua scilicet psalmus: tolerantia, inquit, iustorum non peribit in finem;[10]) quia et alibi: honorabilis mors iustorum, ex tolerantia sine dubio; quia et Zacharias: corona autem erit eis, qui toleraverint.[12]) Sed ne audeas argumentari, apostolos ut alterius dei praecones a Iudaeis vexatos, memento prophetas quoque eadem a Iudaeis passos,

---

an hic et postea scribendum sit: volutantur; nam apud LXX leg. *κυλίονται ἐπὶ γῆς αὐτοῦ.* 1) Eph. 2, 20. 2) Luc. 21, 14. 3) Num. 22 — 24. 4) Exod. 4, 12. 5) Luc. 21, 15. 6) Ies. 44, 5. 7) Ies. 50, 4. 8) Luc. 21, 16. 17. 9) ib. v. 19. 10) Ps. 9, 19. 11) Ps. 116, 15. 12) Zach. 6, 14. cf. LXX.

tamen non alterius dei apostolos fuisse, quam creatoris. Sed monstrato dehinc tempore excidii, cum coepisset vallari exercitibus Hierusalem, signa iam ultimi finis enarrat, solis et lunae siderumque prodigia. Et in terra angustias nationum obstupescentium velut a sonitu maris fluctuantis prae exspectatione imminentium orbi malorum. Quod et ipsae vires coelorum concuti habeant,[1] accipe Ioelem: et dabo prodigia in coelo, et in terra sanguinem et ignem et fumi vaporem; sol convertetur in tenebras et in sanguinem luna, priusquam adveniat dies magnus et illustris domini.[2] Habes et Abacum: fluminibus disrumpetur terra, videbunt te et parturient populi, disperges aquas gressu; dedit abyssus sonum suum, sublimitas timoris eius elata est; sol et luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationes tuae ibunt, in fulgorem fulguris[3] scutum tuum, in comminatione tua diminues terram, et in indignatione tua depones nationes.[4] Conveniunt, opinor, et domini pronuntiationes et prophetarum de concussionibus mundi et orbis elementorum et nationum. Post haec quid dominus? Et tunc videbunt filium hominis venientem de coelis cum plurima virtute. Cum autem haec fient, erigetis vos, et levabitis capita, quoniam appropinquabit redemptio vestra,[5] in tempore scilicet regni, de quo subiecta erit ipsa parabola.[6] Sic et vos cum videritis omnia haec fieri, scitote appropinquasse regnum dei.[7] Hic erit dies magnus domini et illustris venientis de coelis filii hominis, secundum Danielem: ecce cum coeli nubibus tanquam filius hominis adveniens etc.[8] Et data est illi regia potestas, quam in parabola postulaturus exierat, relicta pecunia servis, qua foeneraretur,[9] et universae nationes, quas promiserat ei in psalmo pater: postula de me et dabo tibi gentes haereditatem tuam;[10] et gloria omnis serviens illi, et potestas eius aeterna, quae non auferetur, et regnum eius, quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli.[11] De eodem adventu filii hominis et fructu eius apud Abacuc. Existi in salutem populi tui ad salvos faciendos christos tuos,[12]

1) Luc. 21, 20 sqq. 25 sq. 2) Ioel 3, 3 sq. 3) Editt. omnes: fulgur; sed LXX. εἰς φέγγος ἀστραπῆς. 4) Habac. 3, 8 sqq. cf. LXX. 5) Luc. 21, 27. 28. 6) ib. v. 29. 30. 7) ib. v. 31. 8) Dan. 7, 13. 9) Luc. 19, 11 sqq. 10) Ps. 2, 8. 11) Luc. 20, 35 sq. 12) Habac. 3, 13.

erecturos scilicet se et capita levaturos in tempore regni redemptos.[1]) Igitur cum et haec, quae sunt promissionum, proinde conveniant sicut et illa, quae sunt concussionum ex consonantia propheticarum et dominicarum pronuntiationum, nullam hic poteris interstruere distinctionem, ut concussiones quidem referas ad creatorem, saevitiae scilicet deum, quas nec sinere, nedum exspectare deberet deus optimus. Promissiones vero deo optimo deputes, quas creator, ignorans illum, non prophetasset; aut si suas prophetavit non distantes a promissionibus Christi, par erit in libertate optimo deo, nec plus videbitur a Christo tuo repromitti, quam a meo filio hominis. Ipsum decursum scripturae evangelicae ab interrogatione discipulorum usque ad parabolam fici ita invenies contextu sensus filio hominis hinc atque illinc adhaerere, ut in illum compingat et tristia et laeta et concussiones et promissiones, nec possis separare ab illo alteram partem. Unius enim filii hominis adventu constituto inter duos exitus concussionum et promissionum, necesse est ad unum pertineant filium hominis et incommoda nationum et vota sanctorum, qui ita positus est in medio, ut communis exitibus ambobus, alterum conclusurus adventu suo, id est incommoda nationum, alterum incipiens, id est vota sanctorum, ut, sive mei Christi concesseris adventum, filii hominis, quo mala imminentia ei deputes, quae adventum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei adscribere, quae ab adventu eius oriuntur, sive tui malueris, quo bona ei adscribas, quae ab adventu eius oriuntur,[1]) cogaris mala quoque ei deputare, quae adventum eius antecedunt. Tam enim mala cohaerent adventui filii hominis antecedendo, quam et bona subsequendo. Quaere igitur, quem ex duobus Christis constituas in persona unius filii hominis, in quam utraque dispositio referatur. Aut et creatorem optimum aut et deum tuum asperum dedisti natura. In summa, ipsius parabolae considera exemplum. Aspice ficum et arbores omnes, cum fructum protulerint, intelligunt homines aestatem appropinquasse; sic et vos cum videritis haec fieri, scitote in proximo esse regnum dei. [3]) Si enim fructificationes arbuscularum signum

---

1) Rhen. ed. I. erecturus — levaturus — redemptus.
2) Vv. sive tui malueris — oriuntur desunt in Rhen. ed. I.
3) Luc. 21, 29 — 31.

aestivo tempori praestant antecedendo illud, proinde conflictationes orbis signum praenotant regni praecedendo illud. Omne autem signum eius est, cuius est res, cuius est signum, et omni rei ab eo imponitur signum, cuius est res. Ita si conflictationes signa sunt regni, sicut fructificationes aestatis, ergo et regnum creatoris est, cuius conflictationes deputantur, quae signa sunt regni. Praemiserat, oportere haec fieri tam atrocia, tam dira, deus optimus, certe a prophetis et a lege praedicata; adeo legem et prophetas non destruebat, cum quae praedicaverant confirmat perfici oportere. Adhuc ingerit non transiturum coelum ac terram, nisi omnia peragantur.[1]) Quaenam ista? si quae a creatore fiunt, merito sustinebunt elementa domini sui ordinem expungi; si quae a deo optimo, nescio an sustineat coelum et terra perfici, quae aemulus statuit. Hoc si patietur creator, zelotes deus non est. Transeat age nunc terra et coelum. Sic enim dominus eorum destinavit, dum verbum eius maneat in aevum. Sic enim et Esaias praenuntiavit: admoneantur et discipuli, ne quando graventur corda eorum crapula et ebrietate et secularibus curis, et insistat eis repentinus dies ille velut laqueus,[2]) utique oblitis deum ex plenitudine et cogitatione mundi. Moysi erit admonitio. Adeo is liberabit a laqueo diei illius, qui hanc admonitionem retro intulit. Erant et loca alia apud Hierusalem ad docendum, erant et extra Hierusalem ad secedendum. Sed enim per diem in templo docebat,[3]) ut qui per Osee praedixerat: in templo meo me invenerunt et illic disputatum est ad eos.[4]) Ad noctem vero in elaeonem secedebat.[5]) Sic enim Zacharias demonstrarat: et stabunt pedes eius in monte elaeone.[6]) Erant horae quoque auditorio competentes.[7]) Diluculo conveniendum erat, quia per Esaiam cum dixisset: dominus dat mihi linguam disciplinae, adiecit: apposuit mihi mane aurem ad audiendum.[8]) Si hoc est prophetias dissolvere, quid erit adimplere?

40. Proinde scit, et quando pati oporteret eum, cuius passionem lex figurat. Nam e tot festis Iudaeorum paschae diem egit.[9]) In hoc enim sacramentum pronuntiarat Moy-

1) ib. v. 32. 33. 2) Ies. 40, 8. 3) Luc. 21, 37. 4) Hos. 12, 4 cf. LXX. 5) Luc. 21, 37. 6) Zach. 14, 4. 7) Luc. 21, 38. 8) Ies. 50, 4. 9) Luc. 22, 1 sqq. Pamel. et Rig. elegit.

ses: pascha est domini.[1]) Ideo et affectum suum ostendit: concupiscentia concupivi pascha edere vobiscum, antequam patiar.[2]) O legis destructorem, qui concupierat etiam pascha servare! Nimirum vervecina illum Iudaica delectaret? An ipse erat, qui tanquam ovis ad victimam adduci habens, et tanquam ovis coram tondente, sic os non aperturus,[3]) figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebat? Poterat et ab extraneo quolibet tradi, ne dicerem[4]) et in hoc psalmum expunctum: qui mecum panem edit, levabit in me plantam.[5]) Poterat et sine praemio tradi. Quanta enim opera traditoris circa eum, qui populum coram offendens, nec tradi magis potuisset quam invadi? Sed hoc alii competisset Christo, non qui prophetias adimplebat. Scriptum est enim: pro eo quod venumdedere iustum.[6]) Nam et quantitatem et exitum pretii postea Iuda poenitente revocati et in emptionem dati agri figuli, sicut in evangelio Matthaei[7]) continetur, Hieremias praecanit: et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati vel honorati, et dederunt eos in agrum figuli.[8]) Professus itaque se concupiscentia concupisse edere pascha ut suum, (indignum enim, ut quid alienum concupisceret deus,) acceptum panem et distributum discipulis corpus suum illum fecit, hoc est corpus meum dicendo,[9]) id est figura corporis mei. Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Ceterum vacua res, quod est phantasma, figuram capere non posset. Aut si propterea panem corpus sibi finxit, quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit tradere pro nobis. Faciebat ad vanitatem Marcionis, ut panis crucifigeretur, Cur autem panem corpus suum appellat, et non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit? Non intelligens, veterem fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam: adversus me cogitaverunt cogitatum, dicentes: venite coniiciamus lignum in panem eius,[10]) scilicet crucem in corpus eius. Itaque illuminator antiquitatum quid tunc voluerit significasse panem, satis declaravit corpus suum vocans panem. Sic et in calicis mentione testamen-

---

1) Levit. 23, 5. 2) Luc. 22, 15. 3) Ies. 53, 7. 4) Cod. Wouweri: ne dicerent non et in hoc etc. 5) Ps. 41, 10. 6) Amos 2, 6. 7) Matth. 27, 3 sqq. 8) Ier. 32, 7 sqq. 25. Zach. 11, 12 sq. 9) Luc. 22, 19. 10) Ier. 11, 19. cf. LXX.

tum constituens, sanguine suo obsignatum,[1]) substantiam corporis confirmavit. Nullius enim corporis sanguis potest esse, nisi carnis. Nam et si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certe sanguinem nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testimonio sanguinis. Ut autem et sanguinis veterem figuram in vino recognoscas, aderit Esaias. Quis, inquit, qui advenit ex Edom, rubor vestimentorum eius ex Bosor, sic decorus in stola violenta cum fortitudine? quare rubra vestimenta tua, et indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcato?[2]) Spiritus enim propheticus velut iam contemplabundus dominum ad passionem venientem, carne scilicet vestitum, ut in ea passum, cruentum habitum carnis in vestimentorum rubore designat, conculcatae et expressae vi passionis tanquam in foro torcularis, quia exinde quasi cruentati homines de vini rubore descendant. Multo manifestius Genesis in benedictione Iudae, ex cuius tribu carnis census Christi processurus iam tunc Christum in Iuda declinabat.[3]) Lavabit, inquit, in vino stolam suam et in sanguine uvae amictum suum,[4]) stolam et amictum carnem demonstrans et vinum sanguinem. Ita et nunc sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguine figuravit.

41. Vae, ait, per quem traditur filius hominis.[5]) Ergo iam vae constat imprecationis et comminationis inclamationem intelligendam et irato et offenso deputandam, nisi si Iudas impune erat tantum sceleris relaturus. Aut si impune, vacat vae; si non impune, utique ab eo puniendus, in quem scelus traditionis admisit. Porro si sciens passus est, hominem, quem ipse comitatui suo asciverat, in tantum scelus ruere, noli iam de creatore circa Adam retractare, quae in tuum quoque deum retorquentur, aut ignorasse illum, qui non ex providentia obstitit peccaturo, aut obsistere non potuisse, si ignorabat, aut noluisse, si et sciebat et poterat, atque ita malitiosum iudicandum, qui passus sit hominem suum ex delicto perire. Suadeo igitur, agnoscas potius et in isto creatorem, quam parem illi deum optimum adversus sententiam tuam facias. Nam et Petrum

---

1) Luc. 22, 20. 2) Ies. 63, 1 sq. 3) Ed. Fran. delineabat; Rig. deliniabat. 4) Gen. 49, 11. 5) Luc. 22, 22.

praesumptorie aliquid elocutum negationi potius destinando[1]) zelotem deum tibi ostendit. Debuit etiam osculo tradi,[2]) propheticus scilicet Christus, ut eius scilicet filius, qui labiis a populo diligebatur.[3]) Perductus in consessum, an ipse esset Christus, interrogatur.[4]) De quo Christo Iudaei quaesissent, nisi de suo? Cur ergo non vel tunc alium eis prodidit? Ut pati posset, inquis, id est, ut ille optimus ignorantes adhuc in scelus mergeret. Atquin etsi dixisset, passurus esset. Si dixero enim, inquit, vobis non credetis.[5]) Porro non credituri perseverassent in necem eius. Et cur non magis passurus esset, si alterius dei ac per hoc adversarium creatoris manifestasset? Ergo non ut pateretur, alium se tunc quoque supersedit ostendere; sed quomodo ex ore eius confessionem extorquere cupiebant, nec confesso tamen credituri, qui eum ex operibus scripturas adimplentibus agnovisse debuerant, ita eius fuit occultasse se, cui ultro debebatur agnitio. Et tamen adhuc eis manum porrigens: abhinc, inquit, erit filius hominis sedens ad dexteram virtutis dei.[6]) Suggerebat enim se ex Danielis prophetia[7]) filium hominis et e psalmo David sedentem ad dexteram dei.[8]) Itaque ex isto dicto et scripturae comparatione illuminati, quem se vellet intelligi, ergo, inquiunt, tu dei filius es?[9]) Cuius dei, nisi quem solum noverant? Cuius dei, nisi quem in psalmo meminerant, dixisse filio suo: sede ad dexteram meam. Sed respondit: vos dicitis, quasi non ego.[10]) Atquin confirmavit id se esse, quod illi dixerant, dum rursus interrogant. Unde autem probabis interrogative et non ipsos confirmative pronuntiasse: ergo tu filius dei es? ut, quia oblique ostenderat se per scripturas filium dei intelligendum, sic senserint: ergo tu dei es filius, quod te non vis aperte dicere; atque ita et ille, vos dicitis, confirmative respondit, et adeo sic fuit pronuntiatio eius, ut perseveraverit in eo, quod pronuntiatio sapiebat.

42. Perductum enim illum ad Pilatum onerare coe-

---

1) Luc. 22, 34. 54—62. 2) ib. v. 47 sq. 3) Ies. 29, 13. 4) Luc. 22, 66. 67. 5) ibid. 6) ib. v. 69. 7) Dan. 7, 13. 8) Ps. 110, 1. 9) Luc. 22, 70. 10) Edit. Fran. et Rig. quia ego sum. Sed haec verborum mutatio sententiae Marcionis, quam refert Tert., prorsus est contraria.

perunt, quod se regem diceret Christum,[1]) sine dubio dei filium, sessurum ad dei dexteram. Ceterum alio eum titulo gravassent, incerti, an filium dei se dixisset, nisi,[2]) vos dicitis, sic pronuntiasset, hoc se esse, quod dicerent. Pilato quoque interroganti: tu es Christus? proinde tu dicis,[3]) ne metu potestatis videretur amplius respondisse. Constitutus est igitur dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum. Ipse dominus in iudicium venit cum presbyteris et archontibus populi, secundum Esaiam.[4]) Atque exinde omne scriptum passionis suae implevit. Tumultuatae sunt ibidem nationes, et populi meditati sunt inania; astiterunt reges terrae, et archontes congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Christum eius:[5]) nationes, Romani, qui cum Pilato fuerant; populi, tribus Israelis; reges in Herode; archontes in summis sacerdotibus. Nam et Herodi velut munus a Pilato missus.[6]) Osee vocibus fidem reddidit; de Christo enim prophetaverat: et vinctum eum ducent xenium regi.[7]) Delectatus est denique Herodes viso Iesu, nec vocem ullam ab eo audivit.[8]) Tanquam agnus enim coram tondente, sic non aperuit os suum, quia dominus dederat illi linguam disciplinae, ut sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem,[9]) illam scilicet linguam, quam in psalmo[10]) adglutinatam gutturi suo tunc probabat non loquendo. Et Barrabas quidem nocentissimus vita ut bonus donatur, Christus vero iustissimus ut homicida morti expostulatur. Sed et duo scelesti circumfiguntur illi, ut inter iniquos scilicet deputaretur. Vestitum plane eius a militibus divisum, partim sorte concessum,[11]) Marcion abstulit, respiciens psalmi prophetiam: dispertiti sibi sunt vestimenta mea, et in vestitum meum sortem miserunt.[12]) Aufer igitur et crucem ipsam. Idem tamen psalmus de eo non tacet: foderunt manus meas et pedes. Totus in illo exitus legitur. Circumdederunt me canes, synagoga maleficorum circumvallavit me; omnes qui spectabant me, naso irridebant me; locuti sunt labiis, et capita moverunt; speravit in deum, liberet eum.[13]) Quo iam testimonium vestimento-

---

1) Luc. 23, 1. 2. 2) Rhen. ed. I. si. 2) Luc. 23, 3. 4) Ies. 3, 13 sq. 5) Ps. 2, 1 sq. 6) Luc. 23, 11. 7) Hos. 10, 6. 8) Luc. 23, 8. 9. 9) Ies. 53, 7. 50, 4. 10) Ps. 22, 16. 11) Luc. 23, 18 sqq. 32. 34. 12) Ps. 22, 19. 13) Ps. 22, 8 sq. 17 sq.

rum habe falsi tui praedam. Totus psalmus vestimenta sunt Christi. Ecce autem et elementa concutiuntur,[1]) dominus enim patiebatur ipsorum. Ceterum adversario laeso coelum luminibus floruisset, magis sol radiis insultasset, magis dies stetisset, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Haec argumenta quoque mihi competissent, etsi non fuissent praedicata. Coelum, inquit Esaias, vestiam tenebris.[2]) Hic erit dies, de quo et Amos: et erit illa die, dicit dominus, occidet sol meridie, (habes et horae sextae significationem,) et contenebrabit super terram.[3]) Scissum est et templi velum[4]) angeli eruptione derelinquentis filiam Sionis,[5]) tanquam in vinea speculam, et in cucumerario casulam.[6]) O quantum perseveravit etiam tricesimo psalmo[7]) Christum ipsum reddere. Vociferatur ad patrem, ut et moriens ultima voce prophetas adimpleret. Hoc dicto exspiravit.[8]) Quis? Spiritus semet ipsum, an caro spiritum? Sed spiritus semet ipsum exspirare non potuit. Alius est, qui exspirat, alius qui exspiratur. Si spiritus exspiratur, ab alio exspiretur necesse est. Quodsi solus spiritus fuisset, discessisse potius diceretur quam exspirasse. Quis igitur exspirat spiritum, nisi caro, quae et spirat, quando illum habet, et ita eum, cum amittit, exspirat? Denique si caro non fuit, sed phantasma carnis, phantasma autem spiritus fuit, spiritus autem semet ipsum exspiravit et exspirando discessit: sine dubio phantasma discessit, cum spiritus, qui erat phantasma, discessit, et nusquam comparuit phantasma cum spiritu. Nihil ergo remansit in ligno, nihil pependit etiam post exspirationem, nihil de Pilato postulatum, nihil de patibulo detractum, nihil sindone involutum, nihil sepulcro novo conditum. Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat et Christus. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Superest impudentiae haereticae dicere, phantasma illic phantasmatis remansisse. Sed si et Ioseph corpus fuisse noverat, quod tota pietate tractavit; ille Ioseph, qui non consenserat in scelere Iudaeis? Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestium non sedit.[9])

1) Luc. 23, 44 — 46. 2) Ies. 50, 3. 3) Amos 8, 9. 4) Luc. 23, 45. 5) Ezech. 11, 23. 6) Ies. 1, 8. 7) Ps. 31, 6 8) Luc. 23, 46. 9) Ps. 1, 1.

43. Oportuerat etiam sepultorem domini prophetari ac iam tunc merito benedici, si nec mulierum illarum officium praeterit prophetia, quae ante lucem convenerunt ad sepulcrum cum odorum paratura.[1]) De hoc enim per Osee, ut quaerant, inquit, faciem meam, ante lucem vigilabunt ad me dicentes: eamus et convertamur ad dominum, quia ipse eripuit et curabit nos, percussit et miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die tertia resurgemus.[2]) Quis enim haec non credat in recogitatu mulierum illarum volutata inter dolorem praesentis destitutionis, qua percussae sibi videbantur a domino, et spem resurrectionis ipsius, qua restitui rite arbitrantur? Corpore autem non invento sublata erat sepultura eius de medio, secundum Esaiam.[3]) Sed et duo ibidem angeli apparuerunt. Tot fere laterensibus uti solebat in duobus testibus consistens dei sermo. Revertentes quoque a sepulcro mulieres, et ab illa angelorum visione prospiciebat Esaias: mulieres, inquit, venientes a visione,[4]) venite, ad renuntiandam scilicet domini resurrectionem. Bene autem, quod incredulitas discipulorum perseverabat,[5]) ut in finem usque defensio nostra consisteret, Christum Iesum non alium se discipulis edidisse, quam prophetarum. Nam cum duo ex illis iter agerent, et dominus eis adhaesisset, non comparens, quod ipse esset, etiam dissimulans de conscientia rei gestae, nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemptorem Israelis,[6]) utique suum Christum, id est creatoris. Adeo nec alium se ediderat illis. Ceterum non existimarent eum creatoris, et cum creatoris existimaretur, non sustinuisset hanc de se existimationem, si non is esset, qui existimatur. Aut ipse erit auctor erroris et praevaricator veritatis adversus dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quam quem existimatum sibi dixerant. Plane invectus est in illos: o insensati et tardi corde in non credendo omnibus, quae locutus est ad vos.[7]) Quae locutus non alterius se dei esse probat, sed eiusdem dei.[8]) Nam eadem et angeli ad mulieres: rememoramini, quae locutus

---

1) Luc. 24, 1 sqq. 2) Hos. 5, 15. 6, 1 sq. 3) Ies. 57, 2. cf. LXX. 4) Ies. 27, 11. cf. LXX. 5) Luc. 24, 11 sq. 6) Luc. 24, 13 sqq. 7) Luc. 24, 25. 8) Ita Pamel. et Rigalt.; Rhen. ed. I. Quaenam locutus? Alterius se dei esse probat, et manus (Semler: minus) de deo. An eadem etc.

sit vobis in Galilaea dicens, quod oporteret tradi filium hominis et crucifigi et tertia die resurgere.[1]) Et quare oportebat? nisi quia ita a deo creatore scriptum. Igitur increpuit illos ut de sola passione scandalizatos et ut dubios de fide resurrectionis adnuntiatae sibi a feminis, per quae non crediderant ipsum fuisse, quem existimarant. Itaque quod existimaverant, id volens credi se, eum se confirmabat, quem existimaverant, creatoris scilicet Christum, redemptorem Israelis. De corporis autem veritate quid potest clarius? Cum haesitantibus eis, ne phantasma esset, imo phantasma credentibus: quid turbati estis? inquit, quid cogitationes subeunt in corda vestra? videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum, quoniam spiritus ossa non habet, sicut me videtis habere.[2]) Et Marcion quaedam contraria sibi illa, credo industria, eradere de evangelio suo noluit, ut ex his, quae eradere potuit nec erasit, illa, quae erasit, aut negetur erasisse, aut merito erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis, quae non minus aliter interpretando quam delendo subvertit. Vult itaque sic dictum, quasi, spiritus ossa non habet, sicut me videtis habentem, ad spiritum referatur; sicut me videtis habentem, id est non habentem ossa, sicut et spiritus. Et quae ratio tortuositatis istius? cum simpliciter pronuntiare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus et pedes suos offert, quae membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat, cur adiicit: et scitote, quia ego sum, quem scilicet corporeum retro noverant? Aut si phantasma erat usque quaque, cur illos phantasma credentes increpabat? Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desideravit,[3]) ut se ostenderet etiam dentes habere. Implevimus, ut opinor, sponsionem; exhibuimus Iesum Christum prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non alium, quam creatoris, siquidem et apostolos mittens ad praedicandum universis nationibus,[4]) in omnem terram exire sonum eorum et in terminos terrae voces eorum psalmum[5]) adimplendo praecepit. Misereor tui, Marcion, frustra laborasti. Christus enim Iesus in evangelio tuo meus est.

1) Luc. 24, 6. 7. 2) Luc. 24, 37—39. 3) Luc. 24, 41.
4) Matth. 28, 19. Luc. 24, 47. 5) Ps. 19, 5.

ADVERSUS MARCIONEM
LIBER QUINTUS.

1. Nihil sine origine nisi deus solus; quae quantum praecedit in statu omnium rerum, tantum praecedat necesse est etiam in retractatu earum, ut constare de statu possit, quia nec habeas dispicere, quid, quale sit, nisi certus, an sit, cum cognoveris, unde sit. Et ideo ex opusculi ordine ad hanc materiam devolutus, apostoli quoque Pauli[1]) originem a Marcione desidero, novus aliqui discipulus nec ullius alterius auditor, qui nihil interim credam, nisi nihil temere credendum, temere porro credi, quodcunque sine originis agnitione creditur, quique dignissime ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, cum is mihi affirmatur apostolus, quem in albo apostolorum apud evangelium non deprehendo, denique audiens postea eum a domino allectum iam in coelis quiescente, quasi inprovidentiam existimo, si non ante scivit illum sibi necessarium Christus, sed iam ordinato officio apostolatus et in sua opera dimisso ex incursu, non ex prospectu, adiiciendum existimavit, necessitate, ut ita dixerim, non voluntate. Quamobrem, Pontice nauclere, si nunquam furtivas merces vel illicitas in acatos tuas recepisti, si nullum omnino onus avertisti vel adulterasti, cautior utique et fidelior in dei rebus, edas velim nobis, quo symbolo susceperis apostolum Paulum, quis illum tituli charactere percusserit, quis transmiserit tibi, quis imposuerit, ut possis eum constanter exponere, ne illius probetur, qui omnia apostolatus eius instrumenta protulerit. Ipse se, inquit, apostolum est professus, et quidem non ab hominibus nec per hominem, sed per Iesum Christum.[2]) Plane profiteri potest semet ipsum quivis, verum professio eius alterius auctoritate conficitur; alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi et professor et testis est. Praeter haec utique legisti, multos venturos, qui dicant: ego sum Christus.[3]) Si est, qui se Christum

---

1) Nomen Pauli deest in Rhen. ed. I. 2) Gal. 1, 1. 3) Luc. 21, 8.

mentiatur, quanto magis qui se apostolum praedicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli et inquisitoris conversor, ut iam hinc et fidem tuam obtundam, qui unde eam probes, non habes, et impudentiam suffundam, qui vindicas, et unde possis vindicare, non recipis. Sit Christus, sit apostolus, ut alterius, dum non probantur nisi de instrumento creatoris. Nam mihi Paulum etiam Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras et propheticas super filios suos benedictiones Iacob, cum ad Beniamin dixisset: Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, et ad vesperam dabit escam.[1]) Ex tribu enim Beniamin oriturum Paulum providebat, lupum rapacem ad matutinum comedentem, id est, prima aetate vastaturum pecora domini ut persecutorem ecclesiarum, dehinc ad vesperam escam daturum, id est, devergente iam aetate oves Christi educaturum ut doctorem nationum. Nam et Saulis primo asperitas insectationis erga David, dehinc poenitentia et satisfactio, bona pro malis recipientis,[2]) non aliud portendebat, quam Paulum in Saule secundum tribus et Iesum in David secundum virginis censum. Haec figurarum sacramenta si tibi displicent, certe Acta Apostolorum[3]) hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt a te quoque non negandum. Inde apostolum ostendo persecutorem, non ab hominibus neque per hominem;[4]) inde et ipsi credere inducor; inde te a defensione eius expello, nec timeo dicentem: tu ergo negas apostolum Paulum? Non blasphemo, quem tueor. Nego, ut te probare compellam. Nego, ut meum esse convincam. Aut si ad nostram fidem spectas, recipe, quae eam faciunt; si ad tuam provocas, ede, quae eam praestruunt; aut proba esse, quae credis, aut si non probas, quomodo credis? Aut qualis es, adversus eum credens, a quo solo probatur esse, quod credis? Habe nunc tam apostolum de meo sicut et Christum, quam et meum apostolum, quam et Christum. Iisdem et hic dimicabimus lineis, in ipso gradu provocabimus praescriptionis, oportere scilicet et apostolum, qui creatoris negetur, imo et adversus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil velle secundum creatorem, et inprimis tanta constantia alium deum edicere, quanta a

---

1) Gen. 49, 27. 2) 1 Sam. cap. 18 sqq. 3) Act. Apost. cap. 9. 4) Gal. 1, 1.

lege creatoris abrupit. Neque enim verisimile est, ut avertens a Iudaismo non pariter ostenderet, in cuius dei fidem averteret, quia nemo transire posset a creatore, nesciens, ad quem transeundum sibi esset. Sive enim Christus iam alium deum revelaverat, sequebatur etiam apostoli testatio, vel ne non eius dei apostolus haberetur, quem Christus revelaverat, et quia non licebat abscondi ab apostolo, qui iam revelatus fuisset a Christo; sive nihil tale de deo Christus revelaverat, tanto magis ab apostolo debuerat revelari, qui iam non posset ab alio, non credendus sine dubio, si nec ab apostolo revelatus. Quod idcirco praestruximus, ut iam hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum alium deum ab apostolo circumlatum, sicut probavimus nec a Christo, ex ipsius utique epistolis Pauli, quas proinde mutilatas etiam de numero forma iam haeretici evangelii praeiudicasse debebit.

DE EPISTOLA AD GALATAS. 1)

2. Principalem adversus Iudaismum epistolam nos quoque confitemur, quae Galatas docet. Amplectimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, ut et ipsam de creatoris venientem dispositione, sicut saepe iam in isto ordine tractavimus de praedicata novatione a prophetis dei nostri. Quodsi creator quidem vetera cessura promisit, novis scilicet orituris, Christus vero tempus distinctionis istius (lex et prophetae usque ad Ioannem) 2) terminum in Ioanne statuens inter utrumque ordinem desinentium exinde veterum et incipientium novorum: necessarie et apostolus in Christo post Ioannem revelato vetera infirmat, nova vero confirmat, atque ita non alterius dei fidem curat, quam creatoris, apud quem et vetera decessura praedicabantur. Igitur et legis destructio et evangelii aedificatio pro me faciunt in ista quoque epistola ad eam Galatarum praesumptionem pertinentes, qua praesumebant Christum, ut puta creatoris salva creatoris lege credendum, quod adhuc incredibile videretur legem a suo auctore deponi. Porro si omnino alium deum ab apostolo audissent, ultro

---

1) Has inscriptiones a Rigaltio omissas et ab aliis editt. in margine appositas placuit hic et postea e Rhenani editionibus restituere.
2) Luc. 16, 16.

utique scissent abscedendum sibi esse a lege eius dei, quem reliquissent alium secuti. Quis enim exspectaret diutius discere, quod novam deberet sectari disciplinam, qui novum deum recepisset? Imo quia eadem quidem divinitas praedicabatur in evangelio, quae semper nota fuerat in lege, disciplina vero non eadem, hic erat totus quaestionis status, an lex creatoris ab evangelio deberet excludi in Christo creatoris. Denique aufer hunc statum, et vacat quaestio. Vacante autem quaestione, ultro omnibus agnoscentibus, discedendum sibi esse ab ordine creatoris per fidem dei alterius, nulla apostolo materia competisset id tam presse docendi, quod ultro fides ipsa dictasset. Igitur tota intentio epistolae istius nihil aliud docet, quam legis discessionem venientem de creatoris dispositione, ut adhuc suggeremus. Si item nullius novi dei exserit mentionem, quod nusquam magis fecisset, quam in ista materia, ut rationem scilicet ablegendae legis unica hac et sufficientissima definitione proponeret novae divinitatis, apparet quomodo scribat: miror vos tam cito transferri ab eo, qui vos vocavit in gratiam, ad aliud evangelium,[1]) ex conversatione aliud, non ex religione, ex disciplina, non ex divinitate, quoniam quidem evangelium Christi a lege evocare deberet ad gratiam, non a creatore ad alium deum. Nemo enim illos moverat a creatore, ut viderentur sic ad aliud evangelium transferri, quasi dum ad creatorem transferuntur. Nam et adiiciens, quod aliud evangelium omnino non esset, creatoris confirmat id, quod esse defendit. Si [2]) enim et creator evangelium repromittit, dicens per Esaiam: ascende in montem excelsum, qui evangelizas Sioni, extolle vocem in valentia tua, qui evangelizas Hierusalem.[3]) Item ad apostolorum personam: quam tempestivi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona,[4]) utique et nationibus evangelizantium, quoniam et in nomine eius, inquit, nationes sperabunt, Christi scilicet, cui ait: posui te in lumen nationum.[5]) Est autem evangelium etiam dei novi, quod vis, tunc ab apostolo defensum. Iam ergo duo sunt evangelia apud duos deos, et mentitus erit apostolus dicens, quod aliud omnino non est,[6]) cum sit et aliud, cum sic

1) Gal. 1, 6. 7. 2) Scribendum videtur: Sic. 3) Ies. 40, 9. 4) Ies. 52, 7. 5) Ies. 42, 4. 6. 6) Gal. 1, 7.

suum evangelium defendere potuisset, ut potius demonstraret, non ut unum determinaret. Sed fortasse, ut fugias hinc, et ideo, dices, subtexuit: licet angelus de coelo aliter evangelizaverit, anathema sit,[1]) quia et creatorem sciebat evangelizaturum. Rursus ergo te implicas. Hoc est enim, quo adstringeris. Duo enim evangelia confirmare non est eius, qui aliud iam negarit. Tamen lucet sensus eius, qui suam praemisit personam: sed etsi nos aut angelus de coelo aliter evangelizaverit; verbi enim gratia dictum est. Ceterum si nec ipse aliter evangelizaturus, utique nec angelus; ita angelum ad hoc nominavit, quo multo magis hominibus non esset credendum, quando nec angelo, nec apostolo; non angelum ad evangelium referret creatoris. Exinde decurrens ordinem conversionis suae de persecutore in apostolum [2]) scripturam Apostolicorum [3]) confirmat, apud quam ipsa etiam epistolae istius materia recognoscitur, intercessisse quosdam, qui dicerent circumcidi oportere et observandam esse Moysi legem, tunc apostolos de ista quaestione consultos ex auctoritate spiritus renuntiasse, non esse imponenda onera hominibus, quae patres ipsi non potuissent sustinere.[4]) Quodsi et ex hoc congruunt Paulo Apostolorum Acta, cur ea respuatis, iam apparet, ut deum scilicet non alium praedicantia, quam creatorem, nec Christum alterius, quam creatoris, quando nec promissio spiritus sancti aliunde probetur exhibita, quam de instrumento Actorum. Quae utique verisimile non est, ex parte quidem apostolo convenire, cum ordinem eius secundum ipsius testimonium ostendunt, ex parte vero dissidere, cum divinitatem in Christo creatoris adnuntiant, ut praedicationem quidem apostolorum omnino [5]) sit secutus Paulus, qui formam ab eis dedocendae legis accepit.

3. Denique ad patrocinium Petri ceterorumque apostolorum ascendisse Hierosolymam post annos quatuordecim scribit, ut conferret cum illis de evangelii sui regula, ne in vacuum tot annis cucurrisset aut curreret,[6]) si quid scilicet citra formam illorum evangelizaret, adeo ab illis probari et constabiliri desiderarat, quos [7]) si quando vultis

---

1) ib. v. 8. 2) ib. v. 11—24. 3) Ed. Fran. et Rig. Actorum Apostolicorum. 4) Act. Apost. 15, 5 sqq. 5) Sic cod. Wouw. et Rig. Ceteri: apost. non sit. 6) Gal. 2, 1. 2. 7) Editt. omnes: quod; sed Latinius coni. quos.

Iudaismi magis affines subintelligi. Cum vero nec Titum dicit circumcisum,[1]) iam incipit ostendere solam circumcisionis quaestionem ex defensione adhuc legis concussam ab eis, quos propterea falsos et superinductitios fratres appellat, non aliud statuere pergentes, quam perseverantiam legis, ex fide sine dubio integra creatoris, atque ita pervertentes evangelium, non interpolatione scripturae, qua Christum creatoris effingerent, sed retentione veteris disciplinae, ne legem creatoris excluderent. Ergo propter superinductitios, inquit, falsos fratres, qui subintraverant ad speculandam libertatem nostram, quam habemus in Christo, ut nos subigerent servituti, nec ad horam cessimus subiectioni.[2]) Intendamus enim et sensui ipsi et caussae eius, et apparebit vitiatio scripturae. Cum praemittit: sed nec Titus, qui mecum erat, cum esset Graecus, coactus est circumcidi, dehinc subiungit: propter superinductitios falsos fratres, et reliqua; contrarii utique facti incipit reddere rationem, ostendens propter quid fecerit, quod nec fecisset nec ostendisset, si illud, propter quod fecit, non accidisset. Denique dicas velim, si non subintroissent falsi illi fratres ad speculandam libertatem eorum, cessissent subiectioni? non opinor. Ergo cesserunt, quia fuerunt, propter quos cederetur. Hoc enim rudi fidei et adhuc de legis observatione suspensae competebat, ipso quoque apostolo ne in vacuum cucurrisset aut curreret suspecto. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianam, ne ante eam in servitutem abducerent Iudaismi, quam Paulus sciret se non in vacuum cucurrisse, quam dexteras ei darent antecessores, quam ex censu eorum in nationes praedicandi munus subiret.[3]) Necessario igitur cessit ad tempus, et sic ei ratio constat Timotheum circumcidendi et rasos introducendi in templum, quae in Actis[4]) edicuntur, adeo vera, ut apostolo consonent profitenti[5]) factum se Iudaeis Iudaeum, ut Iudaeos lucrifaceret, et sub lege agentem propter eos, qui sub lege agerent, sic et propter superinductos illos, et omnibus novissime omnia factum, ut omnes lucraretur. Si haec quoque intelligi ex hoc postulant, id quoque nemo dubitabit, eius dei et Christi praedicatorem

---

1) Gal. 2, 3. 2) ib. v. 4. 5. 3) ib. v. 9. 10. 4) Act. Ap. 16, 3. 21, 24 sqq. 5) 1 Cor. 9, 20.

Paulum, cuius legem, quamvis excludens interim, tamen pro temporibus admiserat, statim amoliendam, si novum deum protulisset. Bene igitur, quod et dexteras Paulo dederunt Petrus et Iacobus et Ioannes, et de officii distributione pepigerunt, ut Paulus in nationes, illi in circumcisionem, tantum ut meminissent egenorum,[1]) et hoc secundum legem creatoris, pauperes et egenos foventis, sicut in evangelii vestri retractatu probatum est. Adeo constat, de lege sola fuisse quaestionem, dum ostenditur, quid ex lege custodiri convenerit. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad evangelii veritatem. Plane reprehendit, non ob aliud tamen, quam ob inconstantiam victus, quem pro personarum qualitate variabat, timens eos, qui erant ex circumcisione, non ob aliquam divinitatis perversitatem, de qua et aliis in faciem restitisset, qui de minore caussa conversationis ambiguae Petro ipsi non pepercit. Sed quomodo Marcionitae volunt credi? De cetero pergat apostolus, negans ex operibus legis iustificari hominem, sed ex fide,[2]) eiusdem tamen dei, cuius et lex. Nec enim laborasset fidem a lege discernere, quam diversitas ipsius divinitatis ultro discrevisset, si fuisset. Merito non reaedificabat, quae destruxit. Destrui autem lex habuit, ex quo vox Ioannis clamavit in eremo: parate vias domini, ut fierent rivi et colles et montes repleti et humiliati, et tortuosa et aspera in rectitudinem et in campos,[3]) id est, legis difficultates in evangelii facilitates. Meminerat iam et psalmi esse tempus: disrumpamus a nobis vincula eorum, et abiiciamus a nobis iugum ipsorum, ex quo tumultuatae sunt gentes et populi meditati sunt inania; astiterunt reges terrae et magistratus congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Christum ipsius;[4]) ut iam ex fidei libertate iustificetur homo, non ex legis servitute,[5]) quia iustus ex fide vivit.[6]) Quodsi prophetes Abacum praenuntiavit, habes et apostolum prophetas confirmantem, sicut et Christus. Eius ergo dei erit fides, in qua vivet iustus, cuius et lex, in qua non iustificatur operarius. Proinde si in lege maledictio est, in fide vero benedictio, utrumque habes propositum apud creatorem: ecce posui, inquit, ante

---

1) Gal. 2, 9. 10. 2) ib. v. 11 — 21. 3) Luc. 3, 4 sqq. 4) Ps. 2, 1 sqq. 5) Gal. 2, 16. 6) Gal. 3, 11. Habac. 2, 4.

te maledictionem et benedictionem.[1]) Non potes distantiam vindicare, quae etsi rerum est, non ideo auctorum, quae ab uno auctore proponitur. Cur autem Christus factus sit pro nobis maledictio,[2]) ipso apostolo edocente manifestum est, quam nobiscum faciat, id est, secundum fidem creatoris. Neque enim quia creator pronuntiavit: maledictus omnis in ligno suspensus,[3]) ideo videbitur alterius dei esse Christus et idcirco a creatore iam tunc in lege maledictus. Et quomodo praemaledixisset eum creator, quem ignorat? Cur autem non magis competat creatori filium suum dedisse maledictioni suae, quam illi deo tuo subdidisse maledictioni, et quidem pro homine alieno? Denique si atrox videtur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in deo; si vero rationale et in tuo, proinde et in meo, et magis in meo. Facilius enim crederetur eius esse, per maledictionem Christi benedictionem prospexisse homini, qui et maledictionem aliquando et benedictionem proposuerit ante hominem, quam qui neutrum unquam sit apud te professus. Accepimus igitur benedictionem spiritalem per fidem,[4]) inquit, ex qua scilicet vivet iustus, secundum creatorem. Hoc est ergo, quod dico eius dei fidem esse, cuius est forma gratiae fidei. Sed et cum adiicit: omnes enim filii estis fidei,[5]) ostenditur, quid supra haeretica industria eraserit, mentionem scilicet Abrahae,[6]) qua nos apostolus filios Abrahae per fidem affirmat, secundum quam mentionem hic quoque filios fidei notavit. Ceterum quomodo filii fidei? et cuius fidei, si non Abrahae? Si enim Abraham deo credidit, et deputatum est iustitiae, atque exinde pater multarum nationum meruit nuncupari, nos autem credendo deo magis proinde iustificamur, sicut Abraham, et vitam proinde consequimur, sicut iustus ex fide vivit: sic fit, ut et supra filios nos Abrahae pronuntiarit, qua patris fidei, et hic filios fidei, per quam Abraham pater nationum fuerat repromissus. Ipsum quod fidem a circumcisione revocabat, nonne Abrahae filios constituere quaerebat, qui in carnis integritate crediderat? Denique alterius dei fides ad formam dei alterius non potest admitti, ut credentes iustitiae deputet, ut iustos vivere faciat, ut nationes

---

1) Deut. 11, 26. 2) Gal. 3, 13. 3) Deut. 21, 23. 4) Gal. 3, 14. 5) ib. v. 26. 6) ib. v. 15 sqq.

filios fidei dicat; totum hoc eius est, apud quem ante iam notum est sub eadem Abrahae mentione, dum ipso sensu revincatur.

4. Adhuc, inquit, secundum hominem dico, dum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus positi, ad deserviendum eis. [1]) Atquin non est hoc humanitus dictum; non enim exemplum est, sed veritas. Quis enim parvulus, utique sensu, quod sunt nationes, non elementis subiectus est mundi, quae pro deo suspicit? Illud autem facit, quod cum secundum hominem dixisset, tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat. Exemplo enim humani testamenti permanentis divinum tuebatur. Abrahae dictae sunt promissiones et semini eius; non dixit seminibus, quasi pluribus, sed semini tanquam uni, qnod Christus est.[2]) Erubescat spongia Marcionis! Nisi quod ex abundanti retracto, quae abstulit, cum validius sit illum ex his revinci, quae servavit. Cum autem evenit impleri tempus, misit deus filium suum,[3]) utique is qui etiam ipsorum temporum deus est, quibus seculum constat, qui signa quoque temporum ordinavit, soles et lunas et sidera et stellas, qui filii denique sui revelationem in extremitatem temporum et disposuit et praedicavit. In novissimis diebus erit manifestus mons domini,[4]) et in novissimis diebus effundam de spiritu meo in omnem carnem, secundum Ioelem.[5]) Ipsius erat sustinuisse tempus impleri, cuius erat etiam finis temporis, sicut initium. Ceterum deus ille otiosus nec operationis nec praedicationis ullius atque ita nec temporis alicuius, quid omnino egit, quod efficeret tempus impleri et iam implendum sustineri? Si nihil, satis vanum est, ut creatoris tempora sustinuerit serviens creatori. Cui autem rei misit filium suum? ut eos, qui sub lege erant, redimeret;[6]) hoc est, ut efficeret tortuosa in viam rectam et aspera in vias lenes, secundum Esaiam,[7]) ut vetera transirent et nova orirentur, lex nova ex Sion et sermo domini ex Hierusalem,[8]) et ut adoptionem filiorum acciperemus,[9]) utique nationes, quae filii non eramus. Et ipse enim lux erit nationum, et in nomine eius nationes sperabunt.[10]) Itaque ut certum esset, nos filios dei esse, misit spiritum

1) Gal. 3, 15. 4, 3. 2) Gal. 3, 15. 16. 3) Gal. 4, 4. 4) Ies. 2, 2. 5) Ioel 3, 1. 6) Gal. 4, 5. 7) Ies. 40, 4. 8) Ies. 2, 3. 9) Gal. 4, 5. 10) Ies. 42, 4. 6.

suum in corda nostra, clamantem: Abba, pater.[1] In novissimis enim, inquit, diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem.[2] Cuius gratia, nisi cuius et promissio gratiae? Quis pater, nisi qui et factor? Post has itaque divitias non erat revertendum ad infirma et mendica elementa.[3] Elementa autem apud Romanos quoque etiam primae literae solent dici. Non ergo per mundialium elementorum derogationem a deo eorum avertere cupiebat, etsi dicendo supra: si ergo his, qui non natura sunt dei, servitis,[4] physicae, id est, naturalis, superstitionis elementa pro deo habentis suggillat errorem, nec sic tamen elementorum deum taxans. Sed quae velit intelligi elementa, primas scilicet literas legis, ipse declarat. Dies observatis et menses et tempora et annos[5] et sabbata, ut opinor, et coenas puras et ieiunia et dies magnos. Cessare enim ab his quoque, sicut et circumcisione, oportebat ex decretis creatoris, qui et per Esaiam: neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustinebo, ieiunium et ferias et cerimonias vestras odit anima mea.[6] Et per Amos: odi, reieci cerimonias vestras, et non adorabor in frequentiis vestris.[7] Item per Osee: avertam universas incunditates eius et cerimonias eius et sabbata et neomenias eius et omnes frequentias eius.[8] Quae ipse constituerat, inquis, erasit? Magis, quam alius; aut si alius, ergo ille adiuvit sententiam creatoris, auferens, quae et ille damnaverat. Sed non huius loci quaestio, cur leges suas creator infregerit. Sufficit, quod infracturum probavimus, ut confirmetur, nihil apostolum adversus creatorem determinasse, cum et ipsa amolitio legis a creatore sit. Sed ut furibus solet aliquid excidere de praeda in indicium, ita credo et Marcionem novissimam Abrahae mentionem dereliquisse, nullam magis auferendam, etsi ex parte convertit. Si enim Abraham duos liberos habuit, unum ex ancilla, et alium ex libera; sed qui ex ancilla, carnaliter natus est, qui vero ex libera, per repromissionem; quae sunt allgeorica, id est, aliud portendentia; haec sunt enim duo testamenta, sive duae ostensiones, sicut invenimus interpretatum, unum a monte Syna in synagogam Iudaeorum secundum legem

---

1) Gal. 4, 6. 2) Ioel 3, 1. 3) Gal. 4, 9. 4) ib. v. 8. 5) ib. v. 9. 6) Ies. 1, 14. 7) Amos 5, 21. 8) Hos. 2, 11.

generans in servitutem, aliud super omnem principatum generans, vim, dominationem, et omne nomen, quod nominatur, non tantum in hoc aevo, sed et in futuro, quae est mater nostra, in quam repromisimus sanctam ecclesiam; ideoque adiicit: propter quod, fratres, non sumus ancillae filii, sed liberae;[1] utique manifestavit et Christianismi generositatem in filio Abrahae ex libera nato allegoriae habere sacramentum, sicut et Iudaismi servitutem legalem in filio ancillae. Atque ita eius dei esse utramque dispositionem, apud quem invenimus utriusque dispositionis delineationem. Ipsum quod ait, qua libertate Christus nos manumisit,[2] nonne eum constituit manumissorem, qui fuit dominus? Alienos enim servos ne Galba quidem manumisit, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur praestabitur libertas, apud quem fuit servitus legis. Et merito. Non decebat manumissos rursus iugo servitutis, id est legis, adstringi, iam psalmo adimpleto: disrumpamus vincula eorum et abiiciamus a nobis iugum ipsorum, postquam archontes congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Christum ipsius.[3] De servitute igitur exemptos ipsam servitutis notam eradere perseverabat, circumcisionem, ex praedicationis scilicet propheticae auctoritate, memor dictum per Hieremiam: et circumcidimi praeputia cordis vestri;[4] quia et Moyses: circumcidetis duricordiam vestram, id est non carnem.[5] Denique si circumcisionem ab alio deo veniens excludebat, cur etiam praeputiationem negat quicquam valere in Christo, sicut et circumcisionem?[6] praeferre enim debebat aemulam eius, quam expugnabat, si ab aemulo circumcisionis deo esset. Porro quia et circumcisio et praeputiatio uni deo deputabantur, ideo utraque in Christo vacabat propter fidei praelationem, illius fidei, de qua erat scriptum: et in nomine eius nationes credent,[7] illius fidei, quam dicendo per dilectionem perfici,[8] sic quoque creatoris ostendit. Sive enim dilectionem dicit, quae in deum, et hoc creatoris est: diliges deum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis;[9] sive quae in proximum: et proximum tuum tanquam te,[10] creatoris est.

---

1) Gal. 4, 21—26. 31. 2) Gal. 5, 1. 3) Ps. 2, 1 sq. 4) Ier. 4, 4. 5) Deut. 10, 16. 6) Gal. 5, 6. 7) Ies. 42, 4. 8) Gal. 5, 6. 9) Deut. 6, 5. 10) Lev. 19, 18.

Qui autem turbat vos, iudicium feret.[1]) A quo deo? ab optimo? sed ille non iudicat. A creatore? sed nec ille damnabit adsertorem circumcisionis. Quodsi non erit alius qui iudicet nisi creator, iam ergo non damnabit legis defensores, nisi qui ipse eam cessare constituit. Quid nunc, si et confirmat illam ex parte, qua debet? Tota enim, inquit, lex in vobis adimpleta est: diliges proximum tuum tanquam te.[2]) Aut si sic vult intelligi, adimpleta est, quasi iam non adimplenda, ergo non vult, ut diligam proximum tanquam me, ut et hoc cum lege cessaverit. Sed perseverandum erit semper in isto praecepto. Ergo lex creatoris etiam ab adversario probata est, nec dispendium, sed compendium ab eo consecuta est, redacta summa in unum iam praeceptum. Sed nec hoc alii magis competit quam auctori. Atque adeo cum dicit: onera vestra invicem sustinete, et sic adimplebitis legem Christi;[3]) si hoc non potest fieri, nisi quis diligat proximum sibi tanquam se, apparet: diliges proximum tibi tanquam te, per quod auditur, invicem onera vestra portate, Christi esse legem, quae sit creatoris, atque ita Christum creatoris esse, dum Christi est lex creatoris. Erratis, deus non deridetur.[4]) Atquin derideri potest deus Marcionis, qui nec irasci novit nec ulcisci. Quod enim severit homo, hoc et metet.[5]) Ergo retributionis et iudicii deus intentat. Bonum autem facientes non fatigemur, et dum habemus tempus, operemur bonum.[6]) Nega creatorem bonum facere praecepisse, et diversa doctrina sit diversae divinitatis. Porro si retributionem praedicat, ab eodem erit et corruptionis messis et vitae. Tempore autem suo metemus,[7]) quia et Ecclesiasticus: tempus, inquit, erit omni rei.[8]) Sed et mihi, famulo creatoris, mundus crucifixus est, non tamen deus mundi, et ego mundo,[9]) non tamen deo mundi. Mundum enim, quantum ad conversationem eius, posuit, cui renuntiando mutuo transfigimur et invicem morimur; persecutores vocat Christi. Cum vero adiicit, stigmata Christi in corpore suo gestare se,[10]) utique corporalia competunt, iam non putativam, sed veram et solidam carnem professus est Christi, cuius stigmata corporalia ostendit.

---

1) Gal. 5, 10. 2) ib. v. 14. 3) Gal. 6, 2. 4) ib. v. 7 5) ibid. 6) ib. v. 9. 10. 7) ibid. 8) Eccles. 3, 17. 9) Gal. 6, 14. 10) ib. v. 17.

DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA.

5. Praestructio superioris epistolae ita duxit, ut de titulo eius non retractaverim, certus et alibi retractari eum posse, communem scilicet et eundem in epistolis omnibus, quod non utique salutem praescribit eis, quibus scribit, sed gratiam et pacem.[1]) Non dico, quid illi cum Iudaico adhuc more, destructori Iudaismi; nam et hodie Iudaei in pacis nomine appellant, et retro in scripturis sic salutabant. Sed intelligo illum defendisse officio suo praedicationem creatoris: quam maturi pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem.[2]) Evangelizator enim bonorum, id est gratiae dei, paci eam praeferendam sciebat. Haec cum a deo patre nostro et domino Iesu[3]) adnuntians communibus nominibus utatur competentibus nostro quoque sacramento, non puto dispici posse, quis deus pater et dominus Iesus praedicetur, nisi ex accedentibus, cui magis competant. Primo quidem patrem dominum praescribo non alium agnoscendum, quam et hominis et universitatis creatorem et institutorem; porro patri etiam domini nomen accedere ob potestatem, quod et filius per patrem capiat; dehinc gratiam et pacem non solum eius esse, a quo praedicabantur, sed eius, qui fuerit offensus. Nec gratia enim fit nisi offensae, nec pax nisi belli. Et populus autem per disciplinae transgressionem et omne hominum genus per naturae dissimulationem et deliquerat et rebellaverat adversus creatorem. Deus autem Marcionis, et quia ignotus, non potuit offendi, et quia nescit irasci. Quae ergo gratia a non offenso? quae pax a non rebellato? Ait crucem Christi stultitiam esse perituris, virtutem autem et sapientiam dei salutem consecuturis, et ut ostenderet, unde hoc eveniret, adiicit: scriptum est enim: perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium irritam faciam.[4]) Si haec creatoris sunt et ad caussam crucis pertinent stultitiae deputatae, ergo et crux et per crucem Christus ad creatorem pertinebit, a quo praedicatum est, quod ad crucem pertinet. Aut si creator, qua aemulus, idcirco sapientiam abstulit, ut crux Christi scilicet adversarii stultitia deputetur, et quo-

---

1) 1 Cor. 1, 3. 2) Ies. 52, 7. 3) 1 Cor. 1, 3. 4) 1 Cor. 1,18. 19. Ies. 29, 14.

modo potest aliquid ad crucem Christi non sui creator pronuntiasse, quem ignorabat, cum praedicabat? Sed et cur apud dominum optimum et profusae misericordiae alii salutem referunt, credentes crucem virtutem et sapientiam dei esse, alii perditionem, quibus Christi crux stultitia reputatur, si non creatoris est aliquam et populi et humani generis offensam detrimento sapientiae atque prudentiae multasse? Hoc sequentia confirmabunt, cum dicit: nonne infatuavit deus sapientiam mundi? cumque et hic adiicit, quare: quoniam in dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam dominum, boni duxit deus, per stultitiam praedicationis salvos facere credentes.[1]) Sed prius de mundo disceptabo, quatenus subtilissimi haeretici hic vel maxime mundum per dominum mundi interpretantur, nos autem hominem qui sit in mundo intelligimus, ex forma simplici loquelae humanae, qua plerumque id quod continet ponimus pro eo quod continetur. Circus clamavit et forum locutum est et basilica fremuit, id est, qui in his locis rem egerunt. Igitur quia homo, non deus, mundi in sapientia non cognovit deum, quem cognoscere debuerat, et Iudaeus in sapientia scripturarum et omnis gens in sapientia operum, ideo deus idem, qui in sapientia sua non erat agnitus, statuit sapientiam hominum stultitia repercutere, salvos faciendo credentes quosque in stultam crucis praedicationem. Quoniam Iudaei signa desiderant, qui iam de deo certi esse debuerant, et Graeci sapientiam quaerunt,[2]) qui suam scilicet, non dei, sapientiam sistunt. Ceterum si novus deus praedicaretur, quid deliquerant Iudaei signa desiderantes, quibus crederent, aut Graeci sapientiam sectantes, cui magis crederent? Ita et remuneratio ipsa in Iudaeos et Graecos et zeloten deum confirmat et iudicem, qui ex retributione aemula et iudice infatuaverit sapientiam mundi. Quodsi eius sunt et caussae, cuius adhibentur scripturae, ergo de deo tractans apostolus non intellecto, de creatore utique docet intelligendum. Etiam quod scandalum Iudaeis praedicat Christum,[3]) prophetiam super illo consignat creatoris, dicentis per Esaiam: ecce posui in Sion lapidem offensionis et petram scandali;[4]) petra autem fuit Christus; etiam Marcion servat. Quid

1) 1 Cor. 1, 20. 21. 2) ib. v. 22. 3) ib. v. 23. 4) Ies. 8, 14. 28, 16.

est autem stultum dei, sapientius hominibus, nisi crux et mors Christi? quid infirmum dei, fortius homine,[1] nisi nativitas et caro dei? Ceterum si nec natus ex virgine Christus nec carne constructus ac per hoc neque crucem neque mortem vere perpessus est, nihil in illo fuit stultum et infirmum; nec iam stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientiam, nec infirma mundi elegit deus, ut confundat fortia, nec inhonesta et minima et contemptibilia, quae non sunt, id est, quae non vere sunt, ut confundat, quae sunt,[2] id est, quae vere sunt. Nihil enim a deo dispositum est vere modicum et ignobile et contemptibile, sed quod ab homine; apud creatorem autem etiam vetera stultitiae et infirmitati et inhonestati et pusillitati et contemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quam sacrificiorum cruentorum et holocautomatum nidorosorum a deo exactio? Quid infirmius, quam vasculorum et grabatorum purgatio? Quid inhonestius, quam carnis iam erubescentis alia dedecoratio? Quid tam humile, quam talionis indictio? Quid tam contemptibile, quam ciborum exceptio? Totum, quod sciam, vetus testamentum omnis haereticus irridet. Stulta enim mundi elegit deus, ut confundat sapientiam. Marcionis deus nihil tale, quia nec aemulatur contraria contrariis redarguere, ne glorietur omnis caro, ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in domino glorietur.[3] In quo? utique in eo, qui hoc praecepit, nisi creator praecepit, ut in deo Marcionis glorietur.

6. Igitur per haec omnia ostendit, cuius dei sapientiam loquatur inter perfectos,[4] eius scilicet, qui sapientiam sapientium abstulerit et prudentiam prudentium irritam fecerit, qui infatuaverit sapientiam mundi, stulta eligens eius et disponens in salutem. Hanc dicit sapientiam in occulto fuisse, quae fuerit in stultis et in pusillis et inhonestis, quae latuerit etiam sub figuris, allegoriis et aenigmatibus revelanda postmodum in Christo, posito in lumen nationum a creatore promittente per Esaiae vocem, patefacturum se thesauros invisibiles et occultos.[5] Nam ut absconderit aliquid is deus, qui nihil egit omnino, in quod aliquid abscondisse existimaretur, satis incredibile. Ipse si

1) 1 Cor. 1, 25. 2) ib. v. 27. 28. 3) ib. v. 29 – 31. 4) 1 Cor. 2, 6. 5) Ies. 42, 6. 45, 3.

esset, latere non posset, nedum aliqua eius sacramenta. Creator autem tam ipse notus, quam et sacramenta eius, palam scilicet decurrentia apud Israel, sed de significantiis obumbrata, in quibus sapientia dei delitescebat, inter perfectos narranda suo in tempore, proposita vero in proposito dei ante secula.[1]) Cuius et secula, nisi creatoris? Si enim et secula temporibus structa sunt, tempora autem diebus et mensibus et annis compinguntur, dies porro et menses et anni solibus et lunis et sideribus creatoris signantur in hoc ab eo positis, (et erunt enim, inquit, in signa mensium et annorum,)[2]) apparet et secula creatoris esse, et omne, quod ante secula propositum dicatur, non alterius esse, quam cuius et secula. Aut probet dei sui secula Marcion; ostendat et mundum ipsum, in quo secula deputentur, vas quodammodo temporum, et signa aliqua vel ortum eorum.[3]) Si nihil demonstrat, revertor, ut et illud dicam: cur autem ante secula creatoris proposuit gloriam nostram? Posset videri eam ante secula proposuisse, quam introductione seculi revelasset. At cum id facit paene iam totis seculis creatoris prodactis, vane ante secula proposuit, et non magis intra secula, quod revelaturus erat paene post secula. Non enim eius est festinasse in proponendo, cuius et retardasse in revelando. Creatori autem competit utrumque et ante secula proposuisse et in fine seculorum revelasse, quia et quod proposuit et revelavit, medio spatio seculorum in figuris et aenigmatibus et allegoriis praeministravit. Sed quia subiicit de gloria nostra, quod eam nemo ex principibus huius aevi scierit, ceterum si scissent, nunquam dominum gloriae crucifixissent;[4]) argumentatur haereticus, quod principes huius aevi dominum, alterius scilicet dei Christum, cruci confixerint, ut et hoc in ipsum redigat[5]) creatorem. Porro cui supra ostenderimus, quibus modis gloria nostra a creatore sit deputanda, praeiudicatum esse debebit, eam, quae in occulto fuerit apud creatorem, merito ignotam etiam ab omnibus virtutibus et potestatibus creatoris, quia nec famulis liceat consilia nosse dominorum, nedum illis apostatis angelis ipsique principi transgressionis, diabolo, quos magis extraneos

---

1) 1 Cor. 2, 7. 2) Gen. 1, 14. 3) Ed. I. vel ortaneorum; sed iam Rhen. coni. vel ortum eorum. 4) 1 Cor. 2, 8. 5) Pamel. et Rig. recidat.

fuisse contenderim ob culpam ab omni conscientia dispositionum creatoris. Sed iam nec mihi competit, principes huius aevi virtutes et potestates interpretari creatoris, quia ignorantiam illis adscribit apostolus, Iesum autem et secundum nostrum evangelium[1]) diabolus quoque in tentatione cognovit, et secundum commune instrumentum[2]) spiritus nequam sciebat eum sanctum dei esse et Iesum vocari et in perditionem eorum venisse. Etiam parabola fortis illius armati, quem alius validior oppressit et vasa eius occupavit,[3]) si in creatorem[4]) accipitur apud Marcionem, iam nec ignorasse ultra potuit creator deum gloriae, dum ab eo opprimitur, nec in cruce eum figere, adversus quem valere non potuit. Et superest, ut secundum me quidem credibile sit, scientes virtutes et potestates creatoris deum gloriae, Christum suum, crucifixisse, qua desperatione et malitiae redundantia servi quoque scelestissimi dominos suos interficere non dubitant. Scriptum est enim apud me, satanam in Iudam introisse;[5]) secundum autem Marcionem nec apostolus hoc loco patitur ignorantiam adscribi virtutibus creatoris in gloriae dominum, quia scilicet non illas vult intelligi principes huius aevi. Quodsi non videtur de spiritalibus dixisse principibus, ergo de secularibus dixit, de populo principali, utique non inter nationes, de ipsis archontibus eius, de rege Herode, etiam de Pilato, et quo maior principatus huius aevi Romana dignitas praesidebat. Ita et cum destruuntur argumentationes diversae partis, nostrae expositiones aedificantur. Sed vis adhuc gloriam nostram dei tui esse et apud eum in occulto fuisse. Et quare adhuc eodem et deus instrumento et apostolus nititur? Quid illi cum sententiis prophetarum ubique? Quis enim cognovit sensum domini, et quis illi consiliarius fuit?[6]) Esaias est. Quid illi etiam cum exemplis dei nostri? Nam quod architectum se prudentem[7]) affirmat, hoc invenimus significari depalatorem disciplinae divinae a creatore per Esaiam. Auferam enim, inquit, a Iudaea inter cetera et sapientem architectum.[8]) Et numquid ipse tunc Paulus destinabatur, de Iudaea, id est de Iudaismo, auferri habens in aedifica-

1) Matth. 4, 1 sqq. 2) Luc. 4, 34. 3) Luc. 11, 21 sq. 4) Sic Wouweri cod. et Rig.; ceteri: in creatoris. Cf. adv. Marc. 4, 26. 5) Luc. 22, 3. Cf. adv. Marc. 4, 40. 6) Ies. 40, 13. 7) 1 Cor. 3, 10. 8) Ies. 3, 3.

tionem Christianismi, positurus unicum fundamentum, quod est Christus? [1]) quia et de hoc per eundem prophetam creator: ecce ego, inquit, iniicio in fundamenta Sionis lapidem pretiosum honorabilem, et qui in eum crediderit, non confundetur,[2]) nisi si structorem se terreni operis deus profitebatur, ut non de Christo suo significaret, qui futurus esset fundamentum credentium in eum, super quod prout quisque superstruxerit, dignam scilicet vel indignam doctrinam, si opus eius per ignem probabitur, si merces illi per ignem rependetur, creatoris est, quia per ignem iudicatur[3]) vestra superaedificatio, utique sui fundamenti, id est sui Christi. Nescitis, quod templum dei sitis, et in vobis inhabitet spiritus dei?[4]) Si homo et res et opus et imago et similitudo et caro per terram et anima per afflatum creatoris est, totus [5]) ergo in alieno habitat deus Marcionis, si non creatoris sumus templum. Quodsi templum dei quis vitiaverit, vitiabitur, utique a deo templi. Ultorem intentans, creatorem intentabis. Stulti estote, ut sitis sapientes. Quare? sapientia enim huius mundi stultitia est penes deum.[6]) Penes quem deum? Si nihil nobis et ad hunc sensum pristina praeiudicaverunt, bene quod et hic adstruit: scriptum est enim: deprehendens[7]) sapientes in nequitia illorum; et rursus: dominus scit cogitationes sapientium, quod sint supervacuae.[8]) In totum enim praescriptum a nobis erit, nulla illum sententia uti potuisse eius dei, quem destruere deberet, si non illi doceret. Ergo, inquit, nemo glorietur in homine. Et hoc secundum creatoris disciplinam: miserum hominem, qui spem habet in hominem![9]) et bonum est fidere in deo, quam fidere in hominibus;[10]) ita et gloriari.

7. Et occulta tenebrarum ipse illuminabit,[11]) utique per Christum, qui Christi[12]) illuminationem repromisit,[13]) se quoque lucernam pronuntiavit, scrutantem corda et

---

1) 1 Cor. 3, 11. 2) Ies. 28, 16. 3) 1 Cor. 3, 13 sqq. 4) ib. v. 16. 5) Rhen. in ed. I. **tutus — Marcionis**, sed scribendum esse putavit: **tuus — deus, Marcion.** Rigaltii scripturam retinuimus. 6) 1 Cor. 3, 17—19. 7) Rhen. ed. I. **deprehendes**. 8) 1 Cor. 3, 19. 20. Iob. 5, 13. Ps. 94, 11. 9) Ier. 17, 5. 10) Ps. 118, 8. 11) 1 Cor. 4, 5. 12) Cod. Wouweri: **Christi**, Rigalt. **Christus**, ceteri: **Christum.** 13) Ies. 42, 6.

renes.[1]) Ab illo erit et laus unicuique, a quo et contrarium laudis, ut a iudice. Certe, inquis, vel hic mundum deum mundi interpretatur, dicendo: spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus,[2]) qui si mundum homines mundi significasset, non etiam homines postmodum nominasset. Imo ne ita argumentareris, providentia spiritus sancti demonstravit, quomodo[3]) dixisset: spectaculum facti sumus mundo, dum angelis, qui mundo ministrant, et hominibus, quibus ministrant. Verebatur nimirum tantae constantiae vir, ne dicam spiritus sanctus, praesertim ad filios scribens, quos in evangelio generaverat,[4]) libere deum mundi nominare, adversus quem nisi exserte non posset videri praedicare. Non defendo secundum legem creatoris[5]) displicuisse illum, qui mulierem patris sui habuit;[6]) communis et publicae religionis secutus sit disciplinam. Sed cum eum damnat dedendum satanae, damnatoris dei praeco est. Viderit et quomodo dixerit: in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini, dum et de carnis interitu et de salute spiritus iudicarit, et auferri iubens malum de medio,[7]) creatoris frequentissimam sententiam commemoraverit. Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Ergo azymi figurae erant nostrae apud creatorem. Sic et pascha nostrum immolatus est Christus.[8]) Quare pascha Christus, si non pascha figura Christi per similitudinem sanguinis salutaris et pecoris[9]) Christi? Quid nobis et Christo imagines induit[10]) sollemnium creatoris, si non erant nostrae? Avertens autem nos a fornicatione, manifestat carnis resurrectionem. Corpus, inquit, non fornicationi, sed domino, et dominus corpori,[11]) ut templum deo, et deus templo. Templum ergo deo peribit, et deus templo. Atquin vides: qui dominum suscitavit, et nos suscitabit;[12]) in corpore quoque suscitabit, quia corpus domino, et dominus corpori. Et bene quod aggerat. Nescitis corpora vestra membra esse Christi?[13]) Quid dicet haereticus? membra Christi non resurgent, quae nostra iam non sunt? Empti enim

---

1) Ps. 7, 10. 2) 1 Cor. 4, 9. 3) Gelenius, ed. Fran., Rig. quidnam. 4) 1 Cor. 4, 14. 15. 5) Lev. 18, 8. 6) 1 Cor. 5, 1. 7) ib. v. 5. 13. 8) ib. v. 7. 9) Exod. 12. 10) Cod. Wouw. induit; ceteri: imbuit. 11) 1 Cor. 6, 13. 12) ib. v. 14. 13) ib. v. 15.

sumus[1]) magno.[2]) Plane nullo, si phantasma fuit Christus, nec habuit ullam substantiam corporis, quam pro nostris corporibus dependeret. Ergo Christus habuit, quo nos redimeret, et si aliquo magno redemit haec corpora, in quae eadem committenda fornicatio non erit, ut in membra iam Christi, non nostra, utique sibi salva praestabit, quae magno comparavit. Iam nunc quomodo honorabimus, quomodo tollemus deum in corpore perituro? [3]) Sequitur de nuptiis congredi, quas Marcion constantior apostolo prohibet. Etenim apostolus, etsi bonum continentiae praefert, tamen coniugium et contrahi permittit, et usui esse, et magis retineri, quam disiungi suadet. [4]) Plane Christus vetat divortium, Moyses vero permittit. Marcion totum concubitum auferens fidelibus, (viderint enim catechumeni eius,) repudium ante nuptias[5]) iubens, cuius sententiam sequitur, Moysi an Christi? Atquin et Christus cum praecipit, mulierem a viro non discedere, aut si discesserit, manere innuptam, aut reconciliari viro: [6]) et repudium permisit, quod non in totum prohibuit, et matrimonium confirmavit, quod primo vetuit disiungi, et, si forte disiunctum, voluit reformari. Sed et continentiae quas ait caussas? Quia tempus in collecto est.[7]) Putaveram, quia deus alius in Christo; et tamen a quo est collectio temporis, ab eo erit et quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori consulit. Pusillum deum affirmas tuum, Marcion, quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe praescribens tantum in domino esse nubendum,[8]) ne quis fidelis ethnicum matrimonium contrahat, legem tuetur creatoris allophylorum nuptias ubique prohibentis. Sed etsi sunt, qui dicuntur dei, sive in coelis, sive in terris, [9]) apparet, quomodo dixerit; non quasi vere sint, sed quia sint, qui dicantur, quando non sint. De idolis enim coepit de idolothytis disputaturus: scimus, quod idolum nihil sit. [10]) Creatorem autem et Marcion deum non negat; ergo non potest videri apostolus creatorem quoque inter eos posuisse, qui dei dicantur, et tamen non sint, quando, etsi fuissent, nobis tamen unus esset

---

1) Rhen., quod in ed. I. non habuerat, postea addidit: pretio. 2) 1 Cor. 6, 20. 3) ibid. 4) 1 Cor. 7, 7 sq. 26 sq. 5) Gelenius, ed. Fran. Rig. ante nuptae; Fr. Iunius coni. ante nuptis. Cf. adv. Marc. 4, 11. 39. 6) 1 Cor. 7, 10. 11. 7) ib. v. 29. 8) ib. v. 39 9) 1 Cor. 8, 5. 10) ib. v. 4.

deus pater. Ex quo omnia[1]) nobis, nisi cuius omnia?[2]) Quaenam ista? Habes in praeteritis, omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura.[3]) Adeo omnium deum creatorem facit, a quo et mundus et vita et mors, quae alterius dei esse non possunt. Ab eo igitur inter omnia et Christus. Ex labore suo unumquemque docens vivere oportere,[4]) satis exempla praemiserat militum, pastorum, rusticorum;[5]) sed divina illi auctoritas deerat. Legem igitur opponit creatoris ingratis, quam destruebat; sui enim dei nullam talem habebat. Bovi, inquit, terenti os non obligabis, et adiicit: numquid de bubus pertinet ad dominum? etiam bubus propter homines benignum? propter nos enim scriptum est, inquit.[6]) Ergo et legem allegoricam secundum nos probavit, et de evangelio viventibus patrocinantem,[7]) ac propter hoc non alterius esse evangelizatores, quam cuius lex, quae prospexit illis, cum dicit: propter nos enim scriptum est. Sed noluit uti legis potestate, quia maluit gratis laborare. Hoc ad gloriam suam retulit, quam negavit quemquam evacuaturum,[8]) non ad legis destructionem, qua alium probavit usurum. Ecce enim et in petram offendit caecus Marcion, de qua bibebant in solitudine patres nostri. Si enim petra illa Christus fuit,[9]) utique creatoris, cuius et populus. Cui rei figuram extranei sacramenti interpretatur? An ut hoc ipsum doceret, figurata fuisse vetera in Christum ex illis recensendum? Nam et reliquum exitum populi decursurus praemittit: haec autem exempla nobis sunt facta.[10]) Dic mihi: a creatore alterius quidem ignoti dei hominibus exempla sunt facta, an alius deus ab alio mutuatur exempla, et quidem aemulo? De illo me terret sibi, a quo fidem meam transfert? Meliorem me illi adversarius faciet? Iam si deliquero eadem, quae et populus, eademne passurus sum[11]) an non? Atquin si non eadem, vane mihi timenda proponit, quae non sum passurus. Passurus autem a quo ero? si a creatore, qualia infligere ipsius est? et quale erit, ut peccatorem aemuli sui

1) ib. v. 6. 2) Lat. et Fr. Iunius: deus pater, ex quo omnia. Ex quo omnia nobis, nisi cuius omnia? 3) 1 Cor. 3, 21 sq. 4) 1 Cor. 9, 13. 5) ib. v. 7. 6) ib. v. 9. 10. Deut. 25, 4. 7) 1 Cor. 9, 13 sq. Deut. 18, 1 sq. 8) 1 Cor. 9, 15 sqq. 9) 1 Cor. 10, 4. 10) ib. v. 6. 11) ib. v. 7 sqq.

puniat magis, quam e contrario foveat deus zelotes? si ab illo deo? atquin punire non novit. Ita tota ista propositio apostoli nulla ratione consistit, si non ad disciplinam creatoris est. Denique et in clausula praefationi respondet. Haec autem quemadmodum evenerunt illis, scripta sunt ad nos commonendos, in quos fines aevorum decucurrerunt.[1]) O creatorem et praescium iam et admonitorem alienorum Christianorum! Praetereo si quando paria eorum, quae retractata sunt, quaedam et breviter expungo. Magnum argumentum dei alterius permissio omnium obsoniorum adversus legem,[2]) quasi non et ipsi confiteamur legis onera dimissa, sed ab eo, qui imposuit, qui novationem repromisit; ita et cibos, qui abstulit, reddidit, quod et a primordio praestitit. Ceterum, si quis alius deus fuisset destructor dei nostri, nihil magis suos prohibuisset, quam de copiis adversarii vivere.

8. Caput viri Christus est.[3]) Quis Christus, qui non est viri auctor? Caput enim ad auctoritatem posuit, auctoritas autem non alterius erit, quam auctoris. Cuius denique viri caput est? Certe de quo subiicit: vir enim non debet caput velare, cum sit dei imago.[4]) Igitur si creatoris est imago, (ille enim Christum, sermonem suum, intuens, hominem futurum: faciamus, inquit, hominem ad imaginem et similitudinem nostram,)[5]) quomodo possum alterum habere caput, non eum, cuius imago sum? Cum enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. Sed et quare mulier potestatem super caput habere debebit? Si quia ex viro, et propter virum facta est[6]) secundum institutionem creatoris, sic quoque eius disciplinam apostolus curavit, de cuius institutione caussas disciplinae interpretatur. Adiicit etiam: propter angelos.[7]) Quos? id est, cuius? si creatoris apostatas,[8]) merito, ut illa facies, quae eos scandalizavit, notam quandam referat de habitu humilitatis et obscuratione decoris; si vero propter angelos dei alterius, quid veretur, si nec ipsi Marcionitae feminas appetunt? Saepe iam ostendimus, haereses apud apostolum inter mala ut malum poni, et eos probabiles

---

1) 1 Cor. 10, 11. 2) ib. 25 sqq. 3) 1 Cor. 11, 3. 4) ib. v. 7. 5) Gen. 1, 26. 6) 1 Cor. 11, 9. 10. 7) ibid. 8) Gen. 6, 1 sqq. Cf. adv. Marc. 5, 18 extr

intelligendos, qui haereses ut malum fugiant.[1]) Proinde panis et calicis sacramenta iam in evangelio[2]) probavimus, corporis et sanguinis dominici veritatem adversus phantasma Marcionis. Sed et omnem iudicii[3]) mentionem creatori competere, ut deo iudici, toto paene opere tractatum est. Nunc de spiritalibus dico,[4]) haec quoque in Christum a creatore promissa, sub illa praescriptione iustissima, opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, quam cuius probata fuerit repromissio. Pronuntiavit Esaias: prodibit virga de radice Iesse, et flos de radice ascendet,[5]) et requiescet super eum spiritus domini; dehinc species eius enumerat: spiritus sapientiae et intelligentiae, spiritus consilii et valentiae, et spiritus agnitionis et religionis, spiritus eum replebit timoris dei.[6]) Christum enim in floris figura ostendit oriturum ex virga, profecta de radice Iesse, id est virgine generis David, filii Iesse, in quo Christo consistere haberet tota substantia spiritus, non quasi postea obventura illi, qui semper spiritus dei fuerit, ante carnem quoque, ne ex hoc argumenteris prophetiam ad eum Christum pertinere, qui ut homo tantum ex solo censu David postea consecuturus sit dei sui spiritum. Sed quoniam exinde, quo floruisset in carne, sumpta ex stirpe David, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiae spiritalis et concessare et finem facere quantum ad Iudaeos; sicut et res ipsa testatur, nihil exinde spirante penes illos spiritu creatoris, ablato a Iudaea sapiente et prudente architecto et consiliario et propheta,[7]) ut hoc sit: lex et propheta usque ad Ioannem.[8]) Accipe nunc, quomodo et a Christo in coelum recepto charismata obventura[9]) pronuntiarit. Ascendit in sublimitatem, id est in coelum, captivam duxit captivitatem, id est mortem vel humanam servitutem, dedit data filiis hominum,[10]) id est donativa, quae charismata dicimus. Eleganter filiis hominum ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est vere hominum, apostolorum. In evangelio enim, inquit.

---

1) 1 Cor. 11, 18. 19. 2) Luc. 22, 15 sqq. Cf. adv. Marc. 4, 40. 3) 1 Cor. 11, 29. 4) 1 Cor. 12, 1. 5) Praeter Rigaltium omnes: ascendet, de virga, et requ. 6) Ies. 11, 1 sq. 7) Ies. 3, 3. 8) Luc. 16, 16. 9) 1 Cor. 12, 4 sqq. 10) Ephes. 4, 8. Ps. 68, 19.

ego vos generavi;[1] et filii mei, quos parturio rursus.[2]) Iam nunc et illa promissio spiritus absolute facta per Ioelem: in novissimis temporibus effundam de meo spiritu in omnem carnem, et prophetabunt filii filiaeque eorum, et super servos et ancillas meas de meo spiritu effundam.[3]) Et utique si in novissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispensator in novissimis diebus apparuit, dicente apostolo: at ubi tempus expletum est, misit deus filium suum,[4]) et rursus: quia tempus iam in collecto est:[5]) apparet et de temporum ultimorum praedicatione hanc gratiam spiritus ad Christum praedicatoris pertinere. Compara denique species apostoli et Esaiae.[6]) Alii, inquit, datur per spiritum sermo sapientiae. Statim et Esaias spiritum sapientiae posuit. Alii sermo scientiae. Hic erit sermo intelligentiae et consilii. Alii fides in eodem spiritu. Hic erit spiritus religionis et timoris dei. Alii donum curationum, alii virtutum. Hic erit valentiae spiritus. Alii prophetia, alii distinctio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio linguarum. Hic erit agnitionis spiritus. Vides apostolum et in distributione facienda unius spiritus et in specialitate interpretanda prophetae conspirantem. Possum dicere, ipsum, qui corporis nostri per multa et diversa membra unitatem charismatum variorum compagini adaequavit,[7]) eundem et corporis humani et spiritus sancti dominum ostendit, qui meritum charismatum noluerit esse in corpore spiritus, quae nec in corpore humano collocavit, qui de dilectione quoque omnibus charismatibus praeponenda [8]) apostolum instruxerit principali praecepto, quod probavit et Christus: diliges dominum de totis praecordiis et totis viribus et tota anima tua, et proximum tibi tanquam te.[9]) Quod etsi in lege scriptum esset, commemorat in aliis linguis et in aliis locuturum creatorem.[10]) Cum hac commemoratione charisma linguarum confirmat, nec hic potest videri alienum charisma creatoris praedicatione confirmasse, aeque praescribens silentium mulieribus in ecclesia,[11]) ne quid discendi duntaxat

---

1) 1 Cor. 4, 15. 2) Gal. 4, 19. 3) Ioel. 3, 1. 4) Gal. 4, 4. 5) 1 Cor. 7, 29. 6) 1 Cor. 12, 8 — 11. Ies. 11, 2. 7) 1 Cor. 12, 12 sqq. 8) 1 Cor. 12, 31. 13, 1 sqq. 9) Luc. 10, 27. 10) 1 Cor. 14, 21. Ies. 28, 11. 11) 1 Cor. 14, 34. 35.

gloria[1]) loquantur. Ceterum prophetandi ius et illas habere, iam ostendit, cum mulieri etiam prophetanti velamen imponit.[2]) Ex lege accipit subiiciendae feminae auctoritatem,[3]) quam, ut semel dixerim, nosse non debuit, nisi in destructionem. Sed ut iam a spiritalibus recedamus, res ipsae probare debebunt, quis nostrum temere deo suo vindicet, et an nostrae parti[4]) possit opponi, haec, etsi creator repromisit in suum Christum nondum revelatum, ut Iudaeis tantum destinatum, suas habitura in suo tempore, in suo Christo, et in suo populo operationes. Exhibeat itaque Marcion dei sui dona, aliquos prophetas, qui tamen non de humano sensu, sed de dei spiritu sint locuti, qui et futura praenuntiarint et cordis occulta traduxerint. Edat aliquem psalmum, aliquam visionem, aliquam orationem, duntaxat spiritalem, in ecstasi, id est amentia, si qua linguae interpretatio accessit.[5]) Probet etiam mihi mulierem apud se prophetasse ex illis suis sanctioribus feminis. Magni ducam.[6]) Si haec omnia facilius a me proferuntur, et utique conspirantia regulis et dispositionibus et disciplinis creatoris, sine dubio dei mei erit et Christus et spiritus et apostolus. Habet professionem meam, qui voluerit eam exigere.

9. Interim Marcionites nihil huiusmodi exhibebit, qui timet iam pronuntiare, cuius magis Christus nondum sit revelatus. Sicut meus exspectandus est, qui a primordio praedicatus est, illius idcirco non est, quia non a primordio sit. Melius nos credimus iu Christum futurum, quam haereticus in nullum. Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negarint,[7]) prius dispiciendum est. Utique eodem modo, quo et nunc; siquidem semper resurrectio carnis negatur. Ceterum animam et sapientium plures divinam vindicantes salvam repromittunt, et vulgus ipsum ea praesumptione defunctos colit, qua animas eorum manere confidit. Ceterum corpora aut ignibus statim aut feris aut etiam diligentissime condita temporibus tamen aboleri,

---

1) Rhen. ed. I. gloria; ceteri: gratia. 2) 1 Cor. 11, 5. 6. 3) 1 Cor. 14, 34. Genes. 3, 16. 4) Sic ed. Rig.; Rhen. ed. I. a nostrae partis; ceteri: quia n. parti. 5) 1 Cor. 14, 26. 6) Ita emend. Rig.; Rhen. ed. I. feminis, magnis. Dicam. 7) 1 Cor. 15, 12.

manifestum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes apostolus retundit, utique adversus illos tuetur, quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio responsum. Cetera iam ex abundanti. Nam et ipsum, quod mortuorum resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates vocabulorum. Mortuum[1]) non est, nisi quod amisit animam, de cuius facultate vivebat; corpus est, quod amittit animam, et amittendo fit mortuum; ita mortui vocabulum corpori competit. Porro si resurrectio mortui est, mortuum autem non aliud est quam corpus, corporis erit resurrectio. Sic et resurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quam quae cecidit. Surgere enim potest dici et quod omnino non cecidit, quod semper retro iacuit. Resurgere autem non est nisi eius, quod cecidit; iterum enim surgendo, quia cecidit, resurgere dicitur. Re enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem, sicut et res ipsa testatur, ex dei lege; corpori enim dictum est: terra es et in terram ibis.[2]) Ita quod de terra est, ibit in terram. Hoc abit, quod in terram ibit; hoc resurgit, quod cadit. Quia per hominem mors, et per hominem resurrectio.[3]) Hic mihi et Christi corpus ostenditur in nomine hominis, qui constat ex corpore, ut saepe iam docuimus. Quodsi sic in Christo vivificamur omnes, sicut mortificamur in Adam,[4]) quando in Adam corpore mortificamur, sic necesse est et in Christo corpore vivificemur. Ceterum similitudo non constat, si non in eadem substantia mortificationis in Adam vivificatio concurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Christo, et propter praesentem disceptationem non omittendum. Tanto magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christum eius dei ostendero, apud quem creditur carnis resurrectio. Cum dicit: oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius sub pedes eius,[5]) iam quidem et ex hoc ultorem deum edicit, atque exinde ipsum, qui hoc Christo repromiserit: sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabel-

---

1) Rhen. ed. I. Ita mortuum vocabulum non est; deinde idem edidit: Mortuorum itaque vocabulo non est. Cod. Wouw. et Rig. Mortuum itaque vocabulo non est. Sed recte eiecit Semler vv. ita s. itaque et vocabulum e proxime antecedentibus et sequentibus petita. 2) Genes. 3, 19. 3) 1 Cor. 15, 21. 4) ib. v. 22. 5) ib. v. 25. 27.

lum pedum tuorum; virgam virtutis tuae emittet dominus ex Sion, et dominabitur in medio inimicorum tuorum tecum.[1]) Sed necesse est ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas et Iudaei nobis avocare conantur. Dicunt denique hunc psalmum in Ezechiam cecinisse, quia is sederit ad dexteram templi, et hostes eius averterit deus et absumpserit; [2]) propterea igitur et cetera: ante luciferum ex utero generavi te,[3]) in Ezechiam convenire et in Ezechiae nativitatem. Nos edimus evangelia, de quorum fide aliquid utique iam in tanto opere istos confirmasse debemus, nocturna nativitate declarantia dominum, ut hoc sit ante luciferum, et ex stella magis intellecta, et ex testimonio angeli, qui nocte pastoribus adnuntiavit natum esse cum maxime Christum, et ex loco partus, in diversorium enim ad noctem convenitur. Fortasse an et mystice factum sit, ut nocte Christus nasceretur, lux veritatis futurus ignorantiae tenebris. Sed nec generavi te, edixisset deus, nisi filio, puero. Nam etsi de toto populo ait: filios generavi,[4]) sed non adiecit ex utero. Cur autem adiecit ex utero tam vane? quasi aliquis hominum ex utero natus dubitaretur? nisi quia curiosius voluit intelligi in Christum: ex utero generavi te, id est, ex solo utero sine viri semine, carni deputans ex utero spiritus. Quod et in psalmo hic accedit:[5]) tu es sacerdos in aevum (nec sacerdos autem Ezechias, nec in aevum, etsi fuisset,) secundum ordinem, inquit, Melchisedec;[6]) quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotem, et quidem non circumcisum, qui Abraham circumcisum iam accepta decimarum oblatione benedixit? At in Christum conveniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius et legitimus dei antistes, praeputiati sacerdotii pontifex, tum in nationibus constitutus, a quibus magis suscipi habebat, cognituram se quandoque circumcisionem et Abrahae gentem, cum ultimo venerit, acceptatione et benedictione dignabitur. Est et alius psalmus[7]) ita incipiens: deus, iudicium tuum

---

1) Ps. 110, 1 sq. 8, 7. 2) 2 Reg. 19, 14 sqq. Ies. 37, 14 sqq. 3) Ps. 110, 4. cf. LXX. 4) Ies. 1, 2. 5) Rhen. ed. I. spiritus, quod et ipso hic accedit. Latinius, Iun. et Seml. spiritus, quod ex ipso. Huc accedit. Nobis pro ipso visum est scribere: in psalmo. 6) Ps. 110, 4. 7) Ps. 72, 1.

regi da, id est Christo regnaturo, et iustitiam tuam filio regis, id est populo Christi. Filii enim eius sunt, qui in ipso renascuntur. Sed et hic psalmus Salomoni canere dicetur. Quae tamen soli competunt Christo, docere non poterunt, etiam cetera,[1]) non ad Salomonem, sed ad Christum pertinere? Descendit, inquit, tanquam imber super vellus, et velut stillae destillantes in terram; placidum descensum eius et insensibilem describens de coelo in carnem. Salomon autem etsi descendit alicunde, non tamen sicut imber, quia non de coelo. Sed simpliciora quaeque proponam. Dominabitur, inquit, a mari ad mare, et a flumine usque ad terminos terrae. Hoc soli datum est Christo. Ceterum Salomon uni et modicae Iudaeae imperavit. Adorabunt illum omnes reges; quem omnes, nisi Christum? Et servient ei omnes nationes; cui omnes, nisi Christo? Sit nomen eius in aevum. Cuius nomen in aeternum, nisi Christi? Ante solem manebit nomen eius. Ante solem enim sermo dei, id est Christus. Et benedicentur in illo universae gentes. In Salomone nulla natio benedicitur, in Christo vero omnis. Quid nunc, si et deum eum [2]) iste psalmus demonstrat? et beatum eum dicent, quoniam benedictus dominus deus Israelis, qui facit mirabilia solus; benedictum nomen gloriae eius, et replebitur universa terra gloria eius. Contra Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in deo gloriam, amisit per mulierem in idololatriam usque pertractus. Itaque cum in medio psalmo illud quoque positum sit: inimici eius pulverem lingent,[3]) subiecti utique pedibus ipsius, ad illud pertinebit, propter quod hunc psalmum et intuli et ad meam sententiam defendi, ut confirmaverim et regni gloriam et inimicorum subiectionem secundum dispositionem creatoris, consecuturus,[4]) non alium credendum, quam creatoris.

10. Revertamur nunc ad resurrectionem, cui et alias quidem proprio volumine[5]) satisfecimus omnibus haereticis resistentes; sed nec hic desumus, propter eos, qui illud opusculum ignorant. Quid, ait, facient, qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt?[6]) Viderit institutio

---

1) Ps. 72, 6. 8. 11. 17—19. 2) Rhen. coni. deum meum.
3) Ps. 72, 9. 4) Praeter Rigalt. editt. omnes: consecuturum.
5) Libro de resurrectione carnis. 6) 1 Cor. 15, 29.

ista; calendae, si forte, Februariae respondebunt illi pro mortuis petere.[1]) Noli ergo apostolum novum statim auctorem aut confirmatorem eius denotare, ut tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi, qui vane pro mortuis baptizarentur, fide resurrectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi unius baptismi definitorem.[2]) Igitur et pro mortuis tingui pro corporibus est tingui; mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient, qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgunt? Atque adeo recte hunc gradum figimus, ut et apostolus secundam disceptationem aeque de corpore induxerit. Sed dicent quidam: quomodo mortui resurgent? quo autem corpore venient?[3]) Defensa etenim resurrectione, quae negabatur, consequens erat de qualitate corporis retractare, quae non videbatur. Sed de ista cum aliis congredi convenit. Marcion enim in totum carnis resurrectionem non admittens et soli animae salutem repromittens, non qualitatis, sed substantiae facit quaestionem. Porro et ex his manifestissime obducitur, quae apostolus ad qualitatem corporis tractat propter illos, qui dicunt: quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient? Iam enim praedicavit resurrecturum esse corpus; id de corporis qualitate tractavit. Denique si proponit exempla grani tritici, vel alicuius eiusmodi, vel quibus det corpus deus prout volet, si unicuique seminum proprium ait esse corpus, ut aliam quidem carnem hominum, aliam vero pecudum et volucrum, et corpora coelestia atque terrena, et aliam gloriam solis, et lunae aliam, et stellarum aliam:[4]) nonne carnalem et corporalem portendit resurrectionem, quam per carnalia et corporalia exempla commendat? nonne etiam ab eo deo eam spondet, a quo sunt et exempla? Sic et resurrectio, inquit. Quomodo? Sicut et granum corpus seritur, corpus resurgit. Seminationem denique vocavit dissolutionem corporis in terram, quia seritur in corruptela, resurgit in honestatem et virtutem.[5]) Cuius ille ordo in dissolutione, eius et hic in resurrectione corporis, scilicet sicut et granum. Ceterum si auferas corpus resurrectioni, quod dedisti dissolutioni, ubi consistet diversitas exitus? Proinde et si seritur animale,

---

1) Cod. Ursini et Wouw. peterent. 2) Eph. 4, 5. 3) 1 Cor. 15, 35. 4) ib. v. 37—41. 5) ib. v. 42. 43.

resurgit spiritale.[1]) Etsi habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus, ut possit videri corpus animale animam significare et corpus spiritale spiritum, non ideo animam dicit in resurrectione spiritum futuram, sed corpus, quod cum anima nascendo et per animam vivendo animale dici capit, futurum spiritale, dum per spiritum surgit in aeternitatem. Denique si non anima, sed caro seminatur in corruptela, dum dissolvitur in terram, iam non anima erit corpus animale, sed caro, quae fuit corpus animale, siquidem de animali efficitur spiritale, sicut et infra dicit: non primum quod spiritale.[2]) Ad hoc enim et de ipso Christo praestruit: factus primus homo Adam in animam vivam, novissimus Adam in spiritum vivificantem;[3]) licet stultissimus haereticus noluerit ita esse, dominum enim posuit novissimum pro novissimo Adam, veritus scilicet, ne, si et dominum novissimum haberet Adam, et eiusdem Christum defenderemus in Adam novissimo, cuius et primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam, nisi quia et novissimus Adam? Non habent ordinem inter se, nisi paria quaeque et eiusdem vel nominis vel substantiae vel auctoris. Nam etsi potest in diversis quoque esse aliud primum, aliud novissimum, sed unius auctoris. Ceterum si et auctor alius, et ipse quidem potest novissimus dici. Quod tamen intulerit, primum est, novissimum autem, si primo par sit. Par autem primo non est, quia non eiusdem auctoris est. Eodem modo et in nomine hominis revincetur. Primus, inquit, homo de humo terrenus, secundus dominus de coelo.[4]) Quare secundus, si non homo, quod et primus? Aut numquid et primus dominus, si et secundus? Sed sufficit, si in evangelio filium hominis adhibet Christum et hominem, et in homine Adam eum negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt. Cum enim dicit apostolus: qualis qui de terra, homo scilicet, tales et terreni, homines utique; ergo et qualis qui de coelo homo, tales et qui de coelo[5]) homines. Non enim poterat hominibus terrenis non homines coelestes opposuisse, ut statum ac spem studiosius distingueret in appellationis societate. Statu enim ac spe dicit

1) ib. v. 44. 2) ib. v. 46. 3) ib. v. 45. 4) ib. v. 47. 5) ib. v. 48.

terrenos atque coelestes homines, tamen ex pari, qui secundum exitum aut in Adam aut in Christo deputantur. Et ideo iam ad exhortationem spei coelestis, sicut portavimus, inquit, imaginem terreni, portemus et imaginem coelestis,[1]) non ad substantiam ullam referens resurrectionis, sed ad praesentis temporis disciplinam. Portemus enim, inquit, non portabimus, praeceptive, non promissive, volens nos sicut ipse incessit ita incedere et a terreni, id est veteris, hominis imagine abscedere, quae est carnalis operatio. Denique quid subiungit? Hoc enim dico, fratres, quia caro et sanguis regnum dei non possidebunt,[2]) opera scilicet carnis et sanguinis, quibus et ad Galatas scribens[3]) abstulit dei regnum, solitus et alias substantiam pro operibus substantiae ponere, ut cum dicit, eos, qui in carne sunt, deo placere non posse.[4]) Quando enim placere deo poterimus, nisi dum in carne hac sumus? Aliud tempus operationis nullum opinor est. Sed si in carne quamquam constituti, carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in substantia carnis non sumus, sed in culpa. Quodsi in nomine carnis opera, non substantiam, carnis iubemur exponere, operibus ergo carnis, non substantiae, carnis in nomine denegatur dei regnum. Non enim id damnatur, in quo male fit, sed id, quod fit. Venenum dare scelus est, calix tamen, in quo datur, reus non est. Ita et corpus carnalium operum vas est, anima est autem, quae in illo venenum alicuius mali facti temperat. Quale est autem, ut, si anima auctrix operum carnis merebitur dei regnum per expiationem eorum, quae in corpore admisit, corpus ministrum solummodo in damnatione permaneat? Venefico absoluto calix erit puniendus? Et tamen non utiqne carni defendimus dei regnum, sed resurrectionem substantiae suae, quasi ianuam regni, per quam aditur. Ceterum aliud resurrectio, aliud regnum. Primo enim resurrectio, dehinc regnum. Resurgere itaque dicimus carnem, sed mutatam consequi regnum. Resurgent enim mortui incorrupti, illi scilicet, qui fuerant corrupti dilapsis corporibus in interitum. Et nos mutabimur, in atomo, in oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptivum hoc, tenens utique carnem suam dicebat apostolus, induere in-

1) ib. v. 49. 2) ib. v. 50. 3) Gal. 5, 19—21. 4) Rom. 8, 8.

corruptelam, et mortale hoc immortalitatem,[1]) ut scilicet habilis substantia efficiatur regno dei. Erimus enim sicut angeli. [2]) Haec erit demutatio carnis, sed resuscitatae. Aut si nulla erit, quomodo induet incorruptelam et immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem, tunc consequetur dei regnum, iam non caro nec sanguis, sed quod illi corpus deus dederit. Et ideo recte apostolus: caro et sanguis regnum dei non consequentur, [3]) demutationi illud adscribens, quae accedit resurrectioni. Si autem tunc fiet verbum, quod scriptum est apud creatorem: ubi est, mors, victoria vel contentio tua? ubi est, mors, aculeus tuus? [4]) Verbum autem hoc creatoris est per prophetam; eius erit et res, id est regnum, cuius et verbum fiet in regno. Nec alii deo gratias dicit, quod nobis victoriam utique de morte referre praestiterit, [5]) quam illi, a quo verbum insultatorium de morte et triumphatorium accepit.

DE EPISTOLA SECUNDA AD CORINTHIOS.

11. Si deus commune vocabulum factum est vitio erroris humani, quatenus plures dei dicuntur atque creduntur in seculo, benedictus tamen deus domini nostri, Iesu Christi, [6]) non alius, quam creator, intelligetur, qui et universa benedixit; habes Genesin, [7]) et ab universis benedicitur, habes Danielem. [8]) Proinde si pater potest dici sterilis, dei nullius magis nomine quam creatoris, misericordiarum tamen pater[9]) idem erit, qui misericors et miserator et misericordiae plurimus est dictus. Habes apud Ionam cum ipso misericordiae exemplo, quam Ninivitis exorantibus praestitit, [10]) facilis et Ezechiae fletibus flecti, [11]) et Achab, marito Iezabel, deprecanti sanguinem ignoscere Nabuthae, [12]) et David agnoscenti delictum statim indulgere, [13]) malens scilicet poenitentiam peccatoris, quam mortem, [14]) utique ex misericordiae affectu. Si quid tale Marcionis deus edidit vel edixit, agnoscam patrem miseri-

1) 1 Cor. 15, 51—53. 2) Matth. 22, 30. Luc. 20, 36. 3) 1 Cor. 15, 50. 4) ib. v. 55. Ies. 25, 8. 5) 1 Cor. 15, 57. 6) Rhen. ed. I. domini mei I. C.; cod. Gorziensis: dom. nostri I. C.; cod. Wouw. et Rig. dom. n. Iesu Christi pater. — 2 Cor. 1, 3. 7) Gen. 1, 22. 8) Dan. 3. 9) 2 Cor. 1, 3. 10) Ion. 3, 10. 11) 2 Reg. 20, 1 sqq. 12) 1 Reg. 21, 27 sqq. 13) 2 Sam. 12, 13. 14) Ezech. 33, 11.

cordiarum. Si vero ex eo tempore hunc titulum ei adscribit, quo revelatus quasi exinde sit pater misericordiarum, quo liberare instituit genus humanum; atquin et nos ex eo tempore negamus illum, ex quo dicitur revelatus, non potest igitur aliquid ei adscribere, quem tunc ostendit, cum aliquid[1]) ei adscribit. Si enim prius constaret eum esse, tunc et adscribi ei potest. Accidens enim est, quod adscribitur, accidentia autem antecedit ipsius rei ostensio, cui accidunt, maxime cum iam alterius est, quod adscribitur ei, qui prius non sit ostensus. Tanto magis negabitur esse, quanto, per quod affirmatur esse, eius est, qui iam ostensus est. Sic et testamentum novum non alterius erit, quam qui illud repromisit; etsi non litera, at eius spiritus,[2]) hoc erit novitas. Denique, qui literam tabulis lapideis inciderat, idem et de spiritu edixerat: effundam de meo spiritu in omnem carnem.[3]) Et si litera occidit, spiritus vero vivificat,[4]) eius utrumque est, qui ait: ego occidam et ego vivificabo, percutiam et sanabo.[5]) Olim duplicem vim creatoris vindicavimus, et iudicis et boni,[6]) litera occidentis per legem et spiritu vivificantis per evangelium. Non possunt duos deos facere, qui etsi diversa, apud unum recenseri praevenerunt. Commemorat et de velamine Moysi, quo faciem tegebat, incontemplabilem filiis Israel; si ideo, ut claritatem maiorem defenderet novi testamenti, quod manet in gloria, quam veteris, quod evacuari habebat:[7]) hoc et meae convenit fidei praeponenti evangelium legi, et vide, ne magis meae. Illic enim erit superponi quid, ubi fuerit et illud, cui superponitur. At cum dicit: sed obtusi sunt sensus mundi,[8]) non utique creatoris, sed populi, qui in mundo est. De Israel enim dicit: ad hodiernum usque velamen id ipsum in corde eorum.[9]) Figuram[10]) ostendit fuisse velamen faciei in Moyse velaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos perspiciatur Moyses corde, sicut nec facie tunc. Quid est ergo adhuc velatum in Moyse, quod pertineat ad Paulum, si Christus creatoris a Moyse praedicatus nondum venit? quomodo

---

1) Rig. aliud. 2) 2 Cor. 3, 2. 3. 3) Ioel 3, 1. 4) 2 Cor. 3, 6. 5) Deut. 32, 39. 6) adv. Marc. 2, 11. 7) 2 Cor. 3, 7. 13. Exod. 34, 29 sqq. 8) 2 Cor. 3, 14. 9) ib. v. 15. 10) Fr. Iun. et Rig. Figuram; ceteri: figuratum.

iam operta et velata adhuc denotantur corda Iudaeorum, nondum exhibitis praedicationibus Moysi, id est de Christo, in quo eum intelligere deberent? quid ad apostolum Christi alterius, si dei sui sacramenta Iudaei non intelligebant, nisi quia velamen cordis illorum ad caecitatem, qua non perspexerant Christum Moysi, pertinebat? Denique quod sequitur? Cum vero converterit ad deum, auferetur velamen.[1]) Hoc Iudaeo proprie dicit, apud quem et est velamen Moysi, qui cum transierit in fidem Christi, intelligit Moysen de Christo praedicasse. Ceterum quomodo auferetur velamentum creatoris in Christo dei alterius, cuius sacramenta velasse non potuit creator, ignoti videlicet ignota? Dicit ergo, nos iam aperta facie, utique cordis, quod velatum est in Iudaeis, contemplantes Christum eadem imagine transfigurari a gloria, qua scilicet et Moyses transfigurabatur a gloria domini, in gloriam.[2]) Ita corporalem Moysi illuminationem de congressu domini et corporale velamen de infirmitate populi proponens, et spiritalem revelationem et spiritalem claritatem in Christo superducens, tanquam a domino, inquit, spirituum,[3]) totum ordinem Moysi figuram ignorati apud Iudaeos, agniti vero apud nos, Christi fuisse testatur. Scimus quosdam sensus ambiguitatem pati posse de sono pronuntiationis aut de modo distinctionis, cum duplicitas earum intercedit. Hanc Marcion captavit sic legendo: in quibus deus aevi huius, ut, creatorem ostendens deum huius aevi, alium suggerat deum alterius aevi; non contra sic distinguendum dicimus: in quibus deus, dehinc: aevi huius excaecavit mentes infidelium;[4]) in quibus, Iudaeis infidelibus, in quibus opertum est aliquibus evangelium adhuc sub velamine Moysi. Illis enim deus labiis diligentibus eum, corde autem longe absistentibus ab eo,[5]) minatus fuerat: aure audietis et non audietis, oculis videbitis et non videbitis,[6]) et: nisi credideritis nec intelligetis,[7]) et: auferam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium irritam faciam.[8]) Haec autem non utique de evangelio dei ignoti abscondendo minabatur. Ita etsi huius aevi deus, sed infidelium huius aevi excaecat cor, quod Christum eius non ultro recognoverint de scripturis

---

1) 2 Cor. 3, 16. 2) ib. v. 18. 3) ibid. 4) 2 Cor. 4, 4. 5) Ies. 29, 13. 6) Ies. 6, 10. 7) Ies. 7, 9. 8) Ies. 29, 14.

intelligendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse, ne adversario prodesset, contentus victoriae, nae ultro possum et in totum contentionem hanc praeterisse. Simpliciori responso prae manu erit huius aevi dominum diabolum interpretari, qui dixerit, propheta referente: ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meum;[1]) sicut et tota huius aevi superstitio illi mancipata est, qui excaecet infidelium corda et inprimis apostatae Marcionis. Denique non vidit occurrentem sibi clausulam sensus: quoniam deus, qui dixit ex tenebris lucem lucescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suae in persona Christi.[2]) Quis sic dixit: fiat lux? et de illuminatione mundi quis Christo ait: posui te in lumen nationum, sedentium scilicet in tenebris et in umbra mortis.[3]) Cui respondet spiritus in psalmo ex providentia futuri. Significatum est, inquit, super nos lumen personae tuae, domine.[4]) Persona autem dei Christus dominus. Unde et apostolus supra: qui est imago, inquit, dei.[5]) Igitur si Christus persona creatoris dicentis: fiat lux, et Christus et apostoli, et evangelium et velamen et Moyses et tota series secundum testimonium clausulae creatoris est; dei huius aevi certe non eius, qui nunquam dixit: fiat lux. Praetereo hic et de alia epistola, quam nos ad Ephesios perscriptam habemus, haeretici vero ad Laodicenos. Ait enim meminisse nationes, quod illo in tempore, cum essent sine Christo, alieni ab Israele, sine conversatione et testamentis et spe promissionis, etiam sine domino essent, in mundo[6]) utique, etsi de creatore. Ergo si nationes sine deo dixit esse, deus autem illis diabolus est, non creator, apparet dominum aevi huius eum intelligendum, quem nationes pro deo receperunt, non creatorem, quem ignorant. Quale est autem, ut non eiusdem habeatur thesaurus in fictilibus vasis nostris,[7]) cuius et vasa sunt? Nam si gloria dei est, in fictilibus vasis tantum thesauri haberi, vasa autem fictilia creatoris sunt; ergo et gloria creatoris est, cuius vasa eminentiam virtutis dei sapiunt, et virtus ipsa, quia propterea in vasa fictilia commissa sunt, ut eminentia eius

1) Ies. 14, 14. 2) 2 Cor. 4, 6. 3) Ies. 49, 6. Act. 13, 47. Ies. 9, 2. Matth. 4, 16. 4) Ps. 4, 7. 5) 2 Cor. 4, 4. 6) Eph. 2, 12. 7) 2 Cor. 4, 7.

probaretur. Ceterum iam non erit alterius dei gloria ideoque nec virtus, sed magis dedecus et infirmitas, cuius eminentiam fictilia et quidem aliena ceperunt. Quodsi haec sunt fictilia vasa, in quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiam mortificationem circumferimus dei,[1]) satis ingratus deus et iniustus, si non et hanc substantiam resuscitaturus est, in qua pro fide eius tanta tolerantur, in qua et mors Christi circumfertur, in qua et eminentia virtutis consecratur. Sed enim proponit, ut et vita Christi manifestetur in corpore nostro,[2]) scilicet sicut et mors eius circumfertur in corpore. De qua ergo Christi vita dicit? qua nunc vivimus in illo? et quomodo in sequentibus[3]) non ad visibilia nec ad temporalia, sed ad invisibilia et ad aeterna, id est non ad praesentia, sed ad futura exhortatur? Quodsi de futura vita dicit Christi, in corpore eam dicens apparituram, manifeste carnis resurrectionem praedicavit, exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens, et non quasi aeterno interitu post mortem, verum laboribus et incommodis, de quibus praemisit adiiciens: et non deficiemus; nam et interiorem hominem nostrum renovari de die in diem dicens.[4]) Hic utrumque demonstrat, et corporis corruptionem ex vexatione tentationum et animi renovationem ex contemplatione promissionum.

12. „Terreni domicilii nostri;“[5]) non sic ait, habere nos domum aeternam, non manu factam, in coelo,[6]) quia quae manu facta sit creatoris intereat in totum dissoluta post mortem. Haec enim ad mortis metum et ad ipsius dissolutionis contristationem consolandam retractans etiam per sequentia manifestius, cum subiicit, ingemere nos de isto tabernaculo corporis terreni, quod de coelo est superinduere[7]) cupientes; siquidem et despoliati non inveniemur nudi, id est recipiemus quod despoliati sumus, id est corpus. Et rursus: etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis, ingemimus, quod gravemur, nolentes exui, sed superindui.[8]) Hic enim expressit, quod in prima epistola[9])

---

1) 2 Cor. 4, 7—10. 2) ib. v. 10. 3) ib. v. 16—18. 4) ibid. 5) Pamelius: Terrenum domicilium nostrum. Sed pars est orationis non integra ex Apostolo Marcionis. 6) 2 Cor. 5, 1. 7) Ed. Fran. et Rig. superindui. 8) 2 Cor. 5, 2—4. 9) 1 Cor. 15, 42. 51. 53.

strinxit: et mortui resurgent incorrupti, qui iam obierunt, et nos mutabimur, qui in carne fuerimus deprehensi a deo; et illi enim resurgent incorrupti, recepto scilicet corpore, et quidem integro, ut ex hoc sint incorrupti, et hi propter temporis ultimum iam momentum et propter merita vexationum antichristi compendium mortis, sed mutati, consequentur superinduti magis quod de coelo est, quam exuti corpus. Ita si hi super corpus induent coeleste illud, utique et mortui recipient corpus, super quod et ipsi induant incorruptelam de coelo; quia et de illis ait: necesse est corruptivum istud induere incorruptelam et mortale istud immortalitatem.[1]) Illi induunt, cum receperint corpus, isti superinduunt, quia non amiserint corpus, et ideo non temere dixit nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes mortem experiri, sed vita praeveniri, uti devoretur mortale hoc a vita,[2]) dum eripitur morti per superindumentum demutationis. Ideo quia ostendit hoc melius esse, ne contristemur mortis, si forte, praeventu, et arrabonem nos spiritus dicit a deo habere, quasi pignoratos in eandem spem superindumenti, et abesse a domino, quamdiu in carne sumus, ac propterea debere boni ducere, abesse potius a corpore et esse cum domino, ut et mortem libenter excipiamus, atque adeo omnes ait nos oportere manifestari ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque, quae per corpus admisit sive bonum sive malum.[3]) Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iam aliqui cum deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando et dispunctionem boni ac mali operis, utriusque sententiae iudicem ostendit, et corporum omnium repraesentationem confirmavit. Non enim poterit quod corpore admissum est, non corpore iudicari. Iniquus enim deus, si non per id punitur quis aut iuvatur, per quod operatus est. Si qua ergo conditio nova in Christo, vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia,[4]) impleta est Esaiae prophetia. Si etiam iubet, ut mundemus nos ab inquinamento carnis et sanguinis[5]) non substantiam capere regnum dei, si et virginem sanctam destinat ecclesiam adsignare Christo,[6]) utique ut sponsam sponso: non potest imago coniungi inimico veritatis rei

---

1) 1 Cor. 15, 53. 2) 2 Cor. 5, 4. 3) ib. v. 5 — 10. 4) ib. v. 17. Ies. 43, 19. 5) 2 Cor. 6, 17. 7, 1. 6) 2 Cor. 11, 2.

ipsius. Si et pseudapostolos dicit operarios dolosos transfiguratores sui,[1]) per hypocrisin scilicet, conversationis, non praedicationis adulteratae reos taxat: adeo de disciplina, non de divinitate dissidebatur. Si transfiguratur satanas in angelum lucis,[2]) non potest hoc dirigi in creatorem. Deus enim, non angelus creator; in deum lucis, non in angelum transfigurare se dictus esset, si non eum satanan significaret, quem et nos et Marcion angelum novimus. De paradiso [3]) suus stilus est ad omnem, quam patitur, quaestionem. Hic illud forte mirabor, si proprium potuit habere paradisum deus nullius terrenae dispositionis, nisi si etiam paradiso creatoris precario usus est, sicut et mundo. Et tamen hominem tollere ad coelum creatoris, exemplum est in Helia.[4]) Magis vero mirabor dominum optimum, percutiendi et saeviendi alienum, nec proprium saltem, sed creatoris angelum satanae colaphizando apostolo suo applicuisse, et ter ab eo obsecratum non concessisse.[5]) Emendat igitur et deus Marcionis secundum creatorem elatos aemulantem, ut deponentem scilicet de solio dynastas.[6]) Aut numquid ipse est, qui et in corpus Iob dedit Satanae potestatem,[7]) ut virtus in infirmitate comprobaretur?[8]) Quid et formam legis adhuc tenet Galatarum castigator,[9]) in tribus testibus praefiniens staturum omne verbum?[10]) Quid et non parsurum se peccatoribus comminatur,[11]) lenissimi dei praedicator? Imo et ipsam durius agendi in praesentia potestatem a domino datam sibi affirmat.[12]) Nega nunc, haeretice, timeri deum tuum, cuius apostolus timebatur!

DE EPISTOLA AD ROMANOS.

13. Quando opusculum profligatur, breviter iam retractanda sunt, quae rursus occurrunt, quaedam vero et transmittenda, quae saepius occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, qui toties probaverim,[13]) concessionem eius nullum argumentum praestare diversi dei in Christo

---

1) 2 Cor. 11, 13. 2) ib. v. 14. 3) Cf. lib. de anima c. 55 extr. 4) 2 Reg. 2, 11. 5) 2 Cor. 12, 7. 8. 6) 1 Sam. 2, 7 sq. Ps. 147, 6. Luc. 1, 52. 7) Iob. 1, 12. 8) 2 Cor. 12, 9. 9) Gal. 1, 6 sqq. 10) 2 Cor. 13, 1. 11) ib. v. 2. 12) ib. v. 10. 13) Sic Rigalt; Rhen. ed. I. quoties probat vera conc. eius.

praedicatam scilicet et repromissam in Christum apud creatorem, quatenus et ipsa epistola [1]) legem plurimum videtur excludere. Sed et iudicem deum ab apostolo circumferri saepe iam ostendimus et in iudice ultorem et creatorem in ultore. Itaque et hic, cum dicit: non enim me pudet evangelii, virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudaeo et Graeco, quia iustitia dei in eo revelatur ex fide in fidem: [2]) sine dubio et evangelium et salutem iusto deo deputat, non bono, ut ita dixerim secundum haeretici distinctionem, transferenti ex fide legis in fidem evangelii, suae utique legis et sui evangelii. Quoniam et iram dicit revelari de coelo super impietatem et iniustitiam hominum, qui veritatem in iniustitia detineant. [3]) Cuius dei ira? Utique creatoris. Ergo et veritas eius erit, cuius et ira, quae revelari habet in ultionem veritatis. Etiam adiiciens: scimus autem iudicium dei secundum veritatem esse, [4]) et iram ipsam probavit, ex qua venit iudicium pro veritate, et veritatem rursus eiusdem dei confirmavit, cuius iram probavit probando iudicium. Aliud est, si veritatem dei alterius in iniustitia detentam creator iratus ulciscitur. Quantas autem foveas in ista vel maxime epistola Marcion fecerit, auferendo, quae voluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi sufficit, quae proinde eradenda non vidit, quasi negligentias et caecitates eius accipere. Si enim iudicabit deus occulta hominum, tam eorum, qui in lege deliquerunt, quam eorum, qui sine lege, quia et hi legem ignorant et natura faciunt, quae sunt legis: utique is deus iudicabit, cuius sunt et lex et ipsa natura, quae legis est instar ignorantibus legem. Iudicabit autem, quomodo? secundum evangelium, inquit, per Christum. [5]) Ergo et evangelium et Christus illius sunt, cuius et lex et natura, quae per evangelium et Christum vindicabuntur adeo illo iudicio dei, quod et supra secundum veritatem. [6]) Ergo qua defendenda reveletur de coelo ira, non nisi a deo irae, [7]) ita et hic sensus pristino cohaerens, in quo iudicium creatoris edicitur, non potest in alium deum referri, qui nec iudicat nec irascitur, sed in illum, cuius dum haec

---

1) Ed. Fran. et Rig. et ipse apostolus. 2) Rom. 1, 16. 17. 3) ib. v. 18. 4) Rom. 2, 2. 5) ib. v. 12—16. 6) ib. v. 2. 7) Rom. 1, 18.

sunt, iudicium dico et iram, etiam illa ipsius sint necesse est, per quae haec habent transigi, evangelium et Christus. Et ideo vehitur in transgressores legis, docentes non furari et furantes,[1] ut homo dei legis, non ut creatorem ipsum his modis tangens, qui et furari vetans fraudem mandaverit in Aegyptios auri et argenti,[2] quemadmodum et cetera in illum retorquent. Scilicet apostolus verebatur convitium deo palam facere, a quo non verebatur devertisse? Adeo autem Iudaeos incesserat, ut ingesserit propheticam increpationem: propter vos nomen dei blasphematur.[3] Quam ergo perversum, ut ipse blasphemaret eum, cuius blasphemandi caussa malos exprobrat! Praefert et circumcisionem cordis praeputiationi; apud deum legis est facta circumcisio cordis, non carnis, spiritu, non litera.[4] Quodsi haec est circumcisio Hieremiae: et circumcidemini praeputia cordis;[5] sicut et Moyses: circumcidemini duricordiam vestram:[6] eius erit spiritus, circumcidens cor, cuius et litera metens carnem eius, et Iudaeus qui in occulto, cuius et Iudaeus in aperto,[7] quia nec Iudaeum nominare vellet apostolus non Iudaeorum dei servum. Tunc lex, nunc iustitia dei per fidem Christi.[8] Quae est ista distinctio? Servivit deus tuus dispositioni creatoris, dans ei tempus et legi eius; an eius tunc, cuius et nunc? Eius lex, cuius et fides Christi; distinctio dispositionum est, non deorum. Monet iustificatos ex fide Christi, non ex lege, pacem ad deum habere.[9] Ad quem? Cuius nusquam fuimus hostes, an cuius legi et naturae rebellavimus? Nam si in eum competit pax, cum quo fuit bellum, ei et iustificabimur, et eius erit Christus, ex cuius fide iustificabimur, ad cuius pacem competit redigi hostes eius aliquando. Lex autem, inquit, subintroivit, ut abundaret delictum. Quare? ut superabundaret, inquit, gratia.[10] Cuius dei gratia, si non cuius et lex? Nisi si creator ideo legem[11] intercalavit, ut negotium procuraret gratiae dei alterius et quidem aemuli, ne dixerim ignoti, ut, quemadmodum

---

1) Rom. 2, 21. 2) Exod. 12, 34 sq. Cf. adv. Marc. 4, 24. 3) Rom. 2, 24. Ies. 52, 5. 4) Rom. 2, 29. 5) Ier. 4, 4. 6) Deut. 10, 16. 7) Rom. 2, 28 sq. 8) Rom. 3, 21 sq. 9) Rom. 5, 1. 10) ib. v. 20. 11) V. legem non est in Rhen. ed. I., sed postea additum ab ipso Rhenano, Pamelio et Rigaltio.

apud ipsum regnaverat peccatum in mortem, ita et gratia regnaret in iustitia in vitam per Iesum Christum,[1]) adversarium ipsius. Propter hoc omnia concluserat lex creatoris sub delictum, et totum mundum deduxerat in reatum, et omne os obstruxerat, ne qui gloriaretur per illam, ut gratia servaretur in gloriam Christi, non creatoris, sed Marcionis. Possum et hic de substantia Christi praestruere ex prospectu quaestionis subsecuturae. Mortuos enim nos, inquit, legi.[2]) Ergo corpus Christi et potest corpus contendi, non statim caro. Sed et quaecunque substantia sit, cum eius nominat corpus, quem subiicit ex mortuis resurrexisse,[3]) non potest aliud corpus intelligi, quam carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce autem et testimonium perhibet legi, et caussa delicti eam excusat. Quid ergo dicemus? quia lex peccatum? absit.[4]) Erubesce, Marcion. Absit. Abominatur apostolus criminationem legis. Sed ego delictum non scio nisi per legem.[5]) O summum ex hoc praeconium legis, per quam licuit[6]) delictum latere! Non ergo lex seduxit, sed peccatum per praecepti occasionem.[7]) Quid deo imputas legis, quod legi eius apostolus imputare non audet? Atquin et accumulat: lex sancta, et praeceptum eius iustum et bonum.[8]) Si taliter veneratur legem creatoris, quomodo ipsum destruat, nescio. Quis discernit duos deos, iustum alium, bonum alium, cum is utrumque debeat credi, cuius praeceptum et bonum et iustum est? Si autem et spiritalem confirmat legem,[9]) utique et propheticam, utique et figuratam. Debeo enim et hinc constituere Christum in lege figurate praedicatum, quo nec a Iudaeis omnibus potuerit agnosci.

14. Hunc si pater misit in similitudinem carnis peccati,[10]) non ideo phantasma dicetur caro, quae in illo videbatur. Peccatum enim carni supra adscripsit, et illam fecit legem peccati habitantem in membris suis, et adversantem legi sensus.[11]) Ob hoc igitur missum filium in similitudinem carnis peccati ut peccati carnem simili substantia redimeret, id est carnea, quae peccatrici carni similis esset, cum peccatrix ipsa non esset. Nam et

---

1) Rom. 5, 21. 2) Rom. 6, 2. 3) ib. v. 4. 4) Rom. 7, 7. 5) ibid. 6) Alii: liquuit. 7) Rom. 7, 10. 11. 8) ib. v. 12. 9) ib. v. 14. 10) Rom. 8, 3. 11) Rom. 7, 23.

haec erit dei virtus in substantia pari perficere salutem. Non enim magnum, si spiritus dei carnem remediaret, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed non peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad substantiae mendacium. Nam nec addidisset, peccati, si substantiae similitudinem vellet intelligi, ut negaret veritatem; tantum enim carnis posuisset, non et peccati. Cum vero tunc sic struxit carnis peccati, et substantiam confirmavit, id est carnem, et similitudinem ad vitium substantiae retulit, id est ad peccatum. Puta nunc similitudinem substantiae dictam, non ideo negabitur substantiae veritas. Cur ergo similis vera? quia vera quidem, sed non ex semine de statu simili,[1]) sed vera de censu, non vero dissimilis.[2]) Ceterum similitudo in contrariis nulla est. Spiritus non diceretur carnis similitudo, quia nec caro similitudinem spiritus caperet; sed phantasma diceretur, si id quod non erat videbatur. Similitudo autem dicitur, cum est, quod videtur; est enim, dum alterius par est. Phantasma autem, qua hoc tantum est, non est similitudo. Et hic autem ipse edisserens, quomodo nolit esse nos in carne, cum simus in carne,[3]) ut scilicet non simus in[4]) operibus carnis, ostendit hac ratione se[5]) scripsisse: caro et sanguis regnum dei consequi non possunt,[6]) non substantiam damnans, sed opera eius, quia possunt non admitti a nobis in carne adhuc positis; non ad reatum substantiae, sed ad conversationis pertinebunt. Item si corpus quidem mortuum propter delictum, (adeo non animae, sed corporis mors est,) spiritus autem vita propter iustitiam,[7]) ei utique obveniet vita propter iustitiam, cui mors obvenit propter delictum, id est corpori. Non enim alicui restituitur quid, nisi qui illud amisit, et ita erit resurrectio mortuorum, dum est corporum. Nam subiungit: qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.[8]) Adeo et carnis resurrectionem confirmavit, absque qua nec corpus aliud dici capit, nec mortale aliud intelligi, et Christi substantiam corporalem probavit; siquidem proinde vivifi-

---

1) Rhen. simili; ceteri: similis. 2) Latinius coni. similis, et vera de censu, non vera de simili. 3) Rom. 8, 9. 4) Rhen. ex. 5) Editt. omnes: hac ratione scripsisse. 6) 1 Cor. 15, 50. 7) Rom. 8, 10. 8) ib. v. 11.

cabuntur et mortalia corpora nostra, quemadmodum et ille resuscitatus est, non alias proinde, nisi quia in corpore. Salio et hic amplissimum abruptum intercisae scripturae, sed apprehendo testimonium perhibentem apostolum Israeli, quod zelum dei habeant, sui utique, non tamen per scientiam; deum enim, inquit, ignorantes, et suam iustitiam sistere quaerentes, non subiecerunt se iustitiae dei; finis enim legis Christus in iustitiam omni credenti.[1]) Hic erit argumentatio haeretici, quasi deum superiorem ignoraverint Iudaei, qui adversus eum iustitiam suam, id est legis suae, constituerint, non recipientes Christum, finem legis. Cur ergo et zelo eorum erga deum proprium testimonium perhibet, si non et inscientiam erga eundem deum eis exprobrat? quod zelo quidem dei agerentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet eum, dum dispositiones eius in Christo ignorant consummationem legi statuturo, atque ita suam iustitiam tuentur adversus illum. Atque adeo ipse creator et ignorantiam erga se eorum contestatur: Israel me non agnovit et populus meus me non intellexit.[2]) Et quod iustitiam suam magis sisterent, docentes doctrinas praecepta hominum,[3]) nec non et congregati essent adversus dominum et adversus Christum ipsius,[4]) ex inscientia scilicet. Nihil igitur potest in alium deum exponi, quod competit in creatorem, quia et alias immerito apostolus Iudaeos de ignorantia suggillasset erga deum ignotum. Quid enim deliquerant, si iustitiam dei sui adversus eum sistebant, quem ignorabant? Atquin exclamat: o profundum divitiarum et sapientiae dei, et investigabiles viae eius![5]) Unde illa eruptio? Ex recordatione scilicet scripturarum, quas retro revolverat, ex contemplatione sacramentorum, quae supra disseruerat in fidem Christi ex lege venientem. Haec si Marcion de industria erasit,[6]) quid apostolus eius exclamat, nullas intuens divitias dei, tam pauperis et egeni, quam qui nihil condidit, nihil praedicavit, nihil denique habuit, ut qui in aliena descendit? Sed enim et opes et divitiae creatoris olim absconditae, nunc reseratae. Sic enim repromiserat: et dabo illis thesauros occultos, invisi-

---

1) Rom. 10, 2—4. 2) Ies. 1, 3. 3) Ies. 29, 13. 4) Ps. 2, 2. 5) Rom. 11, 33. 6) Cod. Wouw. et Rig. non erasit.

biles aperiam eis.[1]) Inde ergo exclamatum est: o profundum divitiarum et sapientiae dei! Cuius iam thesauri patebant de Esaia, ut sequentia[2]) de eiusdem prophetae instrumento.[3]) Quis enim cognovit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? quis porrexit ei, et retribuetur illi?[4]) Qui tanta de scripturis ademisti, quid ista servasti, quasi non et haec creatoris? Plane novi dei praecepta videamus. Odio, inquit, habentes malum, et bono adhaerentes.[5]) Aliud est enim apud creatorem: auferte malum de vobis, et declina a malo et fac bonum?[6]) Amore fraternitatis invicem affectuosi.[7]) Non enim id ipsum est: diliges proximum tanquam te?[8]) Spe gaudentes,[9]) utique dei. Bonum est enim sperare in domino, quam sperare in magistratus.[10]) Pressuram sustinentes.[11]) Exaudiet enim te dominus in die pressurae.[12]) Habes psalmum. Benedicite, et nolite maledicere.[13]) Quis hoc docebit, quam, qui omnia benedictionibus condidit? Non altum sapientes, sed humilibus adsentantes, ne sitis apud vos sapientes.[14]) Vae enim audiunt per Esaiam.[15]) Malum pro malo nemini retribueritis.[16]) Et malitiae fratris tui ne memineritis.[17]) Nec vosmet ipsos ulciscentes.[18]) Mihi enim vindictam et ego vindicabo, dicit dominus.[19]) Pacem cum omnibus[20]) hominibus habetote.[21]) Ergo et legalis talio non retributionem iniuriae permittebat, sed inceptionem metu retributionis comprimebat. Merito itaque totam creatoris disciplinam principali praecepto eius conclusit: diliges proximum tanquam te.[22]) Hoc legis supplementum, si ex ipsa lege est, quis sit deus legis, iam ignoro. Metuo, ne deus Marcionis. Si vero evangelium Christi hoc praecepto adimpletur, Christi autem non est creatoris, quo iam contendimus, dixerit Christus an non: ego non veni legem dissolvere, sed implere?[23]) Frustra de ista sententia ne-

---

1) Ies. 45, 3. 2) Sic locum emend. Latinius; editt. omnes: Id Esaiae et sequentia. 3) Ies. 40, 13 sq. 4) Rom. 11, 34. 35. 5) Rom. 12, 9. 6) Ps. 34, 15. 7) Rom. 12, 10. 8) Lev. 19, 18. 9) Rom. 12, 12. 10) Ps. 118, 9. 11) Rom. 12, 12. 12) Ps. 20, 2. 13) Rom. 12, 14. 14) ib. v. 16. 15) Ies. 5, 21. 16) Rom. 12, 17. 17) Lev. 19, 18. 18) Rom. 12, 19. 19) Deut. 32, 35. 20) In Rhen. ed. I. non est v. omnibus. 21) Rom. 12, 18. 22) Rom. 13, 9. 23) Matth. 5, 17.

ganda Ponticus laboravit. Si evangelium legem non adimplevit, ecce lex evangelium adimplevit. Bene autem, quod et in clausula tribunal Christi comminatur,[1]) utique iudicis et ultoris, utique creatoris, illum certe constituens promerendum, quem intentat timendum, etiamsi alium praedicaret.

DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIMA.

15. Brevioribus quoque epistolis non pigebit intendere. Est sapor et in paucis. Occiderant Iudaei prophetas suos.[2]) Possum dicere: quid ad apostolum dei alterius, et quidem optimi, qui nec suorum delicta damnare dicatur, quique et ipse prophetas eosdem destruendo quodammodo perimat? quid mali admisit apud illum Israel, si occidit, quos et ille reprobavit, si prior inimicam in eos sententiam statuit? Deliquit autem apud deum ipsorum. Is exprobravit iniquitatem, ad quam pertinet laesus; certe quivis alius, quam adversarius laesi.[3]) Sed nec onerasset illos imputando etiam domini necem, qui et dominum interfecerunt, dicendo, et prophetas suos,[4]) licet suos adiectio sit haeretici. Quid enim tam acerbum, si alterius dei praedicatorem Christum interemerunt, qui sui dei prophetas contrucidaverunt? Status autem exaggerationis, quod et dominum et famulos eius peremissent. Denique si alterius dei Christum, alterius prophetas peremerunt, aequavit impietates, non exaggeravit. Aequanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit, nisi in eundem dominum commissa ex utroque titulo. Ergo eiusdem dei Christus et prophetae. Quam autem sanctitatem nostram voluntatem dei dicat, ex contrariis, quae prohibet, agnosceres; abstinere enim, inquit, a stupro, non a matrimonio; scire unumquemque suum vas in honore tractare.[5]) Quomodo? dum non in libidine, qua gentes. Libido autem nec apud gentes matrimonio adscribitur, sed extraordinariis et non naturalibus et portentosis. Sanctitas luxuriae est, turpitudini quoque et immunditiae contraria,[6]) quae non matrimonium excludat, sed

1) Rom. 14, 10. 2) 1 Thess. 2, 15. 3) Rhen. ed. I. Is et probavit iniqu., ad quam pert. laesus. Certe qu. al. qu. adv. laesisset: nec onerasset etc. Pro ad quam pertinet ceteri: ad quem pert. 4) 1 Thess. 2, 15. 5) 1 Thess. 4, 3. 4. 6) Sic leg. in cod. Wouw. et ed. Rig.; Rhen. ed. I. portentuosis. Luxuria est, turp. qu. et immund. non

libidinem, quae vas nostrum in honore matrimonii tractet. Hunc autem locum salva alterius, id est plenioris sanctitatis, praelatione tractaverim, continentiam et virginitatem nuptiis anteponens, sed non prohibitis; destructores enim dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. Ait eos, qui remaneant in adventum Christi cum eis, qui mortui in Christo primi resurgent, quod in nubibus auferentur in aerem[1]) obviam domino.[2]) Agnosco his iam tunc prospectis mirari substantias coelestes ipsam Hierusalem, quae sursum est,[3]) et per Esaiam pronuntiare: quinam huc velut nubes volant, tanquam columbae cum pullis ad me?[4]) Hunc ascensum si Christus nobis praeparavit, ille erit Christus, de quo Osee: qui ascensum suum aedificat in coelos,[5]) utique sibi et suis. Exinde a quo sperabo nunc, nisi a quo haec audivi? Quem spiritum prohibet exstingui, et quas prophetias vetat nihili haberi?[6]) utique non creatoris spiritum nec creatoris prophetias secundum Marcionem. Quae enim destruxit, ipse iam exstinxit et nihili fecit, nec potest prohibere, quae nihili fecit. Ergo incumbit Marcioni exhibere hodie apud ecclesiam suam exinde spiritum dei sui, qui non sit exstinguendus, et prophetias, quae non sint nihili habendae. Et si exhibuit, quod putat, sciat nos quodcunque illud ad formam spiritalis et propheticae gratiae atque virtutis provocaturos, ut et futura praenuntiet et occulta cordis revelet et sacramenta edisserat. Cum nihil tale protulerit ac probarit, nos proferemus et spiritum et prophetias creatoris secundum ipsum praedicantes, atque ita constabit apostolus de quibus dixerit, de eis scilicet, quae futura erant in ecclesia eius dei, qui dum est, spiritus quoque eius operatur, et promissio celebratur. Age nunc, qui salutem carnis abnuitis, etsi quando corpus in huiusmodi praenominatur, aliud nescio quid interpretamini illud, quam substantiam carnis, quomodo apostolus omnes in novis substantiis certis nominibus distinxit et omnes in uno voto constituit salutis, optans, ut spiritus noster et corpus et

---

contraria; cod. Gorz. immund. contraria. Sed non spernenda est Latinii coniectura: portentosis. Lex uxoria est turp. qu. et immund. contraria. 1) Praeter edd. Fran. et Rig. ceteri: in adventu Christi — in aere. 2) 1 Thess. 4, 17. 3) Gal. 4, 26. 4) Ies. 60, 8. 5) Amos 9, 6. 6) 1 Thess. 5, 19. 20.

anima sine querela in adventu domini et salutificatoris nostri Christi conserventur? [1]) Nam et animam posuit et corpus, tam duas res quam diversas. Licet enim et animae corpus [2]) sit aliquod suae qualitatis, sicut et spiritus; cum tamen et corpus et anima distincte nominantur, habet anima suum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis; id relinquitur carni, quae non nominata proprio, communi utatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine non video post spiritum et animam, cui vocabulum corporis accommodetur, praeter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens, quotiens non nominatur; multo magis hic, cum, quae dicitur corpus, suo nomine appellatur.

DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES SECUNDA.

16. Cogimur quaedam identidem iterare, ut cohaerentia eis confirmemus. Dominum et hic retributorem utriusque meriti dicimus circumferri ab apostolo, aut creatorem aut, quod nolit Marcion, parem creatoris, apud quem iustum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem, et nobis, qui afflictemur requietem, in revelatione domini Iesu venientis a coelo cum angelis virtutis suae et in flamma ignis. [3]) Sed flammam et ignem delendo haereticus exstinxit, ne scilicet nostratem deum faceret. Lucet tamen vanitas liturae. Cum enim ad ultionem venturum scribat apostolus dominum, exigendam de eis, qui deum ignorent, et qui non obaudiant evangelio, quos ait poenam luituros exitialem, aeternam, a facie domini et a gloria valentiae eius: [4]) sequitur, ut flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniendum. Ita et in hoc, nolente Marcione, crematoris dei Christus, et in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus dominum ulciscitur, id est de ethnicis. Seorsum enim posuit: evangelio non obaudientes, sive Christianos peccatores, sive Iudaeos. Porro de ethnicis exigere poenas, qui evangelium forte non norint, non est dei eius, qui naturaliter sit ignotus, nec usquam nisi in evangelio sit revelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur, ex operibus intelligendo et exinde in

1) 1 Thess. 5, 23. 2) Rhen. ed. I. et anima et corpus. Cf. lib. de anima 5. 3) 2 Thess. 1, 6 — 8. 4) ib. v. 8. 9.

pleniorem notitiam requirendo. Illius est ergo, etiam ignorantes deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum, quod ait, a facie domini et a gloria valentiae eius, verbis usus Esaiae, ex ipsa caussa eundem sapit dominum consurgentem, ut comminuat terram.[1]) Quis est autem homo delicti, filius perditionis, quem revelari prius oportet ante domini adventum, extollens se super omne, quod deus dicitur, et omnem religionem, consessurus[2]) in templo dei, et deum se iactaturus?[3]) Secundum nos quidem antichristus, ut docent veteres et novae prophetiae, ut Ioannes apostolus, qui iam antichristos dicit processisse in mundum, praecursores antichristi spiritus, negantes Christum in carne venisse et solventes Iesum scilicet in deo creatore.[4]) Secundum vero Marcionem nescio, nisi Christus sit creatoris; nondum enim venit apud illum. Quisquis est[5]) autem ex duobus, quaero, cur veniat in omni virtute et signis et ostentis mendacii? Propterea, inquit, quod dilectionem veritatis non susceperint, ut salvi essent, et propter hoc erit eis instinctum fallaciae, ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.[6]) Igitur si antichristus est secundum nos et deus,[7]) deus erit creator, qui eum mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt veritati, ut salvi fierent; eiusdem erit veritas et salus, qui ex submissu erroris ulciscitur, id est creatoris, cui et competit zelus ipse errore decipere, quos veritate non cepit. Si vero non est antichristus secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionem. Et quale erit, ut ad ulciscendam veritatem suam Christum creatoris submittat? Sed etsi de antichristo consentit, proinde dixerim: quale est, ut illi satanas, angelus creatoris, sit necessarius, et occidatur ab eo, habens fallaciae operatione fungi creatori? In summa, si indubitatum est, eius esse et angelum et veritatem et salutem, cuius et ira et aemulatio et fallaciae immissio adversus contemptores et desultores, etiam adversus ignorantes, (ut iam et Mar-

1) Ies. 2, 19. 2) Rhen. consecuturus. 3) 2 Thess. 2, 3. 4. 4) 1 Io. 4, 1 sqq. 5) Ita cod. Wouweri. Rhen. et alii: nescio ne Chr. sit creatoris. Nondum venit apud illum, cuius quis est autem ex duobus. 6) 2 Thess. 2, 10—12. 7) Ita cod. Wouw. et Rig.; Rhen. et alii: antichristus et secundum creatorem, deus erit creator etc.

cion de gradu cedat, deum quoque suum zeloten concedens,) quis dignius irascetur? Puto, qui a primordio rerum naturam operibus, beneficiis, plagis, praedicationum testibus ad agnitionem sui praestruxit, nec tamen agnitus est; an qui semel unico[1]) evangelii instrumento et ipso incerto nec palam alium deum praedicante productus est? Ita cui competit vindicta, ei competet materia vindictae, evangelium, dico, et veritas et salus. Iubere autem operari eum, qui velit manducare,[2]) eius disciplina est, qui bovi trituranti os liberum iussit.[3])

DE EPISTOLA AD LAODICENOS.

17. Ecclesiae quidem veritate epistolam istam AD EPHESIOS habemus emissam, non AD LAODICENOS, sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestiit, quasi et in isto diligentissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cum ad omnes apostolus scripserit, dum ad quosdam; certe tamen, eum deum praedicans in Christo, cui competunt, quae praedicantur. Cui ergo competent, secundum boni existimationem, quam proposuerit in sacramento voluntatis suae, in dispensationem adimpletionis temporum, ut ita dixerim, sicut verbum illud in Graeco sonat, recapitulare, id est ad initium redigere vel ab initio recensere, omnia in Christum, quae in coelis et quae in terris:[4]) nisi cuius omnia erunt ab initio, etiam ipsum initium, a quo et tempora et temporum adimpletiones, dispensatio, ob quam omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem dei quod initium, id est, unde? cuius opus nullum? quae tempora sine initio? quae adimpletio sine temporibus? quae dispensatio sine adimpletione? denique quid in terris egit iam olim, ut longa aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo, etiam quae in coelis? Nec in coelis autem res ab altero actas existimabimus, quaecunque sunt, quam ab eo, a quo et in terris acta omnibus constat. Quodsi non capit alterius omnia ista deputari ab initio, quam creatoris, quis credet, ab alio ea recenseri in Christum alium, et non a suo auctore et in suum Christum? Si creatoris sunt, diversa

---

1) Cod. Wouw.: nec qui semel unito ev. 2) 2 Thess. 3, 10. 3) Deut. 25, 4. 4) Eph. 1, 9. 10.

sint necesse est a diverso deo; si diversa, utique contraria. Quomodo ergo contraria recenseantur in eum, a quo denique destruuntur? Nam et sequentia quem renuntiant Christum, cum dicit: ut simus in laudem gloriae nos, qui praesperavimus in Christum?[1]) Qui enim praesperasse poterunt, id est, ante sperasse in deum, quam venisset, nisi Iudaei, quibus Christus praenuntiabatur ab initio? Qui ergo praenuntiabatur, ille et praesperabatur. Atque adeo hoc ad se, id est ad Iudaeos, refert, ut distinctionem faciat, conversus ad nationes: in quo et vos, cum audissetis sermonem veritatis, evangelium, in quo credidistis et signati estis spiritu promissionis eius sancto.[2]) Cuius promissionis? factae per Ioelem: in novissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem, id est et in nationes. Ita et spiritus et evangelium in eo erit Christo, qui praesperabatur, dum praedicabatur. Sed et pater gloriae[3]) ille est, cuius Christus rex gloriae canitur in psalmo ascendens: quis est iste rex gloriae? dominus virtutum ipse est rex gloriae.[4]) Ab illo spiritus sapientiae optatur,[5]) apud quem haec quoque spiritalium species enumeratur[6]) inter septem spiritus per Esaiam.[7]) Ille dabit illuminatos cordis oculos, qui etiam exteriores oculos luce ditavit,[8]) cui displicet caecitas populi. Et quis caecus, nisi pueri mei? et excaecati sunt famuli dei.[9]) Apud illum sunt et divitiae haereditatis in sanctis,[10]) qui eam haereditatem ex vocatione nationum repromisit. Postula de me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam.[11]) Ille inoperatus est in Christum valentiam suam, suscitando eum a mortuis, et collocando eum ad dexteram suam, et subiiciendo omnia,[12]) qui et dixit: sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum;[13]) quia et alibi spiritus ad patrem de filio: omnia subiecisti sub pedibus eius.[14]) Si ex his alius deus et alius Christus infertur, quae recognoscuntur in creatore, quaeramus iam creatorem. Plane puto invenimus, cum dicit illos delictis mortuos, in quibus ingressi erant, secundum aevum mundi huius, secundum principem potestatis

---

1) Eph. 1, 12. 2) ib. v. 13. 3) ib. v. 17. 4) Ps. 24, 10. 5) Eph. 1, 17. 6) Editt. omnes: hae qu. spir. sp. enumerantur. 7) Ies. 11, 2. 8) Eph. 1, 18. 9) Ies. 42, 19. 10) Eph. 1, 18. 11) Ps. 2, 8. 12) Eph. 1, 19—22. 13) Ps. 110, 1. 14) Ps. 8, 7.

aeris, qui operatur in filiis incredulitatis.[1]) Sed mundum non potest et hic pro deo mundi Marcion interpretari; non enim simile est creatum creatori, factum factori, mundus deo. Sed nec princeps potestatis aeris dicetur, qui est princeps potestatis seculorum; nunquam enim praeses superiorum de inferioribus notatur, licet et inferiora ipsi deputentur. Sed nec incredulitatis operator videri potest, quam ipse potius a Iudaeis et a nationibus patitur. Sufficit igitur, si haec non cadunt in creatorem; si autem et est, in quem magis competant, utique magis hoc apostolus sciit. Quis iste? Sine dubio ille, qui ipsi creatori filios incredulitatis obstruit, aere isto potitus, sicut dicere eum propheta refert:[2]) ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo.[3]) Hic erit diabolus, quem et alibi, si tamen ita et apostolum legi volunt, deum aevi huius agnoscemus. Ita enim totum seculum mendacio divinitatis implevit. Qui plane si non fuisset, tunc haec in creatorem spectasse potuissent. Sed et in Iudaismo conversatus fuerat apostolus. Non quia interposuit de delictis, in quibus et nos omnes conversati sumus,[4]) ideo delictorum dominum et principem aeris huius creatorem praestat intelligi; sed quia in Iudaismo unus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum habens operatorem, cum persequeretur ecclesiam et Christum creatoris, propter quod et iracundiae filii fuimus, inquit, sed natura.[5]) Ne, quia filios appellavit Iudaeos creator, argumentetur hoc haereticus dominum irae creatorem. Cum enim dicit: fuimus natura filii iracundiae, creatoris autem non natura sunt filii Iudaei, sed allectione patrum, irae filios ad naturam retulit, non ad creatorem, ad summam subiungens: sicut et ceteri,[6]) qui utique filii dei non sunt. Apparet communi naturae omnium hominum et delicta et concupiscentias carnis et incredulitatem et iracundiam reputari, diabolo tamen captante naturam, quam et ipse infecit delicti semine illato. Ipsius, inquit, sumus factura, conditi in Christo.[7]) Aliud est facere, aliud condere. Sed utrumque uni dedit. Homo autem factura creatoris est. Idem ergo condidit in Christo, qui et fecit.

---

1) Eph. 2, 1. 2. 2) Ita emend. Fr. Iunius; ceteri: sicut dic. e. profert et refert. 3) Ies. 14, 14. 4) Eph. 2, 3. 5) ibid. 6) ibid. 7) ib. v. 10.

Quantum enim ad substantiam, fecit, quantum ad gratiam condidit. Inspice et cohaerentia. Memores, vos aliquando nationes in carne, qui appellabamini[1]) praeputium, ab ea, quae dicitur circumcisio in carne manu facta, quod essetis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israelis et peregrini testamentorum et promissionis eorum, spem non habentes, et sine deo in mundo.[2]) Sine quo autem deo fuerunt nationes, et sine quo Christo? utique eo, cuius erat conversatio Israelis et testamenta et promissio. At nunc, inquit, in Christo vos, qui eratis longe, facti estis prope in sanguine eius.[3]) A quibus erant retro longe? a quibus supra dicit, a Christo creatoris, a conversatione Israelis, a testamentis, a spe promissionis, a deo ipso. Si haec ita sunt, ergo his prope fiunt nunc nationes in Christo, a quibus tunc longe fuerant. Si autem conversationi Israelis, quae est in religione dei creatoris, et testamentis et promissioni et ipsi deo eorum proximi sumus facti in Christo, ridiculum satis, si nos alterius dei Christus de longinquo admovit creatori. Meminerat apostolus ita praedicatum de nationum vocatione ex longinquo vocandarum. Qui longe erant a me, appropinquaverunt iustitiae meae.[4]) Tam enim iustitia, quam et pax creatoris, in Christo adnuntiabatur, ut saepe iam ostendimus. Itaque ipse est, inquit, pax nostra, qui fecit duo unum, Iudaicum scilicet populum et Gentilem. Quod prope et quod longe, soluto medio pariete inimicitiae, in carne sua.[5]) Sed Marcion abstulit: sua, ut inimicitiae daret carnem, quasi carnali vitio, non Christo aemulae. Sicuti[6]) alibi[7]) dixi, et hic, non Marrucine, sed Pontice, cuius supra sanguinem confessus es, hic negas carnem. Si legem praeceptorum sententiis vacuam fecit, adimplendo certe legem, (vacat enim iam: non adulterabis, cum dicitur: nec videbis ad concupiscendum, vacat: non occides, cum dicitur: nec maledices,) adversarium legis de adiutore non potes facere, ut duos conderet in semet ipso, qui fecerat idem condens, (secundum quod et supra: ipsius enim factura sumus conditi in Christo,)[8])

---

1) Pamel. et Rig. in carne fuisse, appellabamini etc. Rhen. ed. I. appellamini. 2) Eph. 2, 11. 12. 3) ib. v. 13. 4) Ies. 46, 12 sq. 5) Eph. 2, 14. 15. 6) Ed. Fran. et Fr. Iunius: sicuti; ceteri: sicubi. 7) Cf. adv. Marc. 4, 40. 8) Eph. 2, 10.

in unum novum hominem, faciens pacem, (si vere novum, vere et hominem, non phantasma, novum autem et nove natum ex virgine dei spiritu,) ut reconciliet ambos deo, et deo, quem utrumque genus offenderat, et Iudaicum et Gentilem populum in uno corpore, inquit, cum interfecisset inimicitiam in eo per crucem.[1]) Ita et hic caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. Hoc itaque adnuntiante pacem eis, qui prope, et eis, qui longe, accessum consecuti simul ad patrem. Iam non sumus peregrini nec advenae, sed concives sanctorum, sed domestici dei, (utique eius, a quo supra ostendimus alienos fuisse nos, et longe constitutos,) superaedificati super fundamentum apostolorum.[2]) Abstulit haereticus: et prophetarum, oblitus dominum posuisse in ecclesia, sicut apostolos, ita et prophetas. Timuit scilicet, ne et super veterum prophetarum fundamenta aedificatio nostra constaret in Christo,[3]) cum ipse apostolus ubique nos de prophetis exstruere non cesset. Unde enim accepit, summum lapidem angularem dicere Christum,[4]) nisi de psalmi significatione: lapis, quem reprobaverunt aedificantes, iste factus est in summo angeli.[5]) De manibus haeretici praecidentis non miror, si syllabas subtrahit, cum paginas totas plerumque subducat.

18. Datam, inquit, sibi apostolus gratiam novissimò omnium illuminandi omnes, quae dispensatio sacramenti occulti ab aevis in deo, qui omnia condidit.[6]) Rapuit haereticus in praepositionem, et ita legi facit: occulti ab aevis deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim apostolus: ut nota fiat principatibus et potestatibus in supercoelestibus per ecclesiam multifaria sapientia dei.[7]) Cuius dicit principatibus et potestatibus? Si creatoris, quale est, ut principatibus et potestatibus eius ostendi voluerit deus ille sapientiam suam, ipsi autem non, quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere? Aut si ideo deum non nominavit hic, quasi in illis et princeps ipse reputetur, ergo et occultatum sacramentum principatibus et potestatibus eius, qui omnia condidit, pronuntiasset, proinde in illis deputans ipsum. Quodsi illis dicit occultatum, illi debebat dixisse manifestum. Ergo non deo erat occulta-

---

Eph. 2, 15. 16. 2) ib. v. 17—20. 3) ib. v. 21. 4) ib. v. 20. 5) Ps. 118, 22. 6) Eph. 3, 8. 9. 7) ib. v. 10.

tum, sed in deo, omnium conditore, occultum autem principatibus et potestatibus eius. Quis enim cognovit sensum domini, aut quis consiliarius ei fuit?[1]) Hic captus haereticus fortasse mutavit, uti dicat, deum suum suis potestatibus et principatibus notam facere voluisse dispensationem sui sacramenti, quam ignorasset deus conditor omnium. Et quo competebat praetendere ignorantiam creatoris extranei et longa separatione discreti, cum domestici quoque superioris dei nescissent? Tamen et creatori notum erat futurum. An non utique notum, quod sub coelo et in terra eius habebat revelari? Ergo ex hoc confirmatur, quod supra struximus. Si enim creator cogniturus erat quandoque occultum illud dei superioris sacramentum, et ita scriptura habebat: occulti deo, qui omnia condidit; sic inferre debuerat, ut nota fiat illi multifaria sapientia dei, tunc et potestatibus et principatibus cuiuscunque dei, cum quibus sciturus esset creator. Adeo subtractum constat, quod et sic veritati suae salvum est. Volo nunc et ego tibi de allegoriis apostoli controversiam nectere. Quas novas[2]) in prophetis habuisset formas? Captivam, inquit, duxit captivitatem.[3]) Quibus armis? quibus proeliis? de cuius gentis vastatione? de cuius civitatis eversione? quas feminas, quos pueros, quosve regulos catenis victor inseruit? Nam et cum apud David Christus canitur succinctus gladio super femur,[4]) aut apud Esaiam spolia accipiens Samariae et virtutem Damasci,[5]) vere eum et visibilem excondis proeliatorem. Agnosce igitur iam et armaturam et militiam eius spiritalem, si iam didicisti esse captivitatem spiritalem, ut et hanc illius agnoscas, vel quia et captivitatis huius mentionem de prophetis apostolus sumpsit, a quibus et mandata. Deponentes mendacium loquimini veritatem ad proximum quisque, et irascimini et nolite delinquere, (ipsis verbis quibus psalmus[6]) exponeret sensus eius,) sol non occidat super iracundiam vestram.[7]) Nolite communicare operibus tenebrarum.[8]) Cum iusto enim iustus eris, et cum perverso perverteris.[9]) Et auferte malum de medio

---

1) Ies. 40, 13. 2) Rhen. ed. I. novas; Gel., Pam., Rig. Semler novus; cod. Vat.: quas novimus in prophetis habuisse formas. 3) Eph. 4, 8. Ps. 68, 19. 4) Ps. 45, 4. 5) Ies. 8, 4. 6) Ps. 4, 5. 7) Eph. 4, 25. 26. 8) Eph. 5, 11. 9) Ps. 18, 26.

vestrum.[1]) Et exite de medio eorum, et immundum ne attigeritis; separamini, qui fertis vasa domini.[2]) Sic et inebriari vino[3]) dedecori inde est, ubi sanctorum inebriatores increpantur. Et potum dabatis sanctis meis vinum,[4]) quod prohibitus erat potare et Aaron sacerdos, et filii eius, cum adirent ad sancta.[5]) Et psalmis et hymnis deo canere[6]) docere illius est, qui cum tympanis potius et psalteriis vinum bibentes incusari a deo norat.[7]) Ita cuius invenio praecepta et semina praeceptorum vel augmenta, eius apostolum agnosco. Ceterum mulieres viris subiectas esse debere unde confirmat? quia vir, inquit, caput est mulieris.[8]) Dic mihi, Marcion: de opere creatoris deus tuus legi suae astruit auctoritatem? Hoc iam plane minus est, cum et ipsi Christo suo et ecclesiae eius inde statum sumit, sicut et Christus caput est ecclesiae.[9]) Similiter et cum dicit: carnem suam diligit, qui uxorem diligit, sicut et Christus ecclesiam.[10]) Vides comparari operi creatoris Christum tuum et ecclesiam tuam. Quantum honoris carni datur in ecclesiae nomine! Nemo, inquit, carnem suam odio habet, (nisi plane Marcion solus,) sed et nutrit et fovet eam, sicut et Christus ecclesiam.[11]) At tu solus eam odisti, auferens illi resurrectionem; odisse debebis et ecclesiam, quia proinde diligitur a Christo. At enim Christus amavit et carnem sicut ecclesiam. Nemo non diliget imaginem quoque sponsae, imo et servabit illam et honorabit et coronabit. Habet similitudo cum veritate honoris consortium. Laborabo ego, nunc eundem deum probare masculi et Christi, mulieris et ecclesiae, carnis et spiritus, ipso apostolo sententiam creatoris adhibente, imo et disserente: propter hanc relinquet homo patrem et matrem, et erunt duo in carne una;[12]) sacramentum hoc magnum est.[13]) Sufficit inter ista, si creatoris magna sunt apud apostolum sacramenta, minima apud haereticos. Sed ego autem dico, inquit, in Christum et ecclesiam.[14]) Habet interpretationem, non separationem sacramenti; ostendit figuram sacramenti, ab eo praeministratam, cuius

---

1) 1 Cor. 5, 13. Deut. 21, 21. 2) Ies. 52, 11. 3) Eph. 5, 18. 4) Amos 2, 12. 5) Lev. 10, 9. 6) Eph. 5, 19. 7) Ies. 5, 11 sq. 8) Eph. 5, 22. 23. 9) ibid. 10) ib. v. 25. 28. 11) ib. v. 29. 12) Ed. Fran. et Rig. propter hoc — in carnem unam. 13) Eph. 5, 31. 32. 14) ibid.

erat utique sacramentum. Quid videtur Marcioni? Creator quidem ignoto deo figuras praeministrare non potuit, etiam quia adversario; si noto, deus superior ab inferiore et ad destruendum potius mutuari nihil debuit. Obaudiant et parentibus filii.[1]) Nam etsi Marcion abstulit: hoc est enim primum in promissione praeceptum, lex loquitur: honora patrem et matrem.[2]) Et parentes, enutrite filios in disciplina et correptione domini.[3]) Audisti enim et veteribus dictum: narrabitis haec in auribus filiorum vestrorum, et filii vestri aeque in aures filiorum suorum.[4]) Quo iam mihi duos deos, si una est disciplina? Etsi duo sunt, illum sequar, qui prior docuit. Sed adversus munditenentes luctatio si nobis,[5]) o quanti iam dii creatores! Cur enim non et hoc vindicem unum munditenentem nominari debuisse, si creatorem significabat, cuius essent, quas praemisit potestates? Porro cum supra quidem induere nos iubeat armaturam, in qua stemus ad machinationes diaboli,[6]) iam ostendit diaboli esse, quae diabolo subiungit, potestates et munditenentes tenebrarum istarum, quae et nos diabolo deputamus. Aut si diabolus creator est, quis erit diabolus apud creatorem? An sicut duo dii, ita et duo diaboli, et pluraliter potestates et munditenentes? Sed quomodo creator et diabolus et deus idem, cum diabolus non idem et deus et diabolus? Aut enim ambo et dei, si ambo iam diaboli; aut qui deus hic et non diabolus, sicut nec diabolus deus. Ipsum vocabulum diaboli quaero ex qua delatura competat creatori? Fortasse detulit aliquam dei superioris intentionem, quod ipse ab archangelo passus est, et quidem mentito. Non ideo enim interdixerat illius arbusculae gustum, ne dei fierent, sed ne de transgressione morerentur. Nec spiritalia autem nequitiae ideo creatorem significabunt, quia adiecit in coelis.[7]) Sciebat enim et apostolus in coelis operata esse spiritalia nequitiae, angelorum scandalizatorum in filias hominum.[8]) Et quale erat, ut ambiguitatibus et per aenigmata nescio quae creatorem taxaret, qui in catenis iam constitutus, ob libertatem praedicationis constantiam manifestandi sacramenti in apertione

1) Eph. 6, 1. 2) ib. v. 2. Exod. 20, 12. 3) Eph. 6, 4. 4) Exod. 10, 2. 5) Eph. 6, 12. 6) ib. v. 11. 7) ib. v. 12. 8) Gen. 6, 1 sqq.

oris, quam ibi expostulare a deo mandabat,[1]) ecclesiae utique praestabat?

DE EPISTOLA AD COLOSSENSES.

19. Soleo in praescriptione adversus haereses omnes de testimonio temporum compendium figere, priorem vindicans regulam nostram omni haeretica posteritate. Hoc nunc probabit et apostolus, dicens: de spe reposita in coelis, quam audistis in sermone veritatis evangelii, quod pervenit ad vos, sicut et in totum mundum.[2]) Nam si iam tum traditio evangelica ubique manaverat, quanto magis nunc? Porro si nostra est, quae ubique manavit, magis, quam omnis haeretica, nedum Antoniniani Marcionis, nostra erit apostolica. Marcionis autem, cum totum impleverit mundum, ne tunc quidem se defendere poterit de apostolica. Eam enim et sic constabit esse, quae prior mundum replevit, illius scilicet dei evangelio, qui et haec cecinit de praedicationibus eius: in omnem terram exiit sonus eorum, et in terminos orbis verba eorum.[3]) Invisibilis dei imaginem ait Christum. [4]) Sed nos enim invisibilem dicimus patrem Christi, scientes filium semper retro visum, si quibus visus est in dei nomine, ut imaginem ipsius; ne quam et hinc differentiam scindat dei visibilis et invisibilis, cum olim dei nostri sit definitio: dominum nemo videbit, et vivet.[5]) Si non et Christus primogenitus conditionis, ut sermo creatoris, per quem omnia facta sunt, et sine quo nihil factum est; si non in illo condita sunt universa in coelis et in terris, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates; si non cuncta per illum et in illo sunt condita (haec enim Marcioni displicere oportebat): non utique tam nude posuisset apostolus: et ipse est ante omnes.[6]) Quomodo enim ante omnes, si non ante omnia? quomodo ante omnia, si non primogenitus conditionis, si non sermo creatoris? unde ante omnes probabitur fuisse, qui post omnia apparuit? quis scit priorem fuisse, quem esse nesciit? Quomodo autem boni duxit omnem plenitudinem in semet ipso habitare?[7]) Primo enim, quae est ista plenitudo, nisi ex illis, quae Marcion detraxit:

1) Eph. 6, 19. 20. 2) Col. 1, 5. 6. 3) Ps. 19, 5. 4) Col. 1, 15. 5) Exod. 33, 20. 6) Col. 1, 15—17. 7) ib. v. 19.

conditis in Christo, in coelis et in terris, angelis et hominibus; nisi ex illis invisibilibus et visibilibus, nisi ex thronis et dominationibus et principatibus et potestatibus? Aut si haec pseudapostoli nostri et Iudaici evangelizatores de suo intulerint, et ad plenitudinem dei sui Marcion, qui nihil condidit: ceterum quale est, ut plenitudinem creatoris, aemulus et destructor eius, in suo Christo habitare voluerit? Cui denique reconciliat omnia in semet ipsum, pacem faciens per crucis suae sanguinem,[1]) nisi quem offenderant universa, adversus quem rebellaverant per transgressionem, cuius novissime fuerant? Conciliari enim extraneo possent, reconciliari vero non alii, quam suo. Ita et nos quondam alienatos et inimicos sensu in malis operibus creatori redigit in gratiam,[2]) cuius admiseramus offensam, colentes conditionem adversus creatorem. Sicubi autem et ecclesiam corpus Christi dicit esse, ut hic ait adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne pro corpore eius, quod est ecclesia,[3]) non propterea et in totum mentionem corporis transferes a substantia carnis. [Nam et supra reconciliari nos ait in corpore eius morte, quod est ecclesia, sed non prospere et in totum mentionem corporis transferes a substantia carnis.] [4]) Nam et supra reconciliari nos ait in corpore eius per mortem, [5]) utique in eo corpore, in quo mori potuit per carnem. Mortuus est, non per ecclesiam, plane propter ecclesiam, corpus commutando pro corpore, carnale pro spiritali. At cum monet, cavendum a subtililoquentia et philosophia, ut [6]) inani seductione, quae sit secundum elementa mundi,[7]) non secundum coelum aut terram dicens, sed secundum literas seculares, et secundum traditionem, scilicet hominum subtililoquorum et philosophorum: longum est quidem et alterius operis ostendere, hac sententia omnes haereses damnari, quod omnes ex subtililoquentiae viribus et philosophiae regulis constent. Sed Marcion principalem suae fidei terminum de Epicuri schola agnoscat, dominum inferens hebetem, ne timeri dicat eum, collocans et cum deo creatore materiam de porticu Stoico-

---

1) Col. 1, 20. 2) ib. v. 21. 3) ib. v. 24. 4) Verba uncis inclusa sunt tantum in ed. I., a Rhenano autem ceterisque editt. recte deleta. 5) Col. 1, 22. 6) Ciaconius, Fr. Iunius, Rig. et. 7) Col. 2, 8.

rum, negans carnis resurrectionem, de qua proinde nulla philosophia consentit. Cuius ingeniis tam longe abest veritas nostra, ut et iram dei excitare formidet, et omnia illum ex nihilo protulisse confidat, et carnem eandem restituturum repromittat, et Christum ex vulva virginis natum non erubescat, ridentibus philosophis et haereticis et ethnicis ipsis. Stulta enim mundi elegit deus, ut confundat sapientes, ille sine dubio, qui ex respectu huius suae dispositionis perditurum se sapientiam sapientium praeminabatur.[1]) Hac simplicitate veritatis contraria subtililoquentiae et philosophiae nihil perversi possumus sapere. Denique si nos deus cum Christo vivificat, donans delicta nobis,[2]) non possumus credere ab eo delicta donari, in quem admissa non fuerint ut retro ignotum. Age iam, cum dicit: nemo vos iudicet in cibo et potu et in parte diei festi et neomeniae et sabbati, quae est umbra futurorum, corpus autem Christi; [3]) quid tibi videtur, Marcion? De lege iam non retractamus, nisi quod et hic quemadmodum exclusa sit edocet, dum scilicet de umbra transfertur in corpus, id est de figuris ad veritatem, quod est Christus. Ergo et umbra eius, cuius et corpus, id est, et lex[4]) eius et Christus. Segrega alii deo legem, et alii deo Christum, si potes aliquam umbram ab eo corpore, cuius umbra est, separare. Manifeste legis est Christus, si corpus est umbrae. Si autem et aliquos taxat, qui ex visionibus angelicis dicebant, cibis abstinendum, ne attigeris, ne gustaveris, volentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput: [5]) non ideo legem et Moysen pulsat, quasi de angelica superstitione constituerit interdictionem quorundam edulium. Moysen enim a deo accepisse legem constat. Denique hanc disciplinam secundum praecepta, inquit, et doctrinam hominum [6]) deputavit in eos, qui caput non tenerent, id est ipsum, in quo omnia recensentur, Christum,[7]) ad initium revocata etiam indifferentia escarum. Cetera praeceptorum [8]) ut eadem, satis sit iam alibi docuisse, quam a creatore manarint, qui, cum vetera praedicaret transitura, nova facturus universa,[9])

1) 1 Cor. 1, 19 sqq. 2) Col. 2, 13. 3) ib. v. 16. 17. 4) Cod. Wouw. et Rig. lex; ceteri: lux. 5) Col. 2, 18. 19. 22. 6) ib. v. 22. 7) Rhen. et Pamel. in ipsum — in Christum; Rig. et Semler: ipsum — in Christum. 8) Col. 3. 4. 9) Ies. 43, 19. 2 Cor. 5, 17

mandans etiam: novate vobis novamen novum,[1]) iam tum docebat deponere veterem hominem et novum induere.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

20. Cum praedicationis enumerat varietatem, quod alii ex fiducia vinculorum eius audentius sermonem enuntiarent, alii per invidiam et contentionem, quidam vero et per sermonis existimationem, plerique ex dilectione, nonnulli ex aemulatione, iam aliqui et ex simultate Christum praedicarent:[2]) erat utique vel hic locus taxandae ipsius praedicationis de diversitate sententiae, quae tantam efficeret etiam animorum varietatem. Sed caussas solas animorum, non regulas sacramentorum, in diversitate proponens, unum tamen Christum et unum eius deum quocunque consilio praedicatum confirmat, et ideo, nihil mea, inquit, sive caussatione sive veritate Christus adnuntietur,[3]) quia unus adnuntiabatur sive ex caussatione sive ex veritate fidei. Ad fidem enim praedicationis retulit mentionem veritatis, non ad regulae ipsius, quia una quidem erat regula; sed fides praedicantium quorundam vera, id est simplex, quorundam nimis docta. Quod cum ita sit, apparet eum Christum praedicatum, qui semper adnuntiabatur. Nam si alius longe ab apostolo induceretur, fecisset diversitatem novitas rei. Nec enim defuissent, qui praedicationem evangelicam nihilominus in Christum creatoris interpretarentur, cum et hodie maior pars sit omnibus in locis sententiae nostrae, quam haereticae; quo nec hic apostolus de diversitatis denotatione et increpatione tacuisset. Ita cum diversitas ne taxatur quidem, novitas non probatur. Plane de substantia Christi putant et hic Marcionitae suffragari apostolum sibi, quod phantasma carnis fuerit in Christo, cum dicit, quod in effigie dei constitutus, non rapinam existimavit pariari deo, sed exhausit semet ipsum accepta effigie servi, non veritate, et in similitudine hominis, non in homine, et figura inventus homo,[4]) non substantia, id est non carne, quasi non et figura et similitudo et effigies substantiae quoque accedant. Bene autem, quod et alibi[5]) Christum imaginem dei invisibilis appellat. Numquid ergo

1) Ier. 4, 3. 2) Phil. 1, 14—17. 3) ib. v. 18. 4) Phil. 2, 6. 7. 5) Col. 1, 15.

et hic, qua in effigie eum dei collocat, aeque non erit deus Christus vere, si nec homo vere fuit in effigie hominis constitutus? Utrobique enim veritas necesse habebit excludi, si effigies et similitudo et figura phantasmati vindicabitur. Quodsi in effigie et in imagine, qua filius patris, vere dei, praedicatus est,[1]) etiam in effigie et imagine hominis, qua filius hominis, vere hominem inventum.[2]) Nam et inventum ratione posuit, id est certissime hominem; quod enim invenitur, constat esse; sic et deus inventus est per virtutem, sicut homo per carnem, quia nec morti subditum pronuntiasset non in substantia mortali constitutum. Plus est autem, quod adiecit: et mortem crucis.[3]) Non enim exaggerat atrocitatem, extollendo virtutem subiectionis, quam imaginariam phantasmate scisset, frustrato potius eam, quam experto, nec virtute functo in passione, sed lusu. Quae autem retro lucri duxerat, quae et supra[4]) numerat gloriam carnis, notam circumcisionis, generis Hebraei, ex Hebraeo censum, titulum tribus Beniamin, pharisaeae candidae dignitatem, haec modo detrimento sibi deputat,[5]) non deum, sed stuporem Iudaeorum. Haec ac si stercora existimat prae comparatione agnitionis Christi, non prae reiectione dei creatoris, habens iustitiam, non suam iam, quae ex lege, sed quae per ipsum, scilicet Christum, ex deo.[6]) Ergo, inquis, hac distinctione lex non ex deo erat Christi. Subtiliter satis. Accipe itaque subtilius. Cum enim dicit, non quae ex lege, sed quae per ipsum, non dixisset per ipsum de alio, quam cuius fuit lex. Noster, inquit, municipatus in coelis.[7]) Agnosco veterem ad Abraham promissionem creatoris: et faciam semen tuum tanquam stellas in coelo.[8]) Ideo et stella a stella differt in gloria.[9]) Quodsi Christus adveniens de coelis transfigurabit corpus humilitatis nostrae conformale corpori gloriae suae,[10]) resurget ergo corpus hoc nostrum, quod humiliatur in passionibus, et in ipsa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, si nullum erit? Aut si de eis dictum, qui in adventu dei deprehensi in carne deputari[11]) habebunt,

---

1) Rhen. praeiudicatus est. 2) Desideratur verbum, ut: dixit s. praedicavit. 3) Phil. 2, 8. 4) Phil. 3, 5 sq. 5) ib. v. 7. 6) ib. v. 8. 9. 7) ib. v. 20. 8) Gen. 22, 17. 9) 1 Cor. 15, 41. 10) Phil. 3, 21. 11) Latin. et Fr. Iunius coni. demutari. Cf. 1 Cor. 15, 51 sq.

quid facient, qui primi resurgent? Non habebunt, de quo transfigurentur. Atquin, cum illis, dicit, simul rapiemur in nubibus obviam domino.[1] Si cum illis sublati, utique cum illis et transfigurati.

DE EPISTOLA AD PHILEMONEM.

21. Soli huic epistolae brevitas sua profuit, ut falsarias manus Marcionis evaderet. Miror tamen, cum ad unum hominem literas factas receperit, quod ad Timotheum duas et unam ad Titum de ecclesiastico statu compositas recusaverit. Affectavit, opinor, etiam numerum epistolarum interpolare. Memento, inspector, quod ea, quae praetractata sunt retro, de apostolo quoque probaverimus, et si qua in hoc opus dilata erant expunxerimus, ne aut hic supervacuam existimes iterationem, qua confirmavimus spem pristinam, aut illic suspectam habeas dilationem, qua eruimus tempora ista. Si totum opusculum inspexeris, nec hic redundantiam nec illic diffidentiam iudicabis.

1) 1 Thess. 4, 16. 17.

IMPRESSIT BERNH. TAUCHNITZ JUN.